

Uniwersytet Wrocławski
Wydział Nauk Społecznych

Łukasz Cymbaluk
Państwo Islamskie w środowisku międzynarodowym

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
dr hab. Bartosza Bolechowa
(Promotor pomocniczy – dr Tomasz Klin)

Wrocław 2023

Spis treści

Wstęp.....	4
Rozdział 1. Państwo i jego rola w stosunkach międzynarodowych.....	16
1.1. Państwo – definiowanie pojęcia.....	16
1.2. Elementy państwa	20
1.3. Cechy państwa.....	22
1.4. Funkcje państwa.....	28
1.5. Państwo w ujęciu prawnomiędzynarodowym.....	32
1.6. Uznanie międzynarodowe	33
1.7. Społeczność międzynarodowa oraz środowisko międzynarodowe	36
1.8. Uznani aktorzy stosunków międzynarodowych.....	39
1.9. Aktorzy bez uznania międzynarodowego: quasi-państwa i państwa <i>de facto</i>	40
Rozdział 2. Państwo Islamskie – status, cykl życia, ideologia i strategia.....	46
2.1. Państwo w perspektywie islamu	46
2.2. Państwo Islamskie jako aktor międzynarodowy	51
2.3. Geneza i cykl życia Państwa Islamskiego.....	55
2.4. Ideologia Państwa Islamskiego	62
2.4.1. Fundamentalizm	62
2.4.2. Salafizm i rewolucyjny salafizm	63
2.4.3. Salafizm – elementy i kategorie	64
A. Dżihad	65
B. <i>Al-wala' wa-l-bara'</i> i <i>takfir</i>	67
2.4.4. Rozróżnienie wrogów	68
2.4.5. Kalifat.....	69
2.4.6. Utopijność i eschatologia	70
2.4.7. Rewizjonizm.....	71
2.4.8. Propaganda Państwa Islamskiego	72
2.4.9. Państwo Islamskie a Al-Kaida – różnice ideologiczne	73
2.4.10. Ideologia kalifatu – podsumowanie	74
2.5. Cele i strategia Państwa Islamskiego	75
Rozdział 3. Państwo Islamskie wobec środowiska międzynarodowego.....	80
3.1. Działalność Państwa Islamskiego w regionie Bliskiego Wschodu	80
3.2. Państwo Islamskie wobec Stanów Zjednoczonych.....	88

3.3. Aktywność Państwa Islamskiego wymierzona w państwa europejskie.....	92
3.4. Grupy podległe Państwu Islamskiemu i wilajaty	100
3.5. Państwo Islamskie wobec konkurencyjnych ugrupowań i organizacji dżihadystycznych	107
Rozdział 4. Środowisko międzynarodowe wobec Państwa Islamskiego	114
4.1. Kluczowi aktorzy z Bliskiego Wschodu	114
4.1.1. Irak	115
4.1.2. Syria	117
4.1.3. Iran	119
4.1.4. Arabia Saudyjska.....	120
4.1.5. Kurdowie	122
4.1.6. Turcja	123
4.1.7. Jordania	125
4.1.8. Egipt oraz Jemen	126
4.1.9. Izrael.....	128
4.1.10. Problematyka finansowania Państwa Islamskiego.....	129
4.1.11. Państwa Bliskiego Wschodu wobec Państwa Islamskiego – podsumowanie	130
4.2. Działania Stanów Zjednoczonych wobec Państwa Islamskiego	131
4.3. Rosja a Państwo Islamskie	137
4.4. Państwa europejskie w obliczu aktywności Państwa Islamskiego.....	139
4.5. Organizacje międzynarodowe a Państwo Islamskie	142
4.6. Ruch dżihadu salafickiego i społeczności muzułmańskie wobec Państwa Islamskiego	148
Zakończenie	154
Bibliografia.....	169
Spis wykresów, rysunków i tabel.....	194

Wstęp

Powstanie Państwa Islamskiego, jego ekspansja oraz aktywność wywołały szereg politycznych implikacji na poziomie regionalnym i ponadregionalnym. W wyniku przejęcia kontroli nad znaczną częścią Iraku i Syrii ugrupowanie osiągnęło niespotykany dotąd u innych przedstawicieli ruchu rewolucyjnego salafizmu poziom instytucjonalizacji, sprawczości politycznej, a także ideologicznego oddziaływania. Deklaracja ustanowienia kalifatu z 29 czerwca 2014 roku była symbolicznym aktem potwierdzającym powstanie nowej struktury, która – jako wyposażona w terytorium, ludność oraz władzę (z aparatem przymusu) – zdawała się posiadać kluczowe atrybuty państwowości. Państwo Islamskie dążyło do zrealizowania własnej wizji rzeczywistości i wprowadzenia porządku socjopolitycznego opierającego się na radykalnej i ultrakonserwatywnej interpretacji islamu. W tym celu organizacja stosowała precyzyjnie określone strategie, prowadząc zarazem specyficzną politykę wymierzoną w podmioty zewnętrzne, czego skutkiem były liczne reakcje i procesy w środowisku międzynarodowym. W efekcie Państwo Islamskie stało się podmiotem inicjującym złożone interakcje, których dynamika i konsekwencje wpłynęły nie tylko na sytuację na Bliskim Wschodzie, ale też na politykę państw położonych poza regionem (na przykład w wyniku terroryzmu czy procesów migracyjnych).

Specyfika Państwa Islamskiego (również jako bytu międzynarodowego) oraz jego odmienność od dotychczasowych grup dżihadystycznych stały się obiektem zainteresowań środowisk naukowych i akademickich. Zauważyć można, że wiele uwagi poświęcono przedstawieniu i wyjaśnieniu funkcjonowania rozbudowanej struktury organizacyjnej kalifatu. Istotnym obszarem, wokół którego koncentrują się różne analizy, jest też ideologia ugrupowania (adaptowane i instrumentalnie wykorzystywane przez Państwo Islamskie elementy doktrynalne), a także propaganda – aspekt ten jest często poruszany w odniesieniu do czasopism „Dabiq” i „Rumiyah” oraz działalności w mediach społecznościowych. Dalej jednak brak konsensusu w kwestii klasyfikacji Państwa Islamskiego. Niejednoznaczny charakter ugrupowania sprawia, że różni badacze i komentatorzy stosują wobec niego odmienne ujęcia teoretyczne, takie jak quasi-państwo, protopaństwo czy też grupa powstańcza (*insurgency*) lub grupa terrorystyczna¹. Równocześnie zauważyć można liczne

¹ Kategorię „quasi-państwa” stosuje na przykład Marta Sara Stempień w monografii *Państwo Islamskie. Nowe oblicze terroryzmu* oraz Wojciech Grabowski w artykule „Państwo Islamskie – aktor państwowy czy niepaństwowy?”. Z kolei użycie terminu „protopaństwo” w odniesieniu do ugrupowania odnotować można w książce Artura Wejkszniera *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?* (lub też w raporcie: S. Almohamad, *Not a Storm in a Teacup: The Islamic State after the Caliphate*, German Institute for Global and

zagadnienia i zjawiska związane z Państwem Islamskim wymagające dalszych dociekań. Przykładami w tym aspekcie mogą być relacje kalifatu z aktorami zewnętrznymi, podejmowane działania w kontekście strategicznym czy też skutki oddziaływania grupy na środowisko międzynarodowe. To właśnie luki badawcze w zakresie skutków funkcjonowania organizacji w odniesieniu do innych aktorów międzynarodowych przyczyniły się do podjęcia rozważań zawartych w niniejszej pracy.

Przedmiotem przeprowadzonych w rozprawie badań jest analiza interakcji strategicznych zachodzących pomiędzy Państwem Islamskim a jego otoczeniem (czyli działań i kontradzyń podejmowanych przez ugrupowanie w środowisku międzynarodowym), a także reakcje (i inne działania polityczne) podejmowane w związku z aktywnością organizacji przez innych aktorów funkcjonujących w tym środowisku. Celem badawczym pracy jest ustalenie kryteriów sukcesów i porażki tego konstruktu politycznego, który w niniejszej dysertacji jest traktowany jako państwo *de facto*. Z tego powodu istotnym przedmiotem rozważań jest koncepcja strategiczna i ideologia organizacji. Warto dodać, że w związku z zamknięciem pewnego etapu funkcjonowania Państwa Islamskiego szerzej zaczęły ujawniać się poszczególne skutki jego aktywności – oznacza to dogodny moment na prowadzenie badań w tym zakresie.

W celu realizacji głównych zadań badawczych podjęto próbę znalezienia odpowiedzi na poniższy zestaw pytań:

1. W jaki sposób Państwo Islamskie wpływało na innych uczestników środowiska międzynarodowego i jakie były skutki tych oddziaływań?
2. Jaki charakter miały zależności pomiędzy Państwem Islamskim a poszczególnymi aktorami międzynarodowymi?
3. Wobec których podmiotów środowiska międzynarodowego Państwo Islamskie wykazywało największą aktywność? Jakie były przyczyny takiego stanu rzeczy? Jakie cele były w związku z tym realizowane?

Area Studies, Number 3/2021. Dokument dostępny pod adresem: www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/not-a-storm-in-a-teacup-the-islamic-state-after-the-caliphate (dostęp: 20.02.2023). Przykładem ujęcia organizacji jako „grupy powstańczej” może być rozdział autorstwa Larissy Jaeger (dotyczący aktywności Państwa Islamskiego w Libii), który znalazł się w pracy zbiorowej pod tytułem *Violent Non-State Actors in Africa. Terrorists, Rebels and Warlords*. Zastosowanie kategorii „grupy terrorystycznej” zauważyć można w wielu dokumentach ONZ – na przykład w rezolucjach 2170 i 2249. Wskazane publikacje i rezolucje znajdują się na liście bibliograficznej niniejszej pracy i będą sukcesywnie przywoływane (poza wskazanym w nawiasie linkiem do raportu) w kolejnych rozdziałach pracy. Warto dodać, że Państwo Islamskie bywa określane również jako rodzaj organizacji hybrydowej – na przykład Jessica Stern i John M. Berger wskazują, że Państwo Islamskie łączy cechy grupy terrorystycznej i grupy powstańczej – J. Stern, J.M. Berger, *ISIS. The State of Terror*, Ecco, New York 2015.

4. Które podmioty środowiska międzynarodowego wykazały najbardziej widoczne reakcje na działania Państwa Islamskiego? Co skłoniło te podmioty do podjęcia takich kroków i jakie cele w związku z tym realizowały?

5. Jakie elementy strategii organizacji przełożyły się na jej sukcesy oraz jakie czynniki przyczyniły się do regresu/upadku Państwa Islamskiego?

Całokształt realizowanego w niniejszej pracy procesu badawczego ma w założeniu zweryfikować następujące hipotezy:

Hipoteza 1:

Kluczowym czynnikiem sukcesów Państwa Islamskiego była jego radykalna i dogmatyczna ideologia, która przekładała się na możliwości mobilizacyjne, a także na realizację wizji strategicznej nie tylko w Iraku i Syrii, ale również w innych częściach świata.

Hipoteza 2:

Do porażki Państwa Islamskiego przyczynił się niekorzystny układ geopolityczny, w ramach którego poszczególni aktorzy (również spoza regionu) rywalizowali o swoje interesy i wpływy polityczne.

Prowadzone rozważania koncentrują się zasadniczo na interakcjach Państwa Islamskiego z poszczególnymi aktorami oraz na reakcjach tych aktorów na aktywność organizacji, co istotnie wiąże się z problematyką decydowania politycznego. W związku z tym, w procesie badawczym zastosowano przede wszystkim metodę decyzyjną (metoda analizy decyzyjnej).

Według Andrzeja Jana Chodubskiego metoda ta sprowadza się do ujmowania zjawisk społecznych i politycznych za pomocą następujących kategorii²:

1. Ośrodek decyzyjny – rozumiany jako przedmiot działania politycznego.
2. Proces decyzyjny – powiązania przyczynowo-skutkowe dotyczące rozwiązywanego problemu, które występują wewnątrz ośrodka decyzyjnego i w powiązaniu z jego otoczeniem.
3. Decyzja polityczna – polegająca na wyborze sposobu działania (lub braku działania) politycznego.
4. Implementacja polityczna – czyli proces urzeczywistnienia i realizacji decyzji przez zastosowanie odpowiednich środków i metod działania.

Analiza decyzyjna jest użytecznym narzędziem służącym do wyjaśniania przyczyn zaistniałego stanu rzeczy i pomaga w ustaleniu „dlaczego bieg wydarzeń jest taki, a nie

² A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004, s. 130–131.

inny”³. Metoda ta została również szczegółowo omówiona w monografii *Decydowanie polityczne* autorstwa Ziemowita Jacka Pietrasia. Autor zwraca uwagę, że analiza decyzyjna odnosi się zasadniczo do procesów związanych z tworzeniem i realizacją polityki zagranicznej państw⁴.

Z przedstawionej powyżej specyfiki metody decyzyjnej wynika, że jednym z kroków w procesie badawczym jest wskazanie ośrodków decyzyjnych – w prowadzonych w niniejszej pracy rozważaniach do tej kategorii zaliczają się nie tylko Państwo Islamskie i poszczególni aktorzy państwowi, ale również inne byty występujące w środowisku międzynarodowym. Pozostałe komponenty analizy – proces decyzyjny, decyzja polityczna i implementacja polityczna – dotyczą zarówno przejawów aktywności Państwa Islamskiego (również działań innych aktorów), jak i tego, w jaki sposób działania grupy przekładały się na dalsze decyzje polityczne (lub do jakich działań miały one w założeniu miały prowadzić). Metoda decyzyjna sugeruje też, co powinno być określone jako zmienne zależne i niezależne. Elementem, który podlega wyjaśnianiu (*eksplanandum*), czyli zmienną zależną, jest decyzja polityczna, natomiast tym, co wyjaśnia (*eksplanans*), są zmienne niezależne – procesy prowadzące do podjęcia takiej decyzji⁵.

W prowadzonych w niniejszej rozprawie analizach zostaną wykorzystane również dwie metody pomocnicze. Pierwszą z nich jest metoda historyczno-genetyczna, która służy do ustalania sekwencji historycznych zdarzeń (co i dlaczego stanowi przyczynę danego stanu rzeczy), a także do wyjaśniania zaistniałych zjawisk i procesów politycznych przez pryzmat ich genezy⁶. Drugą metodą pomocniczą jest analiza porównawcza (zwana inaczej metodą komparatywną lub metodą analogii) – metoda ta będzie stosowana przede wszystkim w odniesieniu do sposobów działań Państwa Islamskiego wobec poszczególnych aktorów oraz w celu porównywania reakcji różnych podmiotów na aktywność ugrupowania. Zastosowanie komparatystyki we wskazanym zakresie uwypukli podobieństwa i różnice

³ *Ibidem*, s. 131.

⁴ Z.J. Pietraś, *Decydowanie polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 15 i 16. Analizę decyzyjną stosuje się przede wszystkim w odniesieniu do państw, a realizowany przy pomocy tej metody proces badawczy skupia się zasadniczo na ich działaniach politycznych. Ziemowit Jacek Pietraś wskazuje również, że można wyodrębnić trzy typy analizy decyzyjnej: model politologiczny – odnoszący się do polityki wewnętrznej i zewnętrznej państw, model internacjologiczny – który wyjaśnia sferę stosunków międzynarodowych, a także model transnarodowy – w tym przypadku analiza decyzyjna dotyczy działań państw i podmiotów niepaństwowych. Szerzej na temat poszczególnych typów analizy decyzyjnej w: *ibidem*, s. 18–21.

⁵ *Ibidem*, s. 13.

⁶ Samo wyrażenie „metoda historyczna” – jak zaznacza Artur Łuszczyński – stanowi pewne uproszczenie. Właściwie należałoby mówić o „metodach historycznych”, wśród których znajduje się wskazana metoda genetyczna, czyli próba wyjaśniania rzeczywistości za pomocą warunków, które doprowadziły do jej zaistnienia. Metodę historyczną (oraz wspomniane kontrowersje wokół takiego sformułowania), a także podejście genetyczne omówiono szerzej w: A. Łuszczyński, *Podstawy metodologiczne badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005, s. 45–47.

podejmowanych interakcji, przez co stanie się możliwe dokonanie zbiorczej charakterystyki badanych procesów, zależności, zjawisk i aktywności politycznych.

Zarysowana dotychczas metodyka w połączeniu ze specyfiką tematu badawczego (łąającego obszary internacjologii i politologii) i prowadzonych w niniejszej pracy rozważań znacząco determinuje sposób, w jaki będą konstruowane wnioski i konkluzje. Z tego też powodu zawarte w rozprawie obserwacje i wyniki analiz posłużą do sformułowania twierdzeń (wniosków) o ogólnym charakterze – mowa tu zatem o zastosowaniu podejścia indukcyjnego („od szczegółu do ogółu”). Zaznaczyć należy, że z racji niejednoznacznej natury omawianej organizacji oraz zakresu i możliwości aplikacji przytoczonych metod, trudno będzie osiągnąć „puryzm metodologiczny”.

W kontekście metodyki warto poruszyć też kwestię technik badawczych i teorii, które nie zostały wykorzystane w przeprowadzonym procesie badawczym. Jedną z metod używanych do badania stosunków międzynarodowych jest analiza systemowa (metoda systemowa). Podejście to koncentruje się na zmianach zachodzących w ramach systemu międzynarodowego, na który składają się powiązane ze sobą i współzależne elementy⁷. Badanie za pomocą analizy systemowej polega zasadniczo na opisywaniu systemu (jako całości), jego struktury, a także sprzężeń i oddziaływań, które występują w jego wnętrzu (pomiędzy jego częściami składowymi). Oznacza to, że metoda ta jest służy przede wszystkim do wyjaśniania głębszych przemian całości stosunków międzynarodowych. Trudno jednak stwierdzić, że przez swoje działania Państwo Islamskie doprowadziło do tak daleko idących konsekwencji. Co więcej, w pracy skupiono się na interakcjach z konkretnymi aktorami środowiska międzynarodowego, stąd też nacisk na wspomnianą wcześniej metodę analizy decyzyjnej.

Powszechnie stosowaną koncepcją w badaniu stosunków międzynarodowych jest również teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa (*Regional security complex theory, RSCT*)⁸. Teoria ta zakłada, że kwestie związane z bezpieczeństwem oraz współzależności pomiędzy aktorami zachodzą przeważnie w wymiarze lokalnym, w obrębie ściśle określonych klastrów⁹ – takie ujęcie wyraźnie podkreśla, że interakcje i oddziaływania są silniejsze

⁷ Metodę systemową przedstawiono na przykład w: T. Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006, szczególnie s. 127–147 oraz M. Sułek, *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa 2004, s. 143–153.

⁸ Teoria regionalnych kompleksów bezpieczeństwa została szczegółowo przedstawiona w: B. Buzan, O. Wæver, *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge-New York 2003.

⁹ Kompleksy (lub też klastry) to regiony postrzegane przez pryzmat bezpieczeństwa – *ibidem*, s. 43–44.

w przypadku mniejszych odległości¹⁰. Teoria kompleksów bezpieczeństwa służy jednak głównie do badania struktury systemu międzynarodowego (i występujących w nim określonych subsystemów) oraz zachodzących pomiędzy aktorami wzorców relacji. Sami autorzy tej koncepcji zwracają również uwagę, że niektóre pozaterytorialne aspekty związane z bezpieczeństwem są w niej marginalizowane – przykładem może być zjawisko terroryzmu międzynarodowego¹¹. Sieciowy charakter Państwa Islamskiego i globalny zasięg jego aktywności sprawiają, że raczej trudno rozpatrywać ten byt w ujęciu teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa, dlatego też teoria ta nie została zaadaptowana na potrzeby zawartych w niniejszej pracy rozważań.

Aktywność Państwa Islamskiego i polityczne implikacje jego działań omawiane będą w przedziale obejmującym cały okres istnienia ugrupowania – od momentu jego powstania do upadku, który nastąpił w związku ze śmiercią przywódcy Abu Bakr al-Baghdadiego w drugiej połowie 2019 roku. Warto jednak zaznaczyć, że pojedyncze przytoczone wydarzenia i wątki poboczne wykraczają niekiedy poza wskazany zakres czasowy. Natomiast rozpatrywane w rozprawie oddziaływania ze strony Państwa Islamskiego oraz polityczne posunięcia innych podmiotów w związku aktywnością organizacji odnoszą się do wybranych aktorów środowiska międzynarodowego rozumianego jako ukształtowana w wyniku pokoju westfalskiego wspólnota wszystkich podmiotów międzynarodowych. W tym aspekcie uwzględnione zostały Stany Zjednoczone, poszczególne państwa Europy Zachodniej, Rosja oraz wybrane państwa Bliskiego Wschodu¹². Przekrojowo omówiono też najbardziej widoczne przejawy działań organizacji międzynarodowych o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym (przede wszystkim ONZ). Jako że środowisko międzynarodowe jest szeroką kategorią, w ramach której znajdują się również aktorzy niepaństwowi (wśród nich samo Państwo Islamskie), na potrzeby prowadzonych rozważań w zakres tego pojęcia

¹⁰ Autorzy wielokrotnie zaznaczają, że kwestie dotyczące sekurytyzacji „łatwiej podróżują na mniejszych niż dłuższych dystansach” – *ibidem*, s. XVI, 4, 12, 45 i 46.

¹¹ *Ibidem*, s. 464 i 466–468. Barry Buzan i Ole Wæver wskazują równocześnie, że zjawisko terroryzmu jest ściśle osadzone w dynamice terytorialnej (czego przykładem jest Al-Kaida).

¹² Należy zaznaczyć, że sam termin „Bliski Wschód” nie ma jednej powszechnej definicji. Problemy w przypadku tego pojęcia generuje również brak precyzyjnie określonych granic geograficznych. Jerzy Zdanowski wskazuje, że Bliski Wschód obejmuje państwa tak zwanego Żyznego Półksiężycy (na który składają się: Syria, Jordania, Liban, Izrael z Autonomią Palestyńską oraz Irak), Półwyspu Arabskiego, Afryki Północnej, a także Turcja oraz Iran – J. Zdanowski, *Stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XX wieku*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012, s. 10. Taki sposób rozumienia pojęcia Bliskiego Wschodu został przyjęty na potrzeby niniejszej pracy. Choć nie wszystkie z wymienionych państw pojawiają się w prowadzonych analizach, to jednak w kontekście rozważań na temat aktywności Państwa Islamskiego istotne znaczenie ma Turcja, Iran (które niekiedy nie są traktowane jako elementy regionu) oraz poszczególne państwa Afryki Północnej. Warto dodać, że w innej książce (J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Ossolineum, Wrocław 2010, s. 5) autor dodaje, że do Bliskiego Wschodu zalicza się czasem także Afganistan – w niniejszej rozprawie państwo to nie będzie jednak postrzegane jako część tego regionu.

włączono globalną społeczność muzułmańską (uwzględniając fakt, iż jest to byt o heterogenicznym charakterze) oraz poszczególne elementy (ugrupowania) wchodzące w skład ruchu dżihadu salafickiego (rewolucyjnego salafizmu). Chociaż większość przedstawicieli dżihadyzmu funkcjonowała na obszarze Bliskiego Wschodu, to odnotować można też przypadki ugrupowań z innych rejonów świata (na przykład w Afryce Środkowej), które zadeklarowały wierność Państwu Islamskiemu. W niniejszej pracy przedstawiono aktywność najbardziej znaczących z tych grup.

Wśród używanych w rozprawie pojęć szczególne znaczenie w kontekście Państwa Islamskiego ma koncepcja państwa. W prowadzonych rozważaniach państwo rozumiane jest jako podmiot, który z jednej strony dysponuje wszystkimi trzema zaproponowanymi przez Georga Jellinka atrybutami – władzą, terytorium i ludnością – z drugiej zaś posiada zdolność do nawiązywania i prowadzenia relacji z innymi aktorami międzynarodowymi, co z kolei ściśle łączy się z uznaniem międzynarodowym. Państwo Islamskie spełniało (a przynajmniej zdawało się spełniać) wskazane kryteria państwowości – wyjątkiem w tym zakresie jest jednak uznanie międzynarodowe. Dlatego też w niniejszej rozprawie przyjęto, że omawiany byt będzie traktowany jako państwo *de facto* (odrzucono przy tym inne sposoby ujęcia organizacji, w tym kategorię quasi-państwa czy też protopaństwa).

Chociaż terroryzm nie jest głównym tematem niniejszej rozprawy, zjawisko to wielokrotnie pojawia się w kontekście działalności Państwa Islamskiego. Z tego powodu istotne jest przytoczenie definicji, która będzie stanowić teoretyczne tło dla omawianych przejawów aktywności terrorystycznej ugrupowania. Samo pojęcie terroryzmu zaliczyć można do koncepcji immanentnie kontestowanych (*essentially contested concepts*)¹³, czyli charakteryzujących się mnogością sposobów ich interpretacji. W celu uniknięcia nadmiernych rozważań wokół istoty zjawiska terroryzmu na potrzeby dalszych analiz przyjmuje się następującą definicję zaproponowaną przez Alexa Petera Schmida, zgodnie z którą¹⁴:

Terroryzm to metoda powtarzających się aktów przemocy stosowana przez (częściowo lub całkowicie niejawnych) aktorów indywidualnych, grupowych lub państwowych z powodów idiosynkratycznych, kryminalnych czy też politycznych, a bezpośrednie cele przemocy dobierane są w sposób przypadkowy (cele możliwości) lub selektywny (cele o charakterze reprezentatywnym lub symbolicznym) i są traktowane jako nośniki przekazu. Opierający się na groźbie i przemocy proces komunikacyjny, który zachodzi pomiędzy terrorystami (organizacją terrorystyczną), (zagrożonymi) ofiarami oraz głównymi celami

¹³ Szerzej o koncepcjach immanentnie kontestowanych w: W.B. Gallie, *Essentially Contested Concepts*, „Proceedings of the Aristotelian Society”, Volume 56, 1955–1956, s. 167–198. W artykule jako przykłady pojęć immanentnie kontestowanych wskazano sztukę, sprawiedliwość społeczną oraz demokrację.

¹⁴ A.P. Schmid, A.J. Jongman, *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 1988, s. 28.

(odbiorcami) służy do oddziaływania na zasadniczego odbiorcę (lub też odbiorców), przekształcając go w cel terroru, żądań lub obiekt zainteresowania.

Powyższa definicja wskazuje, że terroryzm to przede wszystkim specyficzny akt komunikacji politycznej (a zarazem manipulacji psychologicznej), który polega na wykorzystywaniu groźby i przemocy jako metody wpływu na szersze audytoria. Kierowany w ten sposób przekaz ma w założeniu doprowadzić do podjęcia przez atakowane grup czy też społeczności określonych reakcji i działań, które są zgodne z oczekiwaniami wysyłających komunikat terrorystów. Proces ten oznacza zasadniczo dążenie do zainicjowania (lub do powstrzymania) konkretnej zmiany politycznej¹⁵.

W prowadzonych rozważaniach istotne znaczenie mają też kwestie związane ze strategią Państwa Islamskiego oraz innych aktorów środowiska międzynarodowego. W niniejszej pracy pojęcie strategii będzie rozumiane przez pryzmat definicji którą zaproponował J.C. Wylie¹⁶:

Strategia to plan działania opracowany po to, aby osiągnąć konkretny cel; jest zamiarem wraz z systemem środków, dzięki którym można go zrealizować.

W tym miejscu należy również wyjaśnić używany w całej rozprawie sposób nazewnictwa ugrupowania. W odniesieniu do organizacji często – szczególnie w tekstach medialnych i publicystycznych – stosuje się zapis „tak zwane Państwo Islamskie” (lub „tzw. Państwo Islamskie”)¹⁷. Tego rodzaju zwrot ma na celu zwrócenie uwagi, że Państwo Islamskie w istocie nie jest (i nigdy nie było) państwem – podkreśla się przy tym jego samozwańczy charakter i nieusankcjonowany prawem międzynarodowym status¹⁸. „Państwo

¹⁵ Warto w tym kontekście przytoczyć również ujęcie terroryzmu zaproponowane przez Bruce’a Hoffmana, który definiował to zjawisko jako wzbudzanie i wykorzystywanie strachu poprzez przemoc (lub groźbę jej zastosowania) w celu osiągnięcia zmian politycznych – B. Hoffman, *Oblicza terroryzmu*, tłum. H. Pawlikowska-Gannon, Bertelsmann Media, Warszawa 2001, s. 42.

¹⁶ J. Baylis, J. Witz, C.S. Gray, E. Cohen (red.), *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, tłum. W. Nowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009, s. 5. We wskazanej pozycji znajdują się również sposoby ujęcia strategii zaproponowane przez innych teoretyków – w definicjach tych wyraźnie akcentowany jest element siły (wykorzystanie środków związanych z siłą). Niemniej, autorzy zaznaczają, że strategia w swojej istocie łączy w sobie środki polityczne i militarne – *ibidem*, s. 4.

¹⁷ Podobny zabieg zauważyć można w języku angielskim, gdzie występuje wyrażenie „so-called Islamic State”.

¹⁸ Dodać należy, że wobec Państwa Islamskiego często stosowano również określenie „Daesh” (zapisywane też w postaci Da’esh lub Da’ish albo w spolszczonej formie Daesz lub Daisz), które jest akronimem od arabskich słów *ad-Dawlah al-Islamiyah fi 'l-Iraq wa-sh-Sham* (litery składające się na skrótowiec oznaczono podkreśleniem), czyli przetłumaczonej na arabski nazwy *Islamic State of Iraq and Sham (ISIS)*. W języku arabskim słowo „daesh” jest zbliżone brzmieniowo (na zasadzie gry słów lub rymów) do słów o pejoratywnym zabarwieniu (wskazuje się na przykład na słowa, które można tłumaczyć jako „sprawca haniebnych zbrodni”, „miażdżyciel”) – poszczególne przykłady oraz ich tłumaczenie przedstawiono w: T. Singer, *3QS: What Using The Name 'Daesh,' Rather Than 'ISIS' Or 'ISIL,' Really Means*, <https://news.northeastern.edu/2015/11/24/3qs-what-using-the-name-daesh-rather-than-isis-or-isil-really-means> (dostęp: 20.01.2023). Negatywne konotacje tego określenia sprawiły, że stało się ono powszechnie używanym synonimem nazwy ugrupowania – między innymi przez administrację Stanów Zjednoczonych – C. Sommers, *The Pentagon has a new name for ISIS*, www.edition.cnn.com/2014/12/18/politics/pentagon-now-calls-isis-daesh (dostęp: 20.01.2023). Niemniej

Islamskie” to nazwa własna organizacji, którą ugrupowanie się określiło, i którą oficjalnie się posługiwało. Takie nazewnictwo nie oznacza założenia, iż ma ono faktyczne odzwierciedlenie w rzeczywistości¹⁹. Mając na uwadze tę kwestię, w niniejszej pracy wobec omawianego bytu będzie używane przede wszystkim określenie „Państwo Islamskie”. Warto dodać, że w sposób synonimiczny stosowany będzie również termin „kalifat”. Zauważyć można tutaj analogiczną zależność jak w przypadku pojęcia „państwo” – ugrupowanie spełniało poszczególne (wynikające z islamskiej tradycji i myśli politycznej) kryteria państwowości islamskiej. Nie oznacza to jednak, że posługiwanie się określeniem „kalifat” automatycznie sprawia, że Państwa Islamskie jest „autentycznym” kalifatem. W związku z tym, w tekście dysertacji nie pojawiają się też sformułowania typu „quasi-kalifat”, „samozwańczy kalifat” czy „tak zwany kalifat”.

Do przygotowania niniejszej rozprawy wykorzystano zestaw dokumentów, szereg dostępnych w języku polskim i angielskim monografii, liczne artykuły naukowe, a także publikacje oraz raporty sporządzone przez różne ośrodki analityczne i think tanki. Wśród źródeł znalazły się między innymi dokumenty prawne, wybrane teksty teoretyków salafickich oraz list otwarty skierowany do przywódcy ugrupowania Abu Bakr al-Baghdadi (*Open Letter to Al-Baghdadi*), który jest swoistym apelem ze strony autorytetów muzułmańskich.

Pierwsze książki poruszające tematykę ugrupowania miały głównie charakter publicystyczny. Spośród nich wymienić należy następujące pozycje: Samuel Laurent – *Kalifat terroru. Kulisy działania Państwa Islamskiego* (2015), Michael Weiss i Hassan Hassan – *ISIS. Wewnątrz Armii terroru* (2015), Patrick Cockburn – *Państwo Islamskie* (2015), Benjamin Hall – *ISIS. Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów* (2016), a także *Czarne Flag* autorstwa Joby’ego Warricka (2017)²⁰. Chociaż publikacje te koncentrują się na historii i procesach prowadzących do powstania organizacji, to dość wnikliwie przedstawiają sytuację wewnętrzną (w tym również administracyjną) Państwa Islamskiego. Wskazane książki nie znalazły się bezpośrednio na liście bibliograficznej niniejszej rozprawy (wyjątkiem jest pierwszy z wymienionych tytułów) – były one jednak pomocne w przygotowaniu zawartości merytorycznej poszczególnych rozdziałów.

wyrażenie „Daesh” nie będzie stosowane w niniejszej pracy, podobnie jak forma „Państwo Islamskie w Iraku i Syrii” (ISIS/ISIL), która została zastąpiona przez samą organizację na „Państwo Islamskie”.

¹⁹ Podobnym przykładem braku zgodności nazwy z rzeczywistością może być chociażby Irlandzka Armia Republikańska – jest to nazwa własna tej organizacji, a jej użycie nie implikuje twierdzenia, iż była to w rzeczywistości armia Republiki Irlandzkiej (nawet jeżeli była to armia rozumiana jako siły zbrojne danego państwa lub związek operacyjny złożony z korpusów i brygad). W piśmiennictwie naukowym nie istnieje zwyczaj stosowania formuły „tak zwana Irlandzka Armia Republikańska”.

²⁰ W nawiasach podano daty polskich wydań.

W ramach polskiej literatury naukowej odnotować można kilka publikacji, z których najważniejszymi przykładami są: Artur Wejksznier²¹ – *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?* (2016), Marta Sara Stempień – *Państwo Islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?* (2018), Olga Wasiuta, Sergiusz Wasiuta i Przemysław Mazur – *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu* (2018) oraz praca zbiorowa pod redakcją Krzysztofa Danielewicza – *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania, taktyka działania* (2019). Monografie te w przekrojowy sposób prezentują genezę, sposób funkcjonowania i zarys ideologii organizacji, przejawy jej działalności oraz najbardziej znaczące ataki dokonane przez ugrupowanie (lub też w jego imieniu). Z tego powodu zawarte w nich treści były niezwykle użyteczne w procesie przygotowania rozprawy. Wspomnieć należy również o dwóch istotnych z punktu widzenia niniejszej pracy pozycjach autorstwa Bartosza Bolechowa – *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq” i narracja Państwa Islamskiego* (2020 – która była równocześnie znacznym wsparciem w poruszaniu się po zawartości magazynu propagandowego organizacji – oraz *Gdy światło się mroczy. Światopogląd Państwa Islamskiego w perspektywie teorii opanowywania trwogi* (2020). Tytuły te koncentrują się na warstwie ideologicznej i światopoglądzie Państwa Islamskiego, a także w dogłębny sposób objaśniają najważniejsze elementy doktryny ugrupowania.

W przypadku literatury anglojęzycznej szczególne znaczenie w kontekście prowadzonych rozważań miały dwie pozycje: *The ISIS Apocalypse. The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State* (2015) autorstwa Williama McCantsa oraz monografia Fawaza Gergesa – *ISIS. A History* (2016). W pierwszej z nich autor skupia się na ideologii ugrupowania i powiązanych z nią elementach eschatologicznych. W drugim tytule wnikliwie przedstawiono czynniki polityczne, które doprowadziły do utworzenia kalifatu, a także zarys konstruowanej przez Państwo Islamskie wizji świata. Niezwykle przydatne w przygotowaniu niniejszej dysertacji okazało się również wydawnictwo pod redakcją Jacka Covarrubiasa, Toma Lansforda i Roberta Pauly’ego – *The New Islamic State. Ideology, Religion and Violent Extremism in the 21st Century* (2016). Oprócz omówienia genezy i sfery ideologicznej organizacji, w poszczególnych rozdziałach tej publikacji znaleźć można również przegląd najważniejszych implikacji aktywności Państwa islamskiego w odniesieniu do regionu, Stanów Zjednoczonych oraz wybranych państw europejskich.

²¹ Badacz ten jest również autorem innych książek poświęconych tematyce Państwa Islamskiego: *Samotne wilki kalifatu? Państwo Islamskie i indywidualny terroryzm dżihadystyczny w Europie Zachodniej* (2018) oraz *Europejska armia kalifatu. Centrum supersieci. Tom I* (2020) – obie z nich posłużyły w przygotowaniu części rozważań dotyczącej aktywności grupy w odniesieniu do wybranych państw europejskich.

Znaczną część informacji o ugrupowaniu i przejawach jego działalności zaczerpnięto z dostępnych w sieci raportów i analiz licznych ośrodków badawczych (takich jak International Centre for Counter-Terrorism [ICCT] czy Brookings Doha Center), a także z artykułów naukowych (zawartych głównie w zagranicznych periodykach – w tym na przykład „Journal of Terrorism Research”, „Peace Research” oraz „Perspectives on Terrorism”). Warto wspomnieć, że istotną rolę w prowadzonych rozważaniach pełni również perspektywa samego Państwa Islamskiego – w tym aspekcie posłużono się przede wszystkim tekstami z poszczególnych numerów magazynu „Dabiq”, czyli najważniejszego periodyku programowego i propagandowego organizacji. Z kolei na listę stron www składają się przede wszystkim liczne odnośniki do wzmianek w zagranicznych serwisach informacyjnych takich jak BBC.com, aljazeera.com, english.alarabiya.net, foreignaffairs.com, nationalinterest.org, nytimes.com czy washingtonpost.com. W tłumaczeniu poszczególnych zwrotów z języka arabskiego korzystano z internetowego słownika Almaany (www.almaany.com).

Niniejsza rozprawa została podzielona na cztery rozdziały. Rozdział pierwszy koncentruje się na teoretycznych aspektach związanych z pojęciem państwa – zawarto w nim zbiór definicji, a także scharakteryzowano kluczowe elementy, kryteria i czynniki determinujące współczesny sposób rozumienia państwowości. Taki punkt wyjścia jest szczególnie istotny w kontekście kontrowersyjnego statusu Państwa Islamskiego – w okresie, gdy było ono zdolne do kontrolowania terytorium, ludności i sprawowania władzy. W rozdziale wyjaśnione zostały również najważniejsze kwestie dotyczące państwa jako bytu w środowisku międzynarodowym oraz specyfikę innych aktorów międzynarodowych.

Rozdział drugi rozpoczyna się od przedstawienia koncepcji państwowości w ujęciu islamskiej myśli politycznej. Następnie dokonano wyboru kategorii analitycznej (wraz z uzasadnieniem), przez pryzmat której organizacja jest opisywana w dalszych partiach niniejszej pracy. W rozdziale zawarto też zarys genezy ugrupowania – na tej podstawie wyszczególniono poszczególne etapy istnienia ugrupowania. Znaczną część rozważań poświęcono również ideologii i elementom doktryny Państwa Islamskiego, które w znacznej mierze determinowały całokształt działalności kalifatu. Rozdział kończy się omówieniem celów i strategii organizacji.

W rozdziale trzecim zaprezentowano najważniejsze przejawy aktywności ugrupowania wobec aktorów z regionu Bliskiego Wschodu, Stanów Zjednoczonych oraz poszczególnych państw europejskich. Na wskazane działania składają się w przede wszystkim zamachy terrorystyczne, które mogą być postrzegane zarówno jako elementy (części składowe) wdrażanej przez kalifat sekwencji strategicznej, jak i sposób prowadzenia

interakcji z innymi uczestnikami środowiska międzynarodowego. W rozdziale opisano również najważniejsze przykłady ugrupowań, które zadeklarowały swoje podporządkowanie kalifatowi, a także posunięcia Państwa Islamskiego wobec konkurencyjnych lub wręcz wrogich grup o profilu dżihadystycznym.

W rozdziale czwartym przedstawiono z kolei procesy, działania polityczne i kontradziania podejmowane w związku z Państwem Islamskim przez wybranych (regionalnych i pozaregionalnych) aktorów państwowych i niepaństwowych. W rozważaniach uwzględniono również stosunek czołowych przedstawicieli nurtu dżihadu salafickiego wobec ugrupowania oraz krytykę wystosowaną przez przedstawicieli środowisk muzułmańskich.

Całość pracy wieńczy podsumowanie, w którym sformułowano konkluzje dotyczące hipotez i pytań badawczych.

Rozdział 1. Państwo i jego rola w stosunkach międzynarodowych

Punktem wyjścia rozważań nad Państwem Islamskim powinno być nakreślenie kluczowych aspektów związanych ze współczesnym rozumieniem państwowości. W tym celu warto zacząć od przybliżenia definicji i niezbędnych elementów państwa, a także jego celów i realizowanych przez nie funkcji. Mając tak nakreślone ramy pojęciowe, można podjąć próbę omówienia istoty państwa w odniesieniu do innych kategorii aktorów międzynarodowych i udzielić odpowiedzi na pytanie, co sprawia, że może ono efektywnie funkcjonować w środowisku międzynarodowym. Należy zarysować również specyfikę innych bytów obecnych w przestrzeni międzynarodowej – szczególnie tych, które spełniają jedynie niektóre kryteria konstytuujące podmioty państwowe.

1.1. Państwo – definiowanie pojęcia

Państwo jest pojęciem, które trudno zdefiniować w jednoznaczny sposób. Poszczególne definicje kładą nacisk na odmienne elementy i cechy, zaś rozumienie tego terminu ulegało zmianom wraz z biegiem czasu. „Państwo” w starożytnej Grecji było określane jako *polis*, czyli miasto-państwo posiadające własny ustrój polityczny i system prawodawczy. W starożytnym Rzymie używano słowa *civitas*, które w istocie odnosiło się do pełnoprawnych członków wspólnoty zamieszkującej dane terytorium. Wraz z rozwojem i ekspansją Rzymu pojawił się szerszy termin *res publica*, który swoim znaczeniem obejmował już wszystkich obywateli imperium.

W języku polskim „państwo” wywodzi się etymologicznie od słowa „pan” oznaczającego osobę panującą – kogoś, kto sprawuje zarząd nad danym obszarem²². Należy jednak zaznaczyć, że wobec współcześnie rozumianej organizacji państwowej dawniej używano terminu „królestwo” lub wywodzącego się z łaciny słowa „republika” oznaczającego „rzecz wspólną”. W XVI wieku pojawiło się określenie *stato*²³, które można było odnieść do każdego państwa, niezależnie od jego ustroju czy wielkości – z niego wykształciło się angielskie słowo *state* oraz *Staat* w języku niemieckim²⁴. Można powiedzieć, że oba te słowa wyrażały to samo, co współczesne rozumienie pojęcia państwa.

²² A. Korybski, L. Grzonka, *Wiedza o państwie i prawie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014, s. 20.

²³ Wprowadzone przez Niccolò Machiavellego określenie wywodzi się z łacińskiego słowa „*status*” (oznaczającego dosłownie „pozycja”, „stałość”, „stan”). Pojęcie to przedstawione zostało w pierwszym rozdziale dzieła *Książę* – N. Machiavelli, *Książę*, tłum. Z. Płoski, Onepress Helion, Gliwice 2011, s. 7.

²⁴ M. Kuniński, *Państwo* [w:] B. Szlachta (red.), *Słownik społeczny*, WAM, Kraków 2004, s. 801.

Definicja słownikowa przedstawia „państwo” jako wspólnotę obejmującą „zespół norm politycznych oraz zbiorowość społeczną zajmującą określony obszar terytorialny i podporządkowaną jednemu ośrodkowi suwerennej władzy politycznej”²⁵. W nieco odmiennej definicji podkreśla się, iż państwo to specyficzna instytucja nadająca kształt formalny i strukturalny życiu zbiorowemu, przez co stanowi najszerszą formę organizacji społeczeństwa²⁶.

Jedną z pierwszych znanych koncepcji państwa została sformułowana przez Arystotelesa. Filozof uważał, że państwo stanowi wytwór naturalnej skłonności człowieka (człowiek jest „zwierzęciem politycznym” – *zoon politicon*) do budowy oraz funkcjonowania w obrębie takiego rodzaju struktury²⁷. Zdaniem Arystotelesa państwo jest wspólnotą tworzoną przez równe sobie jednostki i mającą na celu osiągnięcie doskonałego życia²⁸. Struktura taka powstaje na rzecz osiągnięcia jakiegoś dobra i ma ułatwiać realizację spraw istotnych dla wszystkich jej członków, podnosić poziom życia, a przy tym obejmuje wszelkie stosunki społeczne.

Wśród najważniejszych średniowiecznych sposobów wyjaśniania istoty państwa znajduje się teoria Tomasza z Akwinu. Chrześcijański uczony, adaptując elementy myśli Arystotelesa, wskazywał, że państwo jest konieczne, co wynika ze społecznej natury człowieka²⁹ oraz z faktu, że ludzie są zróżnicowani i za pomocą różnych metod dążą do osiągnięcia swoich celów. Według Tomasza z Akwinu organizacja państwowa ma zapewniać zbiorowości niezbędną – w sytuacji występowania tak licznych odmienności pomiędzy ludźmi – jedność (pokój) oraz porządek (hierarchię)³⁰. Poza zapewnieniem podstawowych struktur społecznych zadaniem państwa jest również stworzenie warunków na rzecz osiągnięcia wiecznej szczęśliwości i zbawienia.

²⁵ A. Antoszewski, T. Łoś-Nowak, *Państwo* [w:] A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii*, Atła 2, Wrocław 2004, s. 291.

²⁶ M. Bankowicz, *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006, s. 15.

²⁷ Arystoteles już w pierwszej księdze *Polityki* przedstawia państwo jako twór naturalny, wskazując zarazem, że „człowiek jest z natury stworzony do życia w państwie” – Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 25–28.

²⁸ Filozof wskazuje, że państwo jest „pewną wspólnotą równych, mającą na celu możliwie doskonałe życie” – *ibidem*, s. 194.

²⁹ Kwestia naturalnej konieczności życia człowieka we wspólnotach została poruszona w: Tomasz z Akwinu, *O władzy. De Regno* [w:] Tomasz z Akwinu, *Dzieła wybrane*, tłum. J. Salij, K. Suszyło, M. Starowieyski, W. Giertych, Antyk, Kęty 1999, s. 225–226.

³⁰ L. Dubel, *Historia doktryn politycznych i prawnych do schyłku XX wieku*, LexisNexis, Warszawa 2012, s. 103. Warto zaznaczyć, że w myśli Tomasza z Akwinu władza państwowa (zasada władzy – *principium praelationis*) pochodzi od Boga, jednak każdy konkretny ustrój czy poszczególne formy rządów są tworzone przez ludzi – *ibidem*, s. 103–104.

Kolejne istotne ujęcie państwa przedstawił niemiecki socjolog Max Weber. Badacz traktował państwo jako wspólnotę, która w ramach określonego terytorium dysponuje monopolem w zakresie stosowania przemocy fizycznej³¹. Oznacza to, że tylko państwo posiada legalne możliwości użycia środków przymusu i właśnie ta wyłączność konstituuje tego rodzaju związek polityczny. Zaznaczyć należy, że w przypadku myśli Webera występuje wyraźne oddzielenie definiowania państwa od jego celów ostatecznych lub też kwestii etycznych³². Organizacja państwowa ma przede wszystkim instytucjonalny i administracyjny charakter.

Zgodnie z koncepcją Georga Jellinka (często określaną jako definicja klasyczna) istnieją trzy elementy konstituujące państwo: wyodrębnione terytorium, zamieszkująca je ludność oraz sprawowanie zwierzchniej władzy³³. Nie można mówić o istnieniu organizacji państwowej bez jednoczesnego wystąpienia wszystkich powyższych części składowych. Taka perspektywa ma szczególne znaczenie w kontekście rozumienia istoty państwa jako bytu w ujęciu międzynarodowym.

W literaturze przedmiotu występuje pięć zasadniczych kategorii definiowania państwa. W tym zakresie wskazuje się na definicje funkcjonalne, strukturalno-elementowe, psychologiczne, socjologiczne oraz klasowe³⁴.

1) Definicje funkcjonalne.

W takim ujęciu państwo przedstawiane jest przez pryzmat funkcji, jakie ma za zadanie spełniać w określonym układzie społecznym. Kluczowa w tym aspekcie jest władza państwowa, a także czynniki ustanawiające (lub kształtujące) rząd oraz jego działania. W perspektywie funkcjonalnej państwo może być definiowane jako organizacja społeczna, która posiada władzę rozstrzygającą nad ogółem ludności zamieszkującym określone terytorium, mająca na celu przede wszystkim utrzymanie porządku, rozwiązywanie problemów oraz zabezpieczenie dóbr wspólnych³⁵.

³¹ M. Weber, *Polityka jako zawód i powołanie* [w:] M. Weber, *Racjonalność, władza, odczarowanie*, tłum. M. Holona, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004, s. 268.

³² B.R. Nelson, *The Making of the Modern State. A Theoretical Evolution*, Palgrave Macmillan, Basingstoke-New York 2006, s. 107. W ujęciu Maxa Webera pojawia się przełomowe odejście od myślenia o państwie przez pryzmat elementów etycznych. Państwo może być definiowane wyłącznie w odwołaniu do empirycznych i weryfikowalnych form władzy – w przypadku teorii Webera taką kategorią jest dominacja. Odrzucony zostaje również Heglowski model państwa (państwo jako wyraz emanacji „ducha obiektywnego”). Nowoczesność, a co za tym idzie również nowoczesne państwo, ściśle wiąże się z „odczarowaniem świata” – *ibidem*, s. 107–108.

³³ G. Jellinek, *Ogólna nauka o państwie*. Ks. 2-3, tłum. M. Balsigierowa, M. Przedborski, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1924, s. 50.

³⁴ B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Pojęcie, sposoby definiowania państw oraz cechy państwa* [w:] B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007, s. 14–15.

³⁵ J.R. Pennock, D.G. Smith, *Political Science. An Introduction*, Macmillan, New York 1964, s. 5–6.

2) Definicje strukturalno-elementowe.

Ten sposób opisywania państwa opiera się na trzech elementach – ludności, terytorium oraz władzy zwierzchniej. Definicje strukturalno-elementowe wywodzą się z koncepcji zaproponowanej przez Georga Jellinka³⁶.

3) Definicje psychologiczne.

Perspektywa ta odnosi się do teorii Leona Petrażyckiego, w których państwo traktowane jest jako zjawisko ściśle związane z ludzką psychiką oraz sferą prawa³⁷. Zarówno państwo, jak i wynikająca z niego władza, stanowią zbiór wyobrażeń emocjonalnych odnoszących się do stosunków międzyludzkich³⁸. Państwo postrzegane jest też przez pryzmat określonego zestawu praw oraz jako forma zaspokajania potrzeb – przede wszystkim zapewnienia bezpieczeństwa, dominacji oraz afiliacji.

4) Definicje socjologiczne.

Państwo w takim rozumieniu opisywane jest jako społeczność polityczna. Definicje socjologiczne koncentrują się na roli i wpływie społeczeństwa. Teoria państwa Maxa Webera również należy do tego typu definicji.

5) Definicje klasowe.

Definicje klasowe stanowią pochodną definicji socjologicznych i ściśle łączą się z myślą Karola Marksa. Takie ujęcie przedstawia państwo jako instrument dominacji i panowania grupy (klasy) posiadającej środki produkcji. Podkreślane są przy tym relacje pomiędzy poszczególnymi klasami społecznymi wynikające ze sprzeczności interesów posiadaczy środków produkcji oraz grup im podporządkowanych.

Dodać można, że w ramach ostatniej odmiany definicji istnieje również inne podejście związane z kategorią „klas społecznych”, w którym państwo jest ujmowane jako wspólnota o zróżnicowanym charakterze, przez co nie wszystkie grupy mogą uczestniczyć w sprawowaniu rządów. Tego rodzaju nierówność w podziale szans wynika ze struktury władzy³⁹. W takiej perspektywie zaznacza się, że w państwie istnieją stosunki zwierzchnictwa

³⁶ Warto wspomnieć, że powszechnie przyjmowanym czwartym kryterium jest uznanie międzynarodowe. Element ten znalazł potwierdzenie w *Konwencji o prawach i obowiązkach państw* z Montevideo z 1933 roku. W praktyce międzynarodowej w odniesieniu do kryteriów państwowości stosuje się zarówno klasyczne punkty Georga Jellinka, jak i rozbudowaną przez *Konwencję* formułę. Szerzej w: Ł. Kułaga, *Uznanie państwa. Między teorią a praktyką*, „Kwartalnik Prawa Publicznego”, tom 12, nr 1 (2012), s. 11–12.

³⁷ Szerzej w: L. Petrażycki, *Teoria państwa i prawa w związku z teorią moralności*, tom I i II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959, szczególnie tom I, s. 273–302.

³⁸ *Ibidem*, s. 276–277.

³⁹ R. Dahrendorf, *Nowoczesny konflikt społeczny*, tłum. S. Braktowski, W. Niepokólczycki, B. Orłowski, E. Szczepańska, W. Wertenstein, Czytelnik, Warszawa 1993, s. 59.

pozycji (lub osób) posiadających prawne możliwości wydawania prawomocnych dyspozycji podmiotom podporządkowanym⁴⁰.

1.2. Elementy państwa

Przegląd poszczególnych definicji i sposobów ujęcia państwa umożliwia wskazanie ściśle powiązanych z tym pojęciem elementów. Istotne znaczenie w tym kontekście ma podział zaproponowany przez Georga Jellinka. Pierwszym komponentem państwa jest terytorium. Może być ono rozumiane jako wyznaczony granicami obszar geograficzny, w obrębie którego władza posiada wyłączność zwierzchnictwa. Terytorium państwa obejmuje jego powierzchnię lądową wraz ze znajdującym się nad nim słupem powietrza, który rozciąga się na wysokość około 100 km⁴¹, a także obszar podziemny sięgający jądra ziemi. W przypadku posiadania przez państwo dostępu do morza, za wody terytorialne uznaje się obszary morskie sięgające odległości 12 mil morskich od linii brzegowej⁴².

Państwo może pozyskać terytorium w sposób pierwotny lub wtórny⁴³. Nabycie pierwotne polega na przyłączeniu obszaru nieznajdującego się pod jurysdykcją innego podmiotu. Z kolei nabycie wtórne występuje w sytuacji, gdy przyłączane tereny przynależą do innego państwa. W takiej sytuacji może wystąpić dobrowolna lub przymusowa cesja terytorialna⁴⁴. Wtórnym sposobem nabycia terytorium jest też plebiscyt, w ramach którego ludność wyraża wolę zmiany przynależności danego obszaru i przyłączenia go do innego państwa⁴⁵. Najczęściej występującą formą zmiany zwierzchnictwa terytorialnego jest nabycie

⁴⁰ R. Dahrendorf, *Klasy i konflikt klasowy w społeczeństwie przemysłowym*, tłum. R. Babińska, Nomos, Kraków 2012, s. 254.

⁴¹ Należy jednak zaznaczyć, że kwestia granicy przestrzeni powietrznej państwa nie została dotychczas uregulowana przez prawo międzynarodowe.

⁴² A. Zawidzka-Łojek (red.), A. Łazowski, B. Sonczyk, *Prawo międzynarodowe publiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 113.

⁴³ W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 371.

⁴⁴ Cesja terytorialna oznacza zrzeczenie się prawa do określonych obszarów i może występować przy realizacji postanowień traktatów pokojowych będących formalnym zakończeniem wojny. Istnieją jednak również inne formy cesji – chociażby cesja odpłatna, z czego najbardziej znanym przypadkiem jest przekazanie Alaski przez Rosję Stanom Zjednoczonym z 1867 roku. Cesja może polegać również na wzajemnej lub dwustronnej wymianie terytorium. Jako przykład w tym względzie wskazać można przekazanie wysp Helgoland przez Wielką Brytanię na rzecz Niemiec w zamian za kontrolę nad Zanzibarem, co nastąpiło w ramach Traktatu Helgoland-Zanzibar z 1890 roku. Innym przykładem może być odstąpienie przez Egipt na rzecz Arabii Saudyjskiej znajdujących się na Morzu Czerwonym wysp Tiran i Sanafir w zamian za pomoc gospodarczą. Warto jednak zaznaczyć, że cesja finalnie nie została zrealizowana – umowę dotyczącą wysp ostatecznie wstrzymano w 2017 roku.

⁴⁵ Przykładem mogą być plebiscyty przeprowadzane po I wojnie światowej – Schleswig, Górny Śląsk, Warmia, Mazury oraz Powiśle. Szerzej o plebiscytach: W. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 372.

wtórne, które często wiąże się z konfliktami zbrojnymi lub innymi formami presji o charakterze militarnym.

Drugim elementem składowym państwa jest ludność, czyli zbiorowość osób zamieszkujących określony obszar. W tym kontekście istotną funkcję pełni koncept narodu, który związany jest ze wspólnotą i sferą więzi społecznych. W przypadku ludności kluczowe znaczenie ma również obywatelstwo. Odnosi się ono do osób posiadających określony status prawny – obywatele dysponują pełnią możliwości uczestniczenia w życiu publicznym określonego społeczeństwa⁴⁶. Obywatelstwo jest również najsilniejszym prawnym związkiem spajającym człowieka i państwo.

Trzecim komponentem państwa jest jego wyłączna i niezależna od innych podmiotów władza zwierzchnia. Zwierzchnictwo ściśle się wiąże z istnieniem i funkcjonowaniem poszczególnych instytucji państwowych. Struktury te posiadają możliwość tworzenia i egzekwowania prawa, jednak jurysdykcja państwa rozciąga się wyłącznie w ramach jego granic własnych. Władza wewnętrzna ma charakter powszechny, co jest równoznaczne z tym, że podlega jej każdy człowiek żyjący w danym państwie. Najczęstszym przejawem powszechności władzy państwa jest obywatelstwo. Władza państwowa oznacza też możliwość stosowania przymusu w celu zagwarantowania przestrzegania prawa⁴⁷.

W kontekście władzy jako elementu państwa występują dwa kluczowe pojęcia – rząd oraz suwerenność. Rząd jest konkretną instytucją, która sprawuje zwierzchnictwo. Potocznie słowo „rząd” bywa stosowane synonimicznie do terminu „państwo”, w istocie jednak rząd stanowi część składową państwa i w przeciwieństwie do niego jest ciałem tymczasowym. Warto zaznaczyć, że zwierzchnictwo państwowe ma nieosobowy charakter, podczas gdy władza rządowa odnosi się do określonych osób⁴⁸. Z kolei suwerenność, w wymiarze wewnętrznym oznacza, że władza państwowa jest najwyższa. Mowa tu zatem o nadrzędnej pozycji państwa wobec wszystkich organizacji czy grup występujących w społeczeństwie⁴⁹.

⁴⁶ A. Żyro, *Wstęp do politologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 134.

⁴⁷ A. Heywood, *Teoria polityki. Wprowadzenie*, tłum. M. Jasiński, B. Maliszewska, D. Stasiak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 81.

⁴⁸ Dodać można, że państwo (przynajmniej w ujęciu teoretycznym) ma na celu reprezentację interesów społeczeństwa jako całości w ramach realizacji dobra wspólnego, podczas gdy rząd (we współczesnym rozumieniu tego pojęcia) związany jest z władzą wykonawczą – mowa tu o tendencji do oddzielania władzy wykonawczej od władzy ustawodawczej czy sądowniczej. Podkreślić przy tym należy, że takie podejście generuje spory i ma kontrowersyjny charakter. W kontekście „dobra wspólnego” oraz „reprezentacji interesów ogółu społeczeństwa” nasuwa się pytanie o to, czy państwa jak na przykład Chiny i Rosja faktycznie realizują szeroki interes grupowy.

⁴⁹ T. Hobbes, *Leviathan*, Penguin Classics, London 1985, s. 274–275. Szerzej na temat suwerennej roli państwa: *ibidem*, s. 228–239.

Podporządkowanie dotyczy wszystkich zamieszkujących terytorium państwowe i jest określone przez prawo.

Można wyszczególnić kilka zasadniczych funkcji władzy w państwie. Stopień ich realizacji zarówno wpływa na jej ciągłość, jak i zapewnia możliwość przetrwania. Wyróżnia się w tym względzie funkcję integracyjną, dystrybucyjną, strukturotwórczą oraz ochronną⁵⁰:

1) Funkcja integracyjna wiąże się z łagodzeniem konfliktów wewnątrz państwa i zapewnianiem stabilizacji. Władza organizuje życie społeczne i gospodarcze w taki sposób, aby utrzymać stabilność społeczno-polityczną i uniknąć niepokoju społecznych.

2) Funkcja dystrybucyjna dotyczy podziału i przekazywania dóbr. Państwo zdobywa i gromadzi środki, aby następnie dokonać ich podziału. Można powiedzieć, że funkcja ta jest pochodną współczesnego rozwoju gospodarczego, zwłaszcza industrializacji oraz tendencji do poprawy sytuacji materialnej biedniejszej części społeczeństwa.

3) Funkcja strukturotwórcza odnosi się do tworzenia mechanizmów lub instytucji o charakterze organizacyjnym niezbędnych do pełnienia i wykonywania zwierzchnictwa. Celem władzy jest stworzenie struktur bądź też podstaw do ich funkcjonowania.

4) Funkcja ochronna sprowadza się do zapewniania bezpieczeństwa w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym. Zawiera się w niej również dążenie do utrzymywania całości struktury władzy i istniejącego w niej układu sił. Odzwierciedleniem realizacji tej funkcji jest istnienie i funkcjonowanie poszczególnych rodzajów służb mających na celu ochronę państwa.

1.3. Cechy państwa

Z pojęciem państwa łączy się zestaw określonych specyficznych właściwości. W istotnym zakresie wynikają one z przytoczonych definicji, a w pewnej mierze mogą stanowić ich uzupełnienie. Poszczególne cechy państwa stają się szczególnie dostrzegalne w kontekście przejawów jego aktywności. Podstawowy zakres właściwości państwa obejmuje tak zwane cechy przymiotne, do których zalicza się suwerenność oraz przymus⁵¹.

Suwerenność może być rozumiana zarówno jako niezależność władzy, jak i jej nadrzędność nad wszystkimi innymi organizacjami w obrębie państwa oraz wszystkimi członkami społeczeństwa. Koncepcja ta została sformułowana i spopularyzowana przez Jeana

⁵⁰ A. Korybski, L. Grzonka, *op. cit.*, s. 24–27.

⁵¹ E. Zieliński, *Nauka o państwie i polityce*, Elipsa, Warszawa 2006, s. 18–23.

Bodina, który definiował to pojęcie jako „absolutną i nieustającą władzę rzeczypospolitej”⁵². Francuski myśliciel ujmował suwerenność w kategorii immanentnego elementu czy też zjawiska zawierającego się w samej istocie państwa. Koncepcja ta zakłada, że władza, aby mogła być uznana za suwerenną, powinna posiadać zestaw określonych cech, do których zalicza się ciągłość, niepodzielność, niepozbywalność, nieograniczoność, a także bezwarunkowość i niezależność⁵³. Władcą suwerennym był monarcha, który nie podlegał żadnemu rodzajowi kontroli, co znajdowało odzwierciedlenie w idei absolutyzmu. Należy jednak zaznaczyć, że w czasach przed Bodinem określenie „suwerenność” odnosiło się wyłącznie do najwyższej władzy panującej w państwie – do monarchii lub też do konkretnych osób sprawujących rządy. W swojej koncepcji Jean Bodin odnosił sens tego pojęcia również do państwa jako całości⁵⁴.

Odejście od monarchistycznego i absolutystycznego rozumienia suwerenności nastąpiło dopiero w XVIII wieku. Jean-Jacques Rousseau przedstawił ideę „woli powszechnej”, w której źródło ostatecznego autorytetu stanowił lud jako ciało zbiorowe⁵⁵. W ten sposób zmianie uległ główny podmiot dysponujący suwerennością w państwie. Koncepcja ta stanowi podstawę dla współczesnego ujmowania źródła najwyższej władzy zwierzchniej.

Suwerenność w odniesieniu do państwa należy rozpatrywać na dwóch płaszczyznach – wewnętrznej oraz zewnętrznej⁵⁶. Suwerenność wewnętrzna odnosi się do ulokowania władzy najwyższej w państwie oraz do jego zdolności do egzekucji prawa⁵⁷. Suwerenna władza samodzielnie określa zakres swoich działań, a także charakter i sposób funkcjonowania powoływanych instytucji. Państwo posiada wyłączne i nadrzędne zwierzchnictwo, przez co dysponuje najwyższym autorytetem. Oznacza to, że decyzje podejmowane przez państwo są wiążące i dotyczą wszystkich jego obywateli. Niezbędnym warunkiem, jeżeli chodzi o możliwości egzekucji czy też tworzenia prawa, jest efektywne sprawowanie kontroli nad terytorium.

Suwerenność zewnętrzna dotyczy pozycji państwa, jego niezawisłości i niezależności względem innych aktorów międzynarodowych. Znaczenie tego pojęcia uwypukla się

⁵² J. Bodin, *Sześć ksiąg o rzeczypospolitej*, tłum. R. Bierzanek, Z. Izdebski, J. Wróblewski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958, s. 88.

⁵³ A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, LexisNexis, Warszawa 2003, s. 157.

⁵⁴ Szerzej na temat zależności suwerenności i państwa w: R. Kwiecień, *Suwerenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2004, s. 23–27.

⁵⁵ J.J. Rousseau, *Umowa społeczna*, tłum. A. Peretiatkowicz, Antyk, Kęty 2002, s. 26 i 30.

⁵⁶ W literaturze przedmiotu suwerenność wewnętrzna bywa określana również jako „samowładność”, natomiast suwerenność zewnętrzna jako „całowładność” – zob. T. Łoś-Nowak, *op. cit.*, s. 252–253.

⁵⁷ J. Czaputowicz, *Suwerenność*, PISM, Warszawa 2018, s. 19–20.

szczególnie przy okazji zachodzenia interakcji, współpracy czy też innych procesów międzynarodowych⁵⁸. W rezultacie suwerenność może być traktowana również jako specyficzna norma występująca w prawie międzynarodowym. W tym aspekcie widoczny jest zestaw regulacji (lub też ograniczeń) suwerenności, czego odzwierciedleniem jest nakaz pokojowego współistnienia z innymi państwami⁵⁹. Dodać warto, że suwerenność zewnętrzna może istnieć w sytuacji, gdy suwerenność wewnętrzna ma niejednoznaczny charakter lub stanowi przedmiot sporu. Warto przy tym podkreślić, że zewnętrzny wymiar suwerenności istotnie odnosi się do realizowanych przez państwo funkcji zewnętrznych, a także wiąże się w znaczącym stopniu z kategorią suwerennej równości państw.

W ramach podsumowania można stwierdzić, że państwo suwerenne to ośrodek władzy zwierzchniej nadrzędny względem wszelkich innych ośrodków władzy w obszarze jego jurysdykcji oraz jednocześnie niepodległy wobec wszelkich zagranicznych ośrodków władzy⁶⁰. Innymi słowy, organizacja państwowa stanowi najwyższą władzę, co zapewnia jej największy zakres możliwości kreowania rzeczywistości politycznej. Ponadto państwo cechuje się podmiotowością (w tym także prawnomiędzynarodową), czyli niepodległością i formalną niezależnością od innych wpływów lub aktorów zewnętrznych, a także posiada możliwość uczestnictwa w procesach zachodzących w przestrzeni międzynarodowej. Należy dodać, że pojęcie suwerenności może odnosić się również do różnych form organizacji władzy państwowej, takich jak monarchia, republika, demokracja, autokracja czy republika islamska⁶¹. W takich przypadkach nie są to jednak odrębne kategorie czy rodzaje suwerenności.

Terminem o odwrotnym znaczeniu do suwerenności jest suzerenność, która odnosi się do sytuacji, w której państwo lub inny obszar terytorialny znajduje się w stosunku podległości wobec innego podmiotu zewnętrznego. W momencie znalezienia się pod zwierzchnictwem aktora zewnętrznego państwo przestaje być suwerenne, a staje się suzerenne, zwłaszcza jeśli stosunek ten przyjmuje charakter sformalizowany i trwały, jak na przykład w niektórych strukturach imperialnych. Do występujących w praktyce międzynarodowej zinstytucjonalizowanych form ograniczonej suwerenności zalicza się protektorat, mandat oraz

⁵⁸ Można też powiedzieć, że suwerenność danego państwa jest wyrazem uznania ze strony innych podmiotów w przestrzeni międzynarodowej.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 20.

⁶⁰ R. Jackson, *Suwerenność. Ewolucja idei*, tłum. J. Majmurek, Sic!, Warszawa 2011, s. 22.

⁶¹ *Ibidem*, s. 23.

powiernictwo⁶². Zaznaczyć należy, że te rodzaje zależności mają raczej historyczny charakter, chociaż współcześnie wciąż odnotować można nieformalne protektoraty o suwerenności ograniczonej przez sąsiednie mocarstwo, a także sporadycznie występujące protektoraty międzynarodowe⁶³.

Kluczowym narzędziem władzy państwa, które umożliwia realizację funkcji państwowych jest przymus. Czynniki te łączą się z zarówno z utrzymywaniem posłuszeństwa, zapewnieniem przestrzegania zasad i ładu społecznego, jak i służy do łagodzenia konfliktów występujących w obrębie społeczeństwa. Przymus stosowany przez państwo może być rozumiany jako oddziaływanie zewnętrzne, które sprawia, że jednostki ludzkie działają w sposób sprzeczny z ich skłonnościami⁶⁴. Jest to zatem forma wymuszania posłuchu lub określonych zachowań u człowieka (bądź też grup społecznych) w stosunku do władzy państwowej. Zjawisko to ściśle wiąże się z oddziaływaniem natury psychologicznej, perswazją, a niekiedy nawet groźbą lub faktycznym zastosowaniem przemocy. Przymus istotnie wpływa na autorytet władzy i występuje w każdym typie zwierzchnictwa. Dodać należy, że choć państwo samo decyduje o środkach i zakresie stosowania przymusu, to jego intensywność w znaczącej mierze jest determinowana przez ustrój panujący w danym państwie i charakter samej władzy.

Do podstawowych form przymusu zalicza się przemoc oraz groźbę⁶⁵. Pierwsze z pojęć odnosi się do oddziaływań natury fizycznej, które uniemożliwiają realizację woli lub opór ze strony jednostki czy też grupy. Państwo posiada wyłączność na stosowanie tego typu środków. Drugi przejaw przymusu, czyli groźba, polega na wzbudzaniu obaw przed przyszłymi zdarzeniami. Mowa o oddziaływaniu w taki sposób, aby zarówno określone postępowania, jak i ich konsekwencje, były postrzegane jako negatywne. Władza państwowa za pomocą groźby egzekwuje zachowania pożądane z punktu widzenia ładu i porządku społecznego oraz zapobiega zachowaniom niepożądanym. Groźba jako zestaw potencjalnych konsekwencji najczęściej znajduje odzwierciedlenie w postaci zapisów aktów prawnych⁶⁶.

⁶² S. Otok, *Geografia polityczna. Geopolityka – ekopolityka – globalistyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 62. Zaznaczyć należy, że spośród przytoczonych form ograniczonej suwerenności tylko protektorat ma cechy państwa.

⁶³ Przykładem protektoratu o ograniczonej suwerenności może być Bhutan, niektóre państwa Pacyfiku, a czasem do tej kategorii zalicza się również Białoruś. Z kolei jako przykład protektoratu międzynarodowego wskazać można Bośnię i Hercegowinę czy też Kosowo.

⁶⁴ Y.R. Simon, *Filozofia rządu demokratycznego*, tłum. R. Legutko, Arka, Kraków 1993, s. 76.

⁶⁵ E. Zieliński, *op. cit.*, s. 22.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 22.

Obawa przed sankcjami prawnymi stanowi główny czynnik wymuszający podporządkowanie wobec władzy państwowej⁶⁷.

W literaturze przedmiotu występuje również takie rozróżnienie przymusu, w którym wykazuje się jego trzy podstawowe formy: przymus fizyczny, gospodarczy (zwany także ekonomicznym) oraz psychologiczny⁶⁸. Pierwsza z odmian przymusu sprowadza się do stosowania fizycznej siły względem ludności. Tylko państwo dysponuje legalną możliwością korzystania z tego rodzaju środków (jednostki lub związki obywateli nie mogą w sposób legalny stosować przymusu) – w państwie funkcjonuje aparat stosujący przymus fizyczny (policja oraz wojsko)⁶⁹. Przymus ekonomiczny wiąże się ze sposobami oddziaływania w celu pozbawienia możliwości – głównie podmiotów gospodarczych – określonych zachowań. Przykładem w tym względzie może być ograniczenie lub zakaz swobodnego przekazywania środków finansowych poza granice państwa. Z kolei przymus psychologiczny może przybierać formy różnych ograniczeń (a nawet monopolu) w kwestii przekazywania czy rozprzestrzeniania informacji. W tym celu państwo może stosować na przykład cenzurę (instytucjonalną, prewencyjną, represyjną itd.).

W kontekście omawiania specyfiki państwa warto przytoczyć również inne zestawienia i próby ujęcia jego najważniejszych właściwości. Autorem jednego z występujących w literaturze sposobów przedstawienia cech organizacji państwowej jest brytyjski badacz Andrew Heywood, który wyszczególnił w tym aspekcie pięć głównych punktów⁷⁰:

1) Państwo jest suwerenne.

Państwo dysponuje najwyższą władzą zapewniającą nadrzędną pozycję w stosunku do pozostałych istniejących w nim organizacji.

2) Instytucje państwowe są w wyraźny sposób „publiczne”.

Oznacza to, że instytucje są odpowiedzialne za ustanawianie i realizację decyzji o charakterze zbiorowym.

3) Państwo jest wyrazem praktykowania legitymizacji.

Decyzje państwa przeważnie są traktowane jako wiążące i obowiązujące wszystkich członków społeczeństwa. Co więcej, są one przeważnie postrzegane jako podejmowane

⁶⁷ Warto wspomnieć, że w celu zapewnienia sobie posłuchu i możliwości stosowania przymusu państwo tworzy wyspecjalizowane organy administracji publicznej oraz wymiar sprawiedliwości.

⁶⁸ B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *Pojęcie, sposoby definiowania państw oraz cechy państwa* [w:] B. Szmulik, M. Żmigrodzki, *op. cit.*, s. 17–18.

⁶⁹ *Ibidem*, s. 17.

⁷⁰ A. Heywood, *Politologia*, tłum. B. Maliszewska, M. Masojć, N. Orłowska, D. Stasiak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 109–110.

(przynajmniej częściowo) w celu osiągnięcia dobra wspólnego i realizacji interesu publicznego.

4) Państwo jest instrumentem dominacji.

Władza państwowa opiera się na stosowaniu przymusu, za pomocą którego egzekwuje przestrzeganie prawa.

5) Państwo jest stowarzyszeniem terytorialnym.

Zakres kompetencji państwa odnosi się do wszystkich jednostek zamieszkujących jego terytorium geograficzne.

Uzupełnieniem przedstawionych powyżej punktów może być zestawienie cech zaproponowane przez Mariusza Gulczyńskiego, który w szeroki sposób wskazuje kluczowe właściwości państwa⁷¹:

1) Państwo jest organizacją.

Państwo rozumiane jest jako grupa społeczna o celowym charakterze, która opiera się na sformalizowanym członkostwie.

2) Państwo jest organizacją polityczną.

Państwo powstało w wyniku kształtowania się społeczeństw, w ramach których znajdowały się grupy o zarówno zbieżnych, jak i wykluczających się interesach.

3) Państwo stanowi organizację niezbędną z punktu widzenia ochrony ładu zapewniającego warunki dla bytu materialnego i kulturowego społeczności znajdującej się pod jego jurysdykcją.

4) Państwo spełnia swoją rolę przez realizowanie funkcji w wymiarze wewnętrznym i zewnętrznym.

Funkcje wewnętrzne odnoszą się do ochrony życia, mienia czy też innych wartości. Z kolei funkcje zewnętrzne dotyczą kwestii zabezpieczania przed zagrożeniami płynącymi z zewnątrz państwa oraz przestrzeni międzypaństwowej.

5) Państwo jest organizacją generalną.

Państwo obejmuje całą ludność na swoim obszarze i skupia w sobie wszystkie grupy społeczne.

6) Państwo jest organizacją obligatoryjną.

Punkt ten jest związany z przymusową przynależnością do państwa.

7) Państwo jest organizacją, która jest uprawniona do stosowania środków przymusu.

⁷¹ Wszystkie z przytoczonych punktów zostały przedstawione szerzej w: M. Gulczyński, *Nauka o polityce*, Almamater, DrukTur, Warszawa 2007, s. 109–118.

Państwo posiada wyłączność zarówno w zakresie tworzenia prawa, jak i możliwości jego egzekwowania.

8) Państwo jest organizacją władczą na terytorium określonym granicami.

Wszelkie atrybuty państwa, w tym również jego władza, rozciągają się na ściśle określonym obszarze terytorialnym.

9) Państwo jest organizacją władczą suwerennie.

Jest to równoznaczne ze stwierdzeniem, że wszystkie istniejące w państwie podmioty są podporządkowane jego władzy.

10) Państwo jest organizacją wysoce zinstytucjonalizowaną i sformalizowaną.

W obrębie państwa istnieje zbiór współzależnych instytucji, które funkcjonują w oparciu o prawo i normy.

11) Państwo jest organizacją hierarchiczną.

Państwo jest wyposażone w specyficzny aparat, czyli zespół osób wydelegowanych do kierowania i sprawowania władzy w jego imieniu.

12) Państwo jest organizacją utrzymywaną przez społeczeństwo.

Utrzymywanie państwa bazuje zasadniczo na świadczeniach, do których należą różnego rodzaju podatki oraz daniny publiczne.

13) Państwo jest organizacją podatną na patologie, dewiacje i wynaturzenia, które przekładają się na jego dysfunkcjonalne działanie.

Punkt ten wiąże się z czynnikiem ludzkim i wynikającymi z niego niedoskonałościami, a także ich konsekwencjami rzutującymi na funkcjonowanie państwa.

14) Państwo w obecnie ukształtowanych formach okazuje się organizacją niewystarczającą w dobie procesów globalizacyjnych.

W ten sposób podkreśla się, że państwo nie jest organizacją zdolną do sprostania wyzwaniom, które wynikają z mających miejsce w XX wieku procesów globalnych (a także ich konsekwencji). Mowa tu o procesach takich jak zmiany klimatyczne powodowane aktywnością człowieka czy też narastająca koncentracja kapitału (a tym samym zwiększenie wpływów ekonomicznych i politycznych) w ramach potężnych podmiotów korporacyjnych.

1.4. Funkcje państwa

Funkcje państwa są określane jako „główne kierunki jego działalności realizujące zadania, jakie państwo sobie stawia, a zakres tej działalności określony jest celami, które chce

osiągnąć”⁷². Można zatem stwierdzić, że kierunki takich aktywności ściśle wiążą się z osiąganiem konkretnych założeń i zaspokajaniem kluczowych potrzeb wspólnoty politycznej. Omówienie najważniejszych funkcji organizacji państwowej może być istotnym uzupełnieniem przedstawianej dotychczas specyfiki pojęcia państwa.

W literaturze przedmiotu znajduje się wiele sposobów klasyfikowania funkcji państwa opierających się na zróżnicowanych kryteriach. Podstawowy podział aktywności państwa koncentruje się na zasięgu przestrzennym – w ten sposób wyszczególnia się funkcje wewnętrzne i zewnętrzne⁷³. Funkcje wewnętrzne można rozumieć jako całokształt działalności państwa rozciągającej się w jego granicach. Dotyczą one wszelkich dziedzin stosunków wewnętrznych, w tym zapewniania porządku i bezpieczeństwa, czy też zabezpieczania sytuacji społecznej i gospodarczej. Zakres tego typu działań związany jest z procesami regulacyjnymi i organizującymi warunki współżycia jednostek lub grup funkcjonujących w państwie.

W ramach funkcji wewnętrznych mogą znajdować się następujące funkcje: organizowania i regulowania, ochronna, wychowawcza, gospodarcza oraz socjalna⁷⁴. Pierwsza z nich dotyczy sfery kierowanych przez państwo instytucji oraz skutków ich działań. Istotne znaczenie ma charakter stosunków społecznych regulowany za pośrednictwem systemu nakazów i zakazów, czyli w istocie prawa. Funkcja ochronna odnosi się do aktywności państwa mających zapewnić obywatelom bezpieczeństwo. W tym przypadku mowa zarówno o utrzymywaniu porządku i ładu, jak i przeciwdziałaniu wszelkim formom podważenia stabilności życia społecznego. Funkcja wychowawcza (inaczej kulturowa lub kulturowo-wychowawcza) wiąże się z oddziaływaniem ze strony państwa na społeczeństwo, kształtowaniem go i rozpowszechnianiem w tym celu określonych idei lub poglądów. Oznacza to szereg aktywności z zakresu edukacji, kultury i nauki. Funkcja gospodarcza obejmuje widoczne skutki działalności państwowej w wymiarze produkcji, wymiany i dystrybucji dóbr materialnych czy też usług. Zakres tej funkcji jest ściśle zależny od poziomu zaangażowania i ingerencji państwa w tym obszarze. Funkcja socjalna obejmuje tworzenie przez państwo sposobów zabezpieczeń kierowanych do uboższych części społeczeństwa oraz różne działania mające na celu zapewnienie pomocy społecznej, opieki

⁷² G.L. Seidler, H. Groszyk, A. Pieniążek, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010, s. 64.

⁷³ A. Łopatka, *Prawoznawstwo. Wprowadzenie*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze Iuris, Warszawa-Poznań 2001, s. 69–70.

⁷⁴ G.L. Seidler, H. Groszyk, A. Pieniążek, *op. cit.*, s. 66–67. Warto dodać, że sposób realizacji poszczególnych funkcji wewnętrznych może być obiektem dyskusji politycznych lub ideologicznych. Na przykład w kontekście funkcji socjalnej kwestie sporne dotyczą przede wszystkim zakresu udziału państwa w życiu gospodarczym oraz wyznaczania granic prowadzonej polityki społecznej.

zdrowotnej, a także norm i regulacji dotyczących zatrudnienia. Funkcja ta jest też częściowo pochodną stopnia rozwoju gospodarczego – najbiedniejsze państwa nie są w stanie prowadzić zaawansowanej polityki socjalnej.

Kategoria funkcji zewnętrznych zawiera w sobie wszelkie przejawy aktywności państwa wychodzące poza jego terytorium. Funkcje te wynikają z faktu, iż państwo nie występuje w politycznej próżni i funkcjonuje w otoczeniu innych państw⁷⁵. W szerokim znaczeniu obejmują one całe spektrum działań podejmowanych w odniesieniu do aktorów zewnętrznych. Realizacja tej kategorii funkcji wiąże się zazwyczaj z utrzymywaniem bezpieczeństwa, ochroną przed czynnikami zewnętrznymi, a także z rozwiązywaniem zadań i problemów, których zasięg wykracza poza obszar terytorialny państwa. W tym aspekcie państwo może wykorzystywać zróżnicowany zakres środków, zarówno pokojowych, jak i militarnych. W ramach funkcji zewnętrznych może znajdować się również aktywność mająca na celu wywieranie wpływu na innych aktorów międzynarodowych.

Wskazać można co najmniej kilka sposobów ujęcia funkcji zewnętrznych państwa. Przykładowy podział wyróżnia funkcję obrony (defensywna), ataku (ofensywna) oraz utrzymania istniejącego stanu rzeczy (*status quo*)⁷⁶. Inne zestawienie wskazuje zakres aktywności państwa w sferze zewnętrznej w postaci trzech punktów⁷⁷:

1) Działalność na rzecz zapewniania bezpieczeństwa zewnętrznego.

Funkcja ta dotyczy czynności podejmowanych przez państwo na rzecz zwiększenia jego zdolności obronnych, a także mających zapewnić mu niepodległość i suwerenność terytorialną. Aktywność ta może być również realizowana za pośrednictwem uczestnictwa w sojuszach lub organizacjach bezpieczeństwa zbiorowego.

2) Utrzymywanie i rozwijanie stosunków z innymi państwami.

Istota tej funkcji sprowadza się do prowadzenia i utrzymywania relacji w wymiarze politycznym, gospodarczym, kulturowym i innym – na przykład współpracy wojskowej.

3) Działania sprzyjające przepływowi informacji oraz kontaktom międzyludzkim.

Punkt ten związany jest z tworzeniem podstaw prawnych i rozwojem odpowiedniego zaplecza technologicznego w celu ułatwienia przepływu informacji z różnych sfer życia politycznego, społecznego czy gospodarczego.

⁷⁵ M. Chmaj, M. Żmigrodzki, *Wprowadzenie do teorii polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001, s. 179.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 179.

⁷⁷ B. Pytlik, *Cele i funkcje państwa* [w:] J. Oniszczyk (red.), *Współczesne państwo w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011, s. 132–133.

Odmiernym kryterium w wyznaczaniu funkcji państwa może być system społeczny i podejmowane względem niego czynności. W takim ujęciu wyróżnia się funkcję adaptacyjną, regulacyjną oraz innowacyjną⁷⁸. Podział ten kładzie nacisk na relacje zachodzące w zarówno w wymiarze społecznym, jak i w skali międzynarodowej. Funkcja adaptacyjna dotyczy dostosowywania się państwa i jego struktur do oddziaływań zewnętrznych, okoliczności lub też zmian (politycznych, ekonomicznych, społecznych i kulturowych) zachodzących w jego otoczeniu. Państwo przez odpowiednie działania adaptacyjne dąży do zachowania stanu równowagi, gdyż brak stabilności może prowadzić do zaistnienia sytuacji kryzysowych.

Funkcja regulacyjna odnosi się do prób aktywnego współkształtowania rzeczywistości przez państwo. Możliwości osiągania pożądanego stanu otoczenia pozostają przede wszystkim w dyspozycji aktorów posiadających znaczące środki oraz instrumenty oddziaływania. Ostatnia z funkcji – funkcja innowacyjna – sprowadza się do inicjowania nowych stanów czy też sytuacji, które nie pojawiłyby się w otoczeniu bez ingerencji ze strony państwa. Mowa tu o działaniach o charakterze wyprzedzającym, które wynikają z opracowanych wcześniej założeń, oczekiwań oraz realistycznej wizji. Wprowadzany zakres zmian może przybrać formę reformatorską, rewolucyjną lub też koncentrować się na tworzeniu przez państwo instytucji mających za zadanie na przykład inicjowanie politycznych i gospodarczych procesów integracyjnych.

Podsumowując powyższe rozważania, można powiedzieć, że funkcje państwa to zestaw realizowanych państwem zadań i aktywności. Uwypuklają się w tym kontekście dwa zasadnicze wymiary – wewnętrzny oraz zewnętrzny. W przypadku działań wykonywanych przez państwo w obrębie jego terytorium wskazać można przede wszystkim dążenie do utrzymania prawidłowego funkcjonowania całości organizacji i utrzymania ładu wewnętrznego. Istotne w tym zakresie jest też zaspokajanie potrzeb społeczeństwa i tworzenie odpowiednich instytucji. Do kluczowych aktywności skierowanych na zewnątrz zalicza się zapewnianie bezpieczeństwa zewnętrznego oraz podejmowanie interakcji z innymi podmiotami. Co więcej, funkcje zewnętrzne wyraźnie podkreślają, że państwo nie jest bytem odizolowanym od swojego otoczenia, lecz funkcjonuje w szerszej przestrzeni.

⁷⁸ P. Winczorek, *Nauka o państwie*, LIBER, Warszawa 2011, s. 159–164. Analogiczny podział funkcji proponują Andrzej Korybski i Lesław Grzonka – A. Korybski i L. Grzonka *op. cit.*, s. 35–38.

1.5. Państwo w ujęciu prawnomiędzynarodowym

Z punktu widzenia ujęcia prawnomiędzynarodowego państwo to „każda suwerenna jednostka geopolityczna zgodna z prawem międzynarodowym”⁷⁹. Perspektywa ta akcentuje, że polityczna natura i suwerenność stanowią kluczowe cechy aktora państwowego. Prawo międzynarodowe odwołuje się również do elementów państwa wprowadzonych przez Georga Jellinka – władzy, terytorium oraz ludności. Punkty te znalazły odzwierciedlenie w definicji (której zarazem stały się podstawą) zawartej w *Konwencji o prawach i obowiązkach państw* uchwalonej w 1933 roku w Montevideo. W dokumencie tym państwo zostało określone jako podmiot prawa międzynarodowego posiadający następujące atrybuty: stałą ludność, określone terytorium, rząd oraz zdolność do utrzymywania stosunków z innymi państwami⁸⁰. Warto dodać, że definicja ta jest jednocześnie próbą stworzenia uniwersalnego ujęcia istoty państwowości w prawie międzynarodowym.

Istnienie państwa w przestrzeni międzynarodowej można postrzegać jako efekt równoczesnego zaistnienia wszystkich czynników: stabilnego rządu o efektywnym charakterze, możliwości samodzielnego podejmowania decyzji, niezależności od innych podmiotów zewnętrznych, wyznaczonego terytorium i określonej ludności, a także zdolności do utrzymywania relacji z innymi aktorami międzynarodowymi. Zaznaczyć jednak należy, że zmiany w stanie ludności (wliczając nawet potencjalne przesiedlenia) nie mają wpływu na poziom podmiotowości państwa. Pewien zakres zmian terytorialnych również nie jest równoznaczny z faktem przerwania istnienia aktora państwowego. Tego typu sytuacje są szczególnie widoczne w przypadkach, kiedy następuje utrata części lub całości terytorium⁸¹. Tymczasowa utrata obszarów przynależnych do państwa nie jest traktowana jako czynnik implikujący zanik jego podmiotowości⁸². Z kolei podmiotowość państwa oznacza, że posiada ono zestaw praw i obowiązków wynikających bezpośrednio z prawa międzynarodowego⁸³. Co więcej, państwo jako podmiot prawa międzynarodowego jest organizacją dysponującą

⁷⁹ L. Antonowicz, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 15.

⁸⁰ *Konwencja o prawach i obowiązkach państw* (Montevideo Convention on the Rights and Duties of States) przyjęta w czasie VII konferencji panamerykańskiej w Montevideo w 1933 roku, Artykuł 1. Dokument dostępny pod adresem: www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf (dostęp: 12.03.2020).

⁸¹ Jako przykład wskazać można podtrzymanie uznania Rzeczypospolitej (pomimo ponad stuletniego okresu zaborów) przez Imperium Osmańskie. Kolejnym przykładem może być aktywny, a zarazem skuteczny, sprzeciw większości państw wobec aneksji Kuwejtu przez Irak w 1990 roku.

⁸² Warto dodać, że brak posiadania efektywnego rządu również nie oznacza podważenia państwowości w ujęciu prawa międzynarodowego – przykładem może być Somalia, która od 1991 roku nie miała rządu – o zmianie takiego stanu rzeczy można mówić dopiero od 2013, kiedy Stany Zjednoczone uznały somalijski rząd za władzę reprezentatywne tego państwa.

⁸³ W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 113.

zdolnością prawną, zdolnością do czynności prawnych (możliwościami nabywania praw i zaciągania zobowiązań), a także zdolnością do wywoływania skutków prawnych (czyli możliwością działania)⁸⁴.

Potocznie państwa postrzega się jako najważniejsze podmioty prawa międzynarodowego (które równocześnie same współtworzą), przy czym są one w pewnej mierze od niego zależne. Granicą możliwości i swobody w tworzeniu prawa jest suwerenność innych podmiotów. Cechą aktorów państwowych jest posiadanie podmiotowości pierwotnej, co jest równoznaczne z faktem, iż od chwili powstania stają się pełnymi i całkowitymi podmiotami prawa międzynarodowego. Warto zaznaczyć, że choć państwa są nadrzędnymi posiadaczami podmiotowości prawnomiędzynarodowej, to istnieją w tym zakresie również inne rodzaje podmiotów⁸⁵. Dysponują one podmiotowością wtórną, czyli uzyskiwaną przez nadanie im określonego zakresu zdolności prawnych ze strony innego aktora. Do tej kategorii podmiotów zaliczają się twory zbliżone pod względem prawnym do państw, organizacje międzynarodowe, byty powstańcze czy też uznane za strony wojujące, terytoria pod administracją międzynarodową przed uzyskaniem niepodległości, a w wyjątkowych przypadkach również jednostki ludzkie⁸⁶. W literaturze przedmiotu wskazuje się niekiedy w tym względzie dodatkowo narody, osoby prawne oraz Stolicę Apostolską – Watykan – jako odrębne podmioty⁸⁷. Zaznaczyć jednak należy, że lista podmiotów prawa międzynarodowego nie jest całkowicie tożsama z poszczególnymi rodzajami aktorów występujących w stosunkach międzynarodowych.

1.6. Uznanie międzynarodowe

Posiadanie podmiotowości zapewnia państwu możliwości funkcjonowania w przestrzeni międzynarodowej, wchodzenia w interakcje z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych oraz trwałego oddziaływania na ogół zachodzących relacji. Niezbędnym elementem pozwalającym aktorowi państwowemu w pełni funkcjonować w wymiarze międzynarodowym jest również posiadanie uznania ze strony innych państw. Uznanie (ang.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 113.

⁸⁵ *Konwencja wiedeńska o prawie traktatów (Vienna Convention on the Law of Treaties)* przyjęta w Wiedniu 23 maja 1969 roku, Artykuł 3. Dokument dostępny pod adresem: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (dostęp: 25.04.2020).

Dokument wskazuje państwa jako główne podmioty prawa międzynarodowego. Wspomniano również, że istnieją inne podmioty, nie zostały one jednak wymienione.

⁸⁶ J. Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Glasgow 2012, s. 117–121.

⁸⁷ W. Góralczyk, S. Sawicki, *op. cit.*, 139–140 i 143–145.

recognition) może być rozumiane jako stwierdzenie przez podmiot prawa międzynarodowego zaistnienia określonych faktów i przyznanie im określonych skutków prawnych⁸⁸. Oznacza to z jednej strony akceptację istnienia innego podmiotu, z drugiej zaś gotowość do respektowania związanych z tym skutków natury prawnej. Uznanie przeważnie występuje w postaci jednostronnego aktu prawa międzynarodowego i może się ono odnosić do nowo powstałych państw, rządów, a także do powstańców, stron wojujących czy narodów. Jest to równocześnie czynność o charakterze indywidualnym, co sprawia, że uznanie zależy od woli udzielającego go podmiotu. Nie jest to jednak akt obligatoryjny i nie istnieją jakiekolwiek wymagania natury prawnej dotyczące konieczności przyznawania tego rodzaju statusu.

W połączeniu z czynnikami natury politycznej uznanie może być stosowane przez poszczególnych uczestników międzynarodowych jako środek realizacji celów i założeń polityki zagranicznej. Fakt przyznania lub też odmowy uznania zazwyczaj ma upolityczniony charakter i może stanowić wyraz interesów, do których osiągnięcia dąży dany aktor⁸⁹. Pomimo występowania tego rodzaju sytuacji, w sferze prawa międzynarodowego istnieją próby obiektywizacji czy też określone przesłanki dotyczące tego, jakie warunki powinny zostać spełnione, aby nowo powstały podmiot mógł zostać uznany. Takim kryterium może być efektywność, która odnosi się do trwałości i skuteczności władzy najwyższej nowo powstałego bytu, a także jej zdolności utrzymywania relacji z innymi uczestnikami środowiska międzynarodowego⁹⁰. Wspomnieć należy, że możliwa jest sytuacja, w której uznanie zostało zadeklarowane, a stabilność nowopowstałego podmiotu dalej pozostaje przedmiotem wątpliwości – w takim przypadku mowa o uznaniu przedwczesnym.

Wskazać można kilka form i sposobów udzielenia uznania. Przede wszystkim wyróżnia się uznanie indywidualne lub zbiorowe. W pierwszym wariancie akt uznania jest przyznawany przez konkretny podmiot prawa międzynarodowego. Z kolei uznanie zbiorowe jest wynikiem akceptacji dokonanej zarówno przez grupę państw, jak i ze strony organizacji międzynarodowych, co współcześnie może przyjmować formę decyzji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Uznanie może się również przejawiać w sposób wyraźny lub domniemany⁹¹. Uznanie wyraźne ma miejsce w sytuacji, w której podmiot udzielający notyfikuje je w formie jednoznacznej i niebudzącej dalszych wątpliwości – na przykład w postaci formalnego oświadczenia. Natomiast uznanie domniemane (inaczej milczące lub dorozumiane) zachodzi,

⁸⁸ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, LexisNexis, Warszawa 2005, s. 140.

⁸⁹ Kwestia uznania może wynikać też z ideologii lub czynników kulturowo-tożsamościowych – czego widocznym przejawem może być przypadek Kosowa.

⁹⁰ *Ibidem*, s. 141–142.

⁹¹ M.N. Shaw, *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2014, s. 334–336.

gdy pomimo braku bezpośredniej deklaracji widoczne jest określone postępowanie wobec uznawanego podmiotu. Znaczące w tym względzie są przesłanki wyrażające się w postaci intencji i woli. Przejawem takiej sytuacji może być nawiązanie stosunków dyplomatycznych, które mogą zaistnieć wyłącznie pomiędzy uznającymi się podmiotami – samo ich wstąpienie jest formą uznania dorozumianego⁹².

W praktyce międzynarodowej istotne znaczenie ma również podział na uznanie *de iure* oraz *de facto*⁹³. Forma *de iure* oznacza, że uznanie ma charakter bezwarunkowy, czyli jest ono pełne i ostateczne. Taki typ uznania występuje w sytuacji, w której nie ma przeszkód natury prawnej, zaś podmiot uzyskujący status uznania spełnia kluczowe ku temu przesłanki. Uznanie *de facto* cechuje warunkowość i ograniczony zakres, a zatem jest ono niepełne i może zostać wycofane w dowolnym momencie. Ta forma uznania jest zazwyczaj udzielana w przypadkach, gdy status podmiotu uzyskującego wzbudza wątpliwości odnośnie jego dalszego istnienia, lub też gdy pojawiają się czynniki natury ideologicznej⁹⁴.

Instytucja uznania – pomimo deklaratywnego i często politycznego charakteru – ma niebagatelne znaczenie dla funkcjonowania całego środowiska międzynarodowego. Poszczególni aktorzy wyrażają w ten sposób poparcie lub sprzeciw zarówno wobec statusu określonego podmiotu, jak i całokształtu jego zdolności do czynności prawnych. Posiadanie uznania umożliwia wchodzenie w interakcje z innymi podmiotami międzynarodowymi, a w rezultacie nawiązywanie stosunków dyplomatycznych. Innymi słowy, byt uznany dysponuje pełnią możliwości jeżeli chodzi o funkcjonowanie, a zarazem kreowanie swojego otoczenia w przestrzeni międzynarodowej. Deklaracja uznania jest wyrazem i podkreśleniem faktu, że państwo w percepcji środowiska międzynarodowego posiada stabilność w zakresie rządów, a także w efektywny sposób sprawuje władzę nad określonym obszarem i ludnością. Należy jednak zaznaczyć, że brak uznania nie oznacza automatycznie, iż dany podmiot faktycznie nie istnieje lub przestaje istnieć⁹⁵. W takiej sytuacji podmiot może funkcjonować w środowisku międzynarodowym, nie jest jednak postrzegany jako jego byt pełnoprawny i równy z innymi aktorami międzynarodowymi. O znaczeniu uznania świadczą również działania państw nieuznawanych, które przeważnie dążą do uzyskania uznania ze strony

⁹² I. Gawłowicz, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 118.

⁹³ M. Dixon, R. McCorquodale, S. Williams, *Cases & Materials on International Law*, Oxford University Press, Glasgow 2016, s. 163–165.

⁹⁴ Kwestie ideologiczne pojawiły się na przykład w kontekście uznania NRD przez RFN.

⁹⁵ Fakt istnienia państwa nie jest całkowicie uzależniony od posiadania uznania – pomimo braku uznania państwo wciąż posiada prawo m.in. do obrony swojej niezależności, integralności, ochrony, organizacji i stanowienia prawa zgodnie ze swoimi interesami. Kwestia ta została poruszona w artykule 3 i 6 *Konwencji o prawach i obowiązkach państw* przyjętej w 1933 roku w Montevideo.

przynajmniej kilku podmiotów międzynarodowych, przez co mogą w rezultacie uzyskać status podmiotów „częściowo uznawanych”.

1.7. Społeczność międzynarodowa oraz środowisko międzynarodowe

Społeczność międzynarodowa występuje, gdy grupa państw – za sprawą świadomości wspólnych dla nich wszystkich wartości i interesów – zaczyna tworzyć szczególny rodzaj zbiorowości⁹⁶. Kluczowy w tym kontekście jest fakt, iż członkowie społeczności międzynarodowej podporządkowani są określonym uniwersalnym zasadom i normom. Obecnie oznacza to przede wszystkim wzajemne respektowanie suwerenności, niepodległości, a także ograniczenie w stosowaniu siły jako formy nacisku⁹⁷. Dlatego też niebagatelne znaczenie mają mechanizmy międzynarodowe regulujące działania podmiotów.

Wraz z rozwojem stosunków międzynarodowych ewolucji ulegało też rozumienie pojęcia społeczności międzynarodowej. Niezwykle istotnym wydarzeniem, które wpłynęło na kształt i znaczenie tej koncepcji był pokój westfalski z 1648 roku. Traktat formalizował relacje między państwami w oparciu o ich interesy, wprowadzając przy tym nowe zasady kooperacji i prowadzenia konfliktów. W ten sposób powstał nowożytny system relacji międzynarodowych bazujący na terytorialności, suwerenności oraz funkcjonalnej równości państw⁹⁸.

Skład społeczności międzynarodowej stopniowo ulegał powiększeniu o nowe rodzaje podmiotów. Pierwsze zmiany nastąpiły w okresie rewolucji przemysłowej – w XIX wieku zaczęły pojawiać się pierwsze organizacje międzynarodowe. Wydarzenia XX wieku przyniosły nie tylko znaczące zwiększenie liczby suwerennych państw powstałych w rezultacie pierwszej wojny światowej, ale również – już jako następstwo drugiej wojny światowej – niebagatelną rolę zyskała Organizacja Narodów Zjednoczonych. Obecnie organizacja zrzesza niemal wszystkie istniejące państwa, przez co członkostwo w ONZ stanowi swojego rodzaju wyznacznik uczestnictwa w społeczności międzynarodowej. Statut Organizacji Narodów Zjednoczonych (Karta Narodów Zjednoczonych) zawiera kluczowe reguły i zasady współczesnego prawa międzynarodowego, a także ramy funkcjonowania ogółu relacji międzynarodowych, wliczając w to zakaz stosowania siły (lub też groźby jej

⁹⁶ H. Bull, *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke-New York 2012, s. 13.

⁹⁷ P. Ostaszewski, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 2008, s. 13.

⁹⁸ A. Gałganek, „Westfalia” jako metafora genezy w nauce o stosunkach międzynarodowych [w:] M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008, s. 23.

zastosowania) przeciwko niepodległości i integralności terytorialnej⁹⁹. Normy te mogą być traktowane za podstawę współczesnego ładu międzynarodowego i odnoszą się one zarówno do państw będących członkami organizacji, jak i do ogółu podmiotów funkcjonujących w przestrzeni międzynarodowej. Kolejny istotny etap zmian w kształcie społeczności międzynarodowej nastąpił w drugiej połowie XX wieku, przy okazji zachodzących wówczas procesów dekolonizacyjnych oraz procesów integracyjnych inicjowanych przez poszczególne państwa (lub grupy państw).

Pojęciem szerszym niż społeczność międzynarodowa jest środowisko międzynarodowe. W swojej istocie sprowadza się ono nie tylko do zbioru funkcjonujących w nim aktorów – kluczowe znaczenie mają również aktywności, procesy i zjawiska zachodzące pomiędzy uczestnikami¹⁰⁰. Wszelkie występujące w środowisku międzynarodowym stosunki stanowią rezultat kierowanej na otoczenie aktywności podmiotów. Oddziaływania te charakteryzuje żywiołowość, dynamiczny charakter oraz znaczny stopień decentralizacji, co oznacza, że interakcje te nie są podejmowane wyłącznie przez rządy państw, a także że nie podlegają ich wyłącznej kontroli. Poszczególnych uczestników międzynarodowych mogą łączyć zróżnicowane interesy i powiązania zarówno formalne, jak i nieformalne. Interakcje przeważnie dotyczą sfery polityki zagranicznej lub też odnoszą się do aktywności zewnętrznej na polu politycznym, społecznym czy gospodarczym. Oddziaływania, które zachodzą pomiędzy podmiotami mają o tyle kluczowe znaczenie, że ich brak stanowi poważną przeszkodę w możliwości realizacji (a nawet blokadę) podstawowych atrybutów aktora międzynarodowego. Dlatego trudno mówić o tym, że jakiegokolwiek państwo jest w stanie długotrwale istnieć, rozwijać się czy w ogóle funkcjonować w stanie całkowitej izolacji lub w odosobnieniu¹⁰¹. Wyraźnie zaznacza się przy tym rola uznania jako czynnika umożliwiającego podmiotowi włączenie się w ogół stosunków międzynarodowych.

Warto dodać, że środowisko międzynarodowe może być również zbliżone w swoim znaczeniu do systemu¹⁰² lub społeczności międzynarodowej – należy jednak zaznaczyć, że pomiędzy tymi pojęciami nie można postawić znaku równości. Środowisko międzynarodowe to termin o znaczeniu szerszym, który odnosi się do różnego typu interakcji

⁹⁹ J. Symonides, *Organizacja Narodów Zjednoczonych: geneza, podstawa, cele i zasady funkcjonowania, struktura, organy główne i pomocnicze, system Narodów Zjednoczonych* [w:] J. Symonides (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, Scholar, Warszawa 2006, s. 25–27.

¹⁰⁰ R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe – istota, uwarunkowania, badanie* [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, WUW, Warszawa 2006, s. 22–23.

¹⁰¹ J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2000, s. 217.

¹⁰² Kategoria systemu międzynarodowego została poruszona i objaśniona w: D. Kondrakiewicz, *System międzynarodowy jako kategoria w nauce o stosunkach międzynarodowych*, „TEKA of Political Science and International Relations”, Volume 11, No. 3 (2016), s. 75–94.

podmiotów międzynarodowych, w tym również konfliktów czy prób aneksji. Tak rozumiana przestrzeń, poza państwami, obejmuje wszelkie inne istniejące rodzaje bytów międzynarodowych, a zarazem jest to sfera, w której zachodzą wszelkie międzynarodowe stosunki polityczne. Pojęcie środowiska międzynarodowego może stanowić użyteczny punkt odniesienia w opisywaniu danego podmiotu i określaniu jego statusu w kontekście innych aktorów międzynarodowych. Zaznaczyć należy, że w literaturze przedmiotu termin ten nie jest definiowany w sposób bezpośredni, przez co też często bywa utożsamiany z całokształtem stosunków międzynarodowych.

Współczesne środowisko międzynarodowe postrzegane jest raczej w postaci luźno zespolonej całości charakteryzującej się ograniczonym stopniem zorganizowania. W ramach tego pojęcia znajdują się nie tylko aktorzy w postaci państw, lecz również wszelkie inne podmioty stosunków międzynarodowych, w tym przedstawiciele szerokiej kategorii uczestników niepaństwowych. O istocie i kształcie środowiska międzynarodowego decydują zachodzące w nim działania, interakcje czy też dynamiczne związki pomiędzy jego elementami – wzajemne oddziaływania, a także związane z nimi procesy i zjawiska.

Istotne znaczenie mają również istniejące normy i wzory zachowań. Przykładem jednego z powszechnie praktykowanych zwyczajów międzynarodowych jest nieudzielanie uznania jednostkom lub bytom, które zostały powołane do istnienia na skutek przemocy lub agresji. W określonym stopniu normą samą w sobie stała się też przynależność do Organizacji Narodów Zjednoczonych oznaczająca (przynajmniej teoretycznie) akceptację ze strony członków zasady dążenia do utrzymania międzynarodowego pokoju. Chociaż ONZ nie posiada faktycznie nadrzędnej władzy ani nie sprawuje bezpośredniej kontroli nad państwami członkowskimi, to organizacja odgrywa istotną rolę w koordynacji poszczególnych procesów zachodzących pomiędzy aktorami, posiadając przy tym możliwości kształtowania standardów postępowania w przestrzeni międzynarodowej. Dodać należy, że sama przynależność do Organizacji Narodów Zjednoczonych nie stanowi kryterium uznania i nie świadczy o automatycznym włączeniu podmiotu w skład środowiska międzynarodowego. Czynnikiem o większym znaczeniu jest zdolność oddziaływania i prowadzenia interakcji ze strony danego aktora.

Warto też wspomnieć, że zarówno kształt, jak i sposób rozumienia środowiska międzynarodowego, bywa przedmiotem kontrowersji. Zdarza się, że część podmiotów kwestionuje nie tylko zasadność istnienia określonych reguł, ale i podmiotowość poszczególnych aktorów, próbując przy tym ograniczyć możliwości ich partycypacji w przestrzeni międzynarodowej. W takich sytuacjach wyraźnie staje się widoczne, że nie

istnieją uniwersalne zasady czy też normy dotyczące instytucji uznania – udzielenie uznania (lub jego brak) przeważnie determinowane jest przez czynniki polityczne w sposób indywidualny i niekoniecznie formalny.

1.8. Uznani aktorzy stosunków międzynarodowych

Środowisko międzynarodowe jest specyficzną przestrzenią, a zarazem rodzajem zbiorowości, w skład której wchodzi różne rodzaje uczestników czy aktorów międzynarodowych. Mianem uczestnika międzynarodowego można określić podmiot dysponujący zdolnością do prowadzenia aktywności międzynarodowej, wliczając w to możliwość zmiany lub utrwalania stanów środowiska międzynarodowego w zamierzony sposób¹⁰³. Najważniejszymi aktorami międzynarodowymi są państwa, co zasadniczo wynika z tradycji oraz historii stosunków międzynarodowych, a także jest rezultatem posiadanych przez nie zdolności wpływu na innych aktorów. Kluczową pozycję państw podkreśla też znaczący stopień organizacji i wysoki poziom świadomości podmiotowej. Fakt ten sprawia, że są one pierwotnymi, suwerennymi i pełnymi podmiotami prawa międzynarodowego. Wszelkie relacje zachodzące pomiędzy państwami stanowią główną oś międzynarodowych stosunków politycznych.

W środowisku międzynarodowym istnieje również szeroka i zróżnicowana kategoria aktorów niepaństwowych. W ramach tej kategorii uczestników odnotować można przede wszystkim organizacje międzynarodowe, struktury i siły międzynarodowe oraz narody¹⁰⁴. Organizacje międzynarodowe (w wąskim sensie: organizacje międzyrządowe) są drugim w kolejności jeżeli chodzi o znaczenie i możliwości działania rodzajem podmiotów funkcjonujących w przestrzeni międzynarodowej. Struktury takie powstają w wyniku porozumień wielostronnych zawieranych w celu realizacji określonych potrzeb i interesów podmiotów założycielskich. Oprócz celowości, elementem charakterystycznym organizacji międzyrządowych jest też występowanie stałych organów, statut w postaci traktatu międzynarodowego oraz zestaw określonych uprawnień umożliwiających wyrażanie woli członków. Zauważyć można, że znaczenie organizacji międzynarodowych ulega stopniowemu powiększaniu, czego skutkiem jest ich rosnąca efektywność w możliwościach konsolidacji i utrwalania ładu międzynarodowego. Do najbardziej wpływowych przykładów tego rodzaju bytów zalicza się Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy,

¹⁰³ I. Popiuk-Rysińska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych, ich interesy i oddziaływania* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 90.

¹⁰⁴ J. Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 99–104 i 111–115.

NATO, Unię Europejską oraz dysponującą szczególnymi możliwościami oddziaływania ONZ.

W przypadku sił i struktur międzynarodowych mowa o uczestnikach powiązanych z rozwojem procesów transgranicznych oraz przepływem różnego rodzaju dóbr czy kapitału. W tym zakresie wyszczególnić można dwa główne typy aktorów – międzynarodowe organizacje pozarządowe (zwane też transnarodowymi) oraz korporacje transnarodowe (lub też korporacje wielonarodowe). Międzynarodowe organizacje pozarządowe (ang. *International Non-Governmental Organization* – INGO) charakteryzuje koncentracja aktywności wokół określonej tematyki. Mogą one reprezentować zarówno interesy prywatne, jak i większej ilości podmiotów lub środowisk. Zaznaczyć należy, że także ten rodzaj aktorów istotnie zyskuje na znaczeniu w skali ogółu relacji międzynarodowych¹⁰⁵. W przypadku międzynarodowych przedsiębiorstw gospodarczych, czyli korporacji transnarodowych, specyfika ich natury obejmuje rozbudowaną strukturę organizacyjną, własność majątkową, a także wzajemne powiązania kapitałowe (często bardzo liczne) z innymi podmiotami.

Kategoria aktorów niepaństwowych nie ogranicza się wyłącznie do przedstawionych powyżej typów podmiotów. W środowisku międzynarodowym zauważyć można również inne byty, które nierzadko są określane jako kontrowersyjne z politycznego punktu widzenia. Przedmiotem sporów w tym kontekście może być znaczenie takich podmiotów, posiadane przez nie zdolności oddziaływania, sposób klasyfikacji, a czasem nawet sam fakt ich istnienia. Sytuacja staje się o tyle bardziej skomplikowana, że poszczególne twory nie posiadają międzynarodowego uznania lub są uznane tylko częściowo.

1.9. Aktorzy bez uznania międzynarodowego: quasi-państwa i państwa *de facto*

W środowisku międzynarodowym istnieje szereg aktorów nieposiadających uznania lub tylko częściowo uznawanych przez poszczególnych uczestników stosunków międzynarodowych. Ten typ bytów można próbować określić jako „podmioty nieuznawane”. Jednocześnie szeroko stosowane są również pojęcia takie jak „parapaństwa”, „quasi-państwa” czy też, „państwa *de facto* niepodległe” lub po prostu „państwa *de facto*”. Warto dodać, że stosowanie jednej z form nazewnictwa niekoniecznie oznacza wykluczenie pozostałych. Zamiennosc w zakresie terminologii wynika z braku jednolitego sposobu definiowania lub opisu tej kategorii aktorów międzynarodowych – w literaturze naukowej nie ma uniwersalnej

¹⁰⁵ Temat organizacji pozarządowych – ich istoty, funkcji oraz wzrostu znaczenia – poruszono szerzej w: K.A. Mingst, I.M. Arreguin-Toft, *Essentials of International Relations*, W.W. Norton & Company, New York-London 2017, s. 246–254.

konceptualizacji tych pojęć. Dlatego też warto przyrzeć się szerzej najważniejszym kwestiom terminologicznym i teoretycznym związanym z tym zagadnieniem.

Jednym z najczęściej stosowanych określeń w odniesieniu do bytów niedysponujących wszystkimi atrybutami państwowości jest termin „quasi-państwo”. Przedrostek *quasi* oznaczający „rzekomo”, „prawie”, „niemal jak”¹⁰⁶, sugeruje, że dany obiekt lub zjawisko, do którego się odnosi, jest nim tylko częściowo. Użycie terminu „quasi-państwo” w kontekście danego aktora oznacza zatem, że opisywany byt jest bardzo zbliżony w swojej naturze do państwa, w istocie jednak nim nie jest i nie może być tak traktowany.

Do pierwszych sposobów ujęcia zjawiska quasi-państw należy perspektywa wprowadzona przez Roberta Jacksona. Badacz odnosił to określenie przede wszystkim do podmiotów pokolonialnych, charakteryzujących się przy tym słabymi i nieskutecznymi instytucjami politycznymi oraz niskim stopniem rozwoju gospodarczego¹⁰⁷. Co więcej, władze tego rodzaju bytów posiadają znikome poparcie społeczne lub w ogóle nie dysponują legitymacją polityczną. Warto jednak zaznaczyć, że tak rozumiane quasi-państwa są uznanymi i pełnoprawnymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. Przedrostek *quasi* wskazuje, że byty te mogą być określane również jako państwa upadłe lub zmierzające w stronę upadku¹⁰⁸.

Istotnym elementem teorii Roberta Jacksona jest rozróżnienie państwowości prawnej i państwowości empirycznej¹⁰⁹. Autor zwraca uwagę, że quasi-państwa posiadają państwowość w tym pierwszym znaczeniu, wykazując jednak jednocześnie znaczące deficyty w zakresie państwowości empirycznej¹¹⁰. Państwowość prawna (formalna) rozumiana jest jako zewnętrzna niezależność od innych państw, a zatem może być to sytuacja, w której dany byt jest postrzegany w postaci formalnej instytucji prawnej. Ten wariant państwowości otwiera również podmiotowi drogę do członkostwa w organizacjach międzynarodowych. Z kolei państwowość empiryczna związana jest z koniecznością posiadania przez podmiot zarówno instytucji politycznych charakteryzujących się odpowiednio wysokim poziomem skuteczności, jak i solidnych podstaw gospodarczych. Perspektywa Roberta Jacksona wyraźnie określa granice pojęcia quasi-państwa, przez co w wyraźny sposób oddziela je od państw bez państwowości prawnej (stanowiących całkowicie odrębną kategorię). W takim

¹⁰⁶ W. Kopaliński, *Podręczny słownik wyrazów obcych*, Rytm, Warszawa 1999, s. 638.

¹⁰⁷ R. Jackson, *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 21.

¹⁰⁸ Problematyka państw upadłych zostanie przedstawiona szerzej w rozdziale drugim.

¹⁰⁹ R. Jackson, G. Sørensen, *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 20–22.

¹¹⁰ *Ibidem*, s. 22.

rozumieniu do podmiotów, które nie posiadają państwowości formalnej zalicza się Tajwan, Czeczenię czy Quebec¹¹¹ – nie są to jednak quasi-państwa, ponieważ posiadają one ugruntowany stopień skuteczności gospodarczej oraz wydolne instytucje polityczne. Niepełna państwowość prawna w ich wypadku jest jednak równoznaczna z faktem, że nie mogą one uczestniczyć w życiu międzynarodowym.

Odmienne znaczenie pojęcia quasi-państwo zaproponował Pål Kolstø. Badacz wymienił trzy kryteria, które powinna spełniać dana jednostka polityczna, aby mogła zostać zakwalifikowana jako taki rodzaj bytu¹¹². Pierwszy z nich wskazuje, że władze danej jednostki powinny sprawować kontrolę nad większością terytorium, którego dotyczą roszczenia. Drugim elementem jest dążenie (jednak bezskuteczne) do uzyskania międzynarodowego uznania i statusu państwa. Ostatnie kryterium dotyczy okresu, przez jaki dana jednostka powinna funkcjonować – wynosi on przynajmniej dwa lata. W przypadku quasi-państw istotne znaczenie mają ponadto czynniki takie jak procesy narodotwórcze, ich potencjał militarny, słabość polityczna państwa macierzystego, wsparcie zewnętrznego protektora, a także brak skutecznego zaangażowania międzynarodowego w rozwiązanie sytuacji konfliktowej, w wyniku której jednostki te powstają¹¹³.

W interpretacji Scotta Pegga quasi-państwa oraz państwa *de facto* należy traktować jako wyraźnie od siebie odseparowane i osobne rodzaje bytów politycznych. Kluczowym kryterium rozgraniczającym w tym aspekcie jest posiadanie uznania międzynarodowego. Quasi-państwo posiada uznanie niezależnie od poziomu swojej sprawności w zakresie realizacji funkcji państwowych, podczas gdy państwo *de facto* pozostaje nieuznawane niezależnie od poziomu swojej efektywności¹¹⁴. Quasi-państwo jest podmiotem, którego granice są uznane, a także dysponuje możliwością uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych, jednak przeważnie nie sprawuje w skuteczny sposób kontroli nad swoim terytorium. Z kolei państwo *de facto* jest bytem istniejącym w sytuacji, gdy zorganizowane przywództwo polityczne uzyskało (w pewnej mierze za pomocą własnych możliwości) władzę, posiada określony zakres poparcia ze strony swojej ludności oraz dysponuje możliwościami świadczenia usług publicznych danej populacji na określonym obszarze, nad

¹¹¹ *Ibidem*, s. 21. Natomiast jako przykłady quasi-państw autor wskazuje Somalię, Liberię i Sudan.

¹¹² P. Kolstø, *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Peace Research” Volume 43, Number 1/2006, s. 725–726.

¹¹³ *Ibidem*, s. 729–736.

¹¹⁴ S. Pegg, *De Facto States in the International System*, Institute of International Relations, The University of British Columbia, Working Paper No. 21, 1998, s. 1–2. Dokument dostępny pod adresem: www.liu.xplorex.com/sites/liu/files/Publications/webwp21.pdf (dostęp: 6.05.2020).

którym sprawuje kontrolę¹¹⁵. Podkreśla się przy tym, że efektywne sprawowanie władzy nad danym terytorium powinno trwać nieprzerwanie przez dłuższy (choć w tym przypadku nieokreślony) czas. Dodać należy, że ten rodzaj aktora międzynarodowego ma charakter jednostki secesjonistycznej. Pomimo, że państwo *de facto* aktywnie dąży do zdobycia uznania międzynarodowego, jego starania są nieskuteczne – dobrym przykładem w tym względzie może być Somaliland. Taki stan rzeczy wynika z faktu postrzegania takich jednostek przez innych uczestników międzynarodowych jako bytów bezprawnych¹¹⁶. Jeżeli jednak państwo *de facto* uzyska powszechne uznanie, staje się suwerennym państwem, co można było odnotować chociażby w przypadku Sudanu Południowego. W praktyce uzyskanie statusu państwa uznawanego niekoniecznie musi być celem ostatecznym państwa *de facto*. Takie podejście mogą wykazywać przede wszystkim byty o rewizjonistycznym charakterze, które zainteresowane są radykalną rekonstrukcją lub też dekonstrukcją porządku międzynarodowego.

W definiowaniu quasi-państw i wyjaśnianiu ich charakterystyki akcentowany może być również separatystyczny element ich natury. W takim ujęciu są to jednostki, które odłączyły się od państw macierzystych i funkcjonują samodzielnie, w taki sam sposób jak pełnoprawne państwa¹¹⁷. Tego rodzaju wyodrębnienie następuje przeważnie w rezultacie konfliktów o podłożu etnicznym lub religijnym bądź też może zachodzić w wyniku procesów dezintegracyjnych mających miejsce w ramach podmiotu macierzystego. Ostatnie widoczne procesy separatystyczne (zakończone wyłonieniem się quasi-państw) są związane przede wszystkim z konsekwencjami rozpadu Jugosławii i Związku Radzieckiego. Chociaż quasi-państwa zapewniają na swoim terytorium porządek i usługi publiczne, w znacznym stopniu pozostają one w zależności gospodarczej od państw wspierających. Oznacza to, że z punktu widzenia istnienia takiej jednostki kluczowe jest wsparcie zewnętrznego patrona¹¹⁸. Quasi-państwa nie posiadają również uznania ze strony ONZ lub też więcej niż jednego państwa¹¹⁹. Jednostki te są zazwyczaj bytami tymczasowymi, jeżeli jednak ich istnienie ulega nadmiernemu rozciągnięciu w czasie, wpływają one destabilizująco na sytuację geopolityczną regionu, w którym się znajdują.

Proponowana przez Marcina Kosienkowskiego syntetyczna próba ujęcia kategorii quasi-państwa traktuje tego typu byty jako jednostki geopolityczne, których istotę wyjaśnić

¹¹⁵ S. Pegg, *International Society and the De Facto State*, Ashgate, Aldershot 1998, s. 27.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 27.

¹¹⁷ M. Rywkin, *The Phenomenon of Quasi-states*, „Diogenes”, Volume 53, Issue 2, May 2006, s. 27.

¹¹⁸ Dobrym przykładem w tym kontekście może być Cypr Północny, który jest uznawany i wspierany wyłącznie przez Turcję.

¹¹⁹ *Ibidem*, s. 27.

można przez pryzmat posiadania suwerenności materialnej przy jednoczesnym braku suwerenności formalnej¹²⁰. Suwerenność materialna oznacza faktyczne sprawowanie władzy nad określonym terytorium oraz niezależność od państw lub innych podmiotów. Natomiast suwerenność formalna występuje, gdy dany byt nie podlega żadnej innej władzy zwierzchniej – zauważyć można w tym zakresie podobieństwo do pojęcia suwerenności zewnętrznej. Brak suwerenności formalnej w przypadku quasi-państw sprawia, że z punktu widzenia prawa i środowiska międzynarodowego jednostka taka jest postrzegana jako integralna część państwa, z którego próbuje się wydzielić. Oznacza to zarazem brak uznania ze strony pozostałych aktorów międzynarodowych, w tym również ONZ. Kluczowym elementem charakterystycznym tego rodzaju bytów jest też faktyczne realizowanie podstawowych funkcji państwowych. W myśl takiej konstrukcji teoretycznej do przykładów quasi-państw zaliczyć można: Naddniestrze, Abchazję, Osetię Południową, Górski Karabach (formalnie przynależny do Azerbejdżanu), Somaliland, Cypr Północny oraz nieistniejący od 2009 roku Ilam (*Tamil Eelam*)¹²¹.

Przegląd poszczególnych perspektyw pozwala zauważyć złożoność problematyki, a także fakt, iż trudno jednoznacznie określić desygnaty czy też ramy pojęciowe bytów bez uznania międzynarodowego. Przytoczone konstrukcje teoretyczne w niektórych aspektach zdają się nawet wykluczać, co obrazuje stopień skomplikowania i liczne niejasności w związku ze specyfiką omawianych aktorów. Chociaż w środowisku międzynarodowym występuje wąska i ograniczona grupa aktorów nieuznawanych, to jednak można mówić o znaczącym stopniu ich zróżnicowania. Często wskazuje się, że powstanie takich bytów może być rezultatem słabości państwa macierzystego, z którego się wyodrębniają. Twory te posiadają również efemeryczny lub przejściowy charakter. Brak uznania ze strony innych uczestników stosunków międzynarodowych sprawia, że tego rodzaju jednostki zazwyczaj wykazują dążenia do uzyskania statusu pełnoprawnego aktora. Brak uznania przekłada się ponadto na sposób, w jaki traktowana jest ich państwowość – postrzegana jest ona jako niepełna, nawet jeżeli dany byt dysponuje pozostałymi atrybutami państwa w postaci władzy, terytorium oraz ludności. Obok bytów nieuznawanych odnotować można też podmioty uznane częściowo, przez poszczególnych aktorów międzynarodowych, jak chociażby

¹²⁰ M. Kosienkowski, *Quasi-państwo w stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki międzynarodowe – International Relations”, tom 38, nr 3-4/2008, s. 154–159.

¹²¹ *Ibidem*, s. 156. Dodać warto, że spośród przytoczonych bytów jedynie Somaliland powstał i dalej funkcjonuje jako podmiot samodzielny, pozostałe zaś zostały utworzone przy aktywnym wsparciu zewnętrznych protektorów: Rosji, Armenii i Turcji. Do wskazanych przykładów quasi-państw od 2014 roku można próbować zaliczyć również Republikę Doniecką i Republikę Ługańską.

Tajwan¹²², który został uznany przez znaczną liczbę państw. Innymi wartymi przytoczenia przykładami mogą być Palestyna oraz Kosowo, które są uznane przez większość państw członkowskich ONZ, przy czym ich pełne członkostwo blokowane jest przez pojedyncze mocarstwa dysponujące prawem weta w Radzie Bezpieczeństwa. Ograniczenie to sprawia jednak, że podmioty te nie są w istocie traktowane jako pełnoprawne organizacje państwowe.

Przytoczone powyżej aspekty teoretyczne i koncepcje pozwalają na sformułowanie wniosku, że państwo we współczesnym rozumieniu jest organizacją posiadającą określoną specyfikę oraz cechy. Może ono może zaistnieć dopiero w przypadku spełnienia określonych warunków i kryteriów. Podstawowe elementy państwowości, czyli suwerenna władza, ludność oraz terytorium – w połączeniu z uznaniem międzynarodowym – przekładają się na fakt, że dany byt uzyskuje status pełnoprawnego podmiotu państwowego, co efekcie oznacza możliwość wchodzenia w relacje z innymi uczestnikami wspólnoty międzynarodowej. Choć państwa są najliczniejszymi (obecnie jest ich około 200), a zarazem najbardziej znaczącymi aktorami w środowisku międzynarodowym, to można w nim odnotować również inne rodzaje podmiotów. Mowa zasadniczo o organizacjach międzynarodowych, w ramach których niebagatelną rolę pełni Organizacja Narodów Zjednoczonych. Istnieje również szereg innych bytów o bardziej skomplikowanym i kontrowersyjnym charakterze. Złożoność i kontestowany status tego typu jednostek wynika przede wszystkim z deficytów w zakresie państwowości, stanowiących przeważnie konsekwencję braku powszechnego uznania – do tej kategorii uczestników zaliczają się quasi-państwa lub państwa *de facto*.

Warto podkreślić, że dotychczasowe rozważania prowadzone były wyłącznie przez pryzmat zachodniego punktu widzenia. Dlatego też w kolejnej części pracy należy przyjrzeć się w szerszym zakresie kategorii państwa i państwowości w ujęciu charakterystycznym dla cywilizacji islamskiej.

¹²² Warto dodać, że Tajwan dotychczas nie ogłosił niepodległości i formalnie w dalszym ciągu stanowi część Republiki Chińskiej, która stanowi polityczną kontynuację Chin jeszcze z okresu przedkomunistycznego.

Rozdział 2. Państwo Islamskie – status, cykl życia, ideologia i strategia

Aby określić, w jakim stopniu Państwo Islamskie wpisuje się w ramy zarysowanego wcześniej pojęcia państwa, warto przyrzeć się koncepcji państwowości w myśli islamskiej. Wskazać należy również zakres spełnianych przez organizację kryteriów oraz obszarów deficytowych (zarówno w ujęciu zachodniocentrycznym, jak i macierzystym kontekście kulturowym). Zabieg ten umożliwi dobranie najbardziej adekwatnego sposobu ujęcia Państwa Islamskiego jako elementu środowiska międzynarodowego. W dalszej części rozdziału zostanie krótko zaprezentowana geneza kalifatu wraz z próbą wytyczenia zasadniczych etapów jego funkcjonowania. W celu wyjaśnienia mechanizmów interakcji Państwa Islamskiego ze środowiskiem międzynarodowym istotne jest szczegółowe przedstawienie ideologii ugrupowania – czynnik ten determinuje bowiem działania, motywacje oraz zachowania tego tworu w stosunku do swojego otoczenia. Jest to równocześnie komponent mający niebagatelne znaczenie w kontekście konstrukcji i zawartości strategii grupy.

2.1. Państwo w perspektywie islamu

Dotychczasowe rozważania wokół zagadnienia państwa prowadzone były z perspektywy „zachodniocentrycznego” punktu widzenia i specyfiki zachodniej myśli politycznej. Dlatego też w celu dalszych analiz nakreślone perspektywy teoretyczne należy poszerzyć o islamską o koncepcję państwowości. Różnice w rozumieniu istoty organizacji państwowej wynikają w znacznej mierze z odmiennego tła kulturowego i uwarunkowań historycznych, a także specyfiki i niuansów związanych z doktryną religijną.

Islam powstał na obszarze Półwyspu Arabskiego w drugiej połowie VII wieku¹²³, a jego początki wiązały się z procesem konsolidacji koczowniczych i często skonfliktowanych politeistycznych plemion. Przełomowym wydarzeniem w tym kontekście było wprowadzenie przez Muhammada¹²⁴ nowej monoteistycznej religii. W ten sposób

¹²³ Okres w historii ludów arabskich przed pojawieniem się islamu określa się terminem *Dżahiliyya* (arab. *jahiliyyah* – dosłownie „ignorancja”). Pojęcie to można rozumieć jako „czas nieświadomości”, „okres ignorancji” lub „ciemnoty”. Cechą charakterystyczną epoki przedislamskiej był rozpowszechniony wśród Arabów politeizm. *Dżahiliyya* była zatem swoistą „epoką ciemności” (lub też „niewiedzy”), która została „rozświetlona” przez nową monoteistyczną religię.

¹²⁴ Muhammad (dosłownie oznacza „wychwalany”, „sławiony” – w domyśle przez Boga) – prorok islamu i twórca pierwszej wspólnoty muzułmańskiej. Wywodził się z beduińskiego plemienia Kurajszytów. W 630 roku wyemigrował ze swoimi zwolennikami z Mekki do Medyny (wydarzenie to określa się jako „Hidżra” – arab. *hijrah* – „migracja”, „wywędrowanie” lub „ucieczka”), gdzie został przywódcą nowo powstałego tworu państwowego. Emigracja ta ma kluczowe znaczenie dla muzułmanów i jest traktowana jako początek ery islamu, a tym samym nowej ery w dziejach ludzkości. Między rokiem 623 a 627 Muhammad zawarł z mieszkańcami

powstała pierwsza wspólnota muzułmańska, a następnie nowy byt polityczny w postaci teokratycznego państwa ze stolicą w Medynie. Po śmierci Muhammada rozpoczął się okres ekspansji islamu i podbojów arabskich. Jednocześnie doszło do sporu o sukcesję proroka-przywódcy, co doprowadziło do rozłamu i wyłonienia się trzech głównych nurtów w obrębie religii: sunnizmu, szyizmu oraz charydżyzmu. Z wydarzeniem tym wiąże się również pojęcie *fitny*¹²⁵, które odgrywa istotną rolę w islamskiej filozofii politycznej – termin ten odnosi się do historycznych konfliktów prowadzących do rozbicia, pogłębienia podziałów i fragmentacji społeczności muzułmańskiej¹²⁶. Dlatego też w myśli islamskiej widoczne są obawy przed występowaniem zjawisk, takich jak rozłamy i konflikty wewnętrzne, które mogą negatywnie wpływać na jedność, spójność i bezpieczeństwo wspólnoty.

Podstawowa różnica między islamem (szczególnie klasycznym) a cywilizacją zachodnią w zakresie państwowości sprowadza się do relacji sfery religijnej i świeckiej. W islamie nie istnieje podział na sferę *sacrum* i *profanum*¹²⁷, co oznacza, że wszelkie elementy życia politycznego i społecznego są ściśle powiązane z religią¹²⁸, z której wręcz bezpośrednio wynikają. Taki stan rzeczy wiąże się z przekonaniem, że islam jest holistycznym i uniwersalnym systemem rozumowania i wiedzy (epistemologia i ontologia) oraz reguł postępowania i zachowań (etyka) zgodnym z prawdą i wolą Boga¹²⁹. Dlatego też

Medyny tzw. *Konstytucję medyńską*. Dokument ten regulował zasady funkcjonowania grup religijnych i plemiennych, jednocześnie ustanawiając muzułmanów jako grupę dominującą. Co istotne, muzułmanie przypisują Muhammadowi również spisanie Koranu (arab. *al-Qur'an* – „czytanie”, „recytacja”) – według islamskiej tradycji Święta księga została mu objawiona przez archanioła Dżibrila (Gabriela). „Muhammad” jest najbardziej klasyczną formą zapisu imienia proroka – istnieją jednak również inne warianty, w tym funkcjonujący w języku polskim „Mahomet”. Szerzej na temat Muhammada, jego życiorysu i historycznych czynów [w:] J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Dialog, Warszawa 2007, s. 21–31.

¹²⁵ *Fitna* (można tłumaczyć jako: „próba”, „test” lub też „zamieszanie”, „niepokój”, „bunt”) – w Koranie określenie to oznacza próbę, na jaką Bóg wystawia wiernych w celu oczyszczenia ich wiary. Pojęcie to jednak najczęściej poodnosi się do konfliktów i wojen wewnątrz wspólnoty muzułmańskiej. Pierwszą *fitną* była wspomniana już walka o pozycję kalifa po śmierci Muhammada. Druga *fitna* wiąże się z zabiciem Husajna ibn Alego (syna Alego ibn Abi Taliba i wnuka Muhammada) w 680 roku. Wydarzenie to zapoczątkowało szereg rebelii i powstań szyitów oraz charydżytów. Trzecia *fitna* miała miejsce w latach 744–751 i dotyczyła przewrotu dynastii Abbasydów, w wyniku której Umajjadowie stracili na ich rzecz kalifat. Mająca miejsce w IX wieku czwarta *fitna* odnosi się do walki o sukcesję synów kalifa Haruna al-Raszida.

¹²⁶ M.M. Dziekan (red.), *Arabowie. Słownik encyklopedyczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 163. Warto dodać, że pojęcie *fitny* jest czasem używane również w odniesieniu do współczesnych podziałów i konfliktów wewnętrznych w islamie – szerzej w: G. Kepel, *Fitna. Wojna w sercu islamu*, tłum. K. Pachniak, Dialog, Warszawa 2006.

¹²⁷ J. Modrzejewska-Leśniewska, *Islam* [w:] P. Kaczorowski (red.), *Nauka o państwie*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005, s. 196–197.

¹²⁸ Zależność religii i polityki w islamie można podsumować parafrazą maksymy Thomasa Manna: „Nie ma nie-polityki. Wszystko jest polityką” w postaci: „nie ma nie-islamizmu – wszystko jest islamem”. Cytat pochodzi z książki: T. Mann, *Czarodziejska Góra*, tom I i II, tłum. J. Kramsztyk (tom I), J. Łukowski (tom II), MUZA, Warszawa 2017, s. 577.

¹²⁹ Co również istotne, islam jest traktowany jako „religia naturalna”, czyli optymalnie dostosowana przez Boga do natury człowieka.

religia stanowi podstawę wszystkich sfer aktywności człowieka (indywidualnych i zbiorowych), a państwo i sprawy wiary pozostają w nierozłącznej relacji.

Główne praktyki religijne, czyli tak zwane filary wiary, wyznaczają zakres czynności i obowiązków każdego z wiernych. Na pięć filarów islamu składa się: wyznanie wiary (*szahada*)¹³⁰, rytualna modlitwa (*salat*) – odprawiana indywidualnie pięć razy dziennie w określonych porach, post (*saum*) w czasie świętego miesiąca (*Ramadan*), jałmużna (*zakat*) przekazywana na rzecz ubogich, a także pielgrzymka (*hadżdż*) do Mekki, którą każdy muzułmanin powinien odbyć przynajmniej raz w życiu¹³¹. Zasady te w mniejszym lub większym stopniu znajdują odzwierciedlenie w sferze politycznej oraz prawnej.

Co również istotne, różne aspekty życia wyznawców są regulowane przez prawo muzułmańskie – szariat¹³². Szariat opiera się na dwóch zasadniczych źródłach (źródła pierwotne), do których należą Koran (jako najważniejsza księga islamu) i Sunna¹³³. Ich uzupełnieniem jest kategoria źródeł wtórnych, w ramach której znajduje się przede wszystkim konsensus (*ijma*) oraz zasada rozumowania przez analogię (*qiyas*)¹³⁴. W islamie istnieje też kilka szkół, które zajmują się interpretacją prawa. W nurcie sunnickim głównymi z nich są: szkoła hanaficka, malikicka, szaficka oraz hanbalicka. Natomiast w nurcie szyickim najważniejszą szkołą prawa islamskiego jest szkoła dżafarycka. Warto zaznaczyć, że różnorodność sposobów interpretacji sprawia, że w przypadku współczesnych państw muzułmańskich trudno mówić o jednolitym podejściu do modelu funkcjonowania systemu prawa.

W klasycznym islamie prawo muzułmańskie jest kluczowym czynnikiem kształtującym sferę polityczną, a podstawowe założenia dotyczące systemu sprawowanych rządów wynikają bezpośrednio z Koranu. Władza w całym swoim zakresie traktowana jest jako należąca wyłącznie do Boga (*Allaha*)¹³⁵. W takim rozumieniu zwierzchnictwo

¹³⁰ *Shahada* (arab. *šahāda*) – wyznanie wiary sprowadzające się do wypowiedzenia formuły: „Nie ma boga prócz Allaha, a Mahomet jest jego Prorokiem” (arab. *lā 'ilāha 'illā-llāh muḥammadun rasūlu-llāh*). Fraza ta znalazła się również na sztandarze (fladze) Państwa Islamskiego oraz wielu innych wcześniejszych ugrupowań dżihadystycznych.

¹³¹ Szerzej na temat poszczególnych filarów islamu w: R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 413–414.

¹³² Szariat (lub też szari'a(t), arab. *šarī'a lub sharia* – może być tłumaczone jako „droga prowadząca do wodopoju”, „droga”, „ścieżka”, „prawo”) – system prawny, prawo objawione, zbiór zasad, których powinien przestrzegać muzułmanin, jeżeli chce prowadzić życie w zgodzie ze swoją wiarą.

¹³³ Sunna (arab. *sunnah* – „droga”, „przykład”) – zbiór opowieści, tzw. hadisów (hadis z arab. *ḥadīth* – „rozmowa”, „opowiadanie”, „narracja”), dotyczących życia i działalności Muhammada. Jest to drugie (zaraz po Koranie) główne źródło prawa w islamie.

¹³⁴ Szerzej na temat pierwotnych i wtórnych źródeł prawa muzułmańskiego w: B. Bammarny, *The Caliphate State in Theory and Practice*, „Arab Law Quarterly”, Volume 31, Issue 2, June 2017, s. 167–171.

¹³⁵ S.S.A. Rahman, *Islamic State in Theory and Practice*, „Islamic Studies”, Volume 23, No. 4, Winter 1984, s. 390–392.

państwowe realizowane przez „władców ziemskich” sprowadza się do zarządzania zbiorowościami ludzkimi zgodnie z wolą Absolutu. Człowiek, który sprawuje władzę, pełni w istocie swoistą funkcję reprezentacyjną. Dlatego też wszelkie zbiory praw w muzułmańskich strukturach politycznych (w tym również konstytucje) opierają się przede wszystkim na szariacie. Zasadniczym celem takiej formy rządów jest utworzenie *ummy*¹³⁶, a także zapewnienie jej odpowiedniego poziomu konsolidacji politycznej, stabilności i dobrobytu.

Jednym z kluczowych zagadnień w islamskiej myśli politycznej jest koncepcja kalifatu¹³⁷. Kalifat można postrzegać jako państwo o charakterze teokratycznym i unitarnym, w którym obowiązują powszechnie zasady prawa religijnego. Nieodłącznym elementem takiej formy państwowości jest kalif¹³⁸, czyli przywódca i ziemski reprezentant władzy boskiej. Muzułmanie postrzegają kalifa jako osobę pełniącą obowiązki Muhammada w świecie doczesnym, a także jako przedstawiciela *ummy*, wobec której sprawuje przywództwo polityczne i religijne. W relacji pomiędzy przywódcą a pozostałymi członkami wspólnoty istotną rolę pełni *bay'a*¹³⁹ – przysięga wierności. Za jej pośrednictwem poddani wyrażają swoją lojalność i posłuszeństwo wobec autorytetu kalifa, który z kolei jest zobligowany działać na rzecz interesów społeczności i przestrzegać prawa religijnego. Całokształt władzy przywódcy, jej zakres i ograniczenia wynikają z zasad szariatu. Warto zaznaczyć, że islamska myśl polityczna wskazuje, iż takie rozwiązanie ma stanowić skuteczne zabezpieczenie przed dążeniami do absolutyzmu – system, w którym człowiek uzurpuje sobie możliwość stanowienia prawa, jest bowiem podatny na nadużycia i wykazuje tendencję do przekształcania się w tyranie. Dlatego też islam kładzie nacisk na całkowite uzależnienie

¹³⁶ *Umma* (arab. *umma* lub *ummah* – „wspólnota”, „społeczność”, słowo to może być też rozumiane jako „naród”) – wspólnota opierająca się na więzi religijnej, gmina muzułmańska. W szerszym znaczeniu pojęcie to może odnosić się do wszystkich wyznawców islamu. Pierwsza *umma* została utworzona przez Muhammada. Warto dodać, że do koncepcji *ummy* odwoływały się również późniejsze idee panarabskie i panislamskie wzywające do zjednoczenia wszystkich muzułmanów. Szerzej o ruchach panislamskich i panarabskich w: J.G. Mellon, *Pan-Arabism, Pan-Islamism and Inter-State Relations in the Arab World*, „Nationalism and Ethnic Politics”, Volume 8, Issue 4, Winter 2002, s. 3–11.

¹³⁷ Kalifat (arab. *khalīfah* lub *chilāfa*) – islamski ustrój polityczny, teokratyczne państwo, w którym realizowane są muzułmańskie ideały. Określenie to czasem traktowane jest jako islamski odpowiednik cesarstwa lub imperium, pojęcia te jednak nie są w pełni równoznaczne.

¹³⁸ Kalif (arab. *khalīfah* lub *chalīfa* – „następca”, „namiestnik”, czy „zastępca”) – przywódca reprezentujący władzę wyższą (w domyśle Boga), lider społeczności muzułmańskiej. Termin ten tradycyjnie pochodzi od (jako forma skrócona) formuły *Khalīfat Rasul Allah*, czyli następcy posłańca Boga – kalif jest więc kimś w rodzaju „bożego namiestnika na Ziemi”.

¹³⁹ *Bay'a* (arab. *bay'ah* lub *baja* – można tłumaczyć jako „transakcja”) – przysięga, rodzaj kontraktu pomiędzy władcą (kalifem) a poddanymi.

władzy ziemskiej od Boga jako jedyne suwerena (*hakimiyya*¹⁴⁰). Legitymizacja rządów zależy od tego, czy wytyczne Absolutu są realizowane w prawidłowy sposób. Równocześnie należy podkreślić, że w islamie władza ma charakter „absolutystyczny” i „teokratyczny” w tym sensie, iż to właśnie Bóg (a nie człowiek) jest „władcą całkowitym”. W islamskiej interpretacji tak rozumiana forma zwierzchnictwa nie jest zatem w żadnej mierze szkodliwa dla człowieka, a wręcz jest pożądana – jest jedyną prawomocną formułą polityczną oraz jedynym zabezpieczeniem przed patologiami władzy.

W odniesieniu do pierwszych czterech następców Muhammada stosuje się określenie kalifowie „sprawiedliwi” lub też „prawowierni” (*rashidun*). Nazewnictwo to sugeruje, a zarazem podkreśla, że dla muzułmanów są to postacie o symbolicznym znaczeniu. Chronologicznie kalifami byli kolejno Abu Bakr, Umar Ibn Al-Chattab, Uthman Ibn Afgan oraz Ali Ibn Abi Talib¹⁴¹, a czas ich panowania wiąże się z ekspansją i rozkwitem islamu. Po okresie rządów kalifów prawowiernych funkcjonowały też kolejne kalifaty o mniej lub bardziej zróżnicowanej specyfice rządów – na przykład kalifat Umajjadów (istniejący w latach 661–750), kalifat Abbasydów (inaczej Bagdadzki – 750–1258), kalifat Kordoby (929–1031), kalifat Fatymidów (909–1171) oraz kalifat Almohadzki (1145–1269). Za moment zakończenia państwowości islamskiej przyjmuje się rozpad Imperium Osmańskiego, który miał miejsce w pierwszej połowie XX wieku¹⁴². Wydarzenie to zapoczątkowało próby odtworzenia kalifatu, a przy tym dyskusje w świecie muzułmańskim na temat możliwości jego ponownego utworzenia.

Islamska tradycja, doktryna polityczna oraz jurysprudencja, które pozwalają na ustalenie zawartości kategorii państwa w tym kręgu kulturowym, mają istotne znaczenie dla współczesnej dyskusji wokół statusu Państwa Islamskiego. Największymi zwolennikami tezy, że proklamowany w 2014 roku kalifat spełnia niezbędne kryteria islamskiej państwowości, byli rzecz jasna sami twórcy, przywódcy, członkowie oraz zwolennicy organizacji.

¹⁴⁰ *Hakimiyya* (arab. *al-Hakimiyyah* – od słowa *‘hukm’* oznaczającego „osąd”, „arbitraż” lub „władza”) koncepcja suwerenności Allaha – Bóg sprawuje wyłączną władzę w systemie politycznym. Odwrotność rządów i praw stanowionych przez ludzi.

¹⁴¹ Sprawa sukcesji Muhammada jest w islamie przedmiotem sporu, który doprowadził do podziału religijnego. Sunnici za pierwszego kalifa uznają Abu Bakra, natomiast według szyitów prawowitym następcą proroka był Ali Talib – kuzyn Muhammada i mąż jego córki. Szerzej na temat różnic pomiędzy sunnickim a szyickim punktem widzenia w: F. Bin Adam, *The concept of Khilāfah according to selected Sunnī and Shī‘ī Qur’anic Commentaries*, University of Leeds, Leeds 2001, s. 20–21.

¹⁴² Powstałe pod koniec XIII wieku Imperium Osmańskie przestało istnieć w 1922 roku wraz ze zniesieniem monarchii osmańskiej (sultanatu). Warto zaznaczyć, że wydarzenie to nie jest równoznaczne z faktem formalnego wygaszenia kalifatu, które nastąpiło w związku z pojawieniem się republiki tureckiej i wprowadzeniem 3 marca 1924 roku zmian w konstytucji – to właśnie te poprawki do konstytucji można traktować jako usunięcie ostatnich pozostałości po dawnej formie rządów, a zarazem symboliczny koniec imperium osmańskiego.

Wskazywano, że Państwo Islamskie to byt usankcjonowany i uprawniony do reprezentacji całej społeczności muzułmańskiej. Uzasadnieniem takiego stanu rzeczy miały być chociażby cechy, kompetencje i pochodzenie (plemię Kurajszytów) wybranego kalifa. W perspektywie ugrupowania wybór przywódcy został dokonany przez elitę *ummy*, która posiadała odpowiednie do podjęcia takiej decyzji kwalifikacje¹⁴³. Kalifat prezentowano zatem jako uosobienie islamskich ideałów politycznych i wierne odtworzenie państwa medyńskiego utworzonego przez proroka Muhammada.

Z kolei społeczność muzułmańska (przynajmniej część jej uznanych autorytetów) wyraźnie dystansowała się od ugrupowania wskazując przy tym, że w istocie jest ono „nieislamskie”, a jego aktywność (w tym stosowany terroryzm) nie ma żadnego związku z religią¹⁴⁴. Równocześnie krytykowano sposób proklamacji kalifatu, który uznawano za jednostronny i dokonany bez szerszych konsultacji (wręcz potajemny)¹⁴⁵. Co więcej, podkreślano, że ugrupowanie w istotnym zakresie naruszyło powszechnie funkcjonujące w przestrzeni międzynarodowej normy, standardy czy też porozumienia¹⁴⁶. Tego typu deklaracje można traktować jako formę dewaluacji podmiotowości i znaczenia ogłoszonego przez Państwo Islamskie bytu politycznego.

2.2. Państwo Islamskie jako aktor międzynarodowy

W tym miejscu należy spróbować odpowiedzieć na pytanie, jakim rodzajem aktora międzynarodowego jest Państwo Islamskie. W literaturze przedmiotu oraz w dyskusjach dotyczących istoty organizacji występu kilka sposobów ujęcia ugrupowania. Na potrzeby

¹⁴³ Państwo Islamskie wskazywało, że w islamie istnieją trzy tradycyjne sposoby legalnego zdobycia władzy: wybór przez elitarną grupę elektorów, wyznaczenie przez dotychczasowego władcę oraz zdobycie władzy za pomocą siły. Organizacja utrzymywała, że obrała pierwszy z tych wariantów. Stanowisko i uzasadnienie Państwa Islamskiego w tym kontekście przedstawia szerzej Cole Bunzel – C. Bunzel, *From Paper State to Caliphate The Ideology of the Islamic State*, Center for Middle East Policy at Brookings, Analysis Paper No. 19, March 2015, s. 18–19. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/the-ideology-of-the-islamic-state.pdf (dostęp: 20.09.2020).

¹⁴⁴ Stanowisko takie zaprezentował na przykład wielki mufti Arabii Saudyjskiej Sheikh Abdulaziz al-Sheikh – *‘ISIS is enemy No. 1 of Islam,’ says Saudi grand mufti*, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2014/08/19/Saudi-mufti-ISIS-is-enemy-No-1-of-Islam-> (dostęp: 1.04.2021).

¹⁴⁵ Sprzeciw wobec deklaracji utworzenia kalifatu przez Państwo Islamskie znalazł się między innymi w otwartym liście do Abu Bakr al-Baghdadi (Open Letter to Al-Baghdadi) sygnowanym przez około 120 muzułmańskich uczonych i przywódców religijnych z całego świata. Dokument dostępny pod adresem: www.lettertobaghdadi.com (dostęp: 1.04.2021).

¹⁴⁶ W tym kontekście poruszono i skrytykowano między innymi praktykowane przez Państwo Islamskie niewolnictwo – *Muslims Against ISIS Part 1: Clerics & Scholars*, www.wilsoncenter.org/article/muslims-against-isis-part-1-clerics-scholars (dostęp: 1.04.2021). Najważniejsze z zarzutów wobec organizacji zostaną omówione szerzej w rozdziale 4.

dalszych analiz konieczne jest jednak odrzucenie tych kategorii teoretycznych, których kryteriów omawiany był wyraźnie nie spełnia.

Zaznaczyć należy, że kwestia posiadania poszczególnych atrybutów państwowości przez Państwo Islamskie ma charakter dyskusyjny. Można jednak przyjąć, że w kalifat (a przynajmniej w pewnej mierze) dysponował (w latach 2014–2019) podstawowymi elementami państwa w postaci terytorium, ludności oraz władzy, która efektywny charakter, czego manifestacją było ustanawianie na kontrolowanych obszarach prawa szariackiego. Co więcej organizacja wykazywała zdolność do realizacji poszczególnych funkcji państwowych. Państwo Islamskie posiadało rozbudowane instytucje, struktury administracyjne i sądownicze, zorganizowaną armię, a nawet dążyło do wprowadzenia własnej waluty¹⁴⁷. Szczególnie zauważalna była realizacja poszczególnych funkcji wewnętrznych, co wiązało się z próbami regulacji stosunków społecznych, a także zapewnianiem porządku i bezpieczeństwa w ramach kontrolowanych granic¹⁴⁸. Znaczącą rolę pełniły również działania na rzecz kształtowania zachowań i postaw społeczności za pośrednictwem różnych form oddziaływania, do których zaliczało się propagowanie określonych treści ideowych. Trudno natomiast wskazać przejawy aktywności z zakresu funkcji zewnętrznych państwa – Państwo Islamskie nie wykazywało dążeń zmierzających do budowania relacji (a tym bardziej stosunków dyplomatycznych) z innymi uznanymi aktorami międzynarodowymi.

Istotną przeszkodą sprawiającą, że kalifat nie może być zakwalifikowany jako pełnoprawne państwo (w świetle nakreślonych w pierwszym rozdziale ram teoretycznych) jest kwestia uznania¹⁴⁹. Państwo Islamskie nie zostało uznane przez żadnego uczestnika międzynarodowego, zarówno w formie *de iure*, jak i *de facto*. Wskazywano przy tym, że organizacja nie może być traktowana jako pełnoprawny podmiot międzynarodowy również z powodu braku legitymacji do sprawowania władzy, naruszania prawa międzynarodowego

¹⁴⁷ Państwo Islamskie wprowadza własną walutę, www.forbes.pl/wiadomosci/panstwo-islamskie-wprowadza-wlasna-walute/k5656ye (dostęp: 28.09.2020).

¹⁴⁸ Warto zaznaczyć, że w odróżnieniu od znajdującego się w chaosie państwa irackiego (a potem również syryjskiego) kalifat wykazywał się sprawnością w zakresie zapewniania porządku i bezpieczeństwa na kontrolowanych przez siebie terenach. Czynnikiem ten stanowił istotne źródło legitymizacji Państwa Islamskiego – zamieszkująca podbite obszary ludność entuzjastycznie (przynajmniej początkowo) odnosiła się do wprowadzanego przez ugrupowanie systemu prawnego – M. Revkin, *The legal foundations of the Islamic State*, Center for Middle East Policy at Brookings, Analysis Paper No. 23, July 2016, s. 29–30. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/the-legal-foundations-of-the-islamic-state (dostęp: 28.09.2020). W raporcie przedstawiono również prawa i obowiązki poddanych kalifatu – *ibidem*, s. 14–24.

¹⁴⁹ Warto zaznaczyć, że z punktu widzenia zarówno samego Państwa Islamskiego, jak i jego zwolenników, wszelkie „zachodnie” kryteria określające byty państwowe postrzegane są wyłącznie w kategorii przejawów imperializmu „krzyżowców” i jako takie nie obowiązują one muzułmanów (a przynajmniej nie powinny obowiązywać „prawdziwych muzułmanów”) w ustalaniu prawomocności ich własnych struktur politycznych.

oraz brak przynależności do ONZ¹⁵⁰. Taki stan rzeczy oznaczał brak możliwości podejmowania przez kalifat tradycyjnie rozumianych interakcji (w tym relacji dyplomatycznych) z innymi podmiotami. Dlatego też Państwo Islamskie bywało określane jako „protopaństwo” lub podmiot *in statu nascendi* – twór prymitywny i znajdujący się w trakcie procesu formowania¹⁵¹.

Brak uznania sprawia, że organizację można ująć w kategorii quasi-państwa. Jak jednak wspomniano w poprzednim rozdziale, pojęcie to nie ma jednolitej i powszechnej definicji, przez co występuje stopień dowolności w sposobie interpretacji jego znaczenia. Zaznaczyć też warto, że pomimo secesjonistycznego charakteru, zakres kontroli sprawowanej przez Państwo Islamskie sugeruje, iż nie było ono tworem marionetkowym lub zależnym od innego aktora międzynarodowego. Ponadto, w odróżnieniu od nieefektywnych instytucji w przypadku quasi-państw, kalifat wyróżniała wydolność i skuteczność funkcjonowania systemu władzy. Z tych właśnie powodów teoretyczną alternatywą w odniesieniu do organizacji może być kategoria państwa *de facto*. Państwo *de facto* nie posiada uznania międzynarodowego niezależnie od tego, czy wykazuje efektywność w zakresie sprawowania władzy. Twory te przede wszystkim dysponują monopolem na przymus oraz próbują zapewniać usługi publiczne na kontrolowanych przez siebie obszarach.

W przypadku analizy Państwa Islamskiego istotne znaczenie może mieć również rozróżnienie państw *de facto* „ograniczonych” (*bounded*) oraz „nieograniczonych” (*unbounded*)¹⁵². Najważniejsze różnice pomiędzy takimi podkategoriami sprowadzają się do kwestii postrzegania terytorium oraz postaw wobec szeroko rozumianego otoczenia. Państwa *de facto* „ograniczone” definiują swoje roszczenia przez pryzmat ludności, która posiada określone cechy (na przykład etniczne czy religijne), przez co są głównie zainteresowane utrzymaniem kontroli politycznej na konkretnym obszarze geograficznym. Kluczowym elementem natury tego rodzaju jednostek jest to, iż nie kwestionują one porządku międzynarodowego. Państwa *de facto* „nieograniczone” wykazują natomiast przeciwne dążenia. Są to struktury rewizjonistyczne, których istnienie wiąże się z potencjalnym lub realnym zagrożeniem dla stabilności środowiska międzynarodowego¹⁵³. Ich celem jest nie tyle uzyskanie uznania międzynarodowego, co bezgraniczna ekspansja, która jest uzasadniana

¹⁵⁰ W. Grabowski, *Państwo Islamskie – aktor państwowy czy niepaństwowy?*, „Roczniki Nauk Społecznych”, tom 8(44), numer 1 – 2016, s. 83.

¹⁵¹ A. Wejkszner, *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?*, Diffin, Warszawa 2016, s. 41.

¹⁵² H. Mylonas, A.I. Ahram, *De Facto States Unbound*, The George Washington University, „PONARS Eurasia Policy Memo”, No. 373, August 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Peppm374_Mylonas-Ahram_August2015_0.pdf (dostęp: 1.10.2019).

¹⁵³ *Ibidem*, s. 3.

przyjmowanymi i propagowanymi przez te twory narracjami odwołującymi się do idei oraz tożsamości klasowych, rasowych, religijnych lub „cywilizacyjnych”.

W literaturze przedmiotu w odniesieniu do Państwa Islamskiego odnotować można też zastosowanie kategorii „dżihadystyczne protopaństwo” (*jihadi proto-state*). Pojęcie to sugeruje, że taki byt jest państwem prymitywnym lub podmiotem dopiero rozwijającym swoją państwowość (swoistym „etapem załączkowym”), który znajduje się przy tym w stanie permanentnej wojny. Brynjar Lia wyszczególnia cztery cechy charakterystyczne wspólne dla protopaństw dżihadystycznych¹⁵⁴. Pierwszym elementem jest ideologia religijna – byty takie starają się realizować precyzyjnie zdefiniowane projekty ideologiczne, konstruowane w oparciu o imperatywy prawa szariackiego. Znaczący jest też fakt, że protopaństwa dżihadystyczne kierują swoje działania wojenne przeciwko „wrogom Boga”, co jest jednocześnie kategorią bardzo pojemną, elastyczną i potencjalnie nieograniczoną. Drugą cechą takich tworów jest ich internacjonalistyczny charakter. Protopaństwa dżihadystyczne wykazują znaczne zdolności w łączeniu zwolenników tej samej wizji, a także w pozyskiwaniu bojowników niezależnie od miejsca ich pochodzenia czy narodowości. Element ten znajdował silne odzwierciedlenie w ideologii i propagandzie Państwa Islamskiego, które kładło nacisk na „ponadetniczny” oraz uniwersalny charakter swojego projektu. Trzecim wyznacznikiem jest agresywność, która dotyczy postaw wobec sąsiadujących państw i społeczności międzynarodowej, co przejawia się w jednoznacznym odrzucaniu prawomocności konstruowanych przez nią norm czy też instytucji. Cecha ta odnosi się również do stosowania różnych form ideologicznie sankcjonowanej przemocy, w tym do wykorzystywania terroryzmu jako jednej z akceptowalnych metod walki z przeciwnikami, a zarazem narzędzia ułatwiającego dalszą ekspansję. Ostatnim wyróżnikiem protopaństw dżihadystycznych jest efektywne zarządzanie, co można rozumieć jako zdolność zarówno do prowadzenia działań administracyjnych na kontrolowanych obszarach, jak i zapewniania niezbędnych zasobów na rzecz realizacji usług publicznych. Skuteczność w zarządzaniu wyraża się też we wprowadzaniu systemu prawno-administracyjnego, który w istotnym zakresie opiera się na zasadach religijnych. Należy dodać, że protopaństwa dżihadystyczne są tworami efemerycznymi, posiadają granice o płynnym charakterze (co wynika z nieustannego prowadzenia przez nie walki zbrojnej), a także funkcjonują poza współczesnym porządkiem

¹⁵⁴ B. Lia, *Understanding Jihadi Proto-States*, „Perspectives on Terrorism”, Volume 9, Issue 4, August 2015, s. 35–36.

międzynarodowym, którego istnienie wyraźnie negują¹⁵⁵. Obecność bytów tego rodzaju odnotować można na Bliskim Wschodzie, w Afryce Północnej oraz w Azji Południowej, czyli w regionach, gdzie toczą się konflikty zbrojne, a państwa wykazują się słabością¹⁵⁶.

Przyglądając się powyższym kategoriom teoretycznym¹⁵⁷, można stwierdzić, że pojęcie państwa *de facto* zdaje się najlepiej odzwierciedlać specyfikę Państwa Islamskiego jako bytu międzynarodowego. Na adekwatność tego terminu wskazuje ponadto fakt, iż organizacja posiadała efektywną władzę, a także wykazywała kontrolę nad poszczególnymi obszarami i znajdującą się na nich ludnością. Co istotne, Państwo Islamskie nie uzyskało uznania międzynarodowego i było postrzegane przez ogół przedstawicieli środowiska międzynarodowego jako byt bezprawny. Dlatego też dalsze analizy będą prowadzone przez pryzmat kategorii teoretycznej państwa *de facto*. Pojęciem pomocniczym w tym zakresie może być koncepcja państwa *de facto* „nieograniczonego” – Państwo Islamskie wpisywało się w ramy tego pojęcia przede wszystkim z racji swojej rewizjonistycznej natury, podejścia do kwestii terytorialnych, a także sposobu postrzegania własnej ekspansji. Zauważyć też można, że organizacja posługiwała się uniwersalistyczną narracją religijną i odwoływała się do uniwersalnej tożsamości politycznej *ummy*.

2.3. Geneza i cykl życia Państwa Islamskiego

Powstanie Państwa Islamskiego jest rezultatem procesów historycznych mających miejsce w XX wieku oraz wydarzeń z pierwszych dekad XXI stulecia. Geneza organizacji łączy się z rozwojem islamskiego fundamentalizmu, który ewoluował i ulegał wzmocnieniu w kontekście wydarzeń i procesów takich jak powstanie Izraela, wojny izraelsko-arabskie czy konflikt palestyński. Istotne znaczenie w tym aspekcie miała również interwencja Związku

¹⁵⁵ A. Wejkszner, *Państwo Islamskie – fenomen nowego dżihadystycznego protopaństwa*, „Przegląd Politológiczny”, nr 4 (16)/2016, s. 78–79.

¹⁵⁶ A. Ahmad, *Jihad & Co. Black Markets and Islamist Power*, Oxford University Press, New York 2017, s. 186. Brynary Lia wymienia tym zakresie 19 dżihadystycznych państw, które istniały pomiędzy 1989 a 2015 rokiem – B. Lia, *op. cit.*, s. 33–34. Na liście znajdują się organizacje takie jak Islamski Emirat Afganistanu, Fatah al-Islam, Emirat Kaukaski, Islamski Emirat Somalii, a także byty powstałe w związku z wydarzeniami Arabskiej Wiosny – na przykład Al-Kaida na Półwyspie Arabskim, Front al-Nusra, czy Państwo Islamskie Iraku i Lewantu.

¹⁵⁷ W kontekście przedstawionych dotychczas koncepcji warto wspomnieć o jeszcze jednej próbie ujęcia Państwa Islamskiego jako bytu *de facto*. Burak Özpek i Yavuz Yağış stosują wobec organizacji określenie „dżihadystyczne państwo *de facto*” (*jihadist de facto state*) – B.B. Özpek, Y.Yağış, *Competitive Jihadism: Understanding the Survival Strategies of Jihadist De Facto States*, „All Azimuth”, Volume 8, Issue 1, 2019, s. 23–36. Zdaniem autorów Państwo Islamskie jest pierwszym przykładem takiego tworu.

Radzieckiego w Afganistanie, w rezultacie której narodziła się Al-Kaida¹⁵⁸. Bezpośrednie powstanie Państwa Islamskiego wiąże się z zapoczątkowanym w 2003 roku konfliktem w Iraku i późniejszym procesem wycofywania wojsk amerykańskich, a także z rozpoczęciem wojny domowej w Syrii w 2011 roku. Sytuacja w Iraku i Syrii wskazywała na znaczący stopień degradacji instytucji tych państw – w efekcie stały się one „państwami upadłymi”¹⁵⁹. Termin ten odnosi się do sytuacji wszechobecnego występowania przemocy wewnętrznej, zaprzestania dostarczania dóbr publicznych oraz utraty wiarygodności rządu¹⁶⁰. Oznacza to zatem dysfunkcyjny stan rozpadu struktur państwowych i głęboki kryzys legitymizacji władzy. Brak efektywnej kontroli sprzyja rozwojowi wszelkiego rodzaju ruchów, organizacji i bytów o charakterze przestępczym lub terrorystycznym. Zarówno w przypadku Iraku, jak i Syrii, wszechobecna rywalizacja na tle politycznym i religijnym pomiędzy licznymi frakcjami doprowadziła do wzrostu znaczenia ugrupowań radykalnych.

W takich warunkach na terenie Iraku funkcjonowała za pośrednictwem jednej ze swoich komórek Al-Kaida. Komórką tą była powołana do życia w 2004 roku Al-Kaida w Iraku (*Al-Qaeda in Iraq – AQI*) kierowana przez Abu Musaba al-Zarkawiego¹⁶¹. Za jej pomocą Al-Kaida próbowała zwiększyć swoje wpływy w regionie w związku z interwencją zbrojną Stanów Zjednoczonych, prowadząc przy tym walkę z siłami koalicji. Warto zaznaczyć, że AQI jako lokalna „franczyza” wykazywała się znacznym stopniem niezależności od władz organizacji centralnej¹⁶². Przed śmiercią Zarkawiego w 2006 roku Al-Kaida w Iraku połączyła się z pomniejszych grupami, w efekcie czego powstała Rada Konsultacyjna Dżihadystów w Iraku (*Majlis Shura al-Mujahedini – MSM*), która niedługo później zmieniła swoją nazwę na Państwo Islamskie w Iraku¹⁶³ (IPI, ang. *Islamic State in Iraq*

¹⁵⁸ Al-Kaida (czasem występuje również zapis Al-Ka’ida, Al-Qa’ida lub Al-Qaeda, arab. *al-Qā’idah*) – nazwę organizacji można tłumaczyć jako „fundament”, „początek” lub „baza”.

¹⁵⁹ Irak i Syria zostały przedstawione jako państwa upadłe na przykład w: A.H. Cordesman, M. Molot, *Iraq as a Failed State*, Center for Strategic & International Studies, Working Paper: November 18, 2019. Dokument dostępny pod adresem: www.csis.org/analysis/iraq-failed-state (dostęp: 1.10.2020) oraz *Syria is already a failed state. Will the Caesar sanctions make it more 'fierce'?*, Center For Operational Analysis And Research, 22 June 2020. Dokument dostępny pod adresem: www.coar-global.org/2020/06/22/syria-is-already-a-failed-state-will-the-caesar-sanctions-make-it-more-fierce (dostęp: 1.10.2020).

¹⁶⁰ R. Rotberg, *The Failure and Collapse of Nation-States. Breakdown, Prevention, and Repair* [w:] R. Rotberg (ed.), *When States Fail. Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton 2004, s. 1.

¹⁶¹ Abu Musab al-Zarkawi – dżihadysta jordańskiego pochodzenia. Już w 1999 roku utworzył on Organizację Monoteizmu i Dżihadu (arab. *Jamaat al-Tawhid wa-l-Jihad – JTJWJ*, znaną też inaczej jako Organizacja Monoteizmu i Świętej Wojny – OMŚW). W 2004 roku ugrupowanie uznało zwierzchnictwo Al-Kaidy, po czym przekształciło się w Al-Kaidę w Iraku.

¹⁶² Relacje Al-Kady w Iraku z organizacją centralną przedstawiono szerzej w: Z. Gold, P.G. Faber, *Al-Qaeda in Iraq (AQI): An AlQaeda Affiliate Case Study*, Center for Naval Analyses Arlington United States, October 2017. Dokument dostępny pod adresem: www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/dim-2017-u-016118-2rev.pdf (dostęp: 2.10.2020).

¹⁶³ Przywódcami Państwa Islamskiego w Iraku byli kolejno Abu Hamza al-Muhadżir (inaczej Abu Ayyub al-Masri) oraz Abu Umar al-Baghdadi.

– ISI, *Ad-Daula al Irak Al-Islamijja*) – wówczas rozpoczął się również proces zmierzający do całkowitego uniezależnienia się od Al-Kaidy. W 2010 roku przywódcą IPI został Abu Bakr al-Baghdadi. Nowy lider rozszerzył zakres prowadzonej aktywności na obszar Syrii, przyłączając do organizacji Front an-Nusra (grupa prowadziła swoje działania na terenach Syrii)¹⁶⁴. W ten sposób powstało Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie (IPIL, ang. *Islamic State of Iraq and the Levant – ISIL*) znane też jako Państwo Islamskie w Iraku i Syrii (*Islamic State of Iraq and Syria* lub też *Islamic State of Iraq and al Sham*¹⁶⁵ – *ISIS*). Nowe nazewnictwo można traktować jako formę podkreślenia, że nowy twór nie jest już zależny od Al-Kaidy. Równocześnie rozpoczęła się otwarta rywalizacja o prymat nad globalnym ruchem dżihadystycznym¹⁶⁶. 29 czerwca 2014 roku ogłoszono utworzenie kalifatu pod przywództwem Abu Bakr al-Baghdadi¹⁶⁷. W oficjalnym orędziu zaznaczono historyczne, religijne oraz polityczne znaczenie proklamowanej formy państwowości, a także zasygnalizowano konieczność złożenia przysięgi wierności kalifowi przez wszystkich muzułmanów¹⁶⁸. W rezultacie tego wydarzenia ugrupowanie przekształciło się w Państwo Islamskie (PI, ang. *Islamic State – IS*). Kilka dni później Abu Bakr al-Baghdadi, w trakcie swojego pierwszego publicznego wystąpienia, wezwał do zjednoczenia całej *ummy* pod sztandarem odbudowanego kalifatu, który prezentowano jako jedyną prawdziwie islamską wspólnotę polityczną na świecie¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Dżabhat an-Nusra lub też Front al-Nusra (arab. *Jabhat an-Nusrah* – może być tłumaczone jako „Front zwolenników”) – fundamentalistyczna organizacja islamistyczna utworzona przez Abu Muhammada al-Dżawlani (od nazwiska twórcy i lidera ugrupowanie bywa nazywane również „grupą Dżawlani”) w Syrii jako część sieci Al-Kaidy. Grupa prowadziła walkę na rzecz obalenia syryjskiego rządu Baszszara al-Asada. Deklaracja o połączeniu Państwa Islamskiego w Iraku z An-Nusrą spotkała się ze sprzeciwem tej ostatniej (a także krytyką ze strony przywódców Al-Kaidy), a po krótkim czasie oba ugrupowania zaczęły prowadzić ze sobą walkę. W 2016 roku al-Nusra zmieniła nazwę na Front Podboju Lewantu (arab. *Jabhat fath ash-Shām*).

¹⁶⁵ Określenie *Sham* (arab. „północ”, „lewa [strona]”) odnosi się do obszaru położonego na wschodnim wybrzeżu Morza Śródziemnego, który obejmuje przede wszystkim tereny Syrii i Palestyny (jako krain geograficznych). Zaznaczyć jednak należy, że potocznie występujące wobec tego regionu nazewnictwo – „Syria” oraz „Lewant” są jednak swoistymi uproszczeniami, które funkcjonują głównie na użytek zachodni – z tego właśnie powodu Państwo Islamskie wyraźnie unikało stosowania takiej nomenklatury.

¹⁶⁶ Szerzej o genezie konfliktu, zwrocie w relacjach i rozłamie pomiędzy organizacjami w: A.Y. Zelin, *The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement*, The Washington Institute For Near East Politics, Research Notes Number 20 – June 2014, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-war-between-isis-and-al-qaeda-for-supremacy-of-the-global-jihadist (dostęp: 2.10.2020). Kluczowe różnice pomiędzy Państwem Islamskim a Al-Kaidą zostaną też poruszone w dalszej części pracy, przy okazji omawiania ideologii kalifatu.

¹⁶⁷ Od momentu proklamacji kalifatu Abu Bakr al-Baghdadi zaczął być tytułowany również jako Kalif Ibrahim.

¹⁶⁸ *ISIS Spokesman Declares Caliphate, Rebrands Group as “Islamic State”*, <https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/isis-spokesman-declares-caliphate-rebrands-group-as-islamic-state.html> (dostęp: 2.10.2020). W odnośniku znajduje się też pełna treść deklaracji ogłoszenia kalifatu w języku angielskim.

¹⁶⁹ *What did Abu Bakr al-Baghdadi say?*, www.middleeasteye.net/news/what-did-abu-bakr-al-baghdadi-say (dostęp: 2.10.2020).

Warto uporządkować przytoczone dotychczas procesy i wydarzenia, a następnie wyodrębnić poszczególne etapy „cyklu życia” Państwa Islamskiego. Powstały w ten sposób podział może posłużyć dalszych rozważań nad organizacją w odniesieniu do środowiska międzynarodowego jako użyteczny komponent analityczny. W tym aspekcie Marta Sara Stempień proponuje podział aktywności Państwa Islamskiego składający się z następujących faz¹⁷⁰:

1. przetrwanie (listopad 2008 – grudzień 2013);
2. przejęcie kontroli (styczeń – lipiec 2014);
3. wykorzystanie sukcesu (lipiec – sierpień 2014);
4. konsolidacja kontroli (sierpień – styczeń 2015);
5. stopniowa utrata kontroli (styczeń 2015 – czerwiec 2016);
6. walka o przetrwanie (od czerwca 2016 r.);
7. upadek struktur samozwańczego kalifatu (lipiec 2017 r.).

Takie ujęcie odzwierciedla dynamikę żywotności organizacji w poszczególnych przedziałach czasowych. Głównym elementem zmiennym jest zakres kontroli (determinowany dającymi się zidentyfikować czynnikami), z kolei schyłek definiowany jest przez pryzmat zaniku struktur Państwa Islamskiego – wraz z jego zdolnością do kontrolowania terytorium i ludności oraz sprawowania władzy.

Można zaproponować również konstrukcję cyklu życia ugrupowania, w ramach której znajdują się najistotniejsze wydarzenia, przełomowe momenty czy procesy zachodzące w trakcie jego rozwoju i funkcjonowania. Przytoczony powyżej podział aktywności Państwa Islamskiego warto zatem przekształcić w taki sposób, aby w poszczególnych fazach znalazły się określone przejawy działalności i zdarzenia rzutujące na dynamikę jego żywotności. W ten sposób wyszczególnione mogą być następujące etapy istnienia organizacji: początek, ekspansja, szczyt i konsolidacja, regres oraz upadek. Zaznaczyć należy, że trudno precyzyjnie określić moment przejścia z jednej fazy do kolejnej – w istocie mają one charakter umowny.

Faza początkowa obejmuje najdłuższy przedział czasowy. W ramach tego etapu znajdują się procesy związane z kształtowaniem się pierwszych struktur organizacyjnych oraz działalność jeszcze jako pod szyldem Al-Kaidy w Iraku. W okresie tym doszło również do uformowania się Państwa Islamskiego w Iraku (IPI) i przejścia przywództwa przez Abu Bakr al-Baghdadię. Warto dodać, że w trakcie tej fazy rozpoczął się proces uniezależnienia się powstającej struktury od Al-Kaidy – wówczas zaczęły się napięcia pomiędzy organizacjami.

¹⁷⁰ M.S. Stempień, *Państwo Islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?*, RYTM, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Warszawa-Siedlce 2018, s. 112.

Za początek etapu ekspansji można przyjąć „fuzję” z An-Nusrą z początku 2013 roku, które otworzyła grupie drogę do podbojów w Syrii (przy okazji nastąpiło definitywne zerwanie więzi z Al-Kaidą) oraz związane z tym przyjęcie nowej nazwy – IPIL (ISIS). Organizacja wówczas przejęła pierwsze istotne obszary, zajmując przy tym między innymi Rakkę¹⁷¹. Równocześnie na kontrolowanych terytoriach rozpoczął się proces tworzenia struktur administracyjnych i rozwój instytucji państwowych¹⁷². O ekspansji ugrupowania świadczyło również przeprowadzenie szerokiej ofensywy w północnej części Iraku w czerwcu 2014 roku, w rezultacie której ISIS uzyskało znaczne zdobycze terytorialne (w tym miasta Ramadi, Tirkit i Faludżę). Punktem kulminacyjnym podboju było zdobycie Mosulu – przejście drugiego co do wielkości miasta w Iraku istotnie wpłynęło na poprawę zasobów finansowych i zaplecza organizacji.

Faza szczytu i konsolidacji rozpoczęła się wraz z deklaracją utworzenia kalifatu. Od tego momentu ugrupowanie było już znane jako „Państwo Islamskie”. Proklamacja kalifatu stanowiła z jednej strony manifest utworzenia nowego państwa opierającego się na zasadach religijnych, z drugiej zaś wyraz aspiracji grupy do rozszerzenia działalności na praktycznie nieograniczonym obszarze. W 2015 roku Państwo Islamskie za pośrednictwem materiału filmowego umieszczonego w sieci ogłosiło, że sprawuje kontrolę nad obszarami o powierzchni większej niż Wielka Brytania¹⁷³. Na przejętych terytoriach funkcjonowały struktury państwowe¹⁷⁴ które realizowały na szeroką skalę poszczególne zadania publiczne, a także instytucje odpowiedzialne za porządek i bezpieczeństwo¹⁷⁵ oraz aparat sądowniczy¹⁷⁶.

¹⁷¹ Rakka (*Raqqa*) często jest wskazywana jako stolica Państwa Islamskiego – Z. Laub, *The Islamic State*, www.cfr.org/background/islamic-state (dostęp: 16.10.2020).

¹⁷² J. Raubo, *Państwo Islamskie. Geneza – działalność – perspektywy* [w:] P. Osiewicz (red.), *Stosunki międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne*, Diffin, Warszawa 2016, s. 349.

¹⁷³ W materiale filmowym *No Respite* opublikowanym przez Al-Hayat Media Center (centrum propagandowe Państwa Islamskiego) podano również, że terytoria kontrolowane przez organizację są osiem razy większe od Belgii i trzydzieści razy większe niż terytorium Kataru. Poszczególne fragmenty filmu (wraz z omówieniem) przedstawiono w: T. Thornhill, *ISIS taunt America in new video urging them to 'bring it on' as they vow to bring fire on their enemies once '80 banners' have been raised against them and mock US soldier suicides*, www.dailymail.co.uk/news/article-3333470/ISIS-taunt-America-new-video-urging-bring-vow-bring-fire-enemies-80-banners-raised-against-mock-soldier-suicides (dostęp: 16.10.2020).

¹⁷⁴ Instytucje Państwa Islamskiego funkcjonowały w oparciu o organy zarządzające, które można porównać do ministerstw. Każde z „ministerstw” (zwanych *Diwan*, arab. *dīwān* lub *dīvān* – można rozumieć jako organ rządowy, administracja, urząd, rada lub ciało zarządcze) posiadało odrębny zakres funkcji i realizowanych zadań. W Państwie Islamskim istniało kilkanaście tego typu instytucji zarządczych. Pełną listę ministerstw oraz zakres ich zadań przedstawiono w: A. Al-Tamimi, *The Evolution in Islamic State Administration: The Documentary Evidence*, „Perspectives on Terrorism”, Volume 9, Issue 4, August 2015, s. 123–125.

¹⁷⁵ Służby bezpieczeństwa Państwa Islamskiego zajmowały się między innymi przeprowadzaniem akcji wywiadowczych, dezinformacji i kontrwywiadem. Ich działalność prowadzona była też w sferze elektronicznej. Szerzej o służbach specjalnych Państwa Islamskiego w: S. Laurent, *Kalifat terroru. Kulisy działania Państwa Islamskiego*, W.A.B., Warszawa 2014, s. 76–88.

Ustanowienie kalifatu pociągało za sobą również konieczność dalszych podbojów mających na celu szerzenie wpływów nowo powstałego bytu państwowego. W sierpniu 2014 roku Państwo Islamskie wznowiło ofensywę na północne obszary Iraku, atakując przy tym Iracki Kurdystan. Ekspansja charakteryzowała się znacznym stopniem brutalności i przeprowadzanymi na szeroką skalę działaniami o znamionach ludobójstwa w stosunku do lokalnych mniejszości, szczególnie wobec Jazydów¹⁷⁷.

Przejście do fazy regresu można powiązać ze stopniową utratą zdobyczy terytorialnych w wyniku kurdyjskiej kontrofensywy z końca 2014 roku, a także z powstaniem międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu¹⁷⁸. Zainicjowana przez Stany Zjednoczone kampania zasadniczo sprowadzała się do przeprowadzania operacji lotniczych (głównie bombardowań na pozycje ugrupowania) oraz udzielania wsparcia oddziałom naziemnym lokalnych sił zwalczających kalifat. W ten sposób Państwo Islamskie zaczęło odnotowywać coraz bardziej dotkliwe porażki, tracąc równocześnie kontrolę nad kolejnymi obszarami. Z początkiem 2015 roku organizacja została wyparta z miasta Tikrit, a następnie z kurdyjskich terytoriów w Iraku.

Ostatni etap cyklu życia grupy, czyli faza upadku, to swoisty „punkt bez powrotu”, w którym Państwo Islamskie w nieodwracalny sposób utraciło inicjatywę operacyjną i przeszło do defensywy. Przejście do tej fazy nastąpiło wraz z odbiciem Faludży w czerwcu 2016 roku. Kilka miesięcy później rozpoczęła się ofensywa wojsk irackich i kurdyjskich na Rakkę, a następnie oblężenie Mosulu, z którego ugrupowanie ostatecznie zostało wyparte w lipcu 2017 roku. W październiku 2017 roku Państwo Islamskie straciło niemal 90 procent posiadanych wcześniej terytoriów¹⁷⁹, z kolei ostatnie kontrolowane przez kalifat obszary zostały przejęte w marcu 2019 roku¹⁸⁰. Za symboliczny moment „końca” Państwa

¹⁷⁶ Instytucje sądownictwa Państwa Islamskiego odpowiadały za utrzymywanie porządku i przestrzegania prawa szariackiego. Do realizacji tych zadań służyła policja religijna i kilka rodzajów organów o kompletacjach sędziowskich – *ibidem*, s. 57–75.

¹⁷⁷ Jazydzi są uznawani przez Państwo Islamskie za „czcicieli diabła”. Szerzej na temat działań organizacji przeciwko mniejszości jazydzkiej w: R. Jalabi, *Who are the Yazidis and why is Isis hunting them?*, www.theguardian.com/world/2014/aug/07/who-yazidi-isis-iraq-religion-ethnicity-mountains (dostęp: 16.10.2020).

¹⁷⁸ O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*, Diffin, Warszawa 2018, s. 37–38.

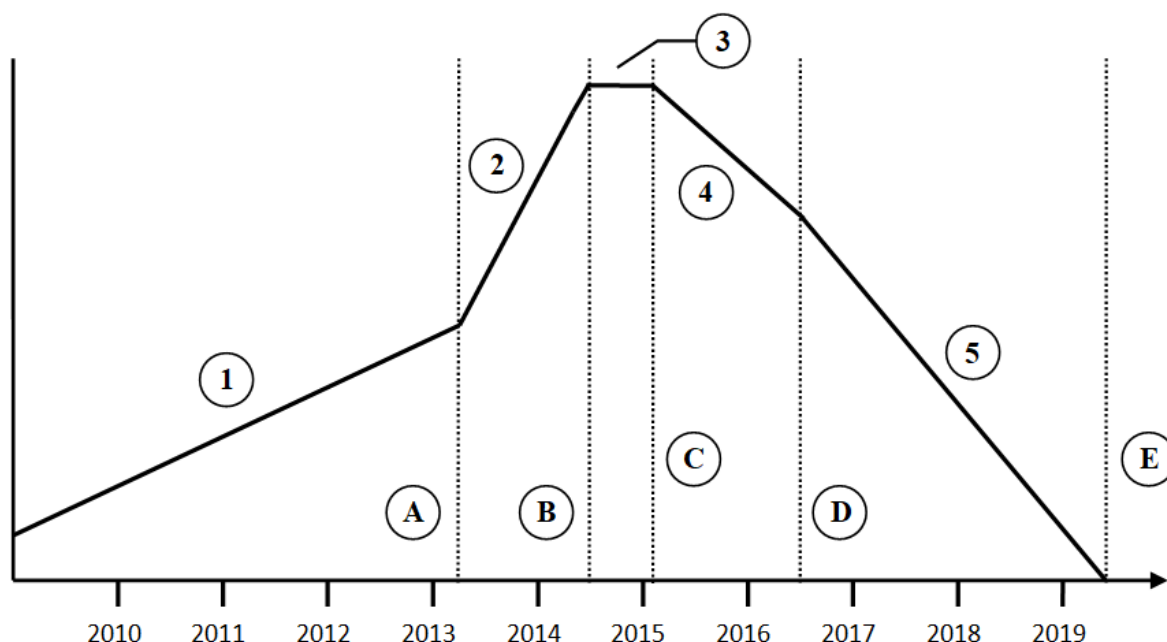
¹⁷⁹ *Islamic State lost 87 per cent of territory seized in 2014: Coalition*, www.economictimes.indiatimes.com/news/defence/islamic-state-lost-87-per-cent-of-territory-seized-in-2014-coalition/articleshow/61121904.cms (dostęp: 20.10.2020).

¹⁸⁰ Zmiany w zakresie kontrolowanych przez Państwa Islamskiego obszarów i proces utraty terytorium przedstawiono w: *Islamic State group defeated as final territory lost, US-backed forces say*, www.bbc.com/news/world-middle-east-47678157 (dostęp: 20.10.2020).

Islamskiego (jako państwa *de facto*) można uznać śmierć Abu Bakra al-Baghdadiego¹⁸¹. Przywódca ugrupowania zginął 26 października 2019 roku w wyniku operacji amerykańskich sił specjalnych.

Warto jednak zaznaczyć, że całkowita porażka militarna, kres funkcjonowania struktur administracyjnych oraz zanik elementów państwowości nie są równoznaczne z pełnym ustaniem aktywności Państwa Islamskiego. Choć po fazie upadku o organizacji można mówić jako irrelevantnej w skali regionu w odniesieniu do pozostałych uczestników konfliktu w Iraku i Syrii, to skutki jej działalności mogą mieć charakter długofalowy i wykraczać poza umowną „śmierć” ugrupowania (jako państwa *de facto*), co może być widoczne również w innych rejonach globu.

Wykres 1. Wizualizacja cyklu życia Państwa Islamskiego

Na wykresie w sposób symboliczny przedstawiono poszczególne fazy życia organizacji: 1. Początek, 2. Ekspansja, 3. Szczyt i konsolidacja, 4. Regres oraz 5. Upadek. Oś pionowa przedstawia możliwości militarne i zakres kontroli terytorialnej organizacji. Literami oznaczono momenty wskazujące na przejście do kolejnych faz: A – próba przyłączenia An-Nusry i rozpoczęcie aktywności w Syrii; B – deklaracja utworzenia kalifatu; C – kontrofensywa kurdyjska i rozpoczęcie działalności międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu; D – odbicie Faludży i rozpoczęcie ofensywy Mosulu oraz E – śmierć Abu Bakr al-Baghdadiego, którą można uznać za koniec Państwa Islamskiego.

Źródło: Opracowanie własne.

¹⁸¹ M. Rubin, *Abu Bakr al-Baghdadi Is Dead (But His Legacy Lives on)*, www.nationalinterest.org/blog/middle-east-watch/abu-bakr-al-baghdadi-dead-his-legacy-lives-91536 (dostęp: 20.10.2020).

2.4. Ideologia Państwa Islamskiego

Istotnym składnikiem Państwa Islamskiego (a zarazem jego elementem wyróżniającym) jest jego ideologia. To właśnie warstwa ideologiczna determinuje zakres aktywności i *modus operandi* organizacji. Całokształt światopoglądu i tożsamości grupy opiera się na radykalnej interpretacji islamu – warto zaznaczyć, że Państwo Islamskie instrumentalnie wykorzystywało poszczególne elementy doktryny na potrzeby realizacji założeń strategicznych. W tej części pracy zostaną nakreślone najważniejsze pojęcia, koncepcje i kategorie związane z ideologią kalifatu.

2.4.1. Fundamentalizm

Państwo Islamskie to przede wszystkim organizacja fundamentalistyczna. Zgodnie z definicją, fundamentalizm oznacza powrót do źródeł (fundamentów) wiary, a także oczyszczenie jej ze wszelkich późniejszych uzupełnień czy naleciałości¹⁸². Termin ten wyraźnie akcentuje ortodoksyjne podejście do przejawów nowoczesności oraz odrzucenie modernistycznych przekonań¹⁸³. Przywrócenie religii do jej „pierwotnego stanu” – a zatem bez charakterystycznych dla późniejszych okresów historycznych zmian i błędów doktrynalnych – ma w założeniu być metodą rozwiązania problemów, które dotyczą społeczności muzułmańskiej i sposobem na poprawę (a wręcz odwrócenie) obecnej sytuacji, w jakiej znajduje się cała wspólnota¹⁸⁴. Fundamentalizm ściśle wiąże się również z rygorem, bezkompromisowością, a także z dosłownym odczytywaniem świętych tekstów. Równocześnie teksty te są traktowane jako źródła pierwotne, kompletne i nieomyłne, a przez to stanowią doskonały drogowskaz zarówno dla jednostki, jak i *ummy*¹⁸⁵.

Państwo Islamskie postrzegało Koran i Sunnę jako *de facto* wyłączne źródła prawa. Taka perspektywa oznacza uznawanie wyłącznie „prawa boskiego” przy jednoczesnym negowaniu wszelkich praw tworzonych przez człowieka – w istocie jest to tradycyjne islamskie podejście do filozofii państwa i prawa. Co więcej, takie rozumienie zakłada całkowite odrzucenie wartości (czy też innowacji) takich jak sekularyzm, nacjonalizm,

¹⁸² J. Danecki, *Od tłumacza* [w:] B. Tibi, *Fundamentalizm religijny*, tłum. J. Danecki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2001, s. 5.

¹⁸³ T.R. Furnish, *Islamic Fundamentalism* [w:] B.E. Brasher (ed.), *Encyclopedia of Fundamentalism*, Routledge, New York-London 2001, s. 237.

¹⁸⁴ Państwo Islamskie upatrywało sytuację, w której znajduje się jako ogólnego zepsucia, rozkładu, powszechnie występującej ignorancji i korupcji. Jedynym sposobem na przywrócenie dawnej świetności miał być zatem powrót do korzeni i fundamentów religii.

¹⁸⁵ S. Bruce, *Fundamentalizm*, tłum. S. Królak, Sic!, Warszawa 2006, s. 22.

liberalizm i demokracja. W rezultacie występuje negacja świeckiego państwa (oraz wszelkich form rządów postrzeganych jako nieislamskie), a także przejawów modernizmu, które utożsamiane są z bałwochwalstwem (oddawania czci czemuś innemu niż Bogu – *shirk*¹⁸⁶). Dlatego też ugrupowanie zakładało, że system społeczno-polityczny może się opierać wyłącznie na prawie szariackim.

2.4.2. Salafizm i rewolucyjny salafizm

Myśl Państwa Islamskiego wpisuje się w nurt rewolucyjnego salafizmu (inaczej salafizm dżihadystyczny lub też dżihad salaficki¹⁸⁷). Rewolucyjny salafizm zasadniczo odwołuje się do dwóch istniejących w sunnickim islamie ruchów ideologicznych – salafizmu¹⁸⁸ oraz (przenikającej salafizm subkategorii) wahabizmu¹⁸⁹. Choć początki nurtu salafickiego sięgają przełomu XIII i XIV wieku, to jego ostateczny kształt ideologiczny ukonstytuował się wraz pojawieniem się Bractwa Muzułmańskiego i działalnością jego czołowej postaci – Sajjida Kutba¹⁹⁰. Myśliciel postrzegał Zachód jako cywilizację tracącą na znaczeniu i zmierzającą do

¹⁸⁶ *Shirk* (arab. *širk* lub *shirk* – można tłumaczyć jako „przypisywanie towarzyszy *Allahowi*”) – politeizm, bałwochwalstwo, idolatria. W islamie jest to grzech polegający na wyznawaniu czegoś innego (lub kogoś innego) niż Bóg. Termin ten jest powiązany z (na zasadzie przeciwieństwa) z pojęciem *Tawhid* (lub też *Tauhid*, arab. *tawhīd* – „czynić jednością”, „czynić jednym”), które stanowi wyraz monoteizmu i jedyności boga. *Tawhid* jest jednym z najistotniejszych dogmatów islamu – znaleźć go można na przykład w szahadzie. Dodać należy, że w przypadku Państwa Islamskiego walka z bałwochwalstwem przejawiała się chociażby w postaci niszczenia starożytnych zabytków.

¹⁸⁷ Zaznaczyć należy, iż dżihad salaficki w istocie stanowi specyficzną i szczególnie radykalną odmianę rewolucyjnego salafizmu, którą współcześnie określa się jako neo-takfiryzm (lub też dżihadyzm salaficko-takfirystyczny). Szerzej o tym dystynktywnym nurcie w: E. Alshech, *The Doctrinal Crisis within the Salafi-Jihadi Ranks and the Emergence of Neo-Takfirism*, „Islamic Law and Society”, Volume 21, Issue 4 (2014), 419-452.

¹⁸⁸ Salafizm (arab. *salafiyya* – od arabskiego słowa *‘salaf* – „poprzednik”, „prekursor” lub „przodek”) – ruch ideologiczny w ramach islamu sunnickiego postulujący oczyszczenie wiary i powrót do jej źródeł. Za prekursora tego reformatorskiego nurtu uznaje się Ibn Taymiję – mużułmańskiego uczonego żyjącego w latach 1263–1328. Jego poglądy istotnie wpłynęły na późniejszych teoretyków islamskiego fundamentalizmu. Liczni przedstawiciele tego ruchu reprezentowali różne postawy – od umiarkowanych (jak na przykład Bractwo Muzułmańskie – zaznaczyć jednak należy, że nie na przestrzeni całego istnienia organizacji), po radykalne (dżihadystyczne). W tym aspekcie Quintan Wiktorowicz wyszczególnia trzy główne orientacje salafizmu – salafizm purystyczny, aktywistyczny oraz wojujący – szerzej w: Q. Wiktorowicz, *Anatomy of the Salafi Movement*, „Studies in Conflict & Terrorism”, Volume 29, 2006 – Issue 3, s. 217–228.

¹⁸⁹ Wahhabizm (zapisywane też jako ‘wahabizm’, arab. *al-Wahhābiyah* – od nazwiska twórcy tego ruchu – Muhhamada Ibn al-Wahhaba) powstał w oparciu o założenia szkoły hanbalickiej – najbardziej restrykcyjnej ze szkół prawa mużułmańskiego. Nurt ten określany jest jako ortodoksyjny, bardzo surowy czy nawet ultrakonserwatywny. Państwo Islamskie w zakresie wykładni religijnej głoszącej konieczność powrotu do pierwowzorów, czystości oraz surowości wyraźnie inspirowane jest myślą wahhabizmu. Dodać należy, że choć wahhabizm jest traktowany jako jeden z nurtów w obrębie salafizmu, to kwestia jego dokładnej kategoryzacji (a zarazem jego relacji z salafizmem) jest bardziej złożona – na przykład rewolucyjny salafizm bywa określany jako „wahabizm w przebraniu salafizmu”.

¹⁹⁰ Sajjid Kutb (*Sayyid Qutb*, 1906–1966) – egipski działacz polityczny i rewolucjonista, teoretyk radykalnego islamu, jedna z kluczowych postaci Bractwa Muzułmańskiego. W 1966 roku Kutb został skazany i stracony za planowanie zamachu na prezydenta Egiptu Gamala Nasera.

nieuchronnego upadku. Co więcej, Kutb dokonał interpretacji poszczególnych pojęć religijnych, na podstawie których skonstruował teocentryczną – opartą na islamie – koncepcję i wizję świata. Jednym z kluczowych komponentów tego projektu było państwo islamskie (kalifat jako byt polityczny), czyli „ojczyzna islamu”¹⁹¹, w której panuje szariat i boskie zasady¹⁹². Powstanie takiego rodzaju tworu państwowego miało być istotnym wydarzeniem (swoistym kamieniem milowym) w procesie jednoczenia całej wspólnoty muzułmańskiej.

Na obecny kształt salafizmu znacząco wpłynęli również myśliciele powiązani z Al-Kaidą. Za sprawą Osamy bin Ladena dotychczasowy cel w postaci ochrony islamu przed siłami zewnętrznymi uległ przekształceniu w projekt zmierzający do światowej ekspansji¹⁹³. Zaznaczyć jednak należy, że globalny wymiar konfliktu z Zachodem miał wówczas charakter defensywny. Wyłonienie się zarkawizmu w wyniku ideologicznego rozłamu pomiędzy Abu Musabem al-Zarkawim a Al-Kaidą można uznać za najnowszy (w chwili pisania niniejszego tekstu) etap w historii ruchu globalnego dżihadu. Z tego też powodu Państwo Islamskie, które genealogicznie wywodzi się z ruchu rewolucyjnego salafizmu, jest równocześnie jego ideologiczną mutacją¹⁹⁴ – ugrupowanie wykaczało swoim ekstremizmem poza dotychczasowe ramy nurtu dżihadu salafickiego.

2.4.3. Salafizm – elementy i kategorie

Jednym z głównych komponentów w myśli salafickiej jest „czystość”, która w znacznej mierze odnosi się do eliminacji przejawów bałwochwalstwa (*shirk*). To właśnie przez odwoływanie się do „czystości” Państwo Islamskie wyodrębiało „prawdziwych wiernych”¹⁹⁵. Z tak wąsko zdefiniowanej grupy wyznawców wyłączeni są wszyscy określani jako apostaci, w tym walczący przeciwko kalifatowi, szyici oraz muzułmanie żyjący pod rządami nieislamskimi (czyli rządami, które nie są zgodne z prawem boskim)¹⁹⁶. Jest to zatem szeroka kategoria przeciwników, do której należą wszyscy wykazujący odmienne od

¹⁹¹ „Domena” lub „siedziba” islamu – *dar al-Islam* (lub też *dar ul-Islam* – arabskie słowo ‘*dar*’ można tłumaczyć jako „siedziba”, „dom” czy też „kraj”). *Dar al-Islam* to w pewnym sensie terytorium, na którym zaprowadzono rządy Boga, niezależnie od jego lokalizacji geograficznej.

¹⁹² S. Qutb, *Milestones (Ma'alim fi'l-tareeq)*, Maktabah, Birmingham 2006, s. 131.

¹⁹³ B. Bolechów, *Gdy światło się mroczy. Światopogląd Państwa Islamskiego w perspektywie teorii opanowywania trwogi*, Adam Marszałek, Toruń 2020, s. 77.

¹⁹⁴ F.A. Gerges, *ISIS. A History*, Princeton University Press, Princeton-Oxford 2016, s. 26.

¹⁹⁵ C. Bunzel, *op. cit.*, s. 8 i 10.

¹⁹⁶ Warto dodać, że muzułmanie żyjący poza kalifatem nie byli automatycznie traktowani przez Państwo Islamskie jako apostaci. Żyjący poza jego terytorium wierni, aby pozostać w zgodzie z zasadami swojej religii mieli (według organizacji) dwie możliwości: emigrację na tereny kalifatu lub (w sytuacji gdy emigracja jest niemożliwa) złożenie przysięgi wierności i podjęcie walki z wrogami organizacji w miejscach swojego zamieszkania.

reprezentowanych przez Państwo Islamskie postawy. W rezultacie jakakolwiek forma odstępstwa lub rozbieżność w kwestiach ideowych postrzegana była przez grupę jako coś „antyislamskiego”. Dlatego też w celu zwalczania wszelkich przejawów innowacji i wyjścia z głębokiego kryzysu – wtórnej *dżahiliji*, w której znalazła się wspólnota muzułmańska – wykorzystywana może być każda metoda (o ile w interpretacji kalifatu jest zgodna z islamem), w tym również terroryzm. Co istotne, z takiej perspektywy wypływa zarówno konieczność stosowania przemocy, jak i religijne i moralne podstawy jej uzasadnienia.

Warto zaznaczyć, że z salafizmu wywodzi się zestaw określonych terminów i kategorii, do których w swojej ideologii odwołuje się Państwo Islamskie. Sposób ich interpretacji został w znacznej mierze ukształtowany pod wpływem myśli Sajjida Kutba. Do najistotniejszych koncepcji, które w znacznej mierze determinują postawy i działania organizacji, zaliczają się dżihad, *al-wala' wa-l-bara* oraz ekskomunika.

A. Dżihad

Pojęcie dżihadu¹⁹⁷ należy przedstawić w szerszym zakresie, gdyż wiąże się ono z kontrowersjami dotyczącymi jego istoty i interpretacji. Terminologiczny chaos dodatkowo pogłębiony jest przez mnogość sposobów rozumienia tej kategorii, zarówno w perspektywie Zachodniej, jak i w samym islamie. Warto dodać, że na przestrzeni wieków poszczególne ugrupowania muzułmańskie dostosowywały znaczenie tego pojęcia do aktualnych potrzeb¹⁹⁸. Termin ten pojawia się w Koranie, gdzie podkreślono konieczność działań na rzecz szerzenia nowej wówczas religii¹⁹⁹. Po śmierci Muhammada islam stał się dominującą religią na Półwyspie Arabskim, a dżihad zaczął być utożsamiany z powiększaniem *dar al-Islam*. Znaczący wpływ na rozumienie tej koncepcji miała mistyczna interpretacja dokonana za sprawą ruchu sufich – w ten sposób wyszczególniono dżihad większy oraz dżihad mniejszy²⁰⁰. W pierwszym przypadku dżihad miał oznaczać formę wysiłku moralnego, walki

¹⁹⁷ Dżihad (arab. *ǧihād* lub *jihad*) można tłumaczyć jako „dążenie”, „zmaganie się” lub też „wzmożenie wysiłku”. Znaczenie tego pojęcia dobrze oddają angielskie słowa *struggle* („borykać się”, „walka”) i *striving* („starać się” lub „czynić wielkie wysiłki”).

¹⁹⁸ J. Danecki, *Kłopoty z dżihadem* [w:] A. Parzymies (red.), *Islam a terroryzm*, Dialog, Warszawa 2003, s. 45. Autor dodaje, że w perspektywie charydżytów dżihad traktowano jako szósty filar wiary, a zatem religijny obowiązek każdego z wyznawców – *ibidem*, s. 49.

¹⁹⁹ Warto przy tym zaznaczyć, że w ujęciu świętej księgi muzułmanów dżihad wiązał się z walką zbrojną i stosowaniem przemocy – islam bowiem nie w istocie jest religią pacyfistyczną. Zagadnienie to zostało przedstawione szerzej w drugim rozdziale książki: B. Lewis, *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror*, The Modern Library, New York 2003.

²⁰⁰ D. Cook, *Understanding Jihad*, University of California Press, Berkeley-London 2005, s. 35–39. Warto dodać, że podział ten pochodzi z hadisu uznawanego za mało wiarygodny.

duchowej i utrzymywania samodyscypliny – w takim ujęciu wyznawca który zмага się z „pokusami duszy”, ma dążyć do swoistego przypodobania się Bogu. Z kolei dżihad mniejszy to wysiłek kolektywny i walka z zagrożeniami zewnętrznymi, czyli zorientowana przeciwko czynnikom zagrażającym istnieniu religii. Działania mogą przybrać zarówno charakter defensywny, jak i ofensywny. Ostatni znaczący zwrot w sposobie interpretacji dżihadu wiąże się z pojawianiem się i rozwojem ruchów fundamentalistycznych. Pojęcie to zaczęło być utożsamiane z walką przeciwko wszelkim wrogom islamu, przede wszystkim z cywilizacją Zachodu.

Salaficki punkt widzenia na dżihad wyraźnie akcentuje element walki zbrojnej, której celem jest wydobycie *ummy* z obecnego stanu degeneracji, a w rezultacie zwycięstwo islamu i jego dominacja w skali globalnej. To właśnie tak rozumiany dżihad ma być podstawowym narzędziem w konfrontacji „dobra ze złem”, która umożliwi diametralną zmianę sytuacji i odzyskanie utraconej godności wspólnoty islamskiej. Co więcej, dżihad stanowi element spajający jednostkę ze zbiorowością (kalifatem), a przy tym otwiera drogę do osiągnięcia indywidualnego zbawienia za pośrednictwem męczeństwa. W ujęciu Państwa Islamskiego pojęcie to traktowano również jako obowiązek religijny dotyczący zarówno jednostki, jak i zbiorowości wiernych²⁰¹ – stąd też wystosowane do muzułmanów na całym świecie wezwanie do podjęcia walki. Zaznaczyć należy, że w tradycji islamskiej prawem do ogłoszenia takiej odezwy dysponuje wyłącznie najwyższy autorytet, czyli kalif²⁰². Ogłoszenie dżihadu przez Państwo Islamskie było zatem wyrazem podkreślenia swojej legitymacji, autorytetu i wyłączności w roli wyłącznego reprezentanta całej wspólnoty muzułmańskiej.

Warto dodać, że perspektywa rewolucyjnego salafizmu w kwestii dżihadu większego i mniejszego zawiera pogląd, iż podział ten jest wykreowany sztucznie, przede wszystkim przez środowiska zewnętrzne²⁰³. Zgodnie z takim poglądem, nacisk na walkę z własnymi słabościami ma pacyfikować muzułmanów, odciągać ich od prowadzenia aktywnej walki zbrojnej i uniemożliwić wiernym stworzenie panislamskiego ciała politycznego. Tak

²⁰¹ Państwo Islamskie postrzegało dżihad jako formę obowiązku – wyróżnia się w tym aspekcie dżihad indywidualny (obowiązek jednostki), który łączy się z pojęciem dżihadu defensywnego oraz dżihad kolektywny (obowiązek całej wspólnoty) powiązany z dżihadem ofensywnym.

²⁰² J. Danecki, *Kłopoty z dżihadem... op. cit.*, s. 52.

²⁰³ Tego typu argument został przytoczony w adnotacji w artykule „Islam Is The Religion Of The Sword Not Pacifism” w 7 numerze magazynu „Dabiq”. W optyce Państwa Islamskiego ruchy odwołujące się do „nowoczesnych reinterpretacji dżihadu” (które akcentują odejście od przemocy czy terroryzmu) miały być wspierane przez „Brytyjskich Krzyżowców”, którzy dżihad postrzegali jako czynnik zagrażający stabilności ich imperium – *Islam Is The Religion Of The Sword Not Pacifism*, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 20. Wszystkie numery czasopisma propagandowego Państwa Islamskiego „Dabiq” (a także większość wydań pisma „Rumiyah”) są dostępne pod adresem: www.clarionproject.org/islamic-state-isis-isil-propaganda-magazine-dabiq-50 (dostęp: 2.12.2020).

rozumiane „odwracanie uwagi”, czyli zmiana zasadniczych priorytetów wspólnoty, ma być efektem działań przeciwników islamu.

B. *Al-wala' wa-l-bara'* i *takfir*

Kolejnym elementem składowym ideologii Państwa Islamskiego jest pojęcie *al-wala' wa-l-bara'*²⁰⁴. Pojęcie można rozumieć jako praktyczną próbę rozgraniczania dobra od zła – koncepcja ta zakłada pozostawanie przy tym, co bliskie Bogu przy jednoczesnym odrzuceniu tego, co oddala od Allaha lub jest mu przeciwne. Wspólna religia w tym wypadku jest czynnikiem, który wskazuje granicę oddzielającą *ummę* od innych społeczności²⁰⁵. W ujęciu salafickim *al-wala' wa-l-bara'* często łączy się z wąskim definiowaniem kategorii „prawdziwych wyznawców”, a także odrzucaniem zakorzenionych w innych kręgach kulturowych stylów życia.

W doktrynie Państwa Islamskiego istotnie znaczenie ma również praktyka koranicznej ekskomuniki – *takfir*²⁰⁶. W klasycznym rozumieniu idea ta polega na wykluczaniu ze wspólnoty jednostki (lub zbiorowości), która dopuściła się ciężkiego grzechu. *Takfir* oznacza zatem utratę statusu wiernego, a także wyjście poza religię, co jest równoznaczne z dokonaniem apostazji. W perspektywie radykalnego salafizmu kategoria ta została znacznie rozszerzona – w rezultacie zastosowanie ekskomuniki stało się narzędziem tłumaczącym zabijanie innych wyznawców islamu²⁰⁷. W ten sposób uzasadnione staje się wykorzystywanie przemocy wobec „byłych wyznawców” (którzy „odeszli” od konstytutywnych zasad religii), wliczając w to zwolenników wszelkich innych reżimów o świeckim charakterze (w tym powiązane z Zachodem państwa muzułmańskie) oraz zwolenników rządów sprawowanych przez apostatów.

Warto zaznaczyć, że salafickie ujęcie ekskomuniki stosowane jest również w odniesieniu do szyitów. Z tego powodu Państwo Islamskie traktowało przedstawicieli tego

²⁰⁴ *Al-wala' wa-l-bara'* (zapisywane też w formie *al-wala' wal bara'* lub *al-wala al-bara*) – pojęcie to dosłownie oznacza „lojalność i wyrzeczenie” (lub „lojalność i wyparcie”). Koncepcja ta często bywa określana jako „miłość i nienawiść w imię Allaha”.

²⁰⁵ A.N. Celso, *Islamic Regression, Jihadist Frustration and Takfirist Hyper Violence*, „Journal of Political Sciences & Public Affairs”, Volume 4, Issue 2 (2016), s. 1. Przytoczona wersja artykułu jest dostępna również pod adresem: www.longdom.org/open-access/islamic-regression-jihadist-frustration-and-takfirist-hyper-violence-2332-0761-1000200.pdf (dostęp: 22.11.2020).

²⁰⁶ Pojęcie *takfir* (czyli uznanie kogoś za niewiernego, słowo to tłumaczyć można również jako „pokuta”) jest odpowiednikiem chrześcijańskiej anatemy (wykluczenia ze wspólnoty).

²⁰⁷ A.N. Celso, *op. cit.*, s. 2. Takie podejście do ekskomuniki jest szczególnie widoczne w przypadku odmiany rewolucyjnego salafizmu określanej jako takfiryzm – wyznawcy islamu, którzy zostali uznani za apostatów, nie są w istocie traktowani jako muzułmanie. Warto przy tym zaznaczyć, że ekskomunika (w radykalnym ujęciu) jest „jednostronną deklaracją” – samo wykluczenie nie oznacza, że dana osoba faktycznie porzuciła wiarę.

nurtu jako apostatów i „odszczępieńców” islamu, zaś ich odejście od wiary (i zastąpienie islamu jego heretycką karykaturą) postrzegane było w kategorii swoistej „zdrady” czy też „odrzućcia dziedzictwa” islamu²⁰⁸.

2.4.4. Rozróżnienie wrogów

Podobnie jak inni przedstawiciele radykalnego salafizmu, Państwo Islamskie wyszczególniało kilka kategorii antagonistów. Wyznawcy islamu, którzy nie wliczają się do grona „prawdziwych wiernych” (rozumianych jako członkowie społeczności sunnickiej – *Ahlus-Sunnah*²⁰⁹), mogą być uznani za tyranów, apostatów, heretyków lub politeistów²¹⁰. Tyrani to osoby sprawujące władzę w państwach muzułmańskich, w których system rządów nie opiera się na prawie szariat. Do „apostatów” zaliczają się wszyscy, którzy negują prawdy wiary i łamią najważniejsze zasady islamu, a także każdy, kto wspiera „tyranów” lub innych niewiernych²¹¹ (a zatem również obce, czyli niemuzułmańskie państwa). Z kolei za heretyków i politeistów uznaje się tych, którzy naruszają *tawhid* – zasadę jedyności Boga. Warto zaznaczyć, że w optyce Państwa Islamskiego każdy inny podmiot, który rościł sobie prawo politycznej władzy nad muzułmanami, traktowany był jako tyran. W tym kontekście kalifat podkreślał swoją usankcjonowaną (wynikającą z islamu) i wyłączną rolę reprezentanta *ummy*.

W przypadku Państwa Islamskiego istotne znaczenie ma również podział przeciwników na „wrogów bliskich” oraz „wrogów dalekich”. Do kategorii „wrogów bliskich” zaliczają się wspomniane dotychczas państwa muzułmańskie (muzułmańskie formy rządów), które „odwróciły się” od pierwotnej formy islamu – w takim rozumieniu są to pseudo-islamskie lub też „bezbożne reżimy”. Natomiast wrogiem dalekim jest przede wszystkim Zachód – Stany Zjednoczone oraz sprzymierzone z nimi państwa europejskie²¹².

²⁰⁸ Państwo Islamskie często stosowało wobec szyitów określenie *rawafid* (liczba pojedyncza *rafidi* – arab. dosłownie „odrzucać” lub „odmawiać”). Warto dodać, że termin ten jest współcześnie używany przez salafitów również w odniesieniu do jednostek czy też grup, które odrzuciły „właściwie rozumienie religii”.

²⁰⁹ *Ahlus-Sunnah* (lub *Ahlu's Sunnah wa'l-Jama'ah*) – arab. „Lud Sunny”. Określenie na sunnickich muzułmanów zjednoczonych w ramach wspólnoty islamskiej. W rozumieniu Państwa Islamskiego pojęcie to odnosi się również do sunnickich muzułmanów, jednak jako wspólnoty pod sztandarem kalifatu.

²¹⁰ M.M. Hafez, *Tactics, Takfir, and anti-Muslim Violence* [w:] A. Moghadam, B. Fishman (ed.), *Self-Inflicted Wounds: Debates and Divisions within al-Qa'ida and its Periphery*, Combating Terrorism Center at West Point, December 16, 2010, s. 22–23. Dokument dostępny pod adresem: www.teachingterror.net/SIW-AQ-2010.pdf (dostęp: 29.11.2020).

²¹¹ W retoryce radykalnego salafizmu „niewierny” określany jest mianem *kafir* (arab. „niewierzący”, liczba mnoga *kuffār*). W tradycyjnym znaczeniu słowo to odnosi się do osoby, która nie jest wyznawcą islamu.

²¹² Przyczyny wrogości Państwa Islamskiego wobec Zachodu zostały przedstawione w artykule: *Why We Hate You & Why We Fight You*, „Dabiq”, Issue 15, Shawwal 1437 (31 July 2016), s. 30–33. Dodać należy, że do wrogów dalekich Państwo Islamskie zaliczało również Rosję, Chiny oraz wszystkie inne podmioty, które były w jakiś sposób zaangażowane w walkę z kalifatem.

Kategoria ta obejmuje źródła zewnętrznych wpływów i wartości, które zagrażają islamowi (w tym również podmioty międzynarodowe, które wspierają wrogów bliskich).

W retoryce kalifatu wrogowie zewnętrzni (zasadniczo chrześcijanie i Zachód) często określani byli mianem „krzyżowców” (*crusaders*). Określenie to wskazywało, że są to odwieczni nieprzyjaciele islamu, których działania, zaangażowanie militarne oraz spiski miały na celu osłabienie muzułmanów i ciągle utrzymywanie ich w stanie *dżahilii*. Z tego powodu ugrupowanie utożsamiało całokształt polityki Zachodu z kontynuacją średniowiecznych krucjat. Drugim znaczącym wrogiem zewnętrznym według Państwa Islamskiego byli „Persowie”, czyli Iran. Państwo to miało współtworzyć (razem z Syrią i Rosją) kolejną koalicję, która dążyła do zniszczenia kalifatu.

2.4.5. Kalifat

Jednym z głównych elementów w ideologii Państwa Islamskiego jest kalifat jako twór polityczny. Ugrupowanie przedstawiało akt proklamacji islamskiej formy państwowości jako moment przełomowy – epokowe wydarzenie w procesie jednoczenia *ummy*. Odrestaurowany byt polityczny miał być miejscem, gdzie sfera państwowa i religijna są nierozłączne, doktryna ma realne przełożenie na rzeczywistość polityczną, powszechnie panuje prawo szariatu, a cała realna władza jest przynależna Bogu (*hakimiyya*). Kalifat prezentowano również jako ucieleśnienie „prawowitego ustroju”, wyłącznego i legitymizowanego rzecznika wspólnoty wiernych, przez co jego autorytet nie mógł być kwestionowany. Z tego powodu Państwo Islamskie oczekiwało od muzułmanów na całym świecie posłuszeństwa (wyrażonego za pośrednictwem przysięgi bay'a). Organizacja nawoływała również do hidżry²¹³ i osiedlania się na terytoriach kalifatu. Innym obowiązkiem wiernych miało być podjęcie walki ze wszelkimi przeciwnikami grupy. Dżihad w tym kontekście był metodą służącą zarówno do obrony, jak i ekspansji *dar al-Islam* – czyli w pewnym sensie „ziemskiego domu”

²¹³ Państwo Islamskie w znaczący sposób dokonało reinterpretacji koncepcji hidżry – ugrupowywanie wskazywało, że opuszczenie ziem państw zachodnich jest obowiązkiem (indywidualnym i kolektywnym), który w istocie prowadzi do dżihadu. Organizacja precyzowała równocześnie, gdzie znajduje się właściwa „domena islamu” – docelowym miejscem emigracji wiernych miały być terytoria pod kontrolą kalifatu (w tym również obszary kontrolowane przez poszczególne grupy, które zadeklarowały kalifatowi swoje podporządkowanie). Warto dodać, że hidżra była również użytecznym elementem w rekrutacji nowych zwolenników – Państwo Islamskie w swojej narracji podkreślało, że migracja stanowi ratunek przed licznymi zagrożeniami, na jakie narażeni są wyznawcy, którzy żyją pośród niewiernych. Jeżeli muzułmanin nie dokonać hidżry, jego obowiązkiem miało być zorganizowanie ataków w miejscu jego zamieszkania (czyli wewnątrz wrogiego państwa). Szerzej na temat hidżry w ujęciu Państwa Islamskiego w: M. Uberman, S. Shay, *Hijrah According to the Islamic State: An Analysis of Dabiq*, „Counter Terrorist Trends and Analyses”, Volume 8, Issue 9, September 2016, s. 16–20 oraz B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq” i narracja Państwa Islamskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020, s. 66–72.

muzułmanów. Każdy kto włączył się w dżihad był określany jako *mudżahid* (*mujahid*)²¹⁴, a poległych w sprawie kalifatu traktowano jako męczenników. Warto dodać, że ugrupowanie wskazywało, że męczeństwo to ostateczny akt poświęcenia, na jaki może zdobyć się członek wspólnoty – w ten sposób wierny uzyskiwał możliwość uzyskania zbawienia.

2.4.6. Utopijność i eschatologia

Projekt polityczny Państwa Islamskiego ma wyraźnie utopijny charakter. Kalifat miał być miejscem urzeczywistnienia wszelkich islamskich ideałów, a także ośrodkiem praktycznie funkcjonującej boskiej władzy w doczesnym świecie. Równocześnie podkreślano, że zamieszkiwanie na jego terytorium jest jedyną szansą na życie w religijnej i moralnej czystości, a przy tym możliwością uniknięcia zagrożeń ze strony niewiernych. Zaznaczyć należy, że utopia w ujęciu Państwa Islamskiego była faktem i miejscem (bytem) realistycznym²¹⁵. Oznacza to, że konstruowana wizja polityczna nie jest w tym przypadku traktowana wyłącznie jako idea o abstrakcyjnym charakterze – utopia manifestuje się w realnie istniejących instytucjach, praktykach, a także w faktycznie implementowanych regulacjach normatywnych. Równocześnie owa doskonałość znajdowała się we wczesnym etapie swojego istnienia, przez co dalszy rozwój projektu wymagał zaangażowania ze strony wiernych z całego świata. Z kolei osiągnięcie „czystego” islamu miało przyczynić się do stworzenia społeczeństwa, które funkcjonuje w doskonałej harmonii, czyli w zgodzie z ludzką naturą i boskimi prawami. Państwo Islamskie uważało, że właściwym sposobem na uzyskanie takiej doskonałości była tak zwana „metodologia prorocka”, która polegała na dokładnym podążaniu za wzorcami i przykładami wytyczonymi przez proroków²¹⁶ – punktem odniesienia w tym zakresie był okres pierwszego państwa islamskiego (państwa Muhammada) i reżimu medyńskiego.

²¹⁴ *Mujahid* (w liczbie mnogiej *mujāhidīn*) – może być tłumaczone jako „wojownik” (lub „bojownik”) – ktoś kto aktywnie walczy za islam. W języku polskim dosyć powszechnie występuje forma „mudżahedin”, która pełni rolę liczby pojedynczej (tworzona jest jednak od liczby mnogiej).

²¹⁵ Utopia (jako realny twór polityczny) odnosi się przekonania, iż islam jest „religią naturalną” – doskonałym i holistycznym systemem wartości, który jest w pełni jest współgra z naturą człowieka i umożliwia mu optymalne zaspokajanie potrzeb. Warto wspomnieć, że do koncepcji „realistycznej utopii” (w znaczeniu „prawdźwie istniejącego” i „osiągalnego” bytu politycznego lub też ideologii, która nie jest abstrakcyjna) odwoływał się (choć w odniesieniu do stosunków zachodzących pomiędzy społeczeństwami) John Rawls w książce „Prawo ludów” (*Law of peoples*). Zdaniem autora „realistyczna utopia” jest połączeniem myślenia utopijnego oraz realistycznego, czyli perspektywy aksjologicznej z rzeczywistymi (realnymi) warunkami politycznymi – J. Rawls, *Prawo ludów*, tłum. M. Kozłowski, Aethieia, Warszawa 2001, s. 9–20 oraz 21–38.

Szerzej na temat znaczenia i specyfiki utopii w myśli politycznej islamu w: A. Al-Azmeh, *Utopia and Islamic political thought*, „History of Political Thought”, Volume 11, No. 1, Spring 1990, s. 9–19.

²¹⁶ G. Wood, *What ISIS Really Wants?*, www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980 (dostęp: 20.12.2020).

W ideologii Państwa Islamskiego znajdował się również element eschatologiczny. Organizacja uważała się za zwiastun apokalipsy²¹⁷ czy też „armię końca świata, która zmiecie z powierzchni ziemi wszystkich wrogów islamu”²¹⁸. Pojawienie się kalifatu przedstawiano jako rezultat nieuniknionej ciągłości historycznej, zwiastun wypełniających się proroctw, a także zapowiedź zbliżającego się kresu dziejów. Utworzenie państwowości było zatem równoznaczne z kolejnym (a zarazem koniecznym) etapem boskiego planu wobec całej ludzkości. Swoistym „końcem historii” miała być wielka bitwa w okolicach syryjskiej miejscowości Dabik²¹⁹ – starcie to miało zakończyć się zwycięstwem nad wrogami muzułmanów i osiągnięciem przez islam globalnej dominacji. Zaznaczyć należy, że w ideologii i narracji Państwa Islamskiego ostateczna bitwa była traktowana jako bliskie i nieuniknione wydarzenie (czyli nie jako coś abstrakcyjnego czy metaforycznego), które jest bezpośrednim następstwem utworzenia kalifatu²²⁰. Takie postrzeganie rzeczywistości zawiera założenie, że przyszłość jest pewna i z góry określona, co w istocie odnosi się do obecnej w islamie doktryny predestynacji.

2.4.7. Rewizjonizm

Kolejnym istotnym składnikiem myśli Państwa Islamskiego jest rewizjonizm. Kalifat jawnie negował (a wręcz odrzucał) istniejący ład międzynarodowy, czego wyraźnym przejawem było dążenie do totalnej i nieograniczonej rewolucji oraz nawoływanie do ogólnoświatowego dżihadu. Siłą rzeczy Państwo Islamskie nie uznawało żadnych konwencji (czyli praw które nie wywodzą się z islamu) czy też zasad prawa międzynarodowego, w tym reguł wprowadzonych przez Kartę Narodów Zjednoczonych. Między innymi z tego powodu ugrupowanie traktowało instrumentalnie wykorzystywaną przemoc jako prawomocną i uzasadnioną metodę radykalnej zmiany układu sił w środowisku międzynarodowym.

²¹⁷ *Ibidem* (dostęp: 22.12.2020).

²¹⁸ B. Hall, *ISIS. Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*, tłum. P. Wolak, Muza, Warszawa 2015, s. 90.

²¹⁹ Szerzej na temat znaczenia miejscowości Dabik oraz o przepowiedni, do której odnosiło się Państwo Islamskie w: W. McCants, *The ISIS Apocalypse. The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State*, St. Martin's Press, New York 2015, rozdział 5 („Secretarian apocalypse”), podrozdział „Dabiq” – przytoczona pozycja stanowi elektroniczną wersję wydania – dlatego też niniejsze odwołanie sporządzono zgodnie z zaleceniami American Psychological Association (APA) – C. Lee, *How Do I Cite a Kindle?*, <https://blog.apastyle.org/apastyle/2009/09/how-do-i-cite-a-kindle.html> (dostęp: 22.12.2020).

²²⁰ B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 218. Warto wspomnieć, że w konstruowanej przez ugrupowanie wizji świata, to właśnie obecne pokolenie muzułmanów miało być tym, które doświadcza „czasów ostatecznych”.

Istotne znaczenia ma fakt, iż organizacja kontestowała kształt granic, które zostały ustanowione na Bliskim Wschodzie przez mocarstwa europejskie²²¹. Rewizjonizm kalifatu w tym aspekcie wynikał z negatywnego stosunku do postanowień umowy Sykesa-Picota, która została zawarta pomiędzy Wielką Brytanią a Francją w 1916 roku i w rezultacie której dokonano podziału pozostałości Imperium Osmańskiego. Samo porozumienie utożsamiane było z kontynuacją kolonialnej polityki Zachodu, a powstałe w jego wyniku państwa Państwo Islamskie postrzegało jako twory nieprawomocne (władza w takich państwach opierała się na ludzkich, a nie na ustanowionych przez Boga prawach) i sztuczne²²². Taki układ polityczny w regionie miał zapewniać „krzyżowcom” możliwość realizacji swoich interesów oraz prowadzić do fragmentacji muzułmanów, co ułatwiałoby utrzymywanie ich w stanie ciągłej ignorancji i bezsilności. Dlatego też ugrupowanie zakładało, że powołanie islamskiej wspólnoty politycznej (kalifatu) jest jedynym sposobem na zjednoczenie i wyzwolenie wiernych. Z kolei dżihad miał być głównym narzędziem w walce z reżimami, które weszły w sojusz z niewiernymi. Warto dodać, że rewizjonizm Państwa Islamskiego wiązał się również z jego konfliktowym podejściem do otoczenia, co przekładało się na brak jakichkolwiek relacji z innymi uznanymi aktorami międzynarodowymi.

2.4.8. Propaganda Państwa Islamskiego

Wizja świata według Państwa Islamskiego została zawarta w poszczególnych dokumentach i materiałach propagandowych organizacji. Główne idee organizacji zaprezentowano w „Konstytucji Medyńskiej”²²³, która stanowi swoisty „oficjalny akt” zatwierdzający utworzenie kalifatu. Dokument zawiera deklarowany cel ostateczny grupy w postaci „zwierzchności Allaha nad całym światem”, zasady funkcjonowania powołanego bytu politycznego, a także komentarz dotyczący odmiennych ideologii – grupa wzywała do ich odrzucenia z powodu niszczącego i szkodliwego wpływu na wspólnotę²²⁴.

²²¹ J. Zdanowski, *Państwo Islamskie w Iraku i Syrii (ISIS) a ład światowy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 269–270.

²²² Warto wspomnieć, że Państwo Islamskie wyraźnie unikało stosowania oficjalnych nazw państw w regionie Bliskiego Wschodu (traktując je jako narzucone przez „wrogów”). Z tego powodu w retoryce kalifatu często można zauważyć określenia takie jak „Półwysep Arabski” (zamiast Arabia Saudyjska), „Chorasani” (w odniesieniu do obszarów w Afganistanie) lub „Safawidzi” (jeżeli mowa o Iranie). Własne nazewnictwo podkreślało rewolucyjny i rewizjonistyczny charakter ugrupowania.

²²³ Tytuł dokumentu wyraźnie nawiązuje do historycznego traktatu zawartego przez Muhammada z mieszkańcami Medyny, który regulował prawa oraz obowiązki poszczególnych grup religijnych.

²²⁴ *Konstytucja Medyńska* (Konstytucja Państwa Islamskiego). Dokument został zawarty jako aneks w książce: B. Hall, *ISIS. Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*.

W przypadku propagandy²²⁵ kalifatu szczególną rolę pełniło czasopismo „Dabiq”, w którym eksponowano najważniejsze składniki światopoglądu ugrupowania, interpretacji doktryny oraz manifesty ideologiczne. Magazyn służył również jako element komunikacji strategicznej, narzędzie w wojnie narracyjnej, a także jako wehikuł politycznej radykalizacji i mobilizacji²²⁶. Warto dodać że w 2016 roku wydawnictwo to zostało zastąpione kolejnym czasopismem propagandowym kalifatu – „Rumiyah”²²⁷. Poza aspektami ideologicznymi, w kreowanej przez Państwo Islamskie narracji znajdowały się kwestie takie jak projekcja siły, sukcesy organizacji, dyskredytacja konkurencyjnych grup, prezentacja kalifatu jako islamskiej utopii czy gloryfikacja dżihadu²²⁸. Co również istotne, w komunikacji propagandowej kalifat wykorzystywał na szeroką skalę media społecznościowe²²⁹. „Nowe media” służyły zarówno do pozyskiwania nowych członków, jak i ideologicznego oddziaływania na zwolenników grupy.

2.4.9. Państwo Islamskie a Al-Kaida – różnice ideologiczne

Warto również przytoczyć najważniejsze rozbieżności ideologiczne pomiędzy Państwem Islamskim a Al-Kaidą. Różnice te można traktować jako przejaw zmiany jakościowej i ewolucji myśli rewolucyjnego salafizmu. Co istotne, to właśnie spory w kwestiach światopoglądowych przyczyniły się do konfliktu (a ostatecznie rozłamu) pomiędzy organizacjami.

²²⁵ Szerzej na temat strategii komunikacyjnej Państwa Islamskiego w: C. Winter, C. Whiteside, *IS's Strategic Communication Tactics* [w:] P. Baines, N. O'Shaughnessy, N. Snow (ed.), *The SAGE Handbook of Propaganda*, SAGE, Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC-Melbourne 2020, s. 566–574.

²²⁶ B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 21.

²²⁷ Oba tytuły ukazywały się w formie elektronicznej. Dostęp do wszystkich opublikowanych numerów „Dabiq” i „Rumiyah” podano w przypisie numer 203. Na liście publikacji Państwa Islamskiego znalazły się również inne czasopisma, zarówno w języku angielskim („Islamic State News” oraz „Islamic State Report”), tureckim („Konstantiniyye”), francuskim („Dar Al-Islam”), jak i rosyjskim („Исток” [Istok] i „Furat Press”), a także biuletyny wydawane w języku arabskim („Al-Naba” czy też „Al-Masra”).

²²⁸ D. Gartenstein-Ross, N. Barr, B. Moreng, *The Islamic State's Global Propaganda Strategy*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, March 2016, s. 5–6 i 15–24. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/publication/the-islamic-states-global-propaganda-strategy (dostęp: 5.01.2021). Autorzy wyszczególniają łącznie 9 punktów narracji Państwa Islamskiego: 1. Przesłanie zwycięzców Państwa Islamskiego, 2. Dyskredytacja konkurencji, 3. Podkreślanie braku legitymacji i oskarżanie islamskich grup politycznych (jak na przykład Bractwo Muzułmańskie), 4. Szerzenie niezgody w szeregach przeciwnika, 5. Wykorzystywanie napięć religijnych, 6. Kalifat jako islamska utopia, 7. Przygoda i przyjaźń dżihadystów, 8. Akcentowanie różnic pomiędzy muzułmanami a Zachodem, 9. Religijny obowiązek dołączenia do kalifatu. Odmienne ujęcie narracji ugrupowania proponuje na przykład Tyler Welch, który wyróżnia w tym zakresie następujące kategorie: 1. Islamskie nauczanie oraz uzasadnienie stosowania przemocy, 2. Postęp i heroizm, 3. Wspólny wróg, 4. Społeczność, przynależność i znaczenie oraz 5. Treści inspiracyjne i instruktażowe – T. Welch, *Theology, heroism, justice, and fear: an analysis of ISIS propaganda magazines Dabiq and Rumiyah*, „Dynamics of Asymmetric Conflict”, Volume 11, Issue 3 (2018), s. 186–198.

²²⁹ Sposób wykorzystania potencjału „nowych mediów” przez Państwo Islamskie został przedstawiony na przykład w: R. Rajczyk, *Nowoczesne wojny informacyjne*, Diffin, Warszawa 2016, s. 100–101.

Pierwsza z nich dotyczy jest sposobu, w jaki powinien być prowadzony dżihad oraz z jakim rodzajem wroga należy toczyć walkę w pierwszej kolejności. Al-Kaida postulowała podejmowanie działań przeciwko „wrogowi dalekiemu” (Stany Zjednoczone i zachodnie państwa sojusznice), podczas gdy Państwo Islamskie koncentrowało się na zwalczaniu konkurencyjnych grup, mniejszości etnicznych i religijnych (czyli „wrogów bliskich”) oraz sił międzynarodowej koalicji pod przywództwem Stanów Zjednoczonych²³⁰. Kalifat przede wszystkim angażował się w dżihad wymierzony w oponentów znajdujących się w regionie, co oznacza, że priorytetem byli przeciwnicy stanowiący bezpośrednie zagrożenie²³¹.

Kolejna różnica pomiędzy organizacjami wiąże się ze sposobem rozumienia i implementacji elementów doktryny islamskiej. Państwo Islamskie wyróżniało się bezkompromisowością w zakresie przekonań politycznych i religijnych (a co przez to wykazywało wrogość wobec wszelkich odstępstw ideologicznych). Ponadto, w odróżnieniu od Al-Kaidy, ugrupowanie kierowało przemoc przeciwko szyitom, a także w szeroki sposób stosowało ekskomunikę (*takfir*), za pomocą której uzasadniało swoje ataki²³².

Ostatnia z rozbieżności, którą równocześnie można uznać za najbardziej znaczącą w kontekście rywalizacji pomiędzy organizacjami, dotyczy warunków i momentu ustanowienia państwowości. Państwo Islamskie wychodziło z założenia, że najpierw należy ustanowić kalifat, a dopiero później zainicjować dżihad w skali globalnej²³³. Z kolei w przypadku Al-Kaidy pierwszoplanowym celem był dżihad, który dopiero po zakończeniu (przy sprzyjających okolicznościach) mógł zaowocować powstaniem islamskiego kalifatu.

2.4.10. Ideologia kalifatu – podsumowanie

Całokształt ideologii kalifatu opierał się na radykalnym sposobie interpretacji islamu i funkcjonujących w nim komponentów doktrynalnych. Organizacja postulowała powrót do korzeni religii, odrzucając przy tym wszelkie późniejsze „naleciałości” – to właśnie odejście od ideałów z przeszłości miało być przyczyną wszelkich nieszczęść muzułmanów i ich obecnej sytuacji politycznej. Państwo Islamskie wyróżniało się na tle innych przedstawicieli ruchu salafickiego skrajnie wąskim definiowaniem „prawdziwych” wiernych. Wykluczani ze

²³⁰ R. Quivooij, *The Islamic State*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, Policy Report June 2015, s. 5–6. Dokument dostępny pod adresem: www.rsis.edu.sg/rsis-publication/cens/the-islamic-state/#.X85vZ2VKjIU (dostęp: 6.12.2020).

²³¹ Warto jednak zaznaczyć, że Państwo Islamskie w istocie dążyło również do dżihadu z Zachodem i jego sojusznikami. Konfrontacja z wrogami bliskimi odbywała się zatem równocześnie z walką z wrogami dalekimi.

²³² R. Quivooij, *op. cit.*, s. 6.

²³³ R. Azoulay, *ISIS: Past, Present, and Future*, „Przegląd Strategiczny”, nr 9/2016, s. 158.

wspólnoty stawali się *de facto* wrogami ugrupowania, co w efekcie umożliwiało wykorzystywanie wobec nich usankcjonowanej religijnie przemocy. Co więcej, w celu zwalczenia swoich oponentów – zarówno bliskich, jak i dalekich – kalifat nawoływał do dżihadu, który traktował jako działanie jednoznacznie agresywne. Wizja ideologiczna grupy była szeroko prezentowana (kierowana do zwolenników oraz wrogów) za pośrednictwem rozbudowanej propagandy.

2.5. Cele i strategia Państwa Islamskiego

Ideologia Państwa Islamskiego w znacznej mierze determinowała całokształt strategii grupy. Koncepcja strategiczna organizacji obejmowała zarówno cele krótkookresowe, długookresowe, jak i ogólny plan ekspansji o nieograniczonym charakterze. Warto wspomnieć, że wizja i ambicje kalifatu stały się swoistą nową jakością w odniesieniu do innych dotychczasowych przedstawicieli ruchu rewolucyjnego salafizmu.

Jednym z głównych założeń politycznych Państwa Islamskiego w długiej perspektywie było pokonanie i podbicie całego świata zachodniego²³⁴. Zamyśl ten w istocie oznaczał dążenie do zastąpienia obecnie istniejącego ładu międzynarodowego porządkiem opierającym się na szariacie. Pierwszym celem na drodze do szeroko zakrojonych podbojów było jednak ustanowienie kalifatu i zjednoczenie w jego ramach całej społeczności muzułmańskiej – taki krok miał się przyczynić do wyzwolenia wspólnoty od wpływów zewnętrznych²³⁵. Powoływanie państwowości odbywało się w ramach procesu składającego się z pięciu następujących po sobie etapów – hidżry, budowania wspólnoty (*jama'ah*), destabilizacji „tyrańskich” reżimów, konsolidacji (*tamkin*) oraz ostatniej fazy w postaci proklamacji kalifatu²³⁶. Pojawienie się państwa *de facto* oznaczało dążenie do stabilizacji

²³⁴ W swojej retoryce Państwo Islamskie stosowało wobec „Zachodu” również określenie *Rumiyah*, które dosłownie oznacza „Rzym” – w ten sposób ugrupowanie odnosiło się do słów Muhammada, który zapowiadał, że któregoś dnia podbiją Konstantynopol i Rzym. Ta swoista „przepowiednia” znalazła również odzwierciedlenie w tytule jednego z czasopism propagandowych kalifatu.

²³⁵ Kwestie te zostały przytoczone w jednym z przemówień Abu Bakr al-Baghdadi – *In New Message Following Being Declared A 'Caliph,' Islamic State Leader Abu Bakr Al-Baghdadi Promises Support To Oppressed Muslims Everywhere, Tells His Soldiers: 'You Will Conquer Rome'*, www.memri.org/jttm/new-message-following-being-declared-caliph-islamic-state-leader-abu-bakr-al-baghdadi-promises (dostęp: 16.01.2021).

²³⁶ *From Hijrah to Khilafah*, „Dabiq”, Issue 1, Ramadan 1435 (5 July 2014), s. 38. Warto zwrócić uwagę, że następujący schemat: konsolidacja, utrzymanie nowego rewizjonistycznego bytu politycznego w obliczu kontrofensywy, a w dłuższej perspektywie totalna konfrontacja („światowa rewolucja”) można zauważyć również w procesie tworzenia się reżimów komunistycznych – na przykład w Rosji lub Chinach. Dążenie do utworzenia formy państwowości w sposób rewolucyjny (hidżra, mobilizacja, destabilizacja, operacje militarne na większą skalę oraz konsolidacja) wyraźnie przypomina doktrynę wojny rewolucyjnej (na przykład w rozumieniu Mao Zedonga) przeniesioną na grunt islamski – B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*,

wpływów nad kontrolowanymi obszarami (przez tworzenie rozbudowanego aparatu administracyjnego) oraz przygotowania do dalszej ekspansji. Warto zaznaczyć, że migracja na tereny kalifatu nie była jednorazowym elementem strategii, lecz w założeniu miała zapewniać długofalowy napływ wojowników oraz kadry zasilającej struktury Państwa Islamskiego. Z tego powodu ugrupowanie podkreślało w swojej retoryce i propagandzie, że hidżra jest religijnym obowiązkiem wszystkich wiernych, niezależnie od miejsca ich zamieszkania.

Główny zamysł strategiczny kalifatu został zawarty w ramach koncepcji „Pozostawania i ekspansji” (*Remaining and Expanding*). Idea ta powstała w jeszcze w okresie, kiedy organizacja funkcjonowała jako Państwo Islamskie Iraku (IPI). Najważniejsze elementy strategii zaprezentowano w materiałach propagandowych Państwa Islamskiego, przede wszystkim w czasopiśmie w „Dabiq”²³⁷. Koncepcja ta zakładała z jednej strony dążenie do utrzymania i rozwijania kontrolowanych przez ugrupowanie terytoriów (przy jednoczesnym niedopuszczaniu do ich utraty), z drugiej zaś stopniowe poszerzanie zasięgu wpływów, a zatem dalsze podboje. Zaznaczyć jednak należy, że choć w swojej istocie plan kalifatu miał ogólny (a jednocześnie kompleksowy) charakter, nie występował w nim podział na perspektywę doraźną i długoterminową. Zarówno „pozostawanie”, jak i „ekspansja”, były nierozłącznymi i wzajemnie uzupełniającymi się komponentami, które (w założeniu) realizowano symultanicznie – „pozostawanie” było warunkiem koniecznym „ekspansji” i odwrotnie „ekspansja” umożliwia „pozostawanie”. Dodać należy, że „ekspansja” istotnie wiązała się z mobilizacją zwolenników i sojuszników, a także powoływaniem prowincji kalifatu. W ten sposób Państwo Islamskie zwiększało możliwości przetrwania powołanej struktury politycznej i budowało wizerunek prężnie rozwijającej się organizacji.

„Pozostawanie i ekspansja” było również ideą, która stymulowała kalifat do poszerzania zasięgu swoich wpływów. Poza obszarami w Syrii i Iraku, plany destabilizacji i podboju obejmowały też Półwysep Arabski, Afrykę Północną, Nigerię, Kaukaz, Iran, Afganistan, Pakistan oraz Azję Środkową (w tym Tadżykistan)²³⁸. W istocie ambicje terytorialne Państwa Islamskiego były jednak znacznie większe – w przyszłości ugrupowanie

s. 130–133. Szerzej na temat wojny jako metody osiągnięcia celu politycznego oraz teorii rewolucji w ujęciu Mao Zedonga w: D. Winczewski, *Mysł wojskowa Mao Zedonga*, „Politeja”, nr 4(55)/2018, s. 77–102.

²³⁷ Strategia ta została zarysowana między innymi w artykule: *Remaining and Expanding*, „Dabiq”, Issue 5, Muharram 1436 (21 November 2014), s. 22–33.

²³⁸ H. Gambhir, *ISIS's Global Strategy*, www.understandingwar.org/backgrounders/isis-global-strategy (dostęp: 22.01.2021). W niektórych analizach planowanej ekspansji Państwa Islamskiego można również zauważyć poszczególne części Europy – Hiszpanię oraz Bałkany – szerzej na przykład w: J. Neria, *Explaining the Islamic State Phenomenon*, www.jcpa.org/article/explaining-the-islamic-state-phenomenon (dostęp: 22.01.2021).

chciało przeprowadzić ekspansję o praktycznie nieograniczonym (globalnym) zasięgu²³⁹. Realizacja koncepcji „Pozostawania i ekspansji” miała zatem skutkować fundamentalnymi zmianami w strukturze środowiska międzynarodowego. Ugrupowanie zamierzało osiągnąć taki stan rzeczy przez działania rewolucyjne i konflikt o totalnym charakterze, w rezultacie czego kalifat nie wykazywał zainteresowania jakąkolwiek współpracą lub budowaniem relacji z tradycyjnymi aktorami międzynarodowymi. Wspomnieć należy, że strategia podbojów Państwa Islamskiego pełniła również funkcję eschatologiczną – ugrupowanie przedstawiało ekspansję jako element wypełniających się prorocत्व i zapowiedź zbliżającego się kresu dziejów.

Praktyczne próby wdrażania wizji świata i koncepcji strategicznej kalifatu ściśle wiązały się ze stosowaniem przemocy. To właśnie przemoc stanowiła jeden z najistotniejszych instrumentów osiągania przez grupę celów politycznych. Zjawisko to było obecne zarówno w kontekście prowadzonych przez Państwo Islamskie działań militarnych, jak i w odniesieniu do aktywności kalifatu podejmowanych wobec „otoczenia zewnętrznego”. Dokonywane w obszarach walk masakry miały z jednej strony prowadzić do zastraszenia przeciwników (i osłabienia ich morale), z drugiej zaś imponować potencjalnym rekrutom²⁴⁰ – w tym aspekcie zauważyć można wręcz swoiste epatowanie brutalnością. Z kolei przemoc (przybierająca formę terroryzmu) wymierzona we wrogów dalekich miała na celu wzbudzenie powszechnego lęku wobec kalifatu oraz sprowokowanie przeciwników do podejmowania nieprzemyślanych posunięć. Warto zaznaczyć, że za pośrednictwem terroryzmu Państwo islamskie próbowało kreować lub wzmacniać polaryzację społeczną i polityczną w atakowanych państwach. Dążenie do antagonizacji postaw, potęgowania uprzedzeń, a także napięć międzygrupowych, było nastawione na upowszechnienie antyislamskich sentymentów oraz zakorzenienie islamofobii w zachodnich społeczeństwach. W rezultacie proces ten miał skutkować powstaniem ogólnej percepcji społecznej (generalizacji), w ramach której muzułmanie byliby utożsamiani z ekstremistami (lub wręcz terrorystami).

²³⁹ Trudno jednoznacznie określić, kiedy miało nastąpić zakończenie wspomnianych podbojów. Można jednak wskazać pewne ramy czasowe przyglądając się wyznaczonemu przez Al-Kaidę (do której dorobku Państwo Islamskie nierzadko się odnosiło) siedmiopunktowej strategii utworzenia islamskiej państwowości i globalnej destabilizacji – B. Hoffman, *ISIS Is Here: Return of the Jihadi*, www.nationalinterest.org/feature/isis-here-return-the-jihadi-14600?page=0%2C1 (dostęp: 25.01.2021). Faza szósta, która obejmowała ogólnosiwiatową konfrontację, przewidywana była na lata 2016–2020, natomiast ostatni etap (ostateczne zwycięstwo) miało być osiągnięte pomiędzy rokiem 2020 a 2022. Warto dodać, że specyfika takiego planu (szczególnie w połączeniu ze zmieniającymi się warunkami konfliktu, w którym uczestniczyło Państwo Islamskie) wyraźnie sugerowała, iż osiągnięcie celów strategicznych przez ugrupowanie było mało prawdopodobne lub wręcz niemożliwe do zrealizowania.

²⁴⁰ F.A. Gerges, *ISIS and the Third Wave of Jihadism*, „Current History”, Volume 113, Issue 767, December 2014, s. 340.

Wykorzystywanie agresji w formie werbalnej lub fizycznej oraz pojawiająca się w takim kontekście stygmatyzująca retoryka wpisuje się w zjawisko reaktywnej koradykalizacji²⁴¹. Ze zjawiskiem tym wiąże się również sytuacja, w której ekstremalne nurty islamu zaczynają być identyfikowane jako nurt główny, w efekcie czego mogą występować wrogie i antagonistyczne reakcje wobec obecności tej religii w sferze publicznej²⁴². Celem Państwa Islamskiego w stosunku do państw zachodnich było właśnie prowadzenie do pogłębiającej się reaktywnej koradykalizacji – poza tworzeniem ogólnej atmosfery konfliktu o podłożu cywilizacyjnym reaktywny ekstremizm miał uwiarygadniać narrację Państwa Islamskiego oraz wzmacniać wizerunek kalifatu jako jedyne bezpiecznego miejsca dla wyznawców, którzy szukają ochrony przed powszechną wrogością wobec islamu²⁴³. W ten sposób organizacja usiłowała doprowadzić do masowej mobilizacji politycznej, a przy tym dokonać binarnego podziału świata na dwa antagonistyczne obozy. Tak powstałe stronnictwa miały stanąć ze sobą w otwartej walce, w której Państwo Islamskie miało ostatecznie zwyciężyć, a przez to osiągnąć prymat ideologiczny. Istotne znaczenie ma fakt, że na tworzenie podziałów w atakowanych państwach oraz manipulacja ich dyskursem politycznym była ułatwiona w związku z szeregiem czynników. Wskazuje się w tym zakresie na występujące w społeczeństwach zachodnich konflikty społeczne, rozwój mediów społecznościowych (oraz zjawiska im towarzyszące – na przykład *fake news*) i zmiany standardów debaty publicznej, kryzys migracyjny na Zachodzie i wynikające z niego napięcia polityczne, a także dostęp kalifatu do zasobów, które pojawiły się wraz z destabilizacją w rejonie Bliskiego Wschodu²⁴⁴.

Warto dodać, że w strategii destabilizacji aktorów zewnętrznych znajdował się również element radykalizacji i mobilizacji zwolenników ugrupowania. Celem tych procesów (realizowanych za głównie za pośrednictwem propagandy) było nie tylko skłonienie członków zachodnich społeczeństw do podjęcia emigracji na kontrolowane przez kalifat terytoria, ale i zaangażowanie ich w organizację i przeprowadzanie zamachów wewnątrz wrogich państw. W konsekwencji pojawił się fenomen tak zwanych „samotnych wilków”

²⁴¹ D. Pratt, *Islamophobia as Reactive Co-Radicalization*, „Islam and Christian–Muslim Relations”, Volume 26, 2015 – Issue 2, s. 205–218. Model sekwencji strategicznej Państwa Islamskiego, w którym istotnym elementem jest polaryzacja i reaktywna koradykalizacja przedstawiono również w: B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 137–138 oraz B. Bolechów, *Reaktywna koradykalizacja jako element strategii Państwa Islamskiego*, „e-Politikon”, nr 23/2017, s. 73–74.

²⁴² *Ibidem*, s. 63. Warto dodać, że zgodnie z koncepcją reaktywnej koradykalizacji zagrożenia związane z terroryzmem mogą być ujmowane w ramach swoistego „starcia egzystencjalnego”, czyli sytuacji ekstremalnej, która wymaga również radykalnych przeciwdziałań – *ibidem*, s. 61.

²⁴³ *The Extinction of the Gray Zone*, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 54–66. W artykule poruszono też kwestię polaryzacji i katalizującą funkcję przemocy.

²⁴⁴ B. Bolechów, *Reaktywna koradykalizacja... op. cit.*, s. 72.

(*lone wolves*), którzy dokonywali niezależnych i często spontanicznych aktów terrorystycznych w miejscach swojego zamieszkania²⁴⁵.

Podsumowując dotychczasowe rozważania, można stwierdzić, że Państwo Islamskie nie powinno być postrzegane przez pryzmat pojęcia państwa – pomimo faktu, że organizacja spełniała określone kryteria państwowości. Powołany przez ugrupowanie byt polityczny nie uzyskał uznania ze strony innych aktorów międzynarodowych, przez co w istocie nie był on pełnoprawnym elementem środowiska międzynarodowego. Z kolei obecny w islamskim kontekście kulturowym kalifat – tradycyjne państwo teokratyczne funkcjonujące w oparciu o prawo religijne – jest tworem o raczej symbolicznym i historycznym charakterze. Państwo Islamskie można natomiast wpisać w ramy definicyjne państwa *de facto* – to właśnie za pomocą tego pojęcia będą prowadzone dalsze analizy wokół organizacji. Jako kategorię uzupełniającą (pomocniczą) można wykorzystać również pojęcie państwa *de facto* „nieograniczonego” (*unbounded*), które akcentuje rewizjonistyczne zapędy ugrupowania, a także brak starań do uzyskania uznania międzynarodowego czy dążenie do niczym nieograniczonej ekspansji. Kluczowym elementem determinującym całokształt aktywności kalifatu była jego ideologia – radykalny wariant rewolucyjnego salafizmu. Zaznaczyć przy tym należy, że Państwo Islamskie w instrumentalny sposób wykorzystywało zestaw odpowiednio interpretowanych pojęć i praktyk zaczerpniętych z islamskiej tradycji. Spośród nich szczególne znaczenie miała ekskomunika, która służyła jako narzędzie racjonalizacji przemocy wobec „wykluczonych” z wąsko definiowanej wspólnoty, a także dżihad rozumiany jako aktywna walka i działania zbrojne. Istotną rolę w ideologii ugrupowania odgrywał również element eschatologiczny – zapowiedź końca czasów i ostatecznego zwycięstwa Państwa Islamskiego w rozstrzygającej losy ludzkości bitwie. Warstwa ideologiczna oraz wizja strategiczna kalifatu – nieustanny podbój oraz rozwój powołanego organizmu politycznego, a równocześnie przemoc jako narzędzie zmiany politycznej – istotnie wyznaczały sposób postępowania organizacji wobec innych aktorów środowiska międzynarodowego.

²⁴⁵ B. Mendelsohn, *ISIS' Lone-Wolf Strategy*, www.foreignaffairs.com/articles/2016-08-25/isis-lone-wolf-strategy (dostęp: 28.01.2021).

Rozdział 3. Państwo Islamskie wobec środowiska międzynarodowego

Oparta na radykalnej interpretacji islamu ideologia Państwa Islamskiego determinowała wizję strategiczną organizacji i przekładała się na kształt jej interakcji z otoczeniem. Kalifat w swojej strategii zakładał utrzymywanie państwowości *de facto* na poziomie regionalnym, a także ciągły i nieograniczony podbój – przy jednoczesnej destabilizacji oponentów w skali ogólnoświatowej. Komponenty te ściśle ze sobą korespondowały, będąc zarazem motorem rozwoju, procesu ekspansji i gwarantem przetrwania powołanego organizmu politycznego. Celem ostatecznym Państwa Islamskiego było wciągnięcie przeciwników w długą i wyczerpującą konfrontację, a w jej rezultacie obalenie istniejącego porządku międzynarodowego oraz osiągnięcie globalnej politycznej i ideologicznej supremacji. W niniejszym rozdziale przedstawione zostaną podjęte przez grupę działania (wymierzone zarówno w aktorów z regionu, jak i w wybranych uczestników środowiska międzynarodowego), za pomocą których kalifat próbował zrealizować swoje założenia strategiczne.

3.1. Działalność Państwa Islamskiego w regionie Bliskiego Wschodu

Bliski Wschód można uznać za najistotniejszą arenę oddziaływania Państwa Islamskiego. Główną przestrzenią aktywności stanowiły przede wszystkim terytoria Iraku i Syrii, gdzie organizacja prowadziła kampanię zbrojną na szeroką skalę, a także uzyskała kontrolę nad znacznymi obszarami, tworząc byt o cechach państwa *de facto*. Ustanowienie kalifatu można traktować jako wyraz kontestacji całego ładu regionalnego i krok zmierzający do jego rekonstrukcji. Regionalna strategia Państwa Islamskiego zakładała sukcesywne wprowadzanie na zdobytych terenach reżimu opierającego się na zasadach szariatu interpretowanego zgodnie z radykalną wykładnią ugrupowania, a zarazem powoływanie do życia umożliwiających efektywne zarządzanie struktur i instytucji administracyjnych. Równocześnie – w celu zagwarantowania sobie przetrwania, możliwości dalszego rozwoju, rekrutacji i pozyskania zwolenników – kalifat musiał nieustannie powiększać zasięg swoich wpływów. W konsekwencji oznaczało to destabilizację sytuacji regionalnej i inicjowanie kolejnych konwencjonalnych działań zbrojnych. W strategii tej istotne znaczenie miał również terroryzm służący jako narzędzie zastraszania oponentów, szerzenia propagandy kalifatu oraz prowokowania dalszej polaryzacji (społecznej i religijnej).

Zarówno powstanie, jak i skala sukcesu osiągniętego przez Państwo Islamskie w okresie funkcjonowania jako państwo *de facto* były efektem sytuacji kryzysowej na Bliskim Wschodzie – politycznego załamania Syrii i Iraku oraz konfliktów na tle religijnym. Można stwierdzić, że powstanie ugrupowania było jednym z efektów tego kryzysu, a zarazem czynnikiem prowadzącym do jego eskalacji. Na terytoriach Iraku Państwo Islamskie prowadziło walkę z irackimi siłami rządowymi, oddziałami kurdyjskimi oraz obecnymi tam milicjami szyickimi. Z kolei w Syrii lista przeciwników kalifatu obejmowała z jednej strony wojska reżimu Baszszara al-Asada, z drugiej zaś frakcje opozycyjne wobec syryjskiego rządu, do których zaliczały się przede wszystkim Wolna Armia Syrii (*Free Syrian Army*, FSA), odłam sił kurdyjskich – Powszechne Jednostki Ochrony (kurd. *Yekîneyên Parastina Gel*, YPG), a także konkurencyjne ugrupowania dżihadystyczne, w tym Front Islamski czy Jabhat an-Nusra. Co istotne, poszczególnych uczestników konfliktu w celu zneutralizowania Państwa Islamskiego wspierała koalicja kierowana przez Stany Zjednoczone, Rosja oraz Iran.

Destabilizacja Syrii spowodowała, że państwo to stało się przestrzenią walki o wpływy regionalnych aktorów aspirujących do osiągnięcia pozycji lokalnych mocarstw. Intensyfikacji uległa determinowana istniejącymi podziałami religijnymi (na odłam szyicki i sunnicki) rywalizacja pomiędzy Iranem a Arabią Saudyjską²⁴⁶. W rezultacie dążąca do osłabienia syryjskiego rządu Arabia Saudyjska udzielała wsparcia (głównie finansowego) oddziałom antyreżimowym. Z kolei Iran w celu ochrony i utrzymania rządów Asada posłużył się Korpusem Strażników Rewolucji Islamskiej (*Islamic Revolutionary Guard Corps*, IRGC), w tym jednostkami al-Kuds²⁴⁷, a także zaangażował do walki z siłami opozycyjnymi Hezbollah²⁴⁸. Wspomniane napięcia na tle religijnym próbowało również wzmacniać i wykorzystywać Państwo Islamskie (przy okazji prowadzonych działań zbrojnych).

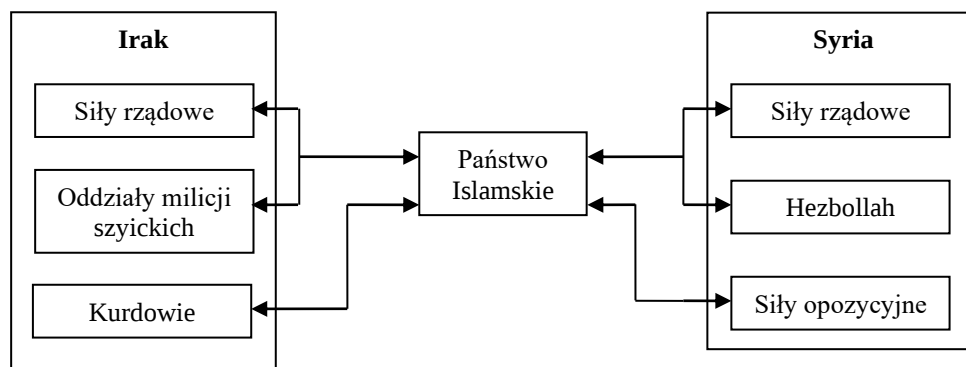
²⁴⁶ Rywalizacja pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem wynika z zaszłości historycznych. Szczególne znaczenie dla dynamiki relacji tych państw miała rewolucja w Iranie z 1979 roku, która ożywiła wielowiekowe antagonizmy na tle religijnym. Poza konfliktami w Syrii i Jemenie, Arabia Saudyjska i Iran ścierały się również w Bahrajnie, Iraku i Katarze. Rywalizację tych państw, a także jej szerszy kontekst historyczny przedstawiono na przykład w: B. Keynoush, *Saudi Arabia and Iran. Friends or Foes?*, Palgrave Macmillan, New York 2016. Saudyjskie i irańskie dążenia do regionalnej hegemonii zostały poruszone również w: P. Boghani, *The Rivalry Behind Three Wars. How Saudi Arabia and Iran Fueled Conflicts in Iraq, Syria and Yemen*, <http://apps.frontline.org/bitter-rivals-maps> (dostęp: 12.08.2021). Warto dodać, że zjawiskiem towarzyszącym wspomnianej rywalizacji są tak zwane „wojny zastępcze” (*proxy wars*). Zarys tego zagadnienia, poszczególne konflikty w regionie, a także układ sił (strony wspierane przez Arabię Saudyjską i Iran) przedstawiono w infografice – *War by proxy*, <http://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/rngs/MIDEAST-CRISIS/010070820KQ/index.html> (dostęp: 12.08.2021).

²⁴⁷ Al-Kuds (inaczej też Ghods, ang. *the Quds forces*) – irańskie oddziały specjalne, elitarna jednostka wojskowa wchodząca w skład Korpusu Strażników Rewolucji Islamskiej.

²⁴⁸ M. Sedwick, *IS in Syria* [w:] J. Covarrubias, T. Lansford, R.J. Pauly (ed.), *The New Islamic State. Ideology, Religion and Violent Extremism in the 21st Century*, Routledge, London-New York 2016, s. 100.

Rysunek 1. Państwo Islamskie a główne strony uczestniczące w wojnie domowej w Iraku i Syrii

Na rysunku przedstawiono frakcje walczące z kalifatem. Warto dodać, że Stany Zjednoczone wraz z koalicją przeciwko Państwu Islamskiemu udzielały wsparcia irackim siłom rządowym, części opozycji syryjskiej oraz Kurdów (w Iraku oraz w Syrii). Z kolei w Syrii prezydent Asad był wspierany przez Rosję oraz za pośrednictwem Hezbollahu przez Iran (który jednocześnie wspierał też Kurdów w Iraku).

Źródło: Opracowanie własne.

Aktywność militarna kalifatu w Iraku i Syrii poskutkowała szeregiem zwycięstw grupy i przejęciem znacznych terytoriów. W Iraku organizacja opanowała kilka większych ośrodków miejskich, wliczając w to Faludżę (30 grudnia 2013), Ramadi (17 maja 2015), liczący ponad milion mieszkańców Mosul (10 czerwca 2014) oraz Tikrit (11 czerwca 2014). Pod kontrolą Państwa Islamskiego znalazły się ponadto istotne elementy infrastruktury cywilnej i wojskowej, w tym pola naftowe czy też bazy lotnicze²⁴⁹. W przypadku Syrii ugrupowanie przejęło również kilka ważniejszych miast – Palmirę, Dajr az-Zaur (zdobyte jednak tylko częściowo), Dabiq (czyli miejscowość o symbolicznym i eschatologicznym znaczeniu dla grupy), a także Ar-Rakkę, która po zdobyciu zaczęła pełnić funkcję stolicy kalifatu.

Prowadzone podboje ściśle wiązały się ze zbrodniami wojennymi i aktami ekstremalnej przemocy, przede wszystkim torturami i brutalnymi egzekucjami dokonywanymi przez bojowników organizacji na członkach zwalczanych frakcji oraz ludności cywilnej. Praktykowano też dekapitacje, które stały się wręcz znakiem rozpoznawczym grupy²⁵⁰. Jednym z najgłośniejszych przykładów okrucieństwa Państwa

²⁴⁹ Lista miast i innych obiektów zdobytych przez Państwo Islamskie w Iraku i Syrii przedstawiono w: S. Almurkhtar, T. Wallace, D. Watkins, *ISIS Has Lost Many of the Key Places It Once Controlled*, www.nytimes.com/interactive/2016/06/18/world/middleeast/isis-control-places-cities.html (dostęp: 11.08.2021).

²⁵⁰ S.T. Zech, Z.M. Kelly, *Off With Their Heads: The Islamic State and Civilian Beheadings*, „Journal of Terrorism Research”, Volume 6, Issue 2, May 2015, s. 84.

Islamskiego było stracenie jordańskiego pilota, który został umieszczony przez dżihadystów w klatce i spalony żywcem²⁵¹. Zbrodni dokonano 3 stycznia 2015 roku, a w upublicznionym miesiąc później nagraniu z egzekucji ogłoszono, że zdarzenie to stanowiło odwet za zaangażowanie Jordanii w bombardowania pozycji kalifatu²⁵². Wspomnieć należy również o masowych mordach przeprowadzanych na przedstawicielach różnych mniejszości religijnych. Przykładem może być masakra w Tikricie, gdzie według szacunków zabitych zostało około 1700 rekrutów z pobliskiej bazy wojskowej Camp Speicher²⁵³. W początkowej fazie ofensywy w Iraku siły ugrupowania zdobyły miasto i w czerwcu 2014 roku zamordowały szyickich żołnierzy służących w armii irackiej²⁵⁴. Innym tego rodzaju wydarzeniem było zajęcie irackiego miasta Sindżar, w rezultacie którego wojska kalifatu dokonały masowej zbrodni na lokalnej społeczności jazydzkiej²⁵⁵. Ze strategicznego punktu widzenia przemoc i demonstrowanie brutalności miały ułatwić organizacji zdobycie rozgłosu oraz zastraszyć czy też zdemoralizować członków konkurencyjnych frakcji – tak, aby przeciwnicy zaprzestali dalszej walki lub w ogóle zrezygnowali z podejmowania jakichkolwiek działań przeciwko Państwu Islamskiemu. Wspomniana brutalność stanowiła jednocześnie atrakcyjny czynnik w rekrutacji potencjalnych członków i zwolenników.

Przejawy przemocy bezpośredniej (jako narzędzia przymusu) zaobserwować można było również w stosunku do ludności zamieszkującej obszary kontrolowane przez Państwo Islamskie. Zjawisko to ściśle wiązało się z implementacją praw religijnych oraz funkcjonowaniem systemu instytucji odpowiedzialnych za utrzymanie porządku i wymierzanie kar. W tym kontekście istotne znaczenie miało również zinstytucjonalizowane niewolnictwo²⁵⁶. Na terytoriach kalifatu obowiązywały określone zasady dotyczące

²⁵¹ *Jordan pilot hostage Moaz al-Kasasbeh 'burned alive'*, www.bbc.com/news/world-middle-east-31121160 (dostęp: 16.08.2021).

²⁵² Państwo Islamskie przedstawiło zabicie Muatha al-Kasasbeha – schwytanego pilota jordańskich sił powietrznych – w artykule *The Burning of the Murtadd Pilot*, w którym argumentowało również zasadność (w tym religijną i tradycyjną) tego czynu – *The Burning of the Murtadd Pilot*, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 5–8.

²⁵³ L. Adel, *Iraqi authorities find new mass grave of Camp Speicher victims in Tikrit*, www.iraqinews.com/iraq-war/iraqi-authorities-find-new-mass-grave-camp-speicher-victims-tikrit (dostęp: 16.08.2021).

²⁵⁴ *How one of Islamic State's early atrocities became a myth*, www.theconversation.com/how-one-of-islamic-states-early-atrocities-became-a-myth-43208 (dostęp: 16.08.2021).

²⁵⁵ M. Chulov, *40,000 Iraqis stranded on mountain as Isis jihadists threaten death*, www.theguardian.com/world/2014/aug/07/40000-iraqis-stranded-mountain-isis-death-threat (dostęp: 16.08.2021) oraz L. Dearden, *Almost 10,000 Yazidis 'killed or kidnapped in Isis genocide but true scale of horror may never be known'*, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-islamic-state-yazidi-sex-slaves-genocide-sinjar-death-toll-number-kidnapped-study-un-lse-children-a7726991.html (dostęp: 16.08.2021).

²⁵⁶ N. Al-Dayel, A. Mumford, *ISIS and Their Use of Slavery*, <https://icct.nl/publication/isis-and-their-use-of-slavery> (dostęp: 17.08.2021).

niewolników oraz sposobu postępowania z porwanymi kobietami (traktowanymi jako „łup wojenny”)²⁵⁷, co w istocie oznaczało sankcjonowaną przemoc seksualną.

Całokształt działań zbrojnych prowadzonych przez grupę oraz towarzyszące im zbrodnie w znacznym stopniu pogłębiły kryzys humanitarny w regionie. Konflikty w Iraku i Syrii skutkowały masowymi migracjami lokalnej ludności uciekającej przed zagrożeniami wojennymi, a ekspansja kalifatu (skala przeprowadzanych masakr) dodatkowo wzmacniała ten proces. Głównymi kierunkami migracji (szczególnie dla uchodźców z Syrii) były pobliskie państwa – Liban, Jordania, Egipt oraz Turcja, która w rezultacie stała się punktem pośrednim przepływu uchodźców do Europy.

Poza prowadzonymi działaniami militarnymi niebagatelną rolę w kontekście całokształtu aktywności Państwa Islamskiego na Bliskim Wschodzie odgrywał terroryzm. Zamachy przeprowadzano nie tylko na terenach Iraku czy Syrii, ale i w Libanie, Jordanii, Jemenie, Egipcie, Kuwejcie, Turcji, a także w Arabii Saudyjskiej i Iranie. Zaznaczyć należy, że w przypadku Egiptu, Jemenu, Arabii Saudyjskiej czy też Kuwejtu aktywność terrorystyczna Państwa Islamskiego miała raczej pośredni charakter. W państwach tych funkcjonowały ugrupowania, które zadeklarowały wierność kalifatowi. Równocześnie trudno wskazać pełną liczbę zrealizowanych lub inspirowanych przez Państwo Islamskie zamachów²⁵⁸ – z tego też powodu przybliżono jedynie najbardziej znamienne w skutkach przykłady ataków terrorystycznych w regionie.

W Iraku oraz w Syrii odnotować można liczne akty terrorystyczne – przeważnie samobójcze zamachy bombowe (często również z wykorzystaniem pojazdów). Jeden z ważniejszych incydentów, za który odpowiadało Państwo Islamskie, wydarzył się 17 lipca 2015 roku w irackiej miejscowości Khan Bani Saad (zamieszkiwanej głównie przez szyitów)²⁵⁹. Za cel ataku obrano lokalny rynek, zatłoczony wówczas w związku ze zbliżającym się zakończeniem Ramadanu. Według szacunków w wyniku eksplozji ciężarówki zginęło około 130 osób. Do prawdopodobnie najbardziej krwawego zamachu terrorystycznego w tym państwie doszło 3 lipca 2016 roku w Bagdadzie²⁶⁰. Również w tym

²⁵⁷ K. Roth, *Slavery: The ISIS Rules*, www.hrw.org/news/2015/09/05/slavery-isis-rules (dostęp: 17.08.2021).

²⁵⁸ Zestawienie zamachów dokonanych przez ugrupowanie (oraz przez inne grupy w imieniu Państwa Islamskiego) na Bliskim Wschodzie i innych rejonach świata przedstawiono na przykład w: T. Lister, R. Sanchez, M. Bixler, S. O'Key, M. Hogenmiller, M. Tawfeeq, *ISIS goes global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043*, <https://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/index.html> (dostęp: 19.08.2021).

²⁵⁹ *Iraq violence: Car bomb kills scores in mainly Shia town*, www.bbc.com/news/world-middle-east-33577817 (dostęp: 23.08.2021).

²⁶⁰ M. Tawfeeq, J. Sterling, T. Ap, H. Alkhshali, *Bombing that killed more than 200 deadliest attack in Baghdad in years*, <https://edition.cnn.com/2016/07/04/middleeast/baghdad-car-bombs/index.html> (dostęp: 23.08.2021).

wypadku wykorzystano ciężarówkę wypełnioną materiałami wybuchowymi. Pojazd eksplodował w szyickiej dzielnicy, w pobliżu centrum handlowego, w rezultacie czego śmierć poniosło ponad 200 osób. Wspomnieć warto, iż w samej stolicy Iraku miały też miejsce liczne inne zamachy – na przykład w maju 2016 roku na przestrzeni kilkunastu dni przeprowadzona została seria kilku ataków samobójczych²⁶¹. Do istotniejszych przejawów działalności Państwa Islamskiego w Syrii zalicza się zamach na szyicki meczet Sayyida Zainab w pobliżu Damaszku z 21 lutego 2016 roku. Przeprowadzono wówczas dwa ataki samobójcze, a także zdetonowano pojazd wypełniony ładunkami wybuchowymi²⁶². Z kolei 25 lipca 2018 roku w miejscowości As-Suwajda, w której istotną część mieszkańców stanowili przedstawiciele mniejszości Druzów, nastąpiła seria samobójczych eksplozji²⁶³. Liczba ofiar śmiertelnych przekroczyła 200 osób, przez co wydarzenia te stały się największym aktem terrorystycznym dokonanym przez kalifat na terytorium Syrii.

Poza obszarem Iraku i Syrii aktywność terrorystyczną organizacji odnotować można też w Arabii Saudyjskiej oraz w Iranie. W Arabii Saudyjskiej wielokrotnie atakowano szyickie meczety – wskazać można chociażby zamachy z 22 maja i 29 maja 2015 roku²⁶⁴. Znaczący jest fakt, iż w państwie tym funkcjonowała jedna z filii Państwa Islamskiego. Natomiast w przypadku Iranu warte odnotowania są dwa niezależne zamachy terrorystyczne, do których doszło 7 czerwca 2017 roku w Teheranie²⁶⁵. W pierwszym z nich czterech przebranych za kobiety terrorystów weszło do budynku irańskiego parlamentu i otworzyło ogień z broni automatycznej. Drugi z ataków miał miejsce w mauzoleum Ajatollaha Chomeiniego.

²⁶¹ *Dozens killed in bombings in Iraq's Baghdad*, www.aljazeera.com/news/2016/5/18/dozens-killed-in-bombings-in-iraqs-baghdad (dostęp: 23.08.2021).

²⁶² *Shia shrine near Damascus hit by double bomb attack*, www.theguardian.com/world/2016/jun/11/shia-shrine-near-damascus-hit-by-double-bomb-attack (dostęp: 23.08.2021). Tego samego dnia miał miejsce również zamach w Homs (Hims) – *ISIL car bomb attacks kill 129 in Damascus and Homs*, www.aljazeera.com/news/2016/2/22/isil-car-bomb-attacks-kill-129-in-damascus-and-homs (dostęp: 23.08.2021).

²⁶³ *Syria war: More than 200 dead in suicide attacks*, www.bbc.com/news/world-middle-east-44949823 (dostęp: 23.08.2021).

²⁶⁴ I. Black, *Second Saudi Arabia suicide bombing fuels Isis campaign fears*, www.theguardian.com/world/2015/may/29/saudi-arabia-suicide-bomb-attack-kills-four-in-damman (dostęp: 24.08.2021).

²⁶⁵ *Iran attacks: 'IS' hits parliament and Khomeini mausoleum*, www.bbc.com/news/world-middle-east-40184641 (dostęp: 24.08.2021). W zamachu w Teheranie zginęły 23 osoby (łącznie z napastnikami). Warto zaznaczyć, że do incydentu o większej liczbie ofiar (choć nie o takim znaczeniu symbolicznym) doszło 22 września 2018 roku w mieście Ahwaz. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy Państwo Islamskie faktycznie było odpowiedzialne za atak, ponieważ do zamachu przyniósł się również lokalny ruch separatystyczny – Arabski Ruch Walki o Wyzwolenie Ahwazu (*Arab Struggle Movement for the Liberation of Ahwaz*, ASMLA). Szerzej na temat zdarzenia w: S.K. Dehghan, *Terrorists kill Iranian children and soldiers in military parade attack*, www.theguardian.com/world/2018/sep/22/elite-iranian-soldiers-killed-in-attack-on-military-parade-revolutionary-guard-ahwaz (dostęp: 24.08.2021).

Kolejnym istotnym celem działań terrorystycznych kalifat na Bliskim Wschodzie była Turcja. Poszczególne incydenty miały miejsce na przykład w Stambule (gdzie dokonano kilku zamachów, z czego jeden 1 stycznia 2017 roku) czy w Gaziantepie (20 sierpnia 2016 roku)²⁶⁶. Jeden z ważniejszych ataków Państwa Islamskiego został przeprowadzony 20 lipca 2015 roku w znajdującej się przy granicy z Syrią miejscowości Suruç. Zamach wymierzony był w lewicowych (a zarazem prokurdyjskich) aktywistów zebranych w lokalnym centrum kultury²⁶⁷ – w samobójczej eksplozji zginęły wówczas 33 osoby, zaś 104 zostały ranne. Atak ten można interpretować jako próbę zwiększenia napięć w związku z kwestią kurdyjską w Turcji. Znaczący jest fakt, że Państwo Islamskie nie przyznało się oficjalnie do przeprowadzenia zamachu, niemniej władze tureckie wskazywały na istnienie powiązań jednego z zamachowców ze strukturami organizacji²⁶⁸. Co istotne, zamach ten stał się bezpośrednią przyczyną dołączenia Turcji do międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu. Inny akt terrorystyczny (a zarazem największy zamach dokonany w historii Turcji) miał miejsce w Ankarze 10 października 2015 roku. Zamachowcy zdetonowali ładunki wybuchowe w tłumie zebranych na wiecu przeciwko intensyfikacji konfliktu turecko-kurdyjskiego – w wyniku eksplozji zginęło około 100 osób. Również i w tym wypadku Państwo Islamskie nie wydało żadnej bezpośredniej deklaracji o przeprowadzonym ataku, a rząd turecki uznał, że to właśnie ugrupowanie najprawdopodobniej ponosi odpowiedzialność za incydent²⁶⁹. Skutkami zamachu były też fale protestów antyrządowych i zwiększenie napięć społecznych, które w kontekście zbliżających się przedterminowych wyborów wskazywały na zaistnienie szerszego kryzysu politycznego w Turcji²⁷⁰.

Warto też wspomnieć o przykładach aktywności terrorystycznej Państwa Islamskiego na terytorium Jemenu i Libanu. W przypadku Jemenu, 20 marca 2015 roku filia organizacji dokonała łącznie czterech ataków samobójczych w Sanie. Celem zamachów były dwa szyickie meczety²⁷¹, do których uczęszczali przede wszystkim członkowie ruchu Huti²⁷².

²⁶⁶ *Deadly 2016 Daesh attack leaves scars on Turkey's Gaziantep*, www.dailysabah.com/turkey/deadly-2016-daesh-attack-leaves-scars-on-turkeys-gaziantep/news (dostęp: 29.08.2021).

²⁶⁷ M. Jefroudi, *Attacks against Solidarity with Kobane: The Suruç Massacre of Young Revolutionaries*, www.jadaliyya.com/Details/32310 (dostęp: 26.08.2021).

²⁶⁸ *Turkey identifies suspect in Suruc bombing*, www.dw.com/en/turkey-identifies-suspect-in-suruc-bombing/a-18597632 (dostęp: 26.08.2021).

²⁶⁹ A. Stein, *The ISIS Link to the Ankara Bombing*, www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-isis-link-to-the-ankara-bombing (28.08.2021).

²⁷⁰ M. Chudziak, *Zamach w Ankarze i konsekwencje polityczne*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-14/zamach-w-ankarze-i-konsekwencje-polityczne (dostęp: 28.08.2021).

²⁷¹ *Scores killed in suicide attacks at Sanaa mosques*, www.english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/03/20/Yemen-mosque-attacks-kill-35-during-Friday-prayers (dostęp: 23.08.2021).

²⁷² Huti (oficjalnie *Ansar Allah* – arab. „Zwolennicy Boga” lub też „Stronnicy Boga”) – ruch polityczno-militarny w Jemenie składający się z plemion zajdyckich (zajdyci stanowią odłam szyickiego islamu). Ruch ten

Zaznaczyć należy, że choć kalifat zakomunikował, że ponosi odpowiedzialność za zamach, to pojawiły się również przesłanki i komentarze wskazujące, iż organizatorem ataku mogła być Al-Kaida Półwyspu Arabskiego²⁷³. Z kolei w Libanie Państwo Islamskie dokonało tylko jednego zamachu – 12 listopada 2015 roku w Bejrucie dwójka zamachowców-samobójców doprowadziła do eksplozji, w wyniku których śmierć poniosło blisko 40 osób²⁷⁴. Celem ataku było osiedle zamieszkiwane przez przedstawicieli nurtu szyickiego.

Ustanowienie kalifatu, a zarazem powołanie do życia państwa *de facto*, umożliwiło nie tylko utrzymywanie kontroli nad zdobytymi terytoriami oraz ludnością, ale oznaczało też aktywną próbę realizacji założeń strategicznych wynikających z wizji ideologicznej organizacji. Udział w konflikcie i prowadzenie kampanii zbrojnej wiązały się z falami brutalnej przemocy ze strony ugrupowania w postaci masowych zbrodni, w tym eksterminacji, tortur, gwałtów i niewolnictwa. Warto zaznaczyć, iż obszar prowadzonych walk obejmował wyłącznie tereny Iraku i Syrii. Istotne znaczenie miały przy tym liczne zamachy terrorystyczne, które można uznać za specyficzną formę interakcji z aktorami zewnętrznymi w regionie. Terroryzm miał stanowić zarówno narzędzie odstrasżające przeciwników Państwa Islamskiego od działań wymierzonych w kalifat, jak i sposób mobilizacji zwolenników do realizacji kolejnych ataków. Znamienny jest fakt, że większość zamachów wymierzona była w przedstawicieli poszczególnych mniejszości religijnych. Oczekiwanym efektem tej aktywności miało być wzmocnienie podziałów na tle religijnym (lub etnicznym jak w przypadku Turcji) w atakowanych państwach. Co więcej, to właśnie z Bliskiego Wschodu pochodziło najwięcej zagranicznych bojowników, którzy pojawiali się w rejonie konfliktu, żeby walczyć na rzecz Państwa Islamskiego. Rekruci przybywali przede wszystkim z Tunezji, Arabii Saudyjskiej, Turcji oraz Jordanii²⁷⁵.

jest odpowiedzialny za rozpoczęcie rebelii antyrządowej w 2004 roku. W 2014 roku Huti zdobyli kontrolę nad stolicą, a z początkiem 2015 roku przeprowadzili zamach stanu, który w rezultacie doprowadził do wybuchu wojny domowej. Huti są jedną z głównych grup (obok Al-Kaidy Półwyspu Arabskiego i Państwa Islamskiego) w ramach niejednolitej opozycji walczącej z siłami rządowymi. Dodać należy, że wszystkie frakcje opozycyjne są do siebie wrogo nastawione i prowadzą walkę również między sobą. Szerzej na temat konfliktu w Jemenie: H. Świętek, *Wojna w Jemenie - proxy war lub samospełniająca się przepowiednia*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2017, s. 83–99.

²⁷³ N. Rayman, *ISIS Claims Role in Yemen Attack, But Doubts Persist*, www.time.com/3752683/yemen-suicide-bomber-isis-al-qaeda (dostęp: 24.08.2021).

²⁷⁴ *Beirut attacks: Suicide bombers kill dozens in Shia suburb*, www.bbc.com/news/world-middle-east-34795797 (dostęp: 24.08.2021).

²⁷⁵ *Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, The Soufan Group, December 2015, s. 5. Dokument dostępny pod adresem: www.cverefereceguide.org/resource/foreign-fighters-updated-assessment-flow-foreign-fighters-syria-and-iraq (dostęp: 4.09.2021).

3.2. Państwo Islamskie wobec Stanów Zjednoczonych

Państwo Islamskie w istocie usiłowało doprowadzić do zmiany ogólnoświatowego porządku i wprowadzenia szariatu w skali globalnej. Jednym z głównych przeciwników na drodze do osiągnięcia tych założeń był świat Zachodu, a w szczególności jego najpotężniejszy przedstawiciel, czyli Stany Zjednoczone. Z tego właśnie powodu kalifat dążył (przynajmniej w warstwie strategicznej i deklaratywnej) do osłabienia mocarstwa, a zarazem wciągnięcia go w otwarty konflikt na Bliskim Wschodzie, co z kolei miało stać się czynnikiem inicjującym zjednoczenie całej *ummy* pod sztandarem kalifatu²⁷⁶. Główną metodą realizacji wspomnianych celów strategicznych oraz destabilizacji oponenta stanowiły działania o charakterze terrorystycznym.

Pierwszym wartym przytoczenia przykładem aktywności Państwa Islamskiego wymierzonej przeciwko USA była strzelanina w kalifornijskim mieście San Bernardino z 2 grudnia 2015 roku. Atak został przeprowadzony przez dwoje terrorystów, którzy otworzyli ogień do pracowników lokalnego punktu pomocy niepełnosprawnym. W następstwie zamachu zginęło 14 osób, 22 zostały ranne (sami sprawcy zginęli podczas obławy policyjnej)²⁷⁷. Jeden z terrorystów – Syed Rizwan Farook (Amerykanin pakistańskiego pochodzenia) – był pracownikiem zaatakowanego ośrodka²⁷⁸, z kolei jego żona złożyła przysięgę wierności kalifowi za pośrednictwem mediów społecznościowych²⁷⁹. Choć w toku śledztwa ustalono, że zamachowcy mogli ulec inspirowanej przez Państwo

²⁷⁶ Państwo Islamskie w koncepcji wciągnięcia wrogich państw do bezpośredniej wojny na obszarze Bliskiego Wschodu nawiązywało do tekstu *Zarządzanie barbarzyństwem: najbardziej krytyczny etap, przez który przejdzie umma* (inaczej też *Rządy barbarzyństwa*, ang. *Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Islamic Nation Will Pass*, arab. *Idārat at-Tawāḥḥuṣ: Akḥṭar marḥalah satamurru bihā l 'umma*), którego autorem był Abu Bakr Nadżi (inaczej Abu Jihad al-Masri lub też Mohammad Hasan Khalil al-Hakim) – teoretyk dżihadu i jeden ze strategów Al-Kaidy. Książka została opublikowana w internecie w 2004 roku i stanowi swoisty poradnik, w którym zawarto strategię, zarys działań i wskazówki dla grup ekstremistycznych na rzecz utworzenia nowej islamskiej państwowości. Pełen tekst w tłumaczeniu Williama McCantsa jest dostępny pod adresem:

www.archive.org/stream/TheManagementOfBarbarismAbuBakrNaji/The+Management+of+Barbarism+-+Abu+Bakr+Naji_djvu.txt (dostęp: 24.06.2021). Warto dodać, że w przypisie do tekstu *The Revival of Jihad in Bengal* znajdującym się w 12 numerze magazynu „Dabiq” Państwo Islamskie zaznacza, że książka *Zarządzanie barbarzyństwem* nigdy nie zdefiniowała metod walki ugrupowania. Odcinanie się od tej koncepcji uzasadniano błędami i filozoficznymi różnicami zawartymi w pracy Nadżiego – *The Revival of Jihad in Bengal with the Spread of the Light of the Khilāfah*, „Dabiq”, Issue 12, Safar 1437 (18 November 2015), s. 39.

²⁷⁷ *Everything we know about the San Bernardino terror attack investigation so far*, www.latimes.com/local/california/la-me-san-bernardino-shooting-terror-investigation-htmlstory.html (dostęp: 26.06.2021).

²⁷⁸ *San Bernardino shooting: Who were the attackers?*, www.bbc.com/news/world-us-canada-35004024 (dostęp: 26.06.2021).

²⁷⁹ S. Ahmed, *Who were Syed Rizwan Farook and Tashfeen Malik?*, www.edition.cnn.com/2015/12/03/us/syed-farook-tashfeen-malik-mass-shooting-profile/index.html (dostęp: 26.06.2021).

Islamskie radykalizacji, to trudno jednak mówić o bezpośrednim zaangażowaniu organizacji w przeprowadzenie ataku.

Kolejny, a zarazem największy zamach terrorystyczny w Stanach Zjednoczonych od czasów 11 września 2001 roku, miał miejsce 12 czerwca 2016 roku w Orlando w stanie Floryda. Doszło wówczas do masowej strzelaniny w klubie dla osób homoseksualnych, w której zginęło 49 osób, a 53 zostały ranne²⁸⁰. W trakcie ataku napastnik skontaktował się telefonicznie ze służbami ratunkowymi i zadeklarował swoją lojalność wobec Państwa Islamskiego²⁸¹. W rezultacie wydarzenia w Orlando prezydent Stanów Zjednoczonych Barack Obama wydał oświadczenie potępiające zamach²⁸². Samo Państwo Islamskie przyznało się, iż było odpowiedzialne za atak.

Warto wspomnieć też o inspirowanym przez Państwo Islamskie akcie terrorystycznym dokonanym 31 października 2017 roku na Manhattanie w Nowym Jorku. Zamach został przeprowadzony przez uzbeckiego imigranta, który wypożyczonym pojazdem staranował znajdujących się na alei przechodniów i rowerzystów, a następnie uderzył w autobus szkolny²⁸³. W pobliżu miejsca zdarzenia znaleziono list napisany przez terrorystę, w którym potwierdził on przeprowadzenie ataku w imieniu kalifatu²⁸⁴. Również i tym przypadku organizacja przyznała się do odpowiedzialności za wydarzenie – Państwo Islamskie określiło zamach jako „jeden z najbardziej znaczących ataków wymierzonych w Krzyżowców w Ameryce”²⁸⁵.

Przytoczone powyżej zamachy należą do największych (a zarazem najbardziej nagłośnionych medialnie) przykładów aktywności terrorystycznej inspirowanej przez ugrupowanie i wymierzonej w Stany Zjednoczone. Zaznaczyć należy, że lista ataków dokonanych w USA w imieniu kalifatu jest stosunkowo rozległa i obejmuje wiele innych

²⁸⁰ 3 Hours In Orlando: Piecing Together An Attack And Its Aftermath, www.npr.org/2016/06/16/482322488/orlando-shooting-what-happened-update (dostęp: 26.06.2021). Wspomnieć warto, że zamachowiec był obywatelem Stanów Zjednoczonych o afgańskich korzeniach.

²⁸¹ H. Tsukayama, M. Berman, J. Markon, *Gunman who killed 49 in Orlando nightclub had pledged allegiance to ISIS*, www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2016/06/12/orlando-nightclub-shooting-about-20-dead-in-domestic-terror-incident-at-gay-club (dostęp: 26.06.2021). Dokładny przebieg zamachu przedstawiono również w: K. Wojtasik, *Pozorowana sytuacja zakładnicza i jej konsekwencje. Zamach w Orlando (USA, Floryda)*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 20 (11) 2019, s. 176–192.

²⁸² C. McCain Nelson, *Obama Says Shootings Were ‘Act of Terror and Act of Hate’*, www.wsj.com/articles/obama-says-shootings-were-act-of-terror-and-act-of-hate-1465757016 (dostęp: 26.06.2021).

²⁸³ J. Barron, *What We Know and Don’t Know About the Manhattan Terror Attack*, www.nytimes.com/2017/10/31/nyregion/nyc-shooting-truck-attack.html (dostęp: 26.06.2021).

²⁸⁴ S. Prokupecz, E. Levenson, B. Gingras, S. Almasy, *Note found near truck claims Manhattan attack done for ISIS, source says*, <https://edition.cnn.com/2017/10/31/us/new-york-shots-fired/index.html> (dostęp: 26.06.2021).

²⁸⁵ R. Callimachi, B. Mueller, M. Schwirtz, A. Goldman, *Islamic State Claims Responsibility for Lower Manhattan Terrorist Attack*, www.nytimes.com/2017/11/02/nyregion/manhattan-terror-attack-wedding.html (dostęp: 26.06.2021).

przeprowadzanych na mniejszą skalę incydentów²⁸⁶. Zauważyć można, że przytoczone działania terrorystyczne charakteryzował odizolowany i indywidualny charakter ataków, który wpisywał się w zjawisko „samotnych wilków” – zamachy przeprowadzane były przez zradykalizowane jednostki, które zadeklarowały organizacji swoją wierność. Państwo Islamskie usiłowało podkreślać rolę „żołnierzy kalifatu” i mobilizować swoich zwolenników do dalszych napaści, sygnalizując przy tym swoją obecność i fakt prowadzenia walki na terytorium wroga.

Wspomnieć należy również o bezpośrednich reakcjach ze strony ugrupowania na zainicjowaną w sierpniu 2014 roku przez prezydenta Obamę strategię nalotów na pozycje kalifatu. Odpowiadając na rozpoczęcie operacji lotniczych, ugrupowanie w oficjalnym komunikacie potępiło działania Stanów Zjednoczonych, podkreślając zarazem ich nieskuteczność skuteczną w obniżaniu zdolności oraz potencjału organizacji²⁸⁷. Pojawiła się też sugestia, że przyjęta przez USA „strategia pośrednia”, czyli nakłanianie lokalnych podmiotów do podjęcia walki przeciwko organizacji, nie może przynieść wymiernych rezultatów – zarówno na terytorium Syrii, jak i w Iraku²⁸⁸. Nieskuteczność wspomnianej strategii miała być czynnikiem, który zmusi Stany Zjednoczone do podjęcia bezpośrednich kroków militarnych.

Kolejną reakcją Państwa Islamskiego na rozpoczęcie kampanii nalotów była egzekucja amerykańskich dziennikarzy przetrzymywanych w charakterze zakładników. Pierwszy z nich, James Foley, po blisko dwóch latach spędzonych w niewoli został zabity 19 sierpnia 2014 roku²⁸⁹. Na nagraniu z przebiegu egzekucji dziennikarz wskazywał, iż jego śmierć jest efektem decyzji rządu USA i kampanii wymierzonej przeciwko Państwu Islamskiemu²⁹⁰. Organizacja wysunęła też żądania w postaci zaprzestania dalszych nalotów koalicji, a 2 września 2014 roku zamordowany został drugi amerykański dziennikarz – Steven

²⁸⁶ W tym zakresie można wskazać chociażby strzelaninę w Filadelfii – S. Calvert, *Philadelphia Shooting Suspect Pledges Allegiance to Islamic State*, www.wsj.com/articles/philadelphia-police-officer-in-stable-condition-after-attack-1452268247 (dostęp: 28.06.2021). Warto również dodać, że poszczególne ataki zostały udaremnione przez służby bezpieczeństwa – przykładem może być próba przeprowadzenia zamachu w Nowym Jorku w 2016 roku – USA: *Niedoszły zamach ISIS w Nowym Jorku*, www.defence24.pl/usa-niedoszly-zamach-isis-w-nowym-jorku (dostęp: 28.06.2021).

²⁸⁷ A.J. Rubin, T. Arango, H. Cooper, *U.S. Jets and Drones Attack Militants in Iraq, Hoping to Stop Advance*, www.nytimes.com/2014/08/09/world/middleeast/iraq.html (dostęp: 29.06.2021).

²⁸⁸ *Ibidem* (dostęp: 29.06.2021).

²⁸⁹ *James Foley: Islamic State militants 'behead reporter'*, www.bbc.com/news/world-middle-east-28862268 (dostęp: 29.06.2021).

²⁹⁰ Państwo Islamskie poruszyło temat egzekucji Jamesa Foleya również w swoim czasopiśmie propagandowym „Dabiq”, gdzie ugrupowanie jednoznacznie obarczyło odpowiedzialnością za śmierć zakładnika Stany Zjednoczone i prezydenta Obamę – *Foley's Blood Is on Obama's Hands*, „Dabiq”, Issue 3, Shawwal 1435 (10 September 2014), s. 37–40. W artykule znajduje się również pełna treść wypowiedzi, którą dziennikarz wygłosił przed śmiercią.

Sotloff²⁹¹. W obu przypadkach ofiarom odcięto głowy przy użyciu noża, przebieg zabójstw sfilmowano, a nagrania umieszczono w internecie. Obie egzekucje przeprowadził również ten sam dżihadysta, któremu w zachodnich mediach nadano przydomek „Jihadi John”. Później udało się ustalić tożsamość terrorysty – okazał się nim pochodzący z Wielkiej Brytanii Mohammed Emwazi²⁹². Brutalność zabójstw doprowadziła do intensyfikacji aktywności USA wobec Państwa Islamskiego²⁹³.

Kalifat, inspirując do kolejnych ataków na terytorium Stanów Zjednoczonych, usiłował przenieść konflikt poza zasadniczy obszar swojego oddziaływania. Dokonywane przez zradykalizowane jednostki akty przemocy miały prowadzić do sukcesywnego osłabiania i degradacji przeciwnika²⁹⁴ przy jednoczesnym wzmacnianiu polaryzacji społecznej oraz reaktywnej koradykalizacji. Celem takich procesów było wywołanie konfliktów wewnętrznych – w takim kontekście politycznym i społecznym wyznawcy islamu (którzy mieli być coraz bardziej alienowani i marginalizowani) mogli rozpocząć bezpośrednie zwalczanie oponenta na „ziemiach wroga”. Ostatecznie jednak Państwo Islamskie dążyło do wciągnięcia Stanów Zjednoczonych w pełnoskalowy konflikt, w ramach którego rozegrać się miało zapowiedziane w prorocztwach apokaliptyczne starcie. Dodać należy, że organizacja postrzegała same USA jako niezdolne do podjęcia efektywnych działań. Fakt utworzenia koalicji nie był według ugrupowania wyrazem potęgi, a raczej świadectwem słabości Zachodu i zapowiedzią jego nieuchronnej klęski²⁹⁵.

²⁹¹ *Islamic State executes second US journalist*, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/9/2/islamic-state-claimstohaveexecutedusjournaliststevenstotloff.html> (dostęp: 29.06.2021). Podobnie jak w przypadku zabójstwa James’a Foley’a, śmierć Stevena Sotloff’a również przedstawiano jako winę rządu USA. Kwestia ta została poruszona w tekście: *A Message From Sotloff*, „Dabiq”, Issue 4, Dhul-Hijjah 1435 (11 October 2014), s. 47–49. Wspomnieć należy też o innym znanym zakładniku kalifatu – Johnie Cantlie. Brytyjski dziennikarz wystąpił w kilku filmach propagandowych Państwa Islamskiego w serii „Lend Me Your Ears”, a także był redaktorem kilku artykułów w magazynie „Dabiq”, w którym miał swoją rubrykę. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy John Cantlie przystąpił do organizacji dobrowolnie, czy też został zmuszony do współpracy – szerzej w: J. Denselow, *ISIL and the curious case of John Cantlie*, www.aljazeera.com/opinions/2016/3/22/isil-and-the-curious-case-of-john-cantlie (dostęp: 29.06.2021). Dokładny los dziennikarza pozostaje nieznyany – nie został poddany egzekucji, ani nie został też wypuszczony przez ugrupowanie. Uważa się jednak, iż John Cantlie nie żyje – *John Cantlie: Ten years since IS kidnap of British journalist in Syria*, www.bbc.com/news/uk-63711446 (dostęp: 24.11.2022).

²⁹² Szerzej o innych ofiarach i egzekucjach dokonanych przez „Jihadi Johna” w: N. Khomami, *Mohammed Emwazi: who were his victims?*, www.theguardian.com/uk-news/2015/nov/13/mohammed-emwazi-who-were-his-victims (dostęp: 29.06.2021).

²⁹³ Z.J. Miller, *Obama Says 'Entire World Is Appalled' by ISIS Beheading of Journalist*, www.time.com/3148919/obama-isis-james-foley-execution (dostęp: 29.06.2021).

²⁹⁴ W ostatnim numerze magazynu „Dabiq” Państwo Islamskie wskazuje, że wykalkulowana wojna z Zachodem jest toczona i eskalowana w celu wciągnięcia przeciwników „coraz głębiej i głębiej w bagno”. Stopniowe osłabianie oponentów przez zmuszenie ich do ponoszenia coraz większych wydatków w niemożliwym do wygrania konflikcie miał doprowadzić do sytuacji, w której to kalifat będzie określał warunki końcowe owej konfrontacji – *Why We Hate You & Why We Fight You*, op. cit., s. 33.

²⁹⁵ B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 210.

3.3. Aktywność Państwa Islamskiego wymierzona w państwa europejskie

Istotnym elementem wizji strategicznej Państwa Islamskiego była walka z Zachodem oraz jego sojusznikami, przez co teatr aktywności organizacji obejmował również Europę. Aktywność kalifatu wobec państw europejskich charakteryzowała się zdecydowanie większą niż w stosunku do USA częstotliwością zamachów, a także skalą i zasięgiem oddziaływania. Taki stan rzeczy wynikał między innymi z faktu, że w Europie Zachodniej odnotować można znaczne skupiska mniejszości muzułmańskich. Co więcej, właśnie do tych państw zasadniczo kierowały się fale uchodźców w związku z kryzysem na Bliskim Wschodzie. Państwo Islamskie traktowało taki kontekst za sprzyjający i próbowało wykorzystywać go na rzecz realizacji swoich założeń strategicznych oraz możliwości destabilizacji społecznej (przez inspirowanie do dalszych fal przemocy). Organizowane zamachy miały przyczynić się z jednej strony do zniechęcenia atakowanych państw do dalszego udzielania wsparcia globalnej koalicji (a nawet zmusić je do opuszczenia sojuszu), z drugiej zaś do zmiany nastrojów społecznych w Europie, a efekcie wzmocnienia wynikających z nich negatywnych zjawisk i procesów politycznych, w szczególności alienacji i radykalizacji społeczności islamskich. Ataki terrorystyczne odbywały się zasadniczo w państwach Europy Zachodniej, przede wszystkim we Francji, w Niemczech, Belgii oraz Wielkiej Brytanii. Podkreślić jednak należy, że kalifat nie był jedynym i wyłącznym podmiotem odpowiedzialnym za wszystkie zamachy na terenie Europy²⁹⁶. W niektórych przypadkach trudno też ustalić lub wskazać bezpośrednie powiązania z organizacją.

Francję można uznać za specyficzny cel terroryzmu ze strony Państwa Islamskiego. W latach 2015-2019 Francja była najczęściej atakowanym przez ugrupowanie państwem w Europie²⁹⁷. Taki stan rzeczy wynikał z szeregu pośrednich i bezpośrednich czynników

²⁹⁶ Najgłośniejszym przykładem w tym kontekście był atak na redakcję czasopisma satyrycznego „Charlie Hebdo” przeprowadzony w Paryżu 7 stycznia 2015 roku (w odwecie za publikację karykatury proroka Muhammada). Do zamachu przyznała się Al-Kaida Półwyspu Arabskiego. Szerzej na temat ataku w: M. Abi-Habib, M. Coker, H. Almasmari, *Al Qaeda in Yemen Claims Responsibility for Charlie Hebdo Attack*, www.wsj.com/articles/yemens-al-qaeda-branch-claims-responsibility-for-charlie-hebdo-attack-1421231389 (dostęp: 16.07.2021). Dzień później w stolicy Francji doszło do kolejnego aktu terrorystycznego – zamachowiec wkroczył z bronią palną do sklepu koszerne. W rezultacie napaści 4 zakładników zostało zabitych. Co istotne, terrorysta powiązany był z organizatorami ataku na „Charlie Hebdo”, jednak w odróżnieniu od nich zamachowiec zadeklarował wierność Państwu Islamskiemu – *France attacks: Police storm Kosher supermarket*, www.bbc.com/news/av/world-europe-30753200 (dostęp: 16.07.2021). Sama organizacja aprobowala obie operacje terrorystyczne, zachęcając równocześnie swoich zwolenników w europie do organizowania kolejnych zamachów.

²⁹⁷ S. Gliwa, A.K. Olech, *Republika Francuska w obliczu działalności terrorystycznej i dezinformacyjnej Państwa Islamskiego*, Instytut Nowej Europy, 15.09.2020, s. 2. Dokument dostępny pod adresem: <https://ine.org.pl/republika-francuska-w-obliczu-dzialalnosci-terrorystycznej-i-dezinformacyjnej-panstwa-islamskiego> (dostęp: 16.07.2021). Ci sami autorzy wskazują, że w latach 2015-2019 we Francji miało miejsce

historycznych, do których zaliczają się na przykład zaszłości kolonialne, niekontrolowany wzrost radykalizacji społeczności muzułmańskiej czy procesy migracyjne z lat 70. XX wieku²⁹⁸.

Najpoważniejszym w skutkach oraz liczbie ofiar incydem terrorystycznym w historii Francji był tak zwany „krwawy piątek” z 13 listopada 2015 roku. Na terenie Paryża nastąpiła wówczas seria skoordynowanych ataków. Ciąg zamachów rozpoczęła detonacja ładunku wybuchowego w pobliżu stadionu, następnie (w krótkim odstępie czasu) doszło do kolejnych eksplozji i kilku strzelanin w różnych punktach miasta²⁹⁹. W reakcji na wydarzenia wprowadzono ogólnokrajowy stan wyjątkowy, a także zawieszono ruch graniczny. Państwo Islamskie oficjalnie potwierdziło swoją odpowiedzialność za zamachy, wyraźnie zaznaczając, iż jego bojownicy dokonali uderzeń w precyzyjnie dobranych miejscach w stolicy Francji³⁰⁰.

Kolejnym głośnym zamachem terrorystycznym, który przeprowadzono w odpowiedzi na wezwanie Państwa Islamskiego, był atak w Nicei z 14 lipca 2016 roku³⁰¹. W czasie święta narodowego (Dzień Bastylji) zamachowiec wjechał samochodem ciężarowym w znajdujących się na promenadzie przechodniów, zabijając w ten sposób 86 osób i raniąc ponad 200. Inne incydenty o zbliżonym charakterze (jednak o mniejszej skali i liczbie ofiar) miały miejsce między innymi w Saint Etienne du Rouvray (26 lipca 2016), Marsylii (1 października 2017), Paryżu (12 maja 2018 roku) oraz Strasburgu (1 grudnia 2018)³⁰². Wspomnieć też można o próbie wysadzenia fabryki w Saint-Quentin-Fallavier z 26 czerwca 2015 roku³⁰³.

Zamachy powiązane z kalifatem przeprowadzono również w innych państwach europejskich. Najpoważniejszy w skutkach atak terrorystyczny na terenie Niemiec miał

ponad sto zamachów terrorystycznych związanych z ideologią dżihadystyczną. Zjawisko terroryzmu było obecne w tym państwie jeszcze przed rozpoczęciem działalności Państwa Islamskiego, jednak wraz z pojawieniem się ugrupowania można mówić o zdecydowanie większej częstotliwości i skali przeprowadzanych ataków.

²⁹⁸ M. Senko, *Działalność Państwa Islamskiego we Francji w latach 2014–2016* [w:] K. Danielewicz (red.), *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania, taktyka działania*, Napoleon V, Oświęcim 2019, s. 124–127.

²⁹⁹ *Paris attacks: What happened on the night*, www.bbc.com/news/world-europe-34818994 (dostęp: 17.07.2021). Kulminacją serii zamachów „krwawego piątku”, w wyniku którego śmierć poniosło około 130 osób, a ponad 300 zostało rannych, była strzelanina w teatrze muzycznym Bataclan – szerzej o ataku w: *Paris attacks: More than 120 killed in concert hall siege, bombings and shootings; suspected terrorists dead*, www.abc.net.au/news/2015-11-14/paris-attacks-120-dead-in-shootings-explosions/6940722?nw=0 (dostęp: 17.07.2021).

³⁰⁰ M. Castillo, M. Haddad, M. Martinez, S. Almasi, *Paris suicide bomber identified; ISIS claims responsibility for 129 dead*, <https://edition.cnn.com/2015/11/14/world/paris-attacks/index.html> (dostęp: 17.07.2021).

³⁰¹ *Islamic State group claims Nice attack, French police make arrests*, www.france24.com/en/20160716-live-islamic-state-group-claims-nice-attack (dostęp: 17.07.2021).

³⁰² Zamachy te zostały szczegółowo przedstawione w: A. Wejksznier, *Europejska armia kalifatu. Centrum supersieci. Tom I*, Diffin, Warszawa 2020, s. 171–178.

³⁰³ B. Chappell, *Man Beheaded In Terrorist Attack On French Factory*, www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/06/26/417696368/man-beheaded-at-french-factory-in-apparent-isis-attack (dostęp: 17.07.2021).

miejsce 19 grudnia 2016 roku w Berlinie. W sposobie realizacji zamach przypominał wydarzenia z Nicei – terrorysta staranował skradzioną ciężarówką tłum zgromadzony na świątecznym jarmarku³⁰⁴. Po ataku sprawca, wykorzystując komunikację publiczną, zbiegł do Włoch, gdzie 23 grudnia został zastrzelony podczas próby ujęcia przez policję. Inne ze znamiennych aktów przemocy w tym państwie zostały dokonane między innymi w Essen (16 kwietnia 2016), Würzburgu (atak nożownika z 18 lipca 2016), Ansbach (24 lipca 2016) czy też w Kolonii (15 października 2018)³⁰⁵.

W przypadku Belgii najbardziej tragicznym w skutkach wydarzeniem była seria skoordynowanych ataków w Brukseli z 22 marca 2016 roku. Doszło wówczas łącznie do trzech eksplozji – dwóch na lotnisku oraz na jednej ze stacji metra³⁰⁶. Istotną rolę w kontekście tych zdarzeń odgrywa fakt, iż część terrorystów odpowiedzialnych za ataki była zaangażowana również w organizację zamachu w Paryżu z listopada 2015 roku³⁰⁷. Oznacza to, że zamachowcy funkcjonowali w ramach szerszych sieci terrorystycznych.

Z kolei w Wielkiej Brytanii największy atak, za który odpowiedzialne było Państwo Islamskie, miał miejsce 22 maja 2017 roku w Manchesterze. Zamachowiec-samobójca zdetonował wówczas ładunek wybuchowy tuż po zakończeniu koncertu odbywającego się w hali widowiskowo-sportowej. Incydent ten był najpoważniejszym w skutkach zamachem terrorystycznym w tym państwie od 2005 roku³⁰⁸. W kontekście aktów przemocy dokonanych w imieniu kalifatu w Wielkiej Brytanii wspomnieć można również o dwóch innych zamachach, które przeprowadzono 22 marca i 3 czerwca 2017 roku w Londynie. W pierwszym przypadku terrorysta staranował ludzi zgromadzonych na moście w pobliżu brytyjskiego parlamentu, po czym zaatakował nożem policjantów³⁰⁹. Drugi atak był podobny,

³⁰⁴ *Berlin lorry attack: What we know*, www.bbc.com/news/world-europe-38377428 (dostęp: 19.07.2021).

³⁰⁵ A. Wejksznier, *Europejska armia kalifatu...*, *op. cit.*, s. 113–117 oraz 126–127.

³⁰⁶ K. Yourish, et al., *What Happened at Each Location in the Brussels Attacks*, www.nytimes.com/interactive/2016/03/22/world/europe/brussels-attacks-graphic.html (dostęp: 19.07.2021). Innym przykładem zamachu w Belgii, który został zainspirowany przez Państwo Islamskie był przeprowadzony 25 maja 2014 roku atak na Muzeum Żydowskie – A. Penketh, *Brussels Jewish Museum shooting: suspect with Islamist links arrested*, www.theguardian.com/world/2014/jun/01/suspect-arrest-brussels-jewish-museum-shooting (dostęp: 19.07.2021).

³⁰⁷ R. Quivooij, *The Brussels Attacks: Challenges of Unravelling Terrorist Networks*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, RSIS Commentary, No. 067 – 29 March 2016, s. 1. Dokument dostępny pod adresem: www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2016/03/CO16067.pdf (dostęp: 19.07.2021).

³⁰⁸ J. Carroll, M. Batt, *CT Quick Look: Manchester Arena bombing, 22 May 2017*, ASPI Counter-Terrorism Policy Centre. Dokument dostępny pod adresem: www.aspi.org.au/report/ct-quick-look-manchester-arena-bombing-22-may-2017 (dostęp: 19.07.2021).

³⁰⁹ *Westminster attack: What happened*, www.bbc.com/news/uk-39355108 (dostęp: 19.07.2021).

jeżeli chodzi o realizację i wykorzystane narzędzia – trzech terrorystów obrało za cel przechodniów znajdujących się na Moście Londyńskim i pobliskim targu³¹⁰.

Przytoczone zamachy nie wyczerpują obszernej listy przejawów aktywności terrorystycznej Państwa Islamskiego w Europie, która wykraczała również poza poruszone państwa. Przykłady działań o takim charakterze odnotować można było również w Danii, Szwecji oraz Hiszpanii³¹¹. Zaznaczyć należy, że zarówno występowanie zjawiska terroryzmu, jak i jego nasilenie w Europie Zachodniej nie było przypadkowe. Wskazuje się, że intensyfikacja tego fenomenu jest w znacznym stopniu konsekwencją procesów marginalizacji muzułmanów, którzy przybyli do państw europejskich w wyniku procesów migracyjnych z drugiej połowy XX wieku, a także faktu, że próby ich integracji okazały się nieskuteczne³¹². Wykluczenie społeczne, polityczne oraz ekonomiczne dotyczące szczególnie młodsze pokolenie migrantów wzmacniało zaburzenia związane z poczuciem przynależności. Takie procesy zauważyć można było w Niemczech, Belgii, Wielkiej Brytanii, czy też we wspomnianej Francji – czyli przede wszystkim w państwach będących głównymi celami ataków dokonywanych w imieniu Państwa Islamskiego. Nastroje i sentymenty obecne w marginalizowanych społecznościach muzułmańskich w Europie Zachodniej stworzyły dogodne warunki dla działalności ugrupowania i realizacji jego wizji strategicznej w zakresie destabilizacji. Państwo Islamskie uzyskało możliwość pozyskiwania oraz radykalizacji zwolenników (za pomocą oddziaływań propagandowych), którzy następnie mogli włączyć się w organizację zamachów terrorystycznych. Młodzi i podatni na kryzys tożsamości Europejczycy muzułmanie stanowili również istotny element strategii rekrutacyjnej kalifatu – z racji stosunkowo niewielkiego dystansu geograficznego (a co za tym idzie mniejszych problemów natury logistycznej) mogli w łatwiej przedostawać się na obszary Iraku i Syrii³¹³. Według szacunków w sumie ponad 5 tysięcy osób opuściło poszczególne państwa europejskie i udało się na obszary pod kontrolą kalifatu, żeby uczestniczyć w prowadzonych przez niego walkach³¹⁴.

³¹⁰ *London attack: Seven killed in vehicle and stabbing incidents*, www.bbc.com/news/uk-40146916 (dostęp: 19.07.2021).

³¹¹ Przykładami w kontekście tych państw mogą być ataki terrorystyczne w Kopenhadze (z 14 lutego 2015), w Sztokholmie (7 kwietnia 2017) oraz w Barcelonie i Cambrils (kolejno z 17 i 18 sierpnia 2017).

³¹² R.J. Pauly, K. Roberts, *The European Response to IS* [w:] J. Covarrubias, T. Lansford, R.J. Pauly (ed.), *op. cit.*, s. 163 oraz 166–168.

³¹³ *Ibidem*, s. 168–169.

³¹⁴ *Foreign Fighters. An Updated Assessment...* *op. cit.*, s. 12–13. (dostęp: 21.07.2021). Warto zaznaczyć, że większość z podanej liczby (ponad 3700) tzw. zagranicznych bojowników (*foreign fighters*), którzy przybyli z Europy pochodziło z czterech państw: z Francji, Wielkiej Brytanii, Niemiec oraz Belgii. Dodać należy, że w poszczególnych państwach – jak na przykład w Holandii – można mówić o większej skuteczności polityki

Terroryzm służył kalifatowi jako narzędzie wzbudzania poczucia ogólnego zagrożenia. W tym celu organizacja próbowała wykorzystywać również potencjalne słabe punkty i problemy społeczne państw europejskich związane z sytuacją kryzysu migracyjnego, który pojawił się w następstwie wydarzeń Arabskiej Wiosny i przedłużającego się konfliktu w Syrii (a w pewnej mierze jako skutek ekspansji i działalności militarnej samego kalifatu). Wzmożony ruch migrantów i uchodźców, który osiągnął szczyt w 2015 roku³¹⁵, stał się znaczącym wyzwaniem politycznym dla całej Europy. Kryzys ten uwidocznił ograniczenia zarówno w poziomie bezpieczeństwa europejskich granic zewnętrznych, jak i w zdolności państw do efektywnego rozwiązywania problemów, które pojawiły się w kontekście zaistniałej sytuacji. Chaos wynikający z masowego przepływu migrantów mógł stanowić czynnik ułatwiający proceder przetrzymywania bojowników z terytoriów kalifatu³¹⁶. Udując uchodźców członkowie Państwa Islamskiego mogli zatem przedostawać się do Europy i planować, a następnie przeprowadzać zamachy terrorystyczne³¹⁷. Warto dodać, że mobilności zamachowców sprzyjać mogła polityka braku kontroli granicznych (lub też ich ograniczenia) funkcjonująca na mocy układu z Schengen – stało się to szczególnie widoczne po ataku w Berlinie z 19 grudnia 2016 roku. Kryzys migracyjny można też postrzegać jako czynnik ułatwiający kalifatowi radykalizację przybyłych migrantów i ich rekrutację na rzecz podejmowania aktywności terrorystycznej. Przede wszystkim jednak ugrupowanie starało się jednak przede wszystkim podsycać obawy dotyczące muzułmańskich uchodźców wśród obywateli i rządów europejskich. Dążenie do polaryzacji społecznej przez próby manipulowania nastrojami i kreowanie antyislamskich sentymentów miały w założeniu

integracji muzułmanów, co stanowiło czynnik utrudniający kalifatowi rekrutację i aktywizację jego zwolenników.

³¹⁵ Wskazuje się, że do Europy przybyło wówczas ponad milion migrantów i uchodźców, szczególnie z Syrii, Afganistanu oraz Iraku – P. Connor, *Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015*, Pew Research Center, August 2, 2016, s. 4–5. Dokument dostępny pod adresem: www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/ (dostęp: 22.07.2021).

³¹⁶ *Islamic State militants 'smuggled to Europe'*, www.bbc.com/news/world-africa-32770390 (dostęp: 22.07.2021). Choć rzeczywiście pojawiały się komentarze mówiące o zjawisku „szmuglowania bojowników” do państw europejskich, to w istocie trudno ustalić skalę takiego procederu.

³¹⁷ Przykładem może być zamachowiec odpowiedzialny za akt terrorystyczny z 25 maja 2014 roku w Muzeum Żydowskim w Brukseli, który przez ponad rok przebywał w Syrii – P. Nesser, *Islamist Terrorism In Europe*, Oxford University Press, New York-Oxford 2018, s. 287–288. Również terroryści zaangażowani w ataki w Paryżu z 13 listopada 2015 roku (sieć francusko-belgijska) przedostali się do Europy z Bliskiego Wschodu – byli to przede wszystkim zagraniczni bojownicy Państwa Islamskiego, którzy powrócili do państwa swojego pochodzenia z zamiarem przeprowadzenia zamachów – szerzej w: A. Wejkszner, *Samotne wilki kalifatu? Państwo Islamskie i indywidualny terroryzm dżihadystyczny w Europie Zachodniej*, Diffin, Warszawa 2018, s. 96–97. Wspomnieć można też o sprawcy zamachu dokonanego w Berlinie 19 grudnia 2016 roku. Zamachowiec był uchodźcą pochodzącym z Tunezji, który przybył do Europy po wydarzeniach Arabskiej Wiosny – *Berlin truck attack: Tunisian perpetrator Anis Amri*, www.bbc.com/news/world-europe-38396987 (dostęp: 22.07.2021).

doprowadzić do powstania lub pogłębienia różnic i napięć o charakterze międzykulturowym. Antagonizmy polityczne zauważalne były w pewnym zakresie również na poziomie międzypaństwowym – kryzys migracyjny i towarzyszące mu procesy przekładały się na brak konsensusu i uwypuklenie różnic w interesach członków Unii Europejskiej, co z kolei przyczyniło się do osłabienia dotychczasowego stopnia integracji w ramach struktur unijnych³¹⁸. Zasadniczym problemem w tym aspekcie były kontrowersje w zakresie polityki relokacji uchodźców.

Zjawiskiem towarzyszącym aktywności Państwa Islamskiego wymierzonej w państwa europejskie, był rozwój i wzrost znaczenia partii o charakterze populistycznym. Zamachy terrorystyczne, w połączeniu ze skutkami kryzysu migracyjnego, stały się czynnikiem stymulującym ugrupowania polityczne wpisujące się w ostatnią falę europejskiego (głównie skrajnie prawicowego) populizmu³¹⁹. Tego typu partie wykorzystywały antyimigrancką i kierowaną przeciwko mniejszościom muzułmańskim retorykę w celu zaistnienia na scenie politycznej oraz zdobycia poparcia. Zwroty europejskich społeczeństw w stronę nacjonalistycznych postaw³²⁰ sprawiły, że poszczególne partie populistyczne uzyskały wyniki wyborcze, które pozwoliły im na skuteczne wejście do krajowych parlamentów.

³¹⁸ Implikacje kryzysu migracyjnego i zaistniałe w jego kontekście spory w ramach Unii Europejskiej przedstawiono na przykład w: M. Stolarczyk, *Główne przyczyny i przejawy kryzysów w Unii Europejskiej oraz ich implikacje dla dalszego procesu integracji europejskiej*, „Roczniki Nauk Społecznych”, tom 8(44), numer 3 – 2016, s. 20–26. Najważniejsze kwestie dotyczące polityki Unii Europejskiej wobec kryzysu migracyjnego zostaną również poruszone w rozdziale 4.

³¹⁹ Fenomen europejskiego prawicowego populizmu (*right-wing populism*, inaczej też *far-right (wing) populism*, *national-populism* lub *right-wing nationalism*) odnosi się do ruchów łączących „element populistyczny” (populistyczną „quasi-ideologię”) z prawicową retoryką, a także kontestujących establishmentowe rządy w poszczególnych państwach w Europie. Kryzys migracyjny istotnie wpłynął na proces rozwoju i pozycję partii zaliczających się do tego nurtu. Postulaty wymierzone przeciwko migrantom stanowiły jeden z wyznaczników i cechę szczególną ugrupowań populistycznych. Zaznaczyć jednak należy, iż sam europejski prawicowy populizm jest zjawiskiem niezwykle złożonym i jednocześnie pojemnym – w jego składzie znajdują się również inne elementy – jak na przykład eurosceptycyzm. Specyfikę zjawiska poruszono między innymi w: R. Eatwell, M. Goodwin, *National Populism. The Revolt Against Liberal Democracy*, Penguin Books, London 2018. Szerzej na ten temat również na stronie *European Center for Populism Studies* – www.populismstudies.org/Vocabulary/right-wing-populism (dostęp: 24.07.2021). Z kolei nastroje antymuzułmańskie jako komponent prawicowego populizmu zostały poruszone w: S. Hamid, *The role of Islam in European populism: How refugee flows and fear of Muslims drive right-wing support*. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/the-role-of-islam-in-european-populism-how-refugee-flows-and-fear-of-muslims-drive-right-wing-support (dostęp: 24.07.2021). Warto dodać, że autor wskazuje na Węgry jako przykład skrajnej intensywności antymuzułmańskich sentymentów w Europie. Istotny jest również fakt, że antyislamska retoryka odnosi się też do muzułmanów, którzy są obywatelami państw europejskich. W związku z tym ugrupowania populistyczne, propagując swoje postulaty przeciwko migrantom, równocześnie podsycali niechęć wobec części obywateli swojego państwa. Antyislamski element populizmu został przytoczony również w: J. Haynes, *Right-Wing Populism and Religion in Europe and the USA*. Dokument dostępny pod adresem: www.mdpi.com/2077-1444/11/10/490/htm (dostęp: 24.07.2021). W artykule zaznaczono, że ruchy populistyczne w Europie Zachodniej i Centralnej (a także w Stanach Zjednoczonych) wykorzystują sentymenty i różnice kulturowe, aby przedstawiać muzułmanów jako zagrożenie dla „cywilizacyjnej” czy też „chrześcijańskiej” integralności.

³²⁰ *Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide*, www.bbc.com/news/world-europe-36130006 (dostęp: 24.07.2021).

Najważniejszymi przykładami w tym względzie są Front Narodowy³²¹ (*Front National, FN*) we Francji oraz niemiecka Alternatywa Dla Niemiec (*Alternative für Deutschland, AfD*)³²². Należy też wspomnieć o przypadku Wielkiej Brytanii, gdzie atmosfera niepewności w związku z kryzysem migracyjnym i zjawiskiem terroryzmu wpłynęła na decyzję o przeprowadzeniu referendum (oraz jego końcowy wynik) w sprawie wyjścia tego państwa ze struktur Unii Europejskiej³²³. Z kolei na poziomie Parlamentu Europejskiego ugrupowania populistyczne wraz z partiami eurosceptycznymi utworzyły grupę polityczną Europa Narodów i Wolności (*Europe of Nations and Freedom*), która otworzyła możliwości szerszego prezentowania postulatów o skrajnym charakterze na szczęblu Unii Europejskiej. Sama retoryka i programy partii populistycznych w znaczącej mierze wiązały się z próbami polaryzacji dyskursu, wykorzystywaniem elementów nostalgii, czy też ujmowania złożonej rzeczywistości socjopolitycznej i ekonomicznej w uproszczony i dychotomiczny sposób³²⁴, a islamofobiczny komponent doskonale uwiarygadniał narrację propagandową kalifatu. Tworzenie i umacnianie postaw opierających się na zasadzie kontrastu („my” versus „oni”)

³²¹ Kandydatka Frontu Narodowego (od 2018 roku Zjednoczenie Narodowe) – Marie Le Pen – w wyborach prezydenckich we Francji w 2012 roku zdobyła 17,90% głosów, co stanowiło trzeci wynik w tym państwie. W kolejnych wyborach w 2017 roku Le Pen (uzyskując 21,30% poparcia) zakwalifikowała się do drugiej tury, w której otrzymała 33,90% głosów. Znaczący jest również fakt, że w 2014 roku w wyborach do Parlamentu Europejskiego Front Narodowy osiągnął najwyższy wynik we Francji, zdobywając blisko 25% poparcia, co przełożyło się na 23 mandaty – *Results of the 2014 European elections*, www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/country-results-fr-2014.html (dostęp: 24.07.2021).

³²² Powstała w 2013 roku Alternatywa Dla Niemiec w pierwszym swoim starcie do Bundestagu (w 2013 roku) nie przekroczyła progu wyborczego. W kolejnych wyborach w 2017 roku ugrupowanie zdobyło 12,5% głosów i 94 miejsca w parlamencie, przez co partia stała się trzecią siłą polityczną w Niemczech – *Bundestag election 2017*, www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html (dostęp: 24.07.2021). Z kolei w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku AfD uzyskała (przy 7% poparciu) 7 z 96 mandatów. Przykładem partii stosującej populistyczną retorykę może być też holenderska Partia Wolności (*Partij voor de Vrijheid, PVV*), której wynik w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2014 roku wynosił 13,32% poparcia (trzeci wynik w Holandii), co przełożyło się na 4 mandaty. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego z 2014 (w odniesieniu do przytoczonych partii) zaczerpnięto z: *Results of the 2014 European elections*, www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html (dostęp: 24.07.2021). Należy zaznaczyć, że zjawisko populizmu nie ograniczało się wyłącznie do państw Europy Zachodniej – specyficznymi przykładami są też Polska i Węgry. W państwach tych partie o charakterze populistycznym (łącznie prawicową, nacjonalistyczną i eurosceptyczną retorykę) zdobyły władzę i ukonstytuowały rządy. Przypadek Polski i Węgier został szerzej poruszony w: A. Balcer, *Beneath the surface of illiberalism: The recurring temptation of 'national democracy' in Poland and Hungary – with lessons for Europe*, Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich, Warszawa 2016. Dokument dostępny pod adresem: <https://wise-europa.eu/en/2017/02/14/beneath-the-surface-of-illiberalism-2> (dostęp: 24.07.2021).

³²³ E. Brady, *An analysis of Patterns of Change Arising from the Syrian Conflict: Islamic Terrorism, Refugee Flows and Political Destabilization in Europe*, „Journal of Terrorism Research”, Volume 8, Issue 1, February 2017, s. 53–67. Artykuł dostępny pod adresem: <https://cvir.st-andrews.ac.uk/article/10.15664/jtr.1298> (dostęp: 24.07.2021). Zdaniem autorki konsekwencje konfliktu w Syrii – przepływ migrantów i terroryzm – uwypukliły podziały społeczne i wzmocniły tendencje nacjonalistyczne, które doprowadziły w Europie do największej destabilizacji politycznej od czasów II wojny światowej.

³²⁴ Zauważyć można, że wskazane elementy dyskursu polaryzacyjnego mają charakter uniwersalny i były wykorzystywane zarówno przez partie populistyczne, jak i Państwo Islamskie – szerzej w: O. Alsawadi, *European far-Right populism and ISIS: Two sides of the same coin?*, www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/european-far-right-populism-and-isis-two-sides-same-coin/ (dostęp: 24.07.2021).

oraz rosnące w społeczeństwach europejskich obawy przed islamem sprzyjały celom i założeniom strategicznym Państwa Islamskiego, które wprost dążyło (a równocześnie nawoływało) do wojny kulturowej o religijnym podłożu. Atmosfera konfliktu miała z jednej strony ułatwiać mobilizację sympatyków kalifatu, z drugiej zaś prowadzić do dalszych podziałów wśród oponentów.

Warto również poruszyć pewien ciekawy wątek związany ze strategią i działalnością Państwa Islamskiego wobec państw europejskich (oraz Stanów Zjednoczonych, a w istocie całego Zachodu), jakim była możliwość zawieszenia broni³²⁵. Organizacja dopuszczała teoretyczną ewentualność zaprzestania walki ze swoimi przeciwnikami, wskazując jednocześnie, iż takie rozwiązanie jest w pełni zgodne z islamem. Tego rodzaju „rozejm” miał być w założeniu tymczasowy, kalifat zaś – gdyby uznał, iż jest on konieczny – mógł go wprowadzić na zasadzie jednostronnej deklaracji. Brak jednak jakichkolwiek precyzyjnych kryteriów kiedy, w jaki sposób i w jakich warunkach zawieszenie broni mogłoby zostać wprowadzone oraz kiedy miałoby nastąpić jego zakończenie. Instrument ten, choć nie został wdrożony przez kalifat, mógł potencjalnie być uzasadnionym z ideologicznego punktu widzenia narzędziem na rzecz próby stabilizacji i nawiązywania pragmatycznych stosunków z aktorami zewnętrznymi.

Państwa europejskie stanowiły istotny cel przemocy kalifatu, której okres szczególnego nasilenia rozpoczął się zasadniczo w 2015 roku. Organizacja za pośrednictwem swojego oddziaływania potrafiła pozyskać zwolenników i zainspirować ich do dokonania w poszczególnych państwach znacznej liczby zamachów. Sposób przeprowadzenia ataków wskazywał, że ich autorzy przeważnie nie stanowili faktycznego elementu struktur Państwa Islamskiego, lecz działali spontanicznie pod wpływem propagandy ugrupowania – wyjątkiem w tym zakresie są jednak wydarzenia „krwawego piątku”. Organizacja jest odpowiedzialna za najbardziej tragiczne akty terrorystyczne w historii Francji, Belgii i Niemiec. Nie bez znaczenia jest fakt, że zarówno skala, jak i liczba zamachów stanowią w pewnej mierze skutek obecnych w samej Europie uwarunkowań społecznych. Poza aktywnością o charakterze terrorystycznym Państwo Islamskie dążyło również do wykorzystania narastającego kryzysu migracyjnego i wynikających z niego zjawisk. Napływ uchodźców, który przekładał się na dodatkowe napięcia czy też podziały społeczne oraz polityczne (czego wyrazem był rozkwit zjawiska populizmu), stanowił według kalifatu okazję do

³²⁵ Kwestia ta została poruszona w pierwszym punkcie tekstu *Why We Hate You & Why We Fight You*, który znalazł się w ostatnim numerze magazynu propagandowego „Dabiq” – *Why We Hate You & Why We Fight You*, *op. cit.*, s. 31.

długofalowego oddziaływania na państwa europejskie. Państwo Islamskie za pomocą strategii polegającej na wzmacnianiu panującego kryzysu poprzez ataki terrorystyczne dążyło do sukcesywnego osłabiania przeciwnika, a narastająca polaryzacja społeczna miała prowadzić do upowszechnienia niechęci wobec zamieszkujących Europę muzułmanów. Dopiero w takich okolicznościach mogło dojść do eliminacji „szarej strefy”, czyli sytuacji, w której dwa przeciwstawne, skonsolidowane i antagonistyczne obozy zmierzają do nieuchronnej konfrontacji, przez co (kłopotliwa ze strategicznego punktu widzenia) neutralność lub bierność wiernych zamieszkujących terytoria „krzyżowców” miała się stawać niemożliwa – w obliczu zagrożenia egzystencjalnego konieczna ma być zatem aktywizacja, a następnie emigracja lub podjęcie walki na terytoriach wroga.

3.4. Grupy podległe Państwu Islamskiemu i wilajaty

Ogłoszenie kalifatu przez Abu Bakra al-Baghdadię 29 czerwca 2014 roku oznaczało wezwanie do zaakceptowania politycznego zwierzchnictwa Państwa Islamskiego. Odezwa ta została skierowana do całej muzułmańskiej *ummy*, w tym również do innych przedstawicieli ruchu dżihadystycznego. Dążenie do wzmocnienia i upowszechnienia wizji kalifatu można traktować jako praktyczny wyraz strategii „pozostawania i ekspansji”. Ugrupowanie starało się w ten sposób zwiększyć zasięg swoich wpływów i oddziaływania ideologicznego, a także umożliwić dalszą (wykraczającą poza obszar Iraku i Syrii) destabilizację. Wkrótce po proklamacji państwowości islamskiej swoją lojalność zaczęły deklarować liczne mniejsze grupy terrorystyczne. Do końca 2015 roku przysięgę wierności lub deklarację wsparcia złożyło ponad 40 organizacji z różnych regionów świata³²⁶, a w 2016 roku podległe kalifatowi ugrupowania odnotować można było już w 28 państwach³²⁷. Postępujący rozwój komórek dżihadystycznych pozwolił na powołanie przez Państwo Islamskie prowincji, czyli pewnego rodzaju filii (*affiliates*), określanych też jako wilajaty³²⁸. Lokalne „franczyzy”

³²⁶ Poza ugrupowaniami z Syrii i Iraku podporządkowanie kalifatowi ogłosiły poszczególne organizacje dżihadystyczne funkcjonujące między innymi w państwach takich jak: Algieria, Tunezja, Afganistan, Pakistan, Sudan, Filipiny czy Indonezja. Listę grup, które zadeklarowały swoją lojalność lub wsparcie wobec Państwa Islamskiego, przedstawiono w: O. Wasiuta, S. Wasiuta, P. Mazur, *op. cit.*, s. 144–145.

³²⁷ *Global Terrorism Index 2016*, Institute for Economics and Peace, s. 2. Dokument dostępny pod adresem: www.reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2016 (dostęp: 10.11.2021).

³²⁸ Wilajat (arab. *wilāya*, w liczbie mnogiej *wilāyat* – można tłumaczyć jako „prowincja”). W tłumaczeniu z arabskiego na język angielski pojawia się również słowo „state”, które odnosi się do subjednostki podziału państwa. *Wilāya* może zatem dotyczyć również elementów składowych jednostek o federacyjnym charakterze – jak w przypadku podziału administracyjnego Stanów Zjednoczonych. Dodać warto, że samo słowo *wilāya* wywodzi się od arabskiego *wali*, które oznacza „rządzić”, „zarządzać”) – jednostka terytorialna i administracyjna najwyższego stopnia w poszczególnych państwach muzułmańskich (na przykład

Państwa Islamskiego powstały w Libii, Algierii, Egipcie, Strefie Gazy, Arabii Saudyjskiej, Jemenie, Rosji (na Kaukazie), na obszarze Afganistanu i Pakistanu oraz w Nigerii³²⁹. Al-Baghdadi, nawołując do hidżry, apelował do muzułmanów, aby za cel podróży – poza zasadniczymi terytoriami kalifatu w Iraku i Syrii – obierali również właśnie wilajaty. Pomimo zadeklarowania swojej lojalności i podporządkowania, a przy tym przyjęcia doktryny oraz ideologii organizacji centralnej, prowincje charakteryzowały się wysokim stopniem niezależności, która odnosiła się przede wszystkim do kwestii operacyjnych oraz możliwości przeprowadzania ataków. Zaznaczyć jednak należy, że Państwo Islamskie posiadało określone standardy i kryteria związane z tworzeniem wilajatów³³⁰. W celu powołania nowej jednostki terytorialnej ugrupowanie dążące do przyłączenia się do kalifatu musiało wybrać ze swoich szeregów lidera, a następnie udokumentować swoją przysięgę wierności. Kolejnym etapem było przedstawienie strategii militarnej oraz wizji dotyczącej zarządzania skonsolidowanymi przez grupę obszarami. Proces ten kończył się zatwierdzeniem i uznaniem ze strony przywództwa Państwa Islamskiego nowego wilajatu. Organizacja zaznaczała jednak, że nawet pomimo złożenia *bay'a* żadna jednostka lub grupa nie może ustanowić filii – ani też uważać się za oficjalnego reprezentanta kalifatu bez uprzedniej zgody i zakończenia wspomnianej procedury³³¹. Weryfikacja, szczególnie pod kątem aspektów ideologicznych, miała być elementem zapewniającym, że wraz z ekspansją w określonych regionach wdrażany będzie również system opierający się na prawie szariackim. Taki stan rzeczy sprawiał, iż Państwo Islamskie w kontrolowany sposób mogło dalej eksportować swoją rewolucję przy jednoczesnym utwierdzaniu własnej pozycji jako nadrzędnego przedstawiciela ruchu salafickiego.

Wilajaty formowały się przeważnie w warunkach politycznej destabilizacji, którą starały się wykorzystywać i pogłębiać – podejmowały szereg aktywności o charakterze militarnym czy terrorystycznym (często w połączeniu z próbami powołania i utrzymania

w Afganistanie czy Tunezji). Termin ten wiąże się z okresem VII wieku i podbojów islamskich, w wyniku których ustanawiano regionalne zwierzchnictwa. Wobec zarządcy takiej prowincji (będącej w istocie niemal suwerennym państwem), który pełnił w imieniu kalifa władzę, stosowano tytuł *wali*. Państwo Islamskie zapożyczyło to nazewnictwo – organizacja używała określenia *wilayat* wobec swoich filii zewnętrznych oraz w odniesieniu do ustanowionych przez kalifat jednostek administracyjnych (na kontrolowanych obszarach w Iraku i Syrii).

³²⁹ Krótką charakterystykę poszczególnych wilajatów przedstawiono w: K. Leigh, J. French, J. Juan, *Islamic State and Its Affiliates*, <http://graphics.wsj.com/islamic-state-and-its-affiliates> (dostęp: 14.11.2021) oraz B. Rahmani, A. Tanco, *ISIS's Growing Caliphate: Profiles of Affiliates*, www.wilsoncenter.org/article/isis-growing-caliphate-profiles-affiliates (dostęp: 14.11.2021). W ostatnim odnośniku znajdują się również szacunkowe liczby bojowników w poszczególnych prowincjach.

³³⁰ *Wilāyat Khurāsān And The Bay'āt From Qawqāz*, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 35.

³³¹ *Ibidem*, s. 35.

instytucji wzorowanych na organizacji centralnej). Choć zakres działań prowincji był zdecydowanie bardziej ograniczony w porównaniu do Państwa Islamskiego, to jednak stanowiły one istotny instrument z punktu widzenia strategii i propagandy kalifatu.

Jednym z obszarów, gdzie Państwo Islamskie zaczęło stopniowo poszerzać swoje wpływy przez tworzenie zewnętrznych filii, było terytorium Libii. W państwie tym panował chaos polityczny, który rozpoczął się wraz z obaleniem Muammara al-Kaddafiego w 2011 roku. W Libii zostały powołane łącznie 3 prowincje – Tarabulus (na zachodzie), Barqa (we wschodniej części kraju) oraz Fezzan (region południowy) – wszystkie ogłosiły swoją wierność kalifatowi w drugiej połowie 2014 roku. W warunkach ogólnej destabilizacji grupy afiliowane przejęły kontrolę nad znajdującymi się u wybrzeży Morza Śródziemnego miastami Darna i Syrta. Szczególnie Syrta – z racji faktu, iż znajduje się tam największy libijski port służący do eksportu ropy naftowej – stanowiła istotny ośrodek strategiczny. Zajęcie portu oznaczało, że Państwo Islamskie zaczęło w istocie stwarzać bezpośrednie zagrożenie nie tylko dla gospodarki Libii, ale też dla interesów państw zachodnich (głównie importujących ropę państw z południowej części Europy)³³². Wskazuje się ponadto, iż Libia z racji swojego położenia geograficznego miała dla kalifatu istotne znaczenie również z punktu widzenia rekrutacji i szkolenia dżihadystów³³³. Kluczowym czynnikiem w tym zakresie są rozległe granice, przede wszystkim z Algierią i Nigerią, które mogły ułatwiać zwolennikom radykalnej ideologii salafickiej podróże z północnej części Afryki³³⁴. Jeżeli chodzi o przejawy aktywności libijskich grup podległych organizacji, wspomnieć można o zamordowaniu około trzydziestu koptyjskich³³⁵ chrześcijan w kwietniu 2015 roku³³⁶. Filie Państwa Islamskiego w Libii całkowicie straciły na znaczeniu wraz z odbiciem Syrty w grudniu 2016 roku przez libijskie siły rządowe³³⁷.

Przypadek Egiptu również wiąże się z destabilizacją polityczną, która istotnie przełożyła się na aktywizację ugrupowań dżihadystycznych. Po odsunięciu od władzy

³³² L. Jaeger, *Islamic State in Libya* [w:] C. Varin, D. Abubakar (ed.), *Violent Non-State Actors in Africa. Terrorists, Rebels and Warlords*, Palgrave Macmillan, Cham 2017, s. 79.

³³³ *Ibidem*, s. 80.

³³⁴ Libia postrzegana była przez Państwo Islamskie również jako strategiczny punkt do dalszej ekspansji w kierunku pobliskiego Egiptu i Tunezji.

³³⁵ Koptowie – grupa etniczna (potomkowie starożytnych Egipcjan) i religijna zamieszkująca głównie na terenach Egiptu i w mniejszym zakresie w Somalii. Koptowie w przeważającej większości są chrześcijanami – kościół koptyjski jest jedną z najstarszych wspólnot chrześcijańskich na świecie.

³³⁶ D. D. Kirkpatrick, *ISIS Video Appears to Show Executions of Ethiopian Christians in Libya*, www.nytimes.com/2015/04/20/world/middleeast/isis-video-purports-to-show-killing-of-ethiopian-christians.html (dostęp: 19.11.2021). Dżihadyści na większości z pojmanych koptów dokonali egzekucji przez odcięcie głowy, a po dokonaniu zbrodni upublicznili film z przebiegiem zabójstw.

³³⁷ E. Geranmayeh, H. al-Khoei, M. Toaldo, *After ISIS: How to Win the Peace in Iraq and Libya*, European Council On Foreign Relations, s. 8. Dokument dostępny pod adresem: www.ecfr.eu/publication/after_isis_how_to_win_the_peace_in_iraq_and_libya_7212 (dostęp: 19.11.2021).

prezydenta Husniego Mubaraka w 2011 roku rozpoczął się kryzys polityczny. Kolejny prezydent – Muhammad Mursi – został obalony w rezultacie przeprowadzonego przez wojsko zamachu stanu. Skutkiem tych wydarzeń były masowe protesty, liczne zamieszki, fale przemocy oraz konflikt wokół postaci byłego prezydenta³³⁸. W takich realiach politycznych zaczęła funkcjonować powiązana z Al-Kaidą grupa *Ansar Bait al-Maqdis (ABM)*³³⁹. 3 listopada 2014 roku za pośrednictwem mediów społecznościowych organizacja zadeklarowała lojalność kalifowi – od tego momentu ugrupowanie zaczęło określać się jako Prowincja Synaj Państwa Islamskiego (*Islamic State – Sinai Province, IS-SP*). Należy jednak zaznaczyć, że Wilająt Synaj nie sprawował kontroli terytorialnej³⁴⁰. Główną motywacją grupy była chęć dołączenia do walki z koalicją pod przywództwem Stanów Zjednoczonych oraz zwalczanie Zachodu w imieniu muzułmanów uciskanych przez egipski rząd³⁴¹. Po zamachu obaleniu prezydenta Muhammada Mursiego organizacja skoncentrowała się na atakowaniu funkcjonariuszy policji i personelu wojskowego, a także dokonała próby zamachu na jednego z egipskich ministrów³⁴². Najgłośniejszym przejawem aktywności Prowincji Synaj było strącenie w październiku 2015 roku rosyjskiego samolotu pasażerskiego³⁴³. Inny

³³⁸ W konflikt pomiędzy zwolennikami i przeciwnikami Muhammada Mursiego zaangażowane było również Bractwo Muzułmańskie (z którego zresztą wywodził się obalony prezydent). Wobec członków ugrupowania zaczęto stosować represje, a w grudniu 2013 roku władze egipskie uznały Bractwo Muzułmańskie za organizację terrorystyczną.

³³⁹ *Ansār Bayt al-Maqdis* – nazwę grupy można tłumaczyć jako „Zwolennicy Domu Świętego”. *Bayt al-Maqdis* (arab. „Święty Dom”) odnosi się do Wzgórza Świątynnego, czyli obszaru w Jerozolimie, gdzie znajduje się jedno z najważniejszych miejsc kultu muzułmanów – Meczet Al-Aksa. Inna nazwa ugrupowania to *Ansar Jerusalem*.

³⁴⁰ Zauważyć można, że pojawia się tu pewna sprzeczność. Z formalnego punktu widzenia (w odniesieniu do wytycznych Państwa Islamskiego) Wilająt Synaj trudno traktować jako pełnoprawną prowincję, gdyż nie spełniał on kryterium terytorialności. Możliwe, że Państwo Islamskie, dążąc do maksymalizacji swojego zasięgu ideologicznego i wzmacniania wizerunku ciągłej ekspansji, potraktowało aktywność grupy na Półwyspie Synaj jako kolejny sukces (lub też jako istotny front walki), który warto włączyć pod sztandar kalifatu.

³⁴¹ T. Critchley, L. Gerger, P. Kaur, L. Klein, G. Melaugh, D. Pavel, *The Nature of Affiliation: Daesh in Africa and the Middle East*, Peace Research, Richardson Institute, Lancaster University, s. 7. Dokument dostępny pod adresem: <http://wp.lancs.ac.uk/richardson-institute/files/2017/11/The-Nature-of-Affiliation-Daesh-in-Africa-and-the-Middle-East.pdf> (dostęp: 20.11.2021). Autorzy wskazują, że na Półwyspie Synaj (oraz w Strefie Gazy) funkcjonowała też inna organizacja (zrzeszenie pomniejszych ugrupowań dżihadystycznych), która zadeklarowała swoją lojalność kalifatowi – *Mujahideen Shura Council in the Environs of Jerusalem (MSC)*. Grupę charakteryzowała antysemicka retoryka i dążenie do przemocy wymierzonej przeciwko Izraelowi. Szerzej o MSC i jej specyfice w: *ibidem*, s. 7–8.

³⁴² *Islamic State – Sinai Province (Wilayat Sinai)*, Center for International Security and Cooperation, Stanford University. Dokument dostępny pod adresem: <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/islamic-state-sinai-province> (dostęp: 20.11.2021). Poza charakterystyką samej organizacji w dokumencie wymieniono też najważniejsze ataki dokonane przez grupę. Największy z nich, będący zarazem najbardziej tragicznym w skutkach zamachem w historii Egiptu (ponad 300 ofiar śmiertelnych), miał miejsce 24 listopada 2017 roku – celem był sufiicki meczet al-Rawda w miejscowości Bir al-Abd. Szerzej na temat zamachu również w: D. Walsh, N. Youssef, *Militants Kill 305 at Sufi Mosque in Egypt's Deadliest Terrorist Attack*, www.nytimes.com/2017/11/24/world/middleeast/mosque-attack-egypt.html (dostęp: 20.11.2021).

³⁴³ *Sinai plane crash: No survivors on Russian airliner KGL9268*, www.bbc.com/news/world-middle-east-34687139 (dostęp: 20.11.2021). Warto dodać, że Wilająt Synaj poinformował o tym zdarzeniu za pośrednictwem swoich mediów społecznościowych. Sam kalifat w materiałach propagandowych wskazywał,

przeprowadzony przez grupę zamach terrorystyczny, w którym zginęło blisko 30 koptów, miał miejsce 17 maja 2017 roku w egipskiej prowincji Al-Minja³⁴⁴. Stanowił on element szerszej kampanii Państwa Islamskiego wymierzonej w egipskich chrześcijan, której celem było doprowadzenie do konfliktów na tle religijnym³⁴⁵. Warto zaznaczyć, że wilajat na Półwyspie Synaj nie upadł (w momencie pisania niniejszej pracy) i zdaje się funkcjonować niezależnie od faktu zaniku państwowości samego kalifatu³⁴⁶.

Największa pod względem liczby bojowników podległa Państwu Islamskiemu prowincja powstała w wyniku przekształcenia grupy Boko Haram³⁴⁷. Ugrupowanie rozpoczęło działalność w 2002 roku w północnej części Nigerii, gdzie dążyło do obalenia nigeryjskiego rządu, wprowadzenia szariatu na obszarze całego państwa³⁴⁸ oraz utworzenia własnego kalifatu. Znaczący jest fakt, iż 24 sierpnia 2014 roku w Gwozie organizacja faktycznie proklamowała powstanie islamskiej formy państwowości³⁴⁹. W marcu 2015 roku przywództwo Boko Haram złożyło przysięgę wierności Państwu Islamskiemu, w rezultacie której wkrótce ogłoszono utworzenie kolejnego wilajatu – Prowincji Afryki Zachodniej (*Wilayat Gharb Ifriqiyya*). Zgodnie z szacunkami w szczytowej fazie swojego istnienia

że samolot rosyjskich linii lotniczych został zniszczony przez detonację przemyconego na pokład ładunku wybuchowego. Państwo Islamskie poruszyło temat zamachu (a zarazem potwierdziło swój związek ze straceniem maszyny) we wstępie do 12 numeru magazynu „Dabiq” – *Foreword*, „Dabiq”, Issue 12, Safar 1437 (18 November 2015), s. 2–3.

³⁴⁴ *Coptic Christians killed in Minya bus attack*, www.aljazeera.com/news/2017/5/26/coptic-christians-killed-in-minya-bus-attack (dostęp: 21.11.2021).

³⁴⁵ M. Awad, *Why ISIS Declared War on Egypt's Christians*, www.theatlantic.com/international/archive/2017/04/why-isis-declared-war-on-egypts-christians/522453 (dostęp: 21.11.2021). Inny zamach wymierzony w koptów (w sumie 47 ofiar śmiertelnych) miał miejsce 9 kwietnia 2017 roku. W czasie Niedzieli Palmowej przeprowadzono dwa samobójcze ataki bombowe – celem były kościoły w Aleksandrii i Tancie. Szerzej o wspomnianych atakach: *Egypt: Horrific Palm Sunday Bombings*, www.hrw.org/news/2017/04/12/egypt-horrific-palm-sunday-bombings (dostęp: 21.11.2021).

³⁴⁶ O mniejszym znaczeniu i słabszej pozycji prowincji może jednak świadczyć fakt, iż 10 września 2021 roku, jeden z wyższych rangą dowódców grupy poddał się egipskim władzom – szerzej na ten temat w: *Islamic State leader in Sinai surrenders to Egyptian authorities*, www.al-monitor.com/originals/2021/09/islamic-state-leader-sinai-surrenders-egyptian-authorities (dostęp: 21.11.2021).

³⁴⁷ Boko Haram – potoczna nazwa grupy stanowi połączenie pochodzącego z języka Hausa słowa „boko”, które oznacza „zachodnią edukację” (pierwotne znaczenie tego określenia – „oszustwo” lub też „udawanie” – w okresie brytyjskiego kolonializmu odnosiło się do systemu zachodniej edukacji) oraz arabskiego słowa „haram” – w dosłownym tłumaczeniu „zakazane” (lub też w przenośni „grzech”). W ten sposób „Boko Haram” można tłumaczyć jako „zachodnia edukacja jest zakazana” lub „zachodnia oświata jest grzechem”. Oficjalna nazwa organizacji to *Jama'atu Ahlis Sunna Lidda'Awati Wal-Jihad* (co z arabskiego można przełożyć jako „Ludzie zaangażowani w propagowanie nauk Proroka i dżihadu”). Kwestie związane z nazewnictwem ugrupowania (w tym wspomniane tłumaczenia) przedstawiono w: J. Adibe, *What do we really know about Boko Haram?* [w:] I. Mantzikos, *Boko Haram. Anatomy of a Crisis*, e-International Relations, Bristol, October 2013, s. 10–11. Dokument dostępny pod adresem: www.e-ir.info/publication/boko-haram-anatomy-of-a-crisis (dostęp: 29.11.2021).

³⁴⁸ Prawo opierające się na szariacie oficjalnie funkcjonuje w północnej części Nigerii.

³⁴⁹ *Nigeria rejects Boko Haram 'caliphate' claim*, www.aljazeera.com/news/2014/8/25/nigeria-rejects-boko-haram-caliphate-claim (dostęp: 29.11.2021). Warto dodać, że wydarzenie to miało miejsce niecałe dwa miesiące po ogłoszeniu kalifatu przez lidera Państwa Islamskiego.

provincia ta liczyła około 15 tysięcy bojowników³⁵⁰. Boko Haram odpowiadało za przeważającą część aktów terrorystycznych na terenie Nigerii, przy czym działania organizacji odnotowano też na terytorium Nigru, Czadu oraz Kamerunu. Jednym z najbardziej znanych przejawów aktywności grupy było porwanie 276 uczennic ze szkoły publicznej w Chibok w kwietniu 2014 roku – wydarzenie to poskutkowało szeroką falą sprzeciwów i potępień ze strony różnych aktorów międzynarodowych³⁵¹. Prowadzona przez Boko Haram kampania zbrojna i związane z nią masakry niosły ze sobą znaczącą liczbę ofiar śmiertelnych oraz przyczyniały się do masowych migracji i wzmożonego ruchu uchodźców³⁵². Ekspansja wilajatu, a także będąca jej skutkiem destabilizacja (która stanowiła istotne wyzwanie dla bezpieczeństwa regionu), poskutkowały zawiązaniem się inicjatywy politycznej dążącej do zniwelowania zagrożenia ze strony ugrupowania. W ten sposób państwa Afryki Środkowej (Benin, Czad, Niger i Kamerun) zaczęły aktywnie udzielać wsparcia siłom nigeryjskiego rządu w ramach Wielonarodowej Wspólnej Grupy Zadaniowej (*Multinational Joint Task Force, MNJTF*). W proces stabilizacyjny włączyły się również ONZ oraz państwa zachodnie, w tym Stany Zjednoczone, które zdecydowały się wysłać swoje oddziały naziemne³⁵³. Mniej więcej od połowy 2015 roku można było zaobserwować stopniowy regres i spadek znaczenia grupy. W 2019 roku nigeryjskie władze ogłosiły, iż Boko Haram została praktycznie pokonana³⁵⁴, a 19 maja 2021 roku zginął przywódca organizacji – Abubakar Shekau. Wydarzenia te nie oznaczały jednak całkowitego upadku grupy i końca zagrożenia ze strony dżihadystów.

Inne prowincje Państwa Islamskiego można wskazać w Jemenie, Arabii Saudyjskiej, na Kaukazie oraz na obszarze granicznym Afganistanu i Pakistanu. Wilajaty te

³⁵⁰ Dla porównania szacuje się, że prowincje w Libii (Libia znajdowała się na drugim miejscu jeżeli chodzi o liczbę wiernych Państwu Islamskiemu dżihadystów) posiadały 5000-6500 bojowników. Informacje o siłach Boko Haram pochodzą z ustaleń Amnesty International z 2015 roku – *Boko Haram at a glance*, www.amnesty.org/en/latest/news/2015/01/boko-haram-glance (dostęp: 29.11.2021). Istnieją też szacunki mówiące, że we wskazanym czasie liczba bojowników mogła wynosić nawet 20 tysięcy – *Boko Haram HQ Gwoza in Nigeria 'retaken'*, www.bbc.com/news/world-africa-32087211 (dostęp: 29.11.2021).

³⁵¹ Incydenty o podobnych charakterze miały również miejsce na przestrzeni kolejnych lat. Porwanie dziewcząt w Chibok oraz jego skutki zostały szczegółowo przedstawione w: M.S. Stempień, *Czarne flagi nad Nigerią. Ekspansja Boko Haram w latach 2002-2020*, RYTM, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Warszawa-Siedlce 2020, s. 100–105. W książce znajduje się też zestawienie największych zamachów terrorystycznych przeprowadzonych przez Boko Haram w latach 2016–2020.

³⁵² K. Pronińska, *Konflikty zbrojne: ofensywa ISIL i afrykańskich dżihadystów*, „Rocznik Strategiczny” 2014/2015, s. 122 i 123.

³⁵³ *Boko Haram in Nigeria*, www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/boko-haram-nigeria (dostęp: 30.11.2021). Warto dodać, że Nigeria jest największym producentem ropy naftowej w Afryce. Dążenie Stanów Zjednoczonych (i innych państw zachodnich, w tym Wielkiej Brytanii, Francji i Izraela) do stabilizacji sytuacji w Nigerii wynikało zatem po części z chęci zabezpieczenia swoich interesów gospodarczych.

³⁵⁴ D. Ezezi, *Boko Haram now 'substantially' defeated, says Buhari*, www.guardian.ng/news/boko-haram-now-substantially-defeated-says-buhari (dostęp: 30.11.2021).

charakteryzowały się jednak bardziej ograniczonymi możliwościami oddziaływania i koncentracją swoich działań w wymiarze lokalnym. Aktywność filii w Jemenie wiąże się z uczestnictwem w toczącej się w tym państwie wojnie domowej. Grupa znana jest przede wszystkim z przeprowadzenia ataku na szyickie meczety w Sanie z 20 marca 2015 roku. Podobny sposób dobierania celów zamachów terrorystycznych zauważyć można również w przypadku wilajatu funkcjonującego w Arabii Saudyjskiej. Obie te prowincje stanowiły element strategii Państwa Islamskiego nastawionej na wzmacnianie podziałów i antagonizmów, czego skutkiem miały być konflikty na tle religijnym.

Z kolei przypadek Państwa Islamskiego w Chorasanie (*Islamic State in Khorasan*, *IS-K* lub też *ISIS-K*)³⁵⁵ jest o tyle specyficzny, że jego aktywizacja nastąpiła zasadniczo w momencie zakończenia obecności militarnej Stanów Zjednoczonych w Afganistanie w 2021 roku³⁵⁶. Komórka ta rozpoczęła walkę z Talibami, którzy przejęli władzę po opuszczeniu tego państwa przez USA. Przykład wilajatu Chorasany wskazuje, iż grupy, które podporządkowały się kalifatowi mogą funkcjonować i intensyfikować swoje działania nawet po upadku samej organizacji centralnej.

Powołanie islamskiej formy państwowości, stanowiące równocześnie apel o uznanie zwierzchnictwa Państwa Islamskiego, spowodowało, że liczne ugrupowania o profilu dżihadystycznym zadeklarowały swoją lojalność wobec organizacji. W ten sposób na obszarach poszczególnych państw powołano lokalne franczyzy kalifatu, które w jego imieniu powodowały (lub potęgowały) destabilizację w rejonie swojego funkcjonowania. Ustanawianie wilajatów przez Państwo Islamskie przekładało się na zwiększenie zasięgu wpływów, szersze możliwości realizacji strategii i oddziaływania ideologicznego, a także na tworzenie wizerunku ekspansywnej, dynamicznej, bezustannie rozwijającej się struktury politycznej. Prowincje były też swoistymi przyczółkami otwierającymi dostęp do kolejnych państw – przykładem może być korzystna lokalizacja Prowincji Afryki Zachodniej, Libii (przydatna również w wywieraniu presji na państwa południowoeuropejskie) czy też będący

³⁵⁵ Szerzej na temat wilajatu w Chorasanie oraz jego relacji z Al-Kaidą w: A. Giustozzi, *The Islamic State in Khorasan. Afghanistan, Pakistan and the New Central Asian Jihad*, Hurst & Company, London 2018. W 13 numerze magazynu „Dabiq” zamieszczono również wywiad z przywódcą Wilajatu Chorasany – *Interview With: Wālī of Khurāsān*, „Dabiq”, Issue 13, Rabi' Al-Akhir 1437 (19 January 2016), s. 48–54.

³⁵⁶ A. Mir, *The ISIS-K Resurgence*, www.wilsoncenter.org/article/isis-k-resurgence (dostęp: 2.12.2021). Państwo Islamskie w Chorasanie w 2021 roku przeprowadziło liczne ataki terrorystyczne – przykładem może być zamach z 26 sierpnia na lotnisku w Kabulu dokonany w czasie ewakuacji ludności cywilnej i personelu współpracującego z dotychczasowym rządem z Afganistanu. Grupa starała się pozyskiwać dżihadystów rozczarowanych działaniami Talibów, prezentując się przy tym jako bardziej wojownicza i nieprzejednana.

potencjalnym punktem dostępu do Azji Środkowej Chorasana³⁵⁷. Zaznaczyć jednak należy, że pomimo licznych pożytków i korzyści, jakie zapewniały wilajaty, mogły one stanowić również źródło trudności oraz wyzwań³⁵⁸. Przede wszystkim aktywność prowincji oznaczała większą liczbę przeciwników, co znacznie komplikowało sytuację kalifatu, któremu trudniej było utrzymać dogodną pozycję, a tym bardziej osiągnąć ostateczne zwycięstwo. Samo umiejscowienie grup przyłączających się do Państwa Islamskiego przekładało się na zróżnicowane relacje i sposoby współpracy z organizacją centralną³⁵⁹. Uwypukla się przy tym wysoki stopień autonomii prowincji, szczególnie w zakresie selekcji celów i przeprowadzania ataków. Znaczna odległość geograficzna, a jednocześnie mniejsza lub wręcz znikoma ingerencja w funkcjonowanie wilajatu, zauważalne były szczególnie w przypadku Boko Haram. Co istotne, niezależność filii uległa wzmocnieniu wraz ze śmiercią Al-Baghdadiego³⁶⁰, a zanik państwowości i upadek Państwa Islamskiego nie był równoznaczny z zakończeniem aktywności grup wiernych kalifatowi. Część z nich – jak na przykład prowincja Chorasana (IS-K) – nadal istnieje i dąży do destabilizacji na obszarze swojego funkcjonowania.

3.5. Państwo Islamskie wobec konkurencyjnych ugrupowań i organizacji dżihadystycznych

Proklamacja kalifatu, jego działalność i sposób realizacji wizji strategicznej wywołały dezaprobatę również znacznej części ruchu rewolucyjnego salafizmu. Państwo Islamskie wyraźnie wykazywało swoją wrogość wobec ugrupowań, które nie zdecydowały się uznać jego zwierzchnictwa i roszczeń do przywództwa nad wszystkimi muzułmanami. Szczególne znaczenie miał też konflikt z Al-Kaidą (zaistniały w wyniku napięć pomiędzy organizacjami

³⁵⁷ Powoływanie struktur zewnętrznych mogło stanowić również rodzaj zabezpieczenia na wypadek militarnej porażki organizacji-matki – w istocie wilajaty zwiększały szanse trwania rewolucji kalifatu. Państwo Islamskie rzecz jasna nie wspominało o możliwości upadku w swojej oficjalnej retoryce.

³⁵⁸ D. Byman, *ISIS Goes Global. Fight the Islamic State by Targeting Its Affiliates*, „Foreign Affairs”, March/April 2016, Volume 95, No. 2, s. 82–84.

³⁵⁹ Warto wspomnieć o propozycji dwóch kategorii relacji grup afiliowanych z kalifatem. Autorzy tekstu „The Nature of Affiliation: Daesh in Africa and the Middle East” wyszczególniają grupy będące „partnerami” (*partners*), które otwarcie związały się z kalifatem i podzielały jego ideologię oraz aspekty taktyczne czy finansowe – oraz ugrupowania „oportunistyczne” (*bandwagoners*), które w pewnym sensie „podczepiły się” pod Państwo Islamskie, przez co wykazywały luźniejszy stosunek do organizacji. Do „partnerów” zaliczało się Boko Haram i *Ansar Bait al-Maqdis*, natomiast jako przykłady organizacji „oportunistycznych” wskazano *Mujahideen Shura Council in the Environs of Jerusalem* oraz powstałą w 2012 roku w Syrii grupę *Yarmouk Martyrs Brigade*. Szerzej o wspomnianym podziale w: T. Critchley, L. Gerger, P. Kaur, L. Klein, G. Melaugh, D. Pavel, *op. cit.*, s. 9–10.

³⁶⁰ C.P. Clarke, *Baghdadi's Death Will Make Global Affiliates More Independent*, www.foreignpolicy.com/2019/10/28/isis-baghdadi-death-islamic-state-affiliates-more-independent (dostęp: 4.12.2021).

na tle doktrynalnym, strategicznym, a przede wszystkim na tle legitymizacji i reprezentacji), w ramach której Państwo Islamskie powstało. Rywalizacja ta znajdowała swój wyraz zarówno w walce bezpośredniej, jak i próbach dyskredytacji w wymiarze ideologicznym, doktrynalnym, a także politycznym i symbolicznym.

Oddzielenie się Państwa Islamskiego od Al-Kaidy nastąpiło w kontekście przemiany ugrupowania w Państwo Islamskie w Iraku i Lewancie oraz trwającej od kwietnia 2013 roku ofensywy na terytorium Syrii. Sam fakt utworzenia państwowości islamskiej był swoistym manifestem potwierdzającym, że Państwo Islamskie stało się całkowicie niezależne nie tylko w zakresie autonomii działań (grupa wykazywała ją już we wczesnych etapach swojego istnienia), ale przede wszystkim w sensie ideowo-politycznym, jako naczelny (zwierzchny), suwerenny i autentycznie islamski podmiot polityczny. Za bezpośrednią przyczynę rozłamu z Al-Kaidą można jednak uznać ogłoszenie przez Al-Baghdadię 9 kwietnia 2013 roku, iż Dżabhat an-Nusra stanowi integralną część jego organizacji – w efekcie rozpoczął się spór dotyczący kwestii statusu grupy. Deklaracja ta spowodowała sprzeciw ze strony zarówno przywódcy Nusry, jak i kierownictwa Al-Kaidy³⁶¹. Abu Muhammad al-Dżawlani odmówił wcielenia swojego ugrupowania do struktur Państwa Islamskiego, po czym potwierdził swoją wierność liderowi Al-Kaidy – Aymanowi Zawahirimiu³⁶². Pomimo interwencji Zawahiriego (który usiłował odgrywać rolę mediatora w tym sporze), Al-Baghdadi nie odstąpił od roszczeń do zwierzchnictwa nad an-Nusrą. Konsekwencją szybko eskalującego konfliktu okazało się potępienie Państwa Islamskiego przez Al-Kaidę.

Antagonizmy pomiędzy organizacjami i rozłam, który z nich wyniknął, w znacznej mierze były determinowane przez czynniki natury doktrynalnej, ideologicznej oraz strategicznej. Kluczowa różnica dotyczyła tego, w którym momencie i w jakich okolicznościach powinien zostać utworzony kalifat. Państwo Islamskie wyraźnie podkreślało usankcjonowany charakter powołanego przez siebie organizmu politycznego (a także wyłączność w reprezentacji całej *ummy*), a przy tym prezentowało siebie (w odniesieniu do pozostałych przedstawicieli rewolucyjnego salafizmu) jako grupę, która skutecznie doprowadziła do zaistnienia islamskiej państwowości – czyli osiągnięcia etapu, którego

³⁶¹ C. Lister, *Profiling The Islamic State*, Brookings Doha Center, Number 13, November 2014, s. 13. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/profiling-the-islamic-state (dostęp: 20.12.2021). Szerzej o sporze w kontekście Al-Nusry również w: H. Doornbos, J. Moussa, *The Greatest Divorce in the Jihadi World*, www.foreignpolicy.com/2016/08/18/the-greatest-divorce-in-the-jihadi-world (dostęp: 20.12.2021).

³⁶² C. Bunzel, *op. cit.*, s. 25. W tekście na stronach 26–30 przedstawiono też spór teoretyków dżihadyzmu dotyczący zasadności *bay'a* wobec przywódcy Państwa Islamskiego.

Al-Kaida, mimo długoletnich wysiłków, nie była w stanie zrealizować³⁶³. Co również istotne, organizacja koncentrowała się na walce „z wrogiem bliskim”, w odróżnieniu od Al-Kaidy, która podkreślała konieczność unikania antagonizowania *ummy* oraz zwalczania w pierwszej kolejności „wrogów dalekich”. W tym kontekście istotny jest też fakt, że do kategorii „wrogów bliskich” Państwo Islamskie zaliczało przede wszystkim członków innych odłamów i mniejszości religijnych. Szczególną wrogością darzono szyitów, których ugrupowanie postrzegało jako „piątą kolumnę islamu” i którzy muszą dokonać konwersji albo zostaną wyeliminowani³⁶⁴. Ten charakterystyczny element ideologii kalifatu (obsesja antyszyicka) został wprowadzony jeszcze przez Abu Musaba al-Zarkawiego.

Państwo Islamskie praktykowało również rozszerzoną, a zarazem możliwie najbardziej ekstremalną wykładnię *takfir* – radykalizm w tej kwestii stał się nowym „wyznacznikiem” w ramach tej odmiany ruchu rewolucyjnego salafizmu³⁶⁵. Dokonywana ze strony ugrupowania interpretacja ekskomuniki była tak daleko posunięta, iż nawet Al-Kaida uznawała ją za skrajną, oskarżając przy tym kalifat o propagowanie ekstremizmu³⁶⁶. Warto wspomnieć, że zarówno odmiennosc w sposobie myślenia dżihadystów (w kwestiach strategicznych i doktrynalnych), jak i całokształt konfliktu pomiędzy Państwem Islamskim a Al-Kaidą miały między innymi podłoże pokoleniowe³⁶⁷. Do młodszej generacji należał Abu Musab Al-Zarqawi, który twierdził, że wszelki wysiłek intelektualny nie ma znaczenia, jeżeli nie jest poparty aktywnymi działaniami³⁶⁸. W rezultacie w myśli kalifatu znalazło się przekonanie, że realizacja muzułmańskich ideałów może się odbywać wyłącznie na drodze walki z oponentami³⁶⁹. Z tego też powodu Państwo Islamskie zarzucało Al-Kaidzie, że jest skostniała, przestarzała, pasywna oraz wykazuje zbyt łagodne podejście do wrogów islamu

³⁶³ C. Lister, *Jihadi Rivalry: The Islamic State Challenges al-Qaida*, Brookings Doha Center, Number 16, January 2016, s. 2. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/jihadi-rivalry-the-islamic-state-challenges-al-qaida (dostęp: 22.12.2021).

³⁶⁴ F.A. , Gerges, *ISIS and the Third Wave of Jihadism*, *op. cit.*, s. 340. Warto dodać, że zgodnie z ideologią ugrupowania Szyici w istocie nie mogli dokonać konwersji – wyznawcy tego odłamu byli nie byli niewiernymi, lecz apostatami (stąd też uzasadnienie ich zabijania i stosowanie wobec nich przemocy).

³⁶⁵ Tradycja wrogości oraz krytyka doktryny szyitów została przedstawiona w: *Know your enemy: Who Where the Safawiyyah?*, „Dabiq”, Issue 13, Rabi' Al-Akhir 1437 (19 January 2016), s. 10–12. Przyczyny ogłaszania wobec nich *takfir* przedstawiono również w: B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 304–305.

³⁶⁶ H. Ali, *The Rise And Fall Of Islamic State: Current Challenges And Future Prospect*, „Asian Affairs”, Volume 51, Issue 1, March 2020, s. 72.

³⁶⁷ A.Y. Zelin, *op. cit.*, s. 2.

³⁶⁸ B. Bolechów, *Gdy światło się mroczy... op. cit.*, s. 82.

³⁶⁹ Takie podejście Państwa Islamskiego (które jest jednocześnie ideologią wojenną) oznacza, że zarówno wiarygodność, jak i słuszność wszelkich działań są osiąganę za pośrednictwem nie teoretycznego doskonalenia, lecz faktycznego stawiania czoła wrogom i ponoszenia ryzyka śmierci na ścieżce Boga. Kalifat stał zatem na stanowisku, że teoretycy i doktrynerzy również mają obowiązek uczestniczenia w tej walce – *ibidem*, s. 82–83.

(lub też kolaboruje z nimi) – w tym kontekście pojawiały się nawet oskarżenia o zdradę sprawy islamskiej³⁷⁰.

Od momentu rozłamu oba ugrupowania konfrontowały się ze sobą bezpośrednio na polu walki. Poza Irakiem i Syrią istotną przestrzenią rywalizacji Państwa Islamskiego i Al-Kaidy stał się również Jemen. Funkcjonująca w tym państwie filia kalifatu wyraźnie straciła na znaczeniu (od drugiej połowy 2017 roku)³⁷¹. W rezultacie Al-Kaida, która posiadała zarówno dogodne warunki, jak i zaplecze, zdobyła zdecydowaną przewagę nad oponentem w toczącym się konflikcie, poszerzając przy tym swoje wpływy w Jemenie. Starcia grup związanych z Państwem Islamskim i z jego głównym konkurentem ideologicznym można odnotować również na obszarze Mali³⁷² czy też Afganistanu. Zaznaczyć należy, że w przypadkach obu tych państw walki pomiędzy dżihadystami nie ustały nawet po upadku samego kalifatu.

Poza otwartą rywalizacją z Al-Kaidą i jej franczyzami Państwo Islamskie wykluczało i dyskredytowało każdego innego przedstawiciela dżihadyzmu, który nie akceptował jego zwierzchnictwa. Dlatego też organizacja aktywnie dążyła do zniszczenia innych konkurencyjnych grup uczestniczących w konflikcie w Syrii oraz plemion walczących w Iraku. Głównym oponentem w tym zakresie była Al-Nusra, która po zadeklarowaniu niezależności od Państwa Islamskiego stała się jego wrogiem na polu walki. Rywalizacja pomiędzy ugrupowaniami obejmowała też sferę ideologiczną – dotyczyła propagowania idei państwa islamskiego w Syrii – a także dążeń do uzyskania poparcia ze strony syryjskich społeczności³⁷³. Istotne znaczenie ma fakt, iż Al-Nusra była bardziej skłonna współpracować z innymi grupami dżihadystycznymi na rzecz osiągnięcia swoich celów ideologicznych i koncepcji państwowości, podczas gdy kalifat raczej nie wykazywał w tym aspekcie pragmatycznego podejścia³⁷⁴.

³⁷⁰ Państwo Islamskie starało się udowodnić, że „Al-Kaida to organizacja skompromitowana i skorumpowana, sprzymierająca się z apostatami i hipokrytami przeciwko jednemu islamskiemu państwu na świecie” – B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 256. Retoryka i zarzuty kalifatu wobec Al-Kaidy zostały przedstawione szerzej w: *ibidem* s. 251–264.

³⁷¹ Szerzej o zaangażowaniu i sytuacji Państwa Islamskiego w Jemenie w: E. Kendall, *ISIS in Yemen: Caught in a Regional Power Game*, www.newlinesinstitute.org/isis/isis-in-yemen-caught-in-a-regional-power-game-2 (dostęp: 26.12.2021).

³⁷² Kwestię eskalacji konfliktu pomiędzy organizacjami w regionie Afryki Zachodniej poruszono w: E. Baldaroa, Y. Seydou Diall, *The End of the Sahelian Exception: Al-Qaeda and Islamic State Clash in Central Mali*, „The International Spectator”, Volume 55, No 4 December 2020, s. 69–83.

³⁷³ A.S. Hashim, *The Islamic State: From al-Qaeda Affiliate to Caliphate*, „Middle East Policy”, Volume 21, Issue 4, December 2014, s. 77. Autor wskazuje również, że pomimo iż obie organizacje posiadały w swoich szeregach zagranicznych bojowników, to jednak właśnie Państwo Islamskie było postrzegane przez wielu Syryjczyków w kategorii „zewnątrznych okupantów”.

³⁷⁴ *Ibidem*, s. 77.

Istotne działania ze strony kalifatu, wliczając w to bezpośrednią konfrontację, wysiłki retoryczne i propagandowe, skierowane były również w stronę ugrupowań wchodzących w skład ruchu określanego jako *sahwah*³⁷⁵. Państwo Islamskie stosowało to określenie wobec islamskich grup zbrojnych, które prowadziły z nim walkę. W oficjalnym stanowisku kalifat zaprezentował swoje oskarżenia wobec *sahwah*, w których wskazywał, że frakcje te stanowią odstępstwo od religii, a ich czyny są zaprzeczeniem podstaw wiary³⁷⁶. Sam sprzeciw wobec Państwa Islamskiego traktowany był jako swoisty akt niewiary lub apostazji – konfrontacja z organizacją oznaczała bowiem walkę z państwem, w którym ustanowiono prawo szariackie, czyli legitymizowany boski porządek. Organizacja podkreślała też, że frakcje *sahwah* są sojusznikami stron dążących do zwalczania szariatu, a przy tym otwarcie popierają wartości demokratyczne, przez co zastępują prawa boskie prawami *dżahiliji*³⁷⁷. Zgodnie z ideologią kalifatu zastępowanie zasad nadanych przez Boga innymi regułami tworzonymi przez ludzi było równoznaczne z *kufr* i wystąpieniem przeciwko islamowi³⁷⁸. Całokształt działalności ruchu *sahwah* miał być wspierany przez koalicję krzyżowców dążącą do zniszczenia Państwa Islamskiego i jego misji.

Kalifat wykazywał jednoznacznie antagonistyczny stosunek do wszelkich grup islamskich, które nie uznawały jego prymatu i zwierzchnictwa. Podejście to, istotnie determinowane kwestiami ideologicznymi, poskutkowało konfliktem z głównym przedstawicielem nurtu dżihadyzmu – Al-Kaidą oraz z jej franczyzami. Rywalizacja ta odnosiła się jednak nie tylko do kwestii doktrynalnych, ale miała też wymiar praktyczny –

³⁷⁵ *Sahwah* (z arabskiego można tłumaczyć jako „odrodzenie” lub „przebudzenie”) – ruch mobilizacji plemiennej zwany też jako „Sunnickie Przebudzenie”. Początki koalicji sięgają 2005 roku, wówczas w irackiej prowincji al-Anbar plemiona zaczęły się organizować (we wrześniu 2006 roku ogłoszono powołanie ruchu „Przebudzenie Anbaru”) w celu walki z Al-Kaidą oraz jej sojusznikami. Również rosnące na znaczeniu Państwo Islamskie było postrzegane przez koalicję plemion jako zagrożenie i czynnik destabilizujący. Co istotne, ruch ten był wspierany przez stronę amerykańską. W 2008 roku „Przebudzenie Anbaru” zostało zlikwidowane przez irackiego premiera Nuriego al-Malikiego, a jego członków w większości wcielono do irackich sił bezpieczeństwa. Samo pojęcie *sahwah* było wykorzystywane przez Państwo Islamskie w szeroki sposób – wobec przeciwnych ugrupowań salafickich funkcjonujących w różnych regionach – zasadniczo w Syrii czy też na przykład w Egipcie. Termin ten w użyciu kalifatu zawiera w sobie odniesienie do zależności od Stanów Zjednoczonych i ma podkreślać zakamuflowany (można powiedzieć, że w istocie „pseudoislamski” lub wręcz „antyislamski”) charakter działań takich grup. Szerzej o powstaniu i ewolucji ruchu, a także o stosunku Państwa Islamskiego wobec *sahwah* w: C. Whiteside, *Nine Bullets for the Traitors, One for the Enemy: The Slogans and Strategy behind the Islamic State's Campaign to Defeat the Sunni Awakening (2006-2017)*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, September 2018. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/publication/nine-bullets-for-the-traitors-one-for-the-enemy-the-slogans-and-strategy-behind-the-islamic-states-campaign-to-defeat-the-sunni-awakening-2006-2017 (dostęp: 30.12.2021).

³⁷⁶ *Military Reports. A Selection Of Military Operations Conducted By The Islamic State*, „Dabiq”, Issue 13, Rabi' Al-Akhir 1437 (19 January 2016), s. 14.

³⁷⁷ *Ibidem*, s. 14.

³⁷⁸ Warto dodać, że Państwo Islamskie analogiczne zarzuty kierowało wobec Bractwa Muzułmańskiego oraz palestyńskiego Hamasu. W przypadku Bractwa, kalifat krytykował (podkreślając przy tym niezgodność z islamem) jego wezwania do dialogu międzyreligijnego i akceptację procesu demokratycznego.

spór dotyczył tego, komu przysługuje wierność i lojalność poszczególnych grup salafickich, a w istocie całej muzułmańskiej *ummy*. Państwo Islamskie prezentowało siebie jako byt prawomocny, reprezentujący „czystą” religię, prężnie i aktywnie walczący za sprawę islamu – z drugiej strony znajdowała się Al-Kaida, czyli organizacja pasywna, wręcz przestarzała oraz ideologicznie zanieczyszczona. Agresywny stosunek kalifatu zauważalny był również w odniesieniu do innych ugrupowań obecnych w rejonie toczących się walk. W tym kontekście wskazać można dawnego sojusznika – Al-Nusrę, której kierownictwo zdecydowało się zachować wierność Al-Kaidzie, a także mniejsze grupy islamskie określane przez Państwo Islamskie jako *sahwah*. Poza bezpośrednią konfrontacją na polach bitew, kalifat w odniesieniu do bytów postrzeganych przez siebie jako „pseudodżihadyści” realizował działania zmierzające do ich dyskredytacji w oczach *ummy*.

Całokształt podejmowanych przez Państwa Islamskie działań wobec swojego otoczenia był w istocie determinowany założeniami strategicznymi, które to wynikały z ideologii i doktryny ugrupowania. Kalifat w swoim głównym obszarze funkcjonowania dążył do utrzymania państwowości i zdobyczy terytorialnych, a także prowadził konflikt zbrojny i podejmował próby ekspansji. Aktywność militarna w Iraku oraz Syrii oznaczała falę brutalnej przemocy, często kierowanej wobec przedstawicieli innych odłamów i mniejszości religijnych. Przemoc była też podstawowym sposobem oddziaływania zarówno na państwa z regionu Bliskiego Wschodu, jak i innych aktorów postrzeganych przez grupę jako głównych przeciwników – mowa tu o przede wszystkim o Stanach Zjednoczonych oraz o państwach europejskich. Przeprowadzane w skali lokalnej zamachy terrorystyczne miały w zamyśle wzmacniać istniejące podziały i antagonizmy na tle wyznaniowym. Z kolei w przypadku działalności terrorystycznej Państwa Islamskiego wymierzonej w USA i w państwa zachodnioeuropejskie (w których odnotować można było zjawiska i okoliczności sprzyjające aktywności grupy) istotny jest fakt, iż organizacja stanowiła zewnętrzne źródło inspiracji i była w stanie skutecznie radykalizować swoich zwolenników z „wewnątrz” świata Zachodu, a następnie zmobilizować ich do podejmowania licznych aktów przemocy. W ten sposób kalifat próbował wpłynąć na oponentów, aby ci zaprzestali z nim walki i wycofali się z powołanej w tym celu koalicji. Celem było też wzmocnienie podziałów wewnętrznych, potęgowanie już istniejących problemów oraz rozpoczęcie konfrontacji na „terytorium wroga”, a w rezultacie wciągnięcie oponentów w długi i wyniszczający konflikt. Z tego powodu ugrupowanie usiłowało wykorzystać panującą w poszczególnych państwach europejskich sytuację społeczną i polityczną, która stanowiła źródło dodatkowych napięć w związku z kryzysem

migracyjnym, czego znaczącym skutkiem był wzrost znaczenia grup i narracji populistycznych. Organizacja próbowała również szerzyć destabilizację za pośrednictwem wilajatów – prowincje umożliwiały „eksport” wizji ideologicznej kalifatu w różne części świata, często w regiony już ogarnięte konfliktami. Państwo Islamskie zwalczało i dyskredytowało wszelkie inne grupy dżihadystyczne, które nie uznawały jego legitymizacji czy też zwierzchnictwa – najważniejszy spór w tym aspekcie ugrupowanie prowadziło z Al-Kaidą. Poszczególne przejawy aktywności i praktyczne próby realizacji strategii kalifatu poskutkowały przeciwdziałaniami (a niekiedy bezpośrednimi reakcjami) ze strony różnych aktorów środowiska międzynarodowego, które staną się przedmiotem rozważań w kolejnym rozdziale.

Rozdział 4. Środowisko międzynarodowe wobec Państwa Islamskiego

Państwo Islamskie w swojej strategii zakładało utrzymanie kontroli nad zdobytymi obszarami i równoczesne zwiększanie swoich wpływów przez prowadzenie nieustannej ekspansji, która w konsekwencji miała doprowadzić do głębokiej przemiany rzeczywistości politycznej w wymiarze międzynarodowym. Aby zrealizować te cele organizacja zainicjowała kampanię militarną, która pociągała za sobą fale brutalnej przemocy i która znacząco przekładała się na destabilizację w regionie. Kluczowe znaczenie w walce z oponentami miał również terroryzm – zamachy w imieniu kalifatu przeprowadzane były nie tylko w regionie Bliskiego Wschodu, ale też w państwach zachodnich. Aktywność ugrupowania spotkała się z licznymi reakcjami ze strony różnych aktorów środowiska międzynarodowego (zarówno państwowych, jak i niepaństwowych). Warto zaznaczyć, że choć większość z omówionych aktorów postrzegała kalifat jako zagrożenie, to odnotować można również przypadki instrumentalnego wykorzystywania organizacji na rzecz osiągania określonych celów politycznych. Co więcej, działalność grupy spotkała się też z szeregiem zróżnicowanych reakcji w ramach samego nurtu dżihadyzmu oraz wewnątrz społeczności muzułmańskiej.

4.1. Kluczowi aktorzy z Bliskiego Wschodu

Powstanie Państwa Islamskiego, a następnie jego ekspansja i dążenie do przekształcenia porządku na Bliskim Wschodzie spowodowały, że aktorzy regionalni zaczęli postrzegać organizację w kategorii mniej lub bardziej istotnego zagrożenia lub też jako narzędzie umożliwiające realizację własnych interesów. W kontekście wojen domowych w Iraku i Syrii szczególną rolę odgrywała również kwestia kurdyjska oraz rywalizacja pomiędzy Iranem a Arabią Saudyjską. Dążenia do uzyskania statusu regionalnego mocarstwa i walka o interesy (w znacznej mierze motywowana względami religijnymi) przejawiały się z jednej strony wspieraniem frakcji antyrządowych w Syrii przez Arabię Saudyjską, z drugiej zaś działaniami Iranu na rzecz utrzymania rządu Asada i umacniania wspierających go szyickich milicji³⁷⁹. W konflikt w Iraku i Syrii zaangażowali się też aktorzy spoza regionu, co w połączeniu z aktywnością kalifatu, jeszcze bardziej skomplikowało sieć zależności i powiązań pomiędzy poszczególnymi podmiotami. Warto dodać, że praktycznie wszystkie państwa Bliskiego

³⁷⁹ Innym frontem ścierania się tych aktorów jest Jemen, w którym aktywność sił rebelianckich była postrzegana przez Saudów jako przejaw wzrostu wpływów oponenta. W celu utrzymania jemeńskiej władzy Arabia Saudyjska powołała międzynarodową koalicję, w której sprawowała nieformalne przywództwo. W jej składzie znalazły się Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kuwejt, Katar, Bahrajn, Jordania oraz Maroko. Warto dodać, że stronie rządowej wsparcia (również militarnego) udzielały też Stany Zjednoczone.

Wschodu przyłączyły się do międzynarodowej koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone. Wyjątkami w tym zakresie były Izrael, Oman oraz Iran.

4.1.1. Irak

Polityczne załamanie Iraku było jednym z głównych czynników prowadzących do powstania kalifatu. Do kryzysu politycznego w tym państwie przyczyniła się przemoc na tle etnicznym i religijnym, a także marginalizująca irackich sunnitów polityka premiera Nuriego al-Malikiego³⁸⁰. Takie warunki stały się dogodnym polem do działania dla Abu Musaba al-Zarkawiego, który sukcesywnie zwiększał swoje wpływy. W efekcie Państwo Islamskie uzyskało możliwości rozwoju (a zarazem oddziaływania ideologicznego) i mogło skutecznie rozpocząć kampanię podbojów.

Ekspansji terytorialnej Państwa Islamskiego towarzyszyły coraz bardziej intensywne walki z siłami rządowymi, które dążyły do utrzymania integralności państwa oraz wyparcia bojowników z kontrolowanych przez grupę ośrodków miejskich. W początkowych etapach konfliktu (w „fazie ekspansji” kalifatu) inicjatywę wykazywały jednak siły zbrojne dżihadystów. Istotnym wydarzeniem (a zarazem dotkliwym dla strony irackiej ze strategicznego punktu widzenia) była utrata miasta Mosul w czerwcu 2014 roku. Po nieudanych próbach opanowania sytuacji wewnętrznej 15 września 2014 roku iracki rząd formalnie zwrócił się do Stanów Zjednoczonych o udzielenie wsparcia³⁸¹. Irak wszedł również w skład międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu i wyraził zgodę na przeprowadzanie ataków lotniczych na swoim terytorium. Pod koniec 2015 roku siły rządowe zaczęły stopniowo odzyskiwać kontrolę i wypierać oddziały kalifatu. Z kolei w październiku 2016 roku, w następstwie odbicia Ar-Ramadi i Faludży, rozpoczęto ofensywę, której celem było odzyskanie Mosulu – ostatniego wówczas dużego ośrodka miejskiego (który stanowił równocześnie centrum dowodzenia i zaplecza organizacji) kontrolowanego przez Państwo Islamskie na obszarze Iraku³⁸². Bitwa o Mosul, którą można traktować jako

³⁸⁰ W rezultacie sekciarskiej polityki al-Malikiego przedstawiciele mniejszości sunnickiej byli usuwani między innymi z armii i służb bezpieczeństwa – A.S. Hashim, *From Al-qaida Affiliate To The Rise Of The Islamic Caliphate: The Evolution Of The Islamic State Of Iraq And Syria (ISIS)*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, Policy Report December 2014, s. 13. Dokument dostępny pod adresem: www.rsis.edu.sg/rsis-publication/gpo/the-evolution-of-the-isis/#.YqOJXnZBxPY (dostęp: 13.09.2021). Warto dodać, że użycie siły ze strony władz jako odpowiedź na nastroje sunnitów w związku z Arabską Wiosną poskutkowało ich zwrotem ku organizacjom dżihadystycznym.

³⁸¹ *Iraq formally asks US to launch air strikes against rebels*, www.bbc.com/news/world-middle-east-27905849 (dostęp: 13.09.2021).

³⁸² M. Kennedy, *Iraq Embarks On Offensive To Drive ISIS From Mosul*, www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/10/16/498071902/iraqi-prime-minister-pivotal-offensive-on-mosul-has-begun (dostęp: 13.09.2021).

jedno z najistotniejszych starć militarnych z kalifatem, zakończyła się 9 lipca 2017 roku wyzwoleniem miasta przez siły rządowe. Obok wspieranych przez koalicję wojsk irackich w walkach uczestniczyły też oddziały kurdyjskie oraz tworzące sojusz Sił Mobilizacji Ludowej (SML)³⁸³ milicje szyickie. Bojówki te były formą wsparcia sił rządowych ze strony Iranu, który dążył do utrzymania dotychczasowych wpływów w Bagdadzie³⁸⁴. Ostatnie miasto w Iraku, w którym znajdowały się oddziały ugrupowania – Rawa, zostało odbite w listopadzie 2017 roku. W rezultacie całkowitego wyparcia sił kalifatu 9 grudnia 2017 roku premier Haider al-Abadi ogłosił ostateczne zwycięstwo i koniec wojny z Państwem Islamskim³⁸⁵.

W kontekście interakcji Iraku z Państwem Islamskim warto przywołać również wspomnianą już wcześniej masową egzekucję żołnierzy z bazy wojskowej Camp Speicher w pobliżu Tirkitu. W odpowiedzi na masakrę irackie władze skazały na śmierć w sierpniu 2016 około czterdziestu bojowników kalifatu podejrzanych o udział w zbrodni³⁸⁶. Same wydarzenia z Camp Speicher znacznie przyczyniły się do mobilizacji oddziałów szyickich w Iraku do walki z dżihadystami. Zaznaczyć przy tym należy, że zarówno wspomniana masakra, jak i jej skutki istotnie wpłynęły na antysunnickie sentymenty irackiego rządu, które z kolei sprzyjały interesom Iranu (a zarazem zaangażowaniu się Iranu w panujący w Iraku konflikt).

³⁸³ Szerzej na temat Sił Mobilizacji Ludowej oraz roli sojuszu w walce z Państwem Islamskim w: S. Nowacka, *Siły Mobilizacji Ludowej w polityce Iraku*, „Biuletyn PISM”, nr 99 (2031), 5 maja 2020. Dokument dostępny pod adresem: www.pism.pl/publications/The_Role_of_Popular_Mobilisation_Forces_in_Iraqi_Politics (dostęp: 13.09.2021).

³⁸⁴ Warto dodać, że wspierane przez stronę irańską szyickie milicje (które odgrywały dosyć istotną rolę na polu walki z Państwem Islamskim) stanowiły ponadto narzędzie podważania zarówno strategii Stanów Zjednoczonych wymierzonej w kalifat, jak i samych wpływów politycznych USA w Iraku. W ten sposób Iran dążył do zwiększenia możliwości oddziaływania na rząd iracki, czyli w istocie do wzmocnienia swojej pozycji w tym państwie. Zwycięstwo nad ugrupowaniem miało zarazem oznaczać utratę Iraku przez Stany Zjednoczone na rzecz Iranu – L. Sly, *Pro-Iran militias' success in Iraq could undermine U.S.*, www.washingtonpost.com/world/middle_east/iraqs-pro-iranian-shiite-militias-lead-the-war-against-the-islamic-state/2015/02/15/5bbb1cf0-ac94-11e4-8876-460b1144cbc1_story.html (dostęp: 13.09.2021).

³⁸⁵ M. Chmaytelli, A. Aboulenein, *Iraq declares final victory over Islamic State*, www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-islamicstate-idUSKBN1E30B9 (dostęp: 13.09.2021). Zaznaczyć jednak należy, że nieskuteczność w przywracaniu stabilności na obszarach, które znajdowały się pod kontrolą ugrupowania (w połączeniu z brakiem skutecznego radzenia sobie z głębokimi przyczynami popularności sunnickich dżihadystów w Iraku) stała się przyczyną kolejnych przypadków przemocy – Państwo Islamskie, pomimo całkowitego zaniku państwowości na terytorium Iraku, nie zostało definitywnie wyeliminowane – L. Sly, M. Salim, *ISIS is making a comeback in Iraq just months after Baghdad declared victory*, www.washingtonpost.com/world/isis-is-making-a-comeback-in-iraq-less-than-a-year-after-baghdad-declared-victory/2018/07/17/9aac54a6-892c-11e8-9d59-dccc2c0cabc_story.html (dostęp: 13.09.2021).

³⁸⁶ *Iraq hangs 36 men over 2014 Camp Speicher massacre*, www.aljazeera.com/news/2016/8/22/iraq-hangs-36-men-over-2014-camp-speicher-massacre (dostęp: 13.09.2021).

4.1.2. Syria

Aktywność zbrojna i ekspansja militarna Państwa Islamskiego w Syrii (podobnie jak w Iraku) spotkała się z szeregiem reakcji i przeciwdziałań. Sytuacja w tym państwie była jednak zdecydowanie bardziej złożona, wynikała bowiem ze specyfiki podziałów politycznych i religijnych, a także licznych zależności pomiędzy poszczególnymi uczestnikami panującego tam konfliktu. Co więcej, Syria w większym stopniu niż Irak była przestrzenią rywalizacji o interesy między aktorami zarówno regionalnymi (Iranu i Arabii Saudyjskiej), jak i Stanami Zjednoczonymi oraz Rosji, której odzwierciedlenie można zauważyć w zróżnicowanych postawach wobec reżimu Baszszara al-Asada.

Syryjska wojna domowa, która była jednym ze skutków Arabskiej Wiosny, wybuchła w rezultacie przekształcenia się brutalnie tłumionych protestów antyrządowych w powstanie przeciwko autorytarnym rządom prezydenta Asada. Konflikt rozgrywał się pomiędzy siłami rządowymi a niejednorodną (składającą się z licznych i często wzajemnie się zwalczających stronnictw) opozycją, w ramach której znajdowały się między innymi grupy dżihadystyczne – wśród nich znaczącą pozycję miało Państwo Islamskie. Walczący o przetrwanie syryjski reżim traktował kalifat nie tylko jako kolejną frakcję opozycyjną, ale również jego istnienie jako okazję do osłabienia lub też dyskredytacji pozostałych sił rebelianckich³⁸⁷. Zaznaczyć przy tym należy, że rząd w Damaszku określał (lub przynajmniej usiłował przedstawiać) wszelkie podmioty z nim walczące jako grupy terrorystyczne³⁸⁸. Stan pogłębiającego się kryzysu, obawy przed całkowitą utratą kontroli w państwie, a także ofensywa Państwa Islamskiego i jego podboje w północnych oraz wschodnich częściach Syrii sprawiły, iż we wrześniu 2015 roku prezydent Asad zaapelował o wsparcie wojskowe ze strony Rosji³⁸⁹. W rezultacie 30 września Rosja zainicjowała interwencję militarną, rozpoczynając w ten sposób swoje długotrwałe zaangażowanie w celu utrzymania syryjskiego rządu. Od 2016 roku siły reżimowe (dzięki działaniom zbrojnym Rosji i irańskiemu wsparciu) stopniowo odzyskiwały obszary zajmowane dotychczas przez frakcje opozycyjne oraz Państwo

³⁸⁷ Z. Laub, *Syria's Civil War: The Descent Into Horror*, www.cfr.org/article/syrias-civil-war (dostęp: 13.09.2021). Autor wskazuje, że powstanie grup ekstremistycznych w Syrii jest w znaczącej mierze skutkiem działania samego Asada, który dążył do zaprezentowania swoich rządów jako stabilnej alternatywy wobec frakcji opozycyjnych. W celu osłabienia i dyskredytacji sił antyrządowych w połowie 2011 roku zdecydowano o wypuszczeniu z więzień setek dżihadystów.

³⁸⁸ F. Merz, *Adversarial Framing: President Bashar al-Assad's Depiction of the Armed Syrian Opposition*, „Journal of Terrorism Research”, Volume 5, Issue 2, May 2014, s. 30–44. Warto dodać, że rząd Asada usiłował przedstawiać frakcje opozycyjne jako dżihadystów inspirowanych przez Zachód.

³⁸⁹ B. Chappell, *Russia Begins Airstrikes In Syria After Assad's Request*, www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/09/30/444679327/russia-begins-conducting-airstrikes-in-syria-at-assads-request (dostęp: 20.09.2021).

Islamskie – w efekcie zdobyły dominującą pozycję w konflikcie. Na początku października 2016 roku ugrupowanie kontrolowało terytoria znajdujące się w 9 z 14 syryjskich prowincji – sukcesywne porażki spowodowały jednak, że do końca 2018 roku organizacja straciła przeważającą większość swoich stref wpływów Syrii (pod kontrolą rządu Asada znajdowała się wówczas większa część państwa)³⁹⁰. Rakka, czyli *de facto* stolica kalifatu, została odbita 17 października 2017 roku przez Syryjskie Siły Demokratyczne³⁹¹.

Należy zaznaczyć, że w ogólnym kontekście wojny domowej z punktu widzenia syryjskiego reżimu Państwo Islamskie bywało użytecznym narzędziem politycznym. Po pierwsze, funkcjonowanie organizacji ułatwiało możliwości podziału i osłabienia opozycji³⁹². Istotne w tym aspekcie są poszczególne działania ze strony Asada mające na celu pośrednie wsparcie ugrupowania – amnestia osadzonych w więzieniach dżihadystów oraz zapewnienie swoistej bojownikom „bezpiecznej przystani” umożliwiającej rekrutację i swobodny przepływ na obszary walk do sąsiedniego Iraku³⁹³. Po drugie, prezentowanie kalifatu jako powszechnego wroga w skali międzynarodowej było przydatne w uzasadnianiu własnych strategii oraz działań (nierazko brutalnych)³⁹⁴. Umiejętne przedstawianie Państwa Islamskiego stanowiło również środek neutralizacji międzynarodowej krytyki Asada oraz instrument nacisku na rzecz akceptacji korzystnych dla syryjskiego reżimu rozwiązań politycznych³⁹⁵. Pragmatyczne wykorzystanie sytuacji oraz instrumentalne podejście do ugrupowania pozwoliło stronie rządowej osiągnąć przewagę w wojnie domowej.

Należy też wspomnieć o tym, że Państwo Islamskie już w początkowym okresie swojego istnienia wykazywało wrogie nastawienie wobec głównych przedstawicieli syryjskiej

³⁹⁰ A Review Of Isis In Syria 2016 – 2019. *Regional Differences and an Enduring Legacy*, The Carter Center Syria Project, March 2019, s. 4–6. Dokument dostępny pod adresem: www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/isis-review-2016-2019.pdf (dostęp: 20.09.2021). Choć wsparcie Rosji i Iranu skutecznie przełożyło się na utrzymanie rządu Baszszara al-Asada, a Państwo Islamskie stało się irrelevantną stroną konfliktu, to wojna domowa w Syrii nie zakończyła się i trwa w dalszym ciągu (stan na rok 2023).

³⁹¹ A. Barnard, H. Saad, *Raqqa, ISIS 'Capital,' Is Captured, U.S.-Backed Forces Say*, www.nytimes.com/2017/10/17/world/middleeast/isis-syria-raqqa.html (dostęp: 20.09.2021). Syryjskie Siły Demokratyczne (*Syrian Democratic Forces, SDF*) – utworzony w październiku 2015 roku zróżnicowany etnicznie sojusz, jedna ze stron uczestniczących w syryjskiej wojnie domowej. SDF składało się w znaczącej mierze ze wspieranych przez Stany Zjednoczone sił kurdyjskich oraz bojówek arabskich. Szerzej o specyfice sojuszu w: W. Van Wilgenburg, *Syrian Democratic Forces (Syria)*, www.ecfr.eu/special/mena-armed-groups/syrian-democratic-forces-syria (dostęp: 20.09.2021).

³⁹² M. Behraves, *Assad's strategic use of ISIL made his victory in Syria possible*, www.aljazeera.com/opinions/2018/10/18/assads-strategic-use-of-isil-made-his-victory-in-syria-possible (dostęp: 20.09.2021).

³⁹³ R. Abouzeid, *The Jihad Next Door. The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, www.politico.com/magazine/story/2014/06/al-qaeda-iraq-syria-108214 (dostęp: 20.09.2021).

³⁹⁴ I. Al Shami, *The Assad Regime Is Using ISIS to Justify its Activities in Eastern Syria*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/assad-regime-using-isis-justify-its-activities-eastern-syria (dostęp: 20.09.2021).

³⁹⁵ *Ibidem* (dostęp: 20.09.2021).

opozycji. Przełomowym momentem w relacjach z Wolną Armią Syrii było zabicie 11 lipca 2013 roku jednego z dowódców frakcji – Kamala Al-Hammamiego, które poskutkowało rozpoczęciem otwartej konfrontacji pomiędzy ugrupowaniami³⁹⁶. Wydarzenie to spotkało się również z szeroką dezaprobatą innych grup dżihadystycznych biorących udział w syryjskiej wojnie domowej, a także Al-Kaidy, do której wówczas organizacja (jako ISIL) przynależała.

4.1.3. Iran

Aktywność Państwa Islamskiego w kontekście wojny domowej w Iraku i Syrii poskutkowała zaangażowaniem się w te konflikty aktorów regionalnych – sytuacja kryzysowa stała się problematyczna z punktu widzenia interesów Iranu. Państwo to było najistotniejszym (obok Rosji) strategicznym sojusznikiem alawickiego³⁹⁷ rządu Baszszara al-Asada. Działania i podboje kalifatu stanowiły z jednej strony zagrożenie dla irańskich aspiracji w regionie, z drugiej zaś były postrzegane przez Iran jako szansa strategiczna, czyli okazja do ugruntowania swojej pozycji na Bliskim Wschodzie. Zasadniczym celem politycznym Iranu było przede wszystkim utrzymanie ciągłości rządów Asada, bliskie relacje z Syrią umożliwiały bowiem dalsze uzależnianie tego państwa od Teheranu. Większe wpływy Iranu oznaczały również dogodniejszą pozycję w rywalizacji z Arabią Saudyjską, Turcją oraz Izraelem³⁹⁸. Dążąc do utrzymania syryjskiego reżimu, Iran rozpoczął na terytorium Syrii operacje militarne (głównie lotnicze), a także delegował siły specjalne i bojówki Hezbollahu³⁹⁹, celem bezpośredniego wsparcia sił rządowych w zwalczaniu frakcji

³⁹⁶ *The rebel Free Syrian Army says the killing of a top official by an al-Qaeda-linked group is a "declaration of war."*, www.english.alarabiya.net/News/middle-east/2013/07/14/FSA-to-al-Qaeda-Killing-of-Syria-rebel-official-declaration-of-war- (dostęp: 21.09.2021).

³⁹⁷ Alawici – wywodząca się z szyizmu grupa religijna zamieszkująca głównie na obszarze Syrii. Warto zaznaczyć, że choć z alawitów wywodzą się elity tego państwa, to stanowią oni zdecydowaną mniejszość (w przybliżeniu 10%) w stosunku do sunnitów. Kluczowym wyróżnikiem tego nurtu jest przyznawanie boskości (która traktowana jako cykliczna inkarnacja) Muhammadowi, Salmanowi al-Farisiemu (towarzyszowi Proroka) oraz kalifowi Alemu. Szyicki rodowód tej grupy sprawiał, że w percepcji Państwa Islamskiego alawici byli postrzegani w kategoriach heretyckich.

³⁹⁸ W kontekście Izraela należy dodać, że Syria jest dla Iranu rodzajem pomostu do Libanu, w którym funkcjonuje Hezbollah (wspierany przez stronę irańską). Organizacja odgrywa istotną rolę w oddziaływaniu Iranu na Izrael.

³⁹⁹ W tym miejscu warto również wspomnieć o działaniach Libanu w kontekście konfliktu w Syrii oraz Państwa Islamskiego. Przede wszystkim oddziały Hezbollahu wspierały wojska Asada w walkach z rebeliantami i siłami kalifatu. Co istotne, Arabia Saudyjska, która próbowała zrównoważyć wpływy szyickie, przekazała libańskiemu rządowi pokaźne wsparcie finansowe na rzecz wzmocnienia armii w walce z dżihadystami – szerzej ma ten temat w: B. Daragahi, *Saudi Arabia gives Lebanon \$1bn in military aid to fend off Isis*, www.ft.com/content/573098dc-1d5f-11e4-8b03-00144feabdc0 (dostęp: 21.09.2021). Finanse przekazano w rezultacie ataku (jeszcze w czasie trwania bitwy) przeprowadzonego przez An-Nusrę i Państwo Islamskie w sierpniu 2014 roku na Arian – miasto znajduje się w pobliżu granicy Libanu z Syrią. Po kilku dniach walk szturm dżihadystów został odparty, jednak oba ugrupowania wzięły za zakładników około 30 libańskich

opozycyjnych. Z kolei polityka Teheranu w odniesieniu do Iraku koncentrowała się na pokonaniu dżihadystów przy jednoczesnym utrzymaniu integralności terytorialnej tego państwa – Iran postrzegał załamanie Iraku jako czynnik, który może prowadzić do zmiany układu sił w regionie⁴⁰⁰. Między innymi z tego powodu Iran udzielał wsparcia (w postaci uzbrojenia oraz szkoleń) szyickim milicjom walczącym z Państwem Islamskim oraz Kurdom⁴⁰¹. Wspieranie sił kurdyjskich przez Teheran (Iran w istocie zwalcza separatyzm kurdyjski⁴⁰²) może świadczyć o skali zagrożenia płynącego ze strony Państwa Islamskiego. Warto dodać, że pomimo wyraźnych dążeń do eliminacji kalifatu i jego wpływów, Iran nie zdecydował się dołączyć do międzynarodowej koalicji pod przywództwem Stanów Zjednoczonych. Co jednak istotne, wspomaganie irackiego rządu w walce przeciw Państwu Islamskiemu stało się w pewnym stopniu czynnikiem zmniejszającym napięcia w relacjach Iran–USA. Tymczasowe zbliżenie kalkulowane było na złagodzenie skutków amerykańskich sankcji gospodarczych, które zostały nałożone w związku z irańskim programem atomowym⁴⁰³.

4.1.4. Arabia Saudyjska

Rosnące wpływy Iranu oraz aktywność Państwa Islamskiego przyczyniły się do podjęcia przez Arabię Saudyjską szeregu działań politycznych i militarnych. W celu walki z ugrupowaniem państwo to dołączyło do globalnej koalicji pod przywództwem Stanów Zjednoczonych, stając się przy tym partnerem strategicznym sojuszu. Arabia Saudyjska prowadziła intensywną kampanię nalotów na pozycje kalifatu w Syrii, a także działała mające

żołnierzy. Pod koniec sierpnia 2014 roku Państwo Islamskie opublikowało film przedstawiający egzekucję jednego z nich. Szczegóły dotyczące starcia w Arsal, przebiegu negocjacji oraz sytuacji porwanych żołnierzy przedstawiono w: *Arsal Conflict (starting August 2, 2014)*, www.civilsociety-centre.org/timelines/27778#event-a-href-sir-clashes-between-army-and-militants-arsalclashes-between-army-and-militants-in-arsal-a (dostęp: 21.09.2021).

⁴⁰⁰ D. Esfandiary, A. Tabatabai, *Iran's ISIS policy*, „International Affairs”, Volume 91, Issue 1, January 2015, s. 7.

⁴⁰¹ J. Brown, *Regional Powers and the Islamic State* [w:] J. Covarrubias, T. Lansford, R.J. Pauly (ed.), *op. cit.*, s. 131.

⁴⁰² Przejawem polityki Iranu w tym aspekcie był sprzeciw wobec kurdyjskiego referendum niepodległościowego, które odbyło się 25 września 2017 roku w Iraku – *Iran reacts to Kurdish referendum*, www.al-monitor.com/originals/2017/09/iran-kurdistan-iraq-referendum-reaction-airspace-closure.html (dostęp: 21.09.2021). Szerzej o stosunku Iranu wobec kurdyjskich dążeń również w: S. Abdullah, *Why is Iran Against the Independence Referendum?*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/why-iran-against-independence-referendum (dostęp: 21.09.2021).

⁴⁰³ J. Brown, *op. cit.*, s. 131.

na celu zwalczanie infrastruktury finansowej ugrupowania⁴⁰⁴. Zaznaczyć należy, że członkostwo w koalicji było elementem szerszej strategii budowania wizerunku regionalnego lidera oraz instrumentem ograniczania wpływów, pozycji i politycznych dążeń Iranu⁴⁰⁵. Dlatego też Arabia Saudyjska udzielała wsparcia (wojskowego i finansowego) grupom rebelianckim, które prowadziły walkę z rządem syryjskim – reżim Asada (jako sojusznik Iranu) istotnie zagrażał bowiem saudyjskim interesom. Aspiracje regionalne Arabii Saudyjskiej oznaczały również zwalczanie Państwa Islamskiego w sposób pośredni. Odbywało się to przez udzielanie wsparcia i pomocy humanitarnej państwom sąsiednim oraz działania mające na celu zapewnienia stabilności ich rządów⁴⁰⁶. Współpraca z partnerami regionalnymi realizowana była też w wymiarze militarnym – w przypadku zmagających z kalifatem warto wspomnieć o schwytaniu przez siły saudyjskie i jemeńskie w czerwcu 2019 roku przywódcy komórki Państwa Islamskiego w Jemenie⁴⁰⁷.

Dążenie do ograniczenia wpływów Państwa Islamskiego przez Arabię Saudyjską wiązało się również z kwestiami ideologicznymi. Saudowie niejednokrotnie potępiali ugrupowanie (a także Al-Kaidę i inne sunnickie grupy terrorystyczne), starając się równocześnie komunikować w przestrzeni międzynarodowej, iż powszechnie kojarzona z islamskim rygoryzmem doktrynalnym Arabia Saudyjska nie popiera ideologii kalifatu⁴⁰⁸. Zauważyć można jednak pewien paradoks – z jednej strony próby odcinania się od organizacji, której fundamenty ideologiczne w znacznej mierze czerpią z wahhabizmu, z drugiej zaś dążenie do utrzymania optymalnych relacji z obecnym w tym państwie fundamentalistycznym (wahhabickim) establishmentem religijnym. Zagrożenia płynące ze strony Państwa Islamskiego bywały również wykorzystywane w Arabii Saudyjskiej jako narzędzie dyskredytacji duchownych związanych z saudyjską odnogą Bractwa Muzułmańskiego⁴⁰⁹. W ten sposób Saudowie próbowali utożsamić obie organizacje,

⁴⁰⁴ Kwestię zaangażowania i działań Arabii Saudyjskiej w globalnej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu przedstawiono szerzej w: *Saudi Arabia*, <https://theglobalcoalition.org/en/partner/saudi-arabia> (dostęp: 25.09.2021).

⁴⁰⁵ A. Sabi, *Fighting ISIS may not be the core of the Saudi Arabia-led coalition*, www.globalriskinsights.com/2016/01/fighting-isis-may-not-be-the-core-of-the-saudi-arabia-led-coalition (dostęp: 25.09.2021).

⁴⁰⁶ J. Brown, *op. cit.*, s. 133–134. Warto zaznaczyć, że Arabia Saudyjska w pierwszej kolejności dążyła do zapewnienia stabilności swoim partnerom – wyeliminowanie Państwa Islamskiego nie było celem pierwszorzędnym – *ibidem*, s. 134.

⁴⁰⁷ *ISIL leader in Yemen captured, says Saudi-led coalition*, www.aljazeera.com/news/2019/6/25/isil-leader-in-yemen-captured-says-saudi-led-coalition (dostęp: 25.09.2021).

⁴⁰⁸ L. Clapper, *Wahhabism, ISIS, and the Saudi Connection*, www.geopoliticalmonitor.com/wahhabism-isis-and-the-saudi-connection (dostęp: 25.09.2021).

⁴⁰⁹ F. Wehrey, *The Saudi Thermidor*, „Current History”, Volume 113, Issue 767, December 2014, s. 345. Artykuł dostępny jest również pod adresem: <https://carnegieendowment.org/2014/12/01/saudi-thermidor-pub-57375> (dostęp: 25.09.2021).

podkreślając zarazem ich odpowiedzialność za propagowanie treści dżhadystycznych⁴¹⁰. W rezultacie w marcu 2014 roku Bractwo Muzułmańskie i Państwo Islamskie zostały uznane przez władze Arabii Saudyjskiej za grupy terrorystyczne⁴¹¹. Tego rodzaju działania można interpretować jako wyraz dystansowania się od kalifatu i dokonywanych przez niego aktów przemocy. Można zatem stwierdzić, że Arabia Saudyjska wykorzystywała Państwo Islamskie jako instrument w polityce wewnętrznej i zagranicznej.

4.1.5. Kurdowie

Frakcje Kurdów, których należy traktować jako aktora niepaństwowego, odgrywały istotną rolę walce z Państwem Islamskim, szczególnie w starciach bezpośrednich. Kurdyjskie formacje zbrojne (peszmergowie) konfrontowały się z oddziałami kalifatu (w ramach sojuszu frakcji opozycyjnych) w Syrii oraz w Iraku, gdzie można odnotować ich największe sukcesy militarne. Fakt, że Stany Zjednoczone – w tym również międzynarodowa koalicja przeciwko Państwu Islamskiemu – nie zakładały rozpoczęcia operacji naziemnych, a także krytyczny stosunek do syryjskiego rządu przełożyły się na to, że Kurdowie stali się głównym elementem strategii międzynarodowej koalicji. Kontrofensywa peszmergów z początku 2015 roku, a następnie proces stopniowego przejmowania obszarów kontrolowanych przez kalifat stały się przyczyną regresu organizacji. Do najważniejszych zwycięstw nad ugrupowaniem na terenach Iraku zalicza się odbicie Tirkitu, Kobane oraz zajęcie w listopadzie 2015 roku miasta Sindżar (*Sinjar*)⁴¹². Siły kurdyjskie uczestniczyły również w ofensywie mającej na celu wyzwolenie Mosulu. W przypadku Syrii warto wspomnieć, że oddziały peszmergów wniosły istotny wkład w bitwę o Ar-Rakkę – starcie to było jednym z kluczowych wydarzeń prowadzących do ostatecznego upadku terytorialnego kalifatu.

Motywacją Kurdów do udziału w konflikcie, a zarazem zwalczania Państwa Islamskiego, było dążenie do uzyskania formy politycznej autonomii. Jeszcze w 2014 roku w Syrii – na kontrolowanych przez siły kurdyjskie obszarach – została utworzona

⁴¹⁰ Warto dodać, że Bractwo Muzułmańskie było jednym z głównych celów propagandy Państwa Islamskiego, które traktowało organizację jako przedstawiciela „obozu apostazji” – szerzej na temat aktywności propagandowej kalifatu wobec Bractwa Muzułmańskiego w: B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 291–301.

⁴¹¹ *Saudi Arabia declares Muslim Brotherhood 'terrorist group'*, www.bbc.com/news/world-middle-east-26487092 (dostęp: 25.09.2021).

⁴¹² M.R. Gordon, R. Callimachi, *Kurdish Fighters Retake Iraqi City of Sinjar From ISIS*, www.nytimes.com/2015/11/14/world/middleeast/sinjar-iraq-islamic-state.html (dostęp: 26.09.2021).

Demokratyczna Federacja Północnej Syrii⁴¹³. Z kolei w Iraku, w celu poszerzenia zakresu autonomii, 25 września 2017 roku przeprowadzono referendum niepodległościowe, w wyniku którego ponad 90% mieszkańców regionu opowiedziało się za proklamacją irackiego Kurdystanu⁴¹⁴. Choć referendum zostało uznane przez rząd w Bagdadzie za niezgodne z konstytucją⁴¹⁵, a sam akt miał raczej deklaracyjny charakter, to kurdyjskie dążenia do uzyskania szerszego poparcia i uznania międzynarodowego zaczęły powodować obawy nie tylko ze strony Iraku czy Syrii, ale również Turcji i Iranu.

4.1.6. Turcja

Kolejnym aktorem z regionu Bliskiego Wschodu, który wykazywał szczególną aktywność w kontekście działań Państwa Islamskiego, była Turcja. Państwo to wykazywało ambiwalentny stosunek do kalifatu, przy czym zauważyć można istotną zmianę jego podejścia do organizacji. Początkowo Turcja wyraźnie starała się unikać jakiegokolwiek formy konfrontacji z Państwem Islamskim. Taki stan rzeczy wynikał w znacznej mierze z faktu, iż siły ugrupowania prowadziły walkę również z oddziałami kurdyjskimi⁴¹⁶ związanymi z Partią Pracujących Kurdystanu (PKK)⁴¹⁷, czyli organizacją, którą strona turecka traktuje

⁴¹³ W. Lizak, *Bliski Wschód: na drodze do nowego porządku międzynarodowego*, „Rocznik Strategiczny” 2017/2018, s. 269–270. Autonomiczny region w północnej i wschodniej Syrii często bywa określany jako Rożawa (*Rojava*) – autor zaznacza jednak, że sami Kurdowie odeszli od stosowania takiego nazewnictwa. Warto dodać, że w reakcji na kurdyjskie dążenia Turcja rozpoczęła zbrojną operację „Tarcza Eufratu”. Celem trwającej od 24 sierpnia 2016 roku do 29 marca 2017 roku ofensywy w północnej Syrii było odepchnięcie od tureckiej granicy Państwa Islamskiego i syryjskich grup rebelianckich – przede wszystkim Syryjskich Sił Demokratycznych (istotną część tej właśnie frakcji stanowili Kurdowie). Kolejna operacja – „Gałązka Oliwna” – została zainicjowana 20 stycznia 2018 roku. Ofensywa w syryjskiej prowincji Afrin wymierzona była w siły kurdyjskie (YPG) i miała uniemożliwić Kurdom konsolidację terytorialną, a w konsekwencji powstrzymać ich wszelkie działania na rzecz utworzenia autonomii w północnej części Syrii. Posunięcia Turcji odbyły się przy aprobachie Rosji, co przełożyło się na wzmocnienie relacji pomiędzy tymi państwami. Szerzej na temat operacji „Gałązka Oliwna” w: K. Wasilewski, P. Sasnal, *Turecka operacja wojskowa „Gałązka oliwna” w Syrii*, www.pism.pl/publikacje/Turecka_operacja_wojskowa_Galazka_oliwna_w_Syrii (dostęp: 27.09.2021).

⁴¹⁴ *Ibidem*, s. 270–271. Szerzej o referendum i jego skutkach w: J. Holland-McCowan, *The Kurds After the ‘Caliphate’: How the Decline of ISIS has Impacted the Kurds of Iraq and Syria*, ICSR, King’s College London, 2018, s. 7–15. Dokument dostępny pod adresem: www.icsr.info/2018/10/10/the-kurds-after-the-caliphate-how-the-decline-of-isis-has-impacted-the-kurds-of-iraq-and-syria (dostęp: 27.09.2021).

⁴¹⁵ *Iraq refuses talks with Kurds about referendum results*, www.aljazeera.com/news/2017/9/26/iraq-refuses-talks-with-kurds-about-referendum-results (dostęp: 27.09.2021).

⁴¹⁶ *The Struggle with Islamic State that Turkey Hoped to Avoid*, www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/struggle-islamic-state-turkey-hoped-avoid (dostęp: 27.09.2021). Warto wspomnieć, że władze tureckie próbowały wykorzystać uwagę międzynarodową oraz sentymenty, które pojawiły się po zamachach Państwa Islamskiego, do wzbudzenia szerszego zainteresowania problemem ataków związanych z Partią Pracujących Kurdystanu.

⁴¹⁷ Partia Pracujących Kurdystanu (*Partiya Karkerên Kurdistanê*, PKK) – funkcjonujący w Turcji od 1978 roku ruch polityczny i separatystyczny, którego głównym celem jest utworzenie niepodległego Kurdystanu. Ruch ten jest uznawany przez Turcję (a także między innymi przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską) za organizację terrorystyczną. Co również istotne, władze tureckie wielokrotnie oskarżały syryjskich Kurdów o powiązania z PKK.

jako polityczne zagrożenie. Państwo to liczyło również, że umożliwienie przepływu bojowników kalifatu do sąsiedniej Syrii przyczyni się do przyspieszenia upadku reżimu Asada⁴¹⁸. Turcja dążyła do odsunięcia syryjskiego reżimu, który postrzegała jako zagrożenie dla swoich interesów – wpływy w Syrii miały zapewnić Ankarze dogodną pozycję w rywalizacji z Iranem i Arabią Saudyjską. Co istotne, podejście wobec Asada uległo zmianie wraz z politycznym zbliżeniem Turcji z Rosją.

Pomimo nacisków międzynarodowych Turcja nie przyłączyła się do globalnej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu, odmawiając równocześnie różnego rodzaju wsparcia, w tym udostępnienia swoich lotnisk na rzecz przeprowadzania przez sojusz operacji lotniczych⁴¹⁹. Zachowawcze podejście Ankary można próbować wyjaśnić tym, że w czerwcu 2014 roku (podczas zajęcia Mosulu przez kalifat) oddziały ugrupowania uprowadziły ze znajdującej się w mieście tureckiej placówki dyplomatycznej około 50 osób⁴²⁰. Skutkiem tego wydarzenia była wymiana zakładników, w wyniku której porwany personel został uwolniony w zamian za około 180 schwytanych dżihadystów⁴²¹. Należy przy tym zaznaczyć, że istnieją również przesłanki wskazujące, iż Turcja aktywnie wspierała organizację. W tym aspekcie odnotować można przede wszystkim udział w przemyśle i handlu ropą naftową z Państwem Islamskim, a także umożliwianie zagranicznym bojownikom przekraczania tureckiej granicy w celu dołączenia do walk w Syrii i Iraku⁴²². Turcja do pewnego stopnia tolerowała aktywność ugrupowania w ramach swoich granic, co umożliwiło powstanie i rozwój tureckiej

⁴¹⁸ *The Struggle with Islamic State that Turkey Hoped to Avoid*, op. cit., (dostęp: 27.09.2021).

⁴¹⁹ M. Szkudlarek, *ISIS versus PKK: główne wyzwania tureckiej polityki bezpieczeństwa*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/2016, s. 45. Autorka wskazuje również na inny przykład działań w tym kontekście – blokowanie transferu uzbrojenia przeznaczonego dla walczących z oddziałami kalifatu kurdów.

⁴²⁰ *UK jihadist prisoner swap reports 'credible'*, www.bbc.com/news/uk-29504924 (dostęp: 3.10.2021).

⁴²¹ Władze tureckie oficjalnie nie podały szczegółów dotyczących wymiany. Dodać należy, iż w marcu 2014 roku, w czasie ofensywy w Syrii, gdy oddziały organizacji zbliżały się do Aleppo, Państwo Islamskie (wówczas ISIL) zagroziło atakiem na pobliskie mauzoleum Sulejmana Szaha (którego wnuk – Osman Pierwszy – był założycielem Imperium Osmańskiego). Obszar, na którym znajdował się grobowiec stanowił turecką eksklawę, która została utworzona na mocy umowy z 1921 roku zawartej pomiędzy Turcją a sprawującą kontrolę nad syryjskim mandatem Francją. Na początku 2015 roku Turcja wysłała znaczne siły militarne w celu ewakuacji oddziałów zabezpieczających mauzoleum, a następnie zniszczenia go – *Turkey enters Syria to remove precious Suleyman Shah tomb*, www.bbc.com/news/world-middle-east-31572257 (dostęp: 3.10.2021). Szczątki Sulejmana Szaha przeniesiono na kontrolowany przez tureckie wojska obszar przygraniczny (znajdujący się na terytorium Syrii), nieopodal miejscowości Kobane. Wydarzenia te (oraz ich tło) mogły być czynnikiem przekładającym się na negocjacje i porozumienie pomiędzy Turcją a Państwem Islamskim.

⁴²² A.S. Yayla, C.P. Clarke, *Turkey's Double ISIS Standard*, www.foreignpolicy.com/2018/04/12/turkeys-double-isis-standard (dostęp: 3.10.2021). Powiązania Turcji z Państwem Islamskim przedstawiono również w: D.L. Phillips, *Research Paper: ISIS-Turkey Links*, www.huffpost.com/entry/research-paper-isis-turkey_b_6128950 (dostęp: 3.10.2021). W zestawieniu znajdują się liczne zarzuty (wraz z odnośnikami do źródeł, w których pojawiły się informacje na dany temat) – na przykład o udzielanie wsparcia finansowego (przez handel ropą naftową), szkoleniowego czy medycznego członkom organizacji – a nawet wzmianki o tym, że siły tureckie walczyły u boku oddziałów Państwa Islamskiego.

sieci Państwa Islamskiego⁴²³, a w konsekwencji intensyfikację zamachów terrorystycznych⁴²⁴. Taki stan rzeczy wskazuje, iż w percepcji Ankary większe zagrożenie stanowiły operujące w Syrii siły kurdyjskie oraz ich potencjalne (rzeczywiste lub domniemane) związki z PKK. Dlatego też można stwierdzić, że w pewnym zakresie aktywność Państwa Islamskiego była użyteczna dla Turcji i pokrywała się z jej politycznymi dążeniami – ugrupowanie prowadziło swoje działania zbrojne w Syrii nie tylko przeciwko Kurdom, ale również przeciwko siłom reżimu Asada.

Momentem przełomowym, po którym nastąpił zwrot w podejściu Turcji do kalifatu, był zamach w Suruç dokonany 20 lipca 2015 roku. W rezultacie ataku państwo to dołączyło do koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone. Turcja wkrótce rozpoczęła też operacje lotnicze wymierzone w pozycje Państwa Islamskiego, a także udostępniła siłom amerykańskim bazę lotniczą w Incirlik⁴²⁵. Istotne znaczenie miał fakt, że celem kampanii tureckich nalotów były również oddziały kurdyjskie w Iraku i w Syrii (co było sprzeczne z ogólnymi założeniami koalicji). Ankara poszerzyła ponadto zakres działań na rzecz zabezpieczenia swoich interesów i zwiększenia poziomu bezpieczeństwa. Główne dążenia strategiczne dotyczyły przede wszystkim usunięcia z obszaru przygranicznego zagrożenia ze strony kalifatu, marginalizacja jego wpływów czy też potencjalnych skutków jego aktywności na terytorium Turcji, a także uniemożliwienie powstania jakiegokolwiek formy kurdyjskiej państwowości⁴²⁶. Uczestnictwo w koalicji było zatem dla Turcji okazją do realizacji założeń politycznych, a Państwo Islamskie stało się użytecznym instrumentem w neutralizacji sił Kurdów.

4.1.7. Jordania

Reakcje na działania kalifatu miały miejsce również ze strony Królestwa Jordanii. Podobnie jak większość aktorów z regionu Bliskiego Wschodu, państwo to było członkiem koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone. Jordania usiłowała koncentrować się na sytuacji

⁴²³ Szerzej na temat sieci Państwa Islamskiego w Turcji w: A. Stein, *Islamic State Networks in Turkey. Recruitment for the Caliphate*, Atlantic Council, Rafik Hariri Center For The Middle East, October 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2016/10/Islamic_State_Networks_in_Turkey_web_1003.pdf (dostęp: 3.10.2021).

⁴²⁴ A.S. Yayla, *The Reina Nightclub Attack and the Islamic State Threat to Turkey*, „CTC Sentinel”, Volume 10, Issue 3, March 2015, s. 12–13.

⁴²⁵ H.L. Smith, *Turkey joins war against Isis with strikes in Syria*, www.thetimes.co.uk/article/turkey-joins-war-against-isis-with-strikes-in-syria-0rl5hbcjg6h (dostęp: 4.10.2021).

⁴²⁶ C. Kasapoğlu, F.D. Ergun, *Turkey Joins the Anti-ISIS Coalition: Safe-Zone Plan Revisited*, The Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM), 6 August 2015, s. 4–5. Dokument dostępny pod adresem: www.edam.org.tr/en/turkey-joins-the-anti-isis-coalition-safe-zone-plan-revisited (dostęp: 4.10.2021).

wewnętrznej⁴²⁷ oraz na problemie migrantów napływających w związku z konfliktem w Iraku, który uległ nasileniu wraz z rozpoczęciem wojny domowej w sąsiadującej Syrii⁴²⁸. Władze Jordanii dążyły do wzmacniania granic i zabezpieczenia ich przed przepływem bojowników Państwa Islamskiego czy też innych uczestników konfliktu⁴²⁹. Egzekucja pilota jordańskich sił powietrznych, a następnie jej upublicznienie na początku 2015 roku w znacznej mierze przełożyły się na zmianę polityki wobec kalifatu. Pokłosiem tego wydarzenia były masowe protesty przeciwko organizacji (a zarazem wyrazy poparcia monarchy)⁴³⁰, a także egzekucja dwóch osadzonych dżihadystów⁴³¹. Co więcej, jordańskie władze zapowiedziały odwet i już po kilku dniach rozpoczęły serię kolejnych bombardowań na pozycje kalifatu w Syrii⁴³² – wzmożone zaangażowanie militarne miało jednak krótkofalowy charakter.

4.1.8. Egipt oraz Jemen

Warto przybliżyć też kwestię reakcji poszczególnych państw Bliskiego Wschodu na działalność ugrupowań, które zadeklarowały wierność kalifatowi. Najbardziej znaczące procesy w tym aspekcie dotyczyły funkcjonowania filii Państwa Islamskiego w Egipcie oraz Jemenie.

Egipt zmagał się przede wszystkim ze skutkami wydarzeń Arabskiej Wiosny w tym państwie. Pomimo obalenia prezydenta Husniego Mubaraka nie ustępowały problemy gospodarcze i bezrobocie, które istotnie pogłębiały destabilizację. Zmagający się z sytuacją ekonomiczną, rząd Abda al-Fattah as-Sisiego równocześnie dążył do zmarginalizowania

⁴²⁷ W kontekście napięć wewnętrznych w Jordanii warto wspomnieć o antyrządowym proteście z 25 lipca 2014 roku w miejscowości Mann, podczas którego część demonstrantów wyrażała poparcie dla Państwa Islamskiego i zwycięstw militarnych organizacji – szerzej na ten temat w: A. Abuqudairi, *Anger boils over in the 'Fallujah of Jordan'*, www.aljazeera.com/news/2014/7/5/anger-boils-over-in-the-fallujah-of-jordan (dostęp: 6.10.2021).

⁴²⁸ B. Wróblewski, *Sytuacja polityczna Jordanii po 2011 roku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 74–75.

⁴²⁹ J. Brown, *op. cit.*, s. 138–139.

⁴³⁰ J. Stone, *Thousands protest in Jordan's capital against Isis burning of caged pilot*, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/thousands-protest-jordan-s-capital-against-isis-burning-caged-pilot-10029408.html (dostęp: 6.10.2021).

⁴³¹ *Islamic State's Killing of Jordanian Pilot Sparks Outrage*, www.wsj.com/articles/islamic-states-killing-of-jordanian-pilot-sparks-mideast-outrage-1423066903 (dostęp: 6.10.2021). Zaznaczyć należy, że skazani i straceni terroryści powiązani byli jednak z Al-Kaidą. Jordański rząd proponował wcześniej wypuszczenie jednego z nich w zamian za uwolnienie pojmanego przez kalifat pilota.

⁴³² *Jordan launches new air strikes against ISIL*, www.aljazeera.com/news/2015/2/6/jordan-launches-new-air-strikes-against-isil (dostęp: 6.10.2021). Warto dodać, że pojawiały się również doniesienia o tym, iż król Jordanii, Abdullah II osobiście brał udział w nalotach na pozycje kalifatu. Trudno jednak potwierdzić prawdziwość takich twierdzeń, niemniej obrazuje to skalę oburzenia, jaką wzbudziła zbrodnia dokonana przez Państwo Islamskie na jordańskim pilocie. Szerzej w: *Is Jordan's Abdullah really a warrior-king?*, www.bbc.com/news/blogs-trending-31146861 (dostęp: 6.10.2021).

funkcjonujących w Egipcie ruchów radykalnych. Sisi podkreślał przy tym, że wszelkie wysiłki w zwalczaniu terroryzmu powinny koncentrować się w obrębie własnych granic⁴³³. Obawy dotyczące ekstremizmu skupiały się wówczas przede wszystkim wokół Bractwa Muzułmańskiego⁴³⁴.

Po zamachu dokonanym w maju 2017 roku przez komórkę kalifatu (Prowincja Synaj) w pobliżu miejscowości Al-Minja Egipt rozpoczął naloty na pozycje Państwa Islamskiego w Libii⁴³⁵. Dodać należy, że władze egipskie, które podejmowały działania zmierzające do zwalczenia wilajatu na półwyspie Synaj (oraz innych grup terrorystycznych na tym obszarze – również w Gazie), współpracowały z Izraelem⁴³⁶. W rezultacie nastąpiło zbliżenie w relacjach pomiędzy tymi państwami, szczególnie w zakresie polityki bezpieczeństwa – proces ten można traktować jako jeden z przykładów faktu, że Państwo Islamskie pełniło funkcję katalizatora zmieniającego polityczną sytuację w regionie.

W Jemenie z kolei lokalna filia kalifatu była jedną z frakcji uczestniczących w tamtejszej wojnie domowej, która wybuchła w wyniku rebelii szyickiego ruchu Hutich przeciwko jemeńskiemu rządowi. Komórka organizacji toczyła walkę zarówno z siłami rządowymi, jak i oddziałami opozycji. Organizacja miała jednak niewielkie znaczenie w konflikcie, co przede wszystkim wynikało z bardziej ugruntowanej pozycji oraz większej inicjatywy konkurencyjnej Al-Kaidy⁴³⁷. Dodać należy, że na ogólną sytuację Państwa Islamskiego w Jemenie wpłynęła głównie jego brutalność (której przykładem może być zamach w Sanie z 20 marca 2015 roku), która uniemożliwiła skuteczne zjednanie jemeńskiej ludności, brak właściwej integracji z lokalnymi społecznościami i plemionami, a także nieadekwatny styl przywództwa (określany jako apodyktyczny czy wręcz arogancki)⁴³⁸. Zaangażowani w jemeńską wojnę domową aktorzy zewnętrzni koncentrowali się zasadniczo na głównej osi konfliktu i nie poświęcali większej uwagi mniej znaczącym frakcjom. Z jednej strony Arabia Saudyjska dążyła do utrzymania rządu prezydenta Abd-Rabbuha Mansoura Hadiego, z drugiej zaś Iran zapewniał wsparcie ruchowi Huti. W efekcie saudyjskie działania

⁴³³ M. Elmenshawy, *Egypt's War on Terror: ISIS, President Sisi, and the U.S.-led Coalition*, www.mei.edu/publications/egypts-war-terror-isis-president-sisi-and-us-led-coalition (dostęp: 9.10.2021).

⁴³⁴ We wrześniu 2013 roku egipskie władze zdelegalizowały Bractwo Muzułmańskie, a w grudniu tego samego roku Bractwo zostało uznane za organizację terrorystyczną.

⁴³⁵ *Egypt launches strikes in Libya after Minya attack*, www.aljazeera.com/news/2017/5/27/egypt-launches-strikes-in-libya-after-minya-attack (dostęp: 9.10.2021).

⁴³⁶ G. Jaffe, *Israelis target ISIS fighters in Egypt as part of covert counterterrorism pact*, www.washingtonpost.com/world/national-security/israelis-target-isis-fighters-in-egypt-as-part-of-covert-counterterrorism-pact/2018/02/03/9b853bcc-091b-11e8-8777-2a059f168dd2_story.html (dostęp: 9.10.2021).

⁴³⁷ E. Kendall, *The Failing Islamic State Within The Failed State of Yemen*, „Perspectives on Terrorism”, Volume 13, Issue 1, February 2019, s. 77–79.

⁴³⁸ *Ibidem*, s. 78–79.

militarne sprowadzały się przede wszystkim do neutralizacji wpływów oponenta, a nie do marginalizacji lokalnej franczyzy kalifatu. Z tego względu obecność Państwa Islamskiego i próby jego ekspansji w kontekście jemeńskiej wojny domowej oznaczały brak wyraźnych reakcji ze strony najważniejszych uczestników konfliktu czy mocarstw regionalnych.

4.1.9. Izrael

Swoistą bierność wobec przejawów aktywności Państwa Islamskiego zauważyć można również ze strony Izraela, który w optyce kalifatu należał do grona przeciwników o szczególnym znaczeniu⁴³⁹. Państwo to, jako jeden z nielicznych aktorów na Bliskim Wschodzie, nie było formalnie zaangażowane w działania międzynarodowej koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone. Sam kalifat w perspektywie Izraela zdawał się nie stanowić realnego zagrożenia⁴⁴⁰ – większe obawy wzbudzały rosnące wpływy Iranu, obecność Hezbollahu w Syrii, a także generująca liczne problemy wewnętrzne sprawa palestyńska⁴⁴¹. Za przejaw pośredniego zwalczania ugrupowania można jednak uznać wspieranie kurdyjskich dążeń niepodległościowych w Iraku⁴⁴².

Państwo Islamskie zauważalnie unikało bezpośredniej konfrontacji z Izraelem. W literaturze można spotkać pogląd, że taki stan rzeczy wynikał z niechęci ugrupowania do podejmowania walki, która skazana jest na porażkę⁴⁴³. Izrael z kolei podkreślał,

⁴³⁹ Państwo Islamskie traktowało Izrael jako jednego z głównych przeciwników na drodze do osiągnięcia swoich celów strategicznych (również w wymiarze profetycznym), a antysemityzm stanowił istotny komponent ideologii kalifatu – szerzej w: D. Rickenbacher, *The Centrality of Anti-Semitism in the Islamic State's Ideology and Its Connection to Anti-Shiism*, „Religions” 2019, 10(8), 483. Artykuł dostępny również pod adresem: <https://www.mdpi.com/2077-1444/10/8/483> (dostęp: 12.10.2021). Należy jednak zaznaczyć, że w warstwie retorycznej (przynajmniej w czasopiśmie „Dabiq”) organizacja w odniesieniu do tego państwa była antagonistyczna raczej w sposób deklaracyjny – B. Bolechów, *Słowa w cieniu mieczy... op. cit.*, s. 278. Warto dodać, że nowy kalif (następca Abu Bakra al-Baghdadi) – Abu Ibrahim al-Hashimi al-Qurashi – ogłaszając dżihad w 2020 roku, wzywał jednocześnie do skoncentrowania ataków na Izraelu i zniszczenia go w celu „odzyskania tego, co Żydzi ukradli Muzułmanom”. W momencie wygłoszenia tej deklaracji organizacja posiadała już tylko znikome wpływy i praktycznie przestała sprawować efektywną kontrolę terytorialną. Szerzej na temat nowej strategii skoncentrowanej na Izraelu w: *Islamic State announces 'new phase' of attacks: Mainly targeting Israel*, www.timesofisrael.com/islamic-state-announces-new-phase-of-attacks-mainly-targeting-israel (dostęp: 12.10.2021).

⁴⁴⁰ M. Khalfan Al-Sawwafi, *ISIS and Israel: Implications and outcomes of shifting positions*, <https://trendsresearch.org/insight/isis-and-israel-implications-and-outcomes-of-shifting-positions> (dostęp: 12.10.2021).

⁴⁴¹ A. Skorek, *Bliskowschodnia strategia Izraela po Arabskiej wiosnie*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 115–116.

⁴⁴² L. Andoni, *Why is Israel supporting Kurdish secession from Iraq?*, www.aljazeera.com/opinions/2017/10/7/why-is-israel-supporting-kurdish-secession-from-iraq (dostęp: 12.10.2021).

⁴⁴³ M. Szydłysz, *Wpływ powstania tzw. Państwa Islamskiego na konflikt izraelsko-palestyński*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo”, nr 1(3)/2015, s. 200. Autor zauważa też, że powstanie i funkcjonowanie Państwa Islamskiego nie przełożyło się w większym stopniu na konflikt izraelsko-palestyński – *ibidem*, s. 208.

że rozpoczęcie otwartych działań zbrojnych przez organizację pociągnęłoby za sobą zdecydowaną odpowiedź⁴⁴⁴. Warto dodać, że kontrolowane przez Państwo Islamskie obszary (a tym samym większość sił zbrojnych kalifatu) znajdowały się zasadniczo w północnej i wschodniej części Syrii, co generowałoby szereg trudności w przypadku rozpoczęcia ofensywy na Izrael – państwo to było geograficznie peryferyjne z punktu widzenia bezpośredniej ekspansji ugrupowania.

Wspomnieć można też o reakcji Izraela na funkcjonującą na półwyspie Synaj komórkę kalifatu – organizacja przyznała się na przykład do przeprowadzenia w lutym 2017 roku ataku rakietowego na miasto Ejlat⁴⁴⁵. Choć trudno wykazać w tym zakresie podjęcie szerszych działań bezpośrednich, to zaznaczyć należy, że w celu zwalczania grup związanych z Państwem Islamskim Izrael podjął omówioną już wcześniej współpracę z Egiptem.

4.1.10. Problematyka finansowania Państwa Islamskiego

W kontekście relacji państw regionu Bliskiego Wschodu z Państwem Islamskim wskazuje się niekiedy kwestię przekazywania organizacji wsparcia finansowego. Zaznacza się, że w początkach swojej działalności ugrupowanie otrzymywało fundusze od prywatnych donatorów (głównie za pośrednictwem organizacji pozarządowych) z poszczególnych państw Zatoki Perskiej⁴⁴⁶. Arabia Saudyjska, Katar, Kuwejt, a także Zjednoczone Emiraty Arabskie zaangażowane były w przekazywanie środków finansowych frakcjom zwalczającym reżim Asada w syryjskiej wojnie domowej⁴⁴⁷. Część z tego wsparcia miały otrzymywać również grupy radykalne, w tym Państwo Islamskie. Warto wspomnieć, że organizacje o skrajnym

Zachowawcze podejście Państwa Islamskiego wobec Izraela można również tłumaczyć tym, że ugrupowanie mierzyło się wówczas z wieloma innymi wyzwaniami. Co więcej, z proroctw wynikało (w interpretacji kalifatu), że wszelkie działania – a co za tym idzie konfrontacja z Izraelem – miały odbywać się zgodnie z określoną kolejnością – państwo to miało zostać zniszczone już po wielkiej bitwie z krzyżowcami i ich sojusznikami.

⁴⁴⁴ G. Allison, *Why ISIS Fears Israel*, www.belfercenter.org/publication/why-isis-fears-israel (dostęp: 12.10.2021).

⁴⁴⁵ *Isis claims it attacked Israeli port of Eilat with rockets launched from Egypt*, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-israel-rocket-attack-latest-port-eilat-launch-egypt-resort-islamic-state-terror-group-a7570991.html (dostęp: 12.10.2021). Tego rodzaju ataki przeprowadzano sporadycznie, a ich skutki były raczej znikome (jeśli w ogóle jakiegokolwiek wystąpiły).

⁴⁴⁶ *ISIS Financing*, Center for the Analysis of Terrorism, May 2016, s. 20. Dokument dostępny pod adresem: www.cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf (dostęp: 14.10.2021) oraz *Islamic State: Where does jihadist group get its support?*, www.bbc.com/news/world-middle-east-29004253 (dostęp: 12.10.2021). Zaznaczyć należy, że państwa Zatoki wykazywały znaczące zainteresowanie upadkiem kalifatu (a równocześnie obawiały się, że klęska terytorialna Państwa Islamskiego może prowadzić do zwiększenia wpływów Iranu) – L.P. Boghardt, *Gulf Support to the Counter-ISIS Campaign*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/gulf-support-counter-isis-campaign (dostęp: 14.10.2021).

⁴⁴⁷ Temat przekazywania wsparcia finansowego frakcjom opozycyjnym w Syrii poruszono szerzej w: A.M. Baylouny, C.A. Mullins, *Cash is King: Financial Sponsorship and Changing Priorities in the Syrian Civil War*, „Studies in Conflict & Terrorism”, Volume 41, 2018 – Issue 12, s. 990–1010.

charakterze zatrudniały osoby, które zajmowały się zbieraniem środków (*fundraisers*) wśród zamożnych sunnitów⁴⁴⁸. W kwestii (potencjalnego) finansowania kalifatu (lub też innych radykalnych ugrupowań) pojawia się jednak wiele niejasności⁴⁴⁹ – w efekcie trudno jednoznacznie ustalić faktyczny zakres tego procederu. Zaznaczyć przy tym należy, że w przypadku Arabii Saudyjskiej zauważalny jest zwrot w kierunku aktywnego zwalczania możliwości finansowania Państwa Islamskiego. Istotnym przejawem zmiany w tym aspekcie może być wprowadzenie formalnego zakazu i penalizacji wszelkich niekontrolowanych przekazu funduszy na rzecz ugrupowania⁴⁵⁰. Do takiego stanu rzeczy przyczyniły się przede wszystkim ataki terrorystyczne Państwa Islamskiego przeprowadzone na terytorium Arabii Saudyjskiej oraz uznanie kalifatu za organizację terrorystyczną.

4.1.11. Państwa Bliskiego Wschodu wobec Państwa Islamskiego – podsumowanie

Sytuacja polityczna na Bliskim Wschodzie stała jeszcze bardziej złożona w związku z działalnością Państwa Islamskiego. Kalifat był postrzegany zarówno w kategorii istotnego zagrożenia, które należy wyeliminować, jak i szansy na realizację interesów. W rezultacie aktywność ugrupowania przyczyniła się do zróżnicowanych reakcji ze strony poszczególnych aktorów regionu. Państwo Islamskie narodziło się w trakcie wojny domowej w Iraku i od początku swojego istnienia było jedną z frakcji walczących w tym konflikcie – dlatego też pozostali jego uczestnicy (przede wszystkim dążące do stabilizacji siły rządowe) intensywnie zwalczali ugrupowanie na drodze militarnej. W podobny sposób prezentował się kontekst wokół kalifatu w Syrii – znaczący jest jednak fakt, że syryjski reżim wykazywał pragmatyczne podejście do grupy i podejmował próby jej instrumentalnego wykorzystywania na rzecz osłabienia pozostałej części opozycji. W bezpośrednią walkę z Państwem Islamskim aktywnie włączyli się również Kurdowie, którzy w konfrontacji z organizacją dostrzegali okazję do stworzenia autonomicznej jednostki państwowej. Niejednoznaczny stosunek wobec kalifatu wykazywała również Turcja. Państwo to z jednej strony oficjalnie zwalczało ugrupowanie, z drugiej zaś traktowało je jako instrument w walce z kurdyjskimi dążeniami

⁴⁴⁸ R. Windrem, *Who's Funding ISIS? Wealthy Gulf 'Angel Investors,' Officials Say*, www.nbcnews.com/storyline/isis-terror/who-s-funding-isis-wealthy-gulf-angel-investors-officials-say-n208006 (dostęp: 14.10.2021).

⁴⁴⁹ Finansowanie kalifatu stało się również przedmiotem politycznych oskarżeń. Na przykład w 2014 roku iracki premier Nouri al-Maliki posądzał Katar i Arabię Saudyjską o finansowe wspieranie Państwa Islamskiego – *Iraqi PM Maliki says Saudi, Qatar openly funding violence in Anbar*, www.reuters.com/article/us-iraq-saudi-qatar-idUSBREA2806S20140309 (dostęp: 14.10.2021).

⁴⁵⁰ L.P. Boghardt, *Saudi Funding of ISIS*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/saudi-funding-isis (dostęp: 14.10.2021).

niepodległościowymi (w pewnym sensie na zasadzie „wróg mojego wroga jest moim sojusznikiem”). Z kolei Arabia Saudyjska i Iran, czyli główni aktorzy rywalizujący o wpływy w regionie, postrzegali ugrupowanie jako element zagrażający realizacji ich interesów. W efekcie obie strony – choć motywowane innymi celami politycznymi – dążyły do eliminacji Państwa Islamskiego (zasadniczo za pośrednictwem *proxy wars*). Arabia Saudyjska usiłowała ponadto wykorzystywać sytuację wokół organizacji, aby odwrócić uwagę od faktu, iż sama w znaczącej mierze przyczyniła się do rozpowszechnienia radykalnej ideologii wahabickiej. Co istotne, w sytuację polityczną w regionie (która wiązała się z działaniami poszczególnych aktorów wobec kalifatu) zaangażowani byli uczestnicy zewnętrzni – przede wszystkim Stany Zjednoczone i Rosja.

4.2. Działania Stanów Zjednoczonych wobec Państwa Islamskiego

Skutki oddziaływań kalifatu wykraczały poza region Bliskiego Wschodu i wiązały się z szeregiem reakcji politycznych w wymiarze międzynarodowym. Najbardziej dostrzegalne działania wobec ugrupowania podjęły przez Stany Zjednoczone. Warto zwrócić uwagę na fakt, że to właśnie aktywność i błędy USA w Iraku znacząco przyczyniły się do powstania Państwa Islamskiego – istotne znaczenie miało w tym zakresie rozwiązanie irackiej armii, a także brak podjęcia odpowiednich kroków w celu powstrzymania eskalacji napięć pomiędzy sunnitami a szyitami⁴⁵¹.

Początkowo Stany Zjednoczone nie przewidywały żadnej formy zaangażowania w związku z ekspansją kalifatu. Państwo to w wyraźny sposób próbowało uniknąć uwikłania się w konflikty o trudnych do przewidzenia skutkach, co wynikało ze zmiany priorytetów strategicznych⁴⁵² i dążenia do stopniowego ograniczenia obecności w Iraku i w Afganistanie.

⁴⁵¹ Czynnikiem prowadzącym do powstania kalifatu był również brak reakcji ze strony Stanów Zjednoczonych na marginalizującą sunnitów politykę al-Malikiego, która przyczyniła się do wzrostu popularności dżihadyzmu w Iraku. W kontekście zaniedbań USA w Iraku warto też wspomnieć o Camp Bucca, czyli więzieniu, w którym zostało zwerbowanych i wyszkolonych wielu przyszłych członków Państwa Islamskiego. W Camp Bucca przebywali między innymi Abu Umar al-Baghdadi oraz Abu Bakr al-Baghdadi. W 2009 roku więzienie zostało zamknięte, a osadzeni w przeważającej części zostali wypuszczeni. Szerzej na temat Camp Bucca w: T. McCoy, *Camp Bucca: The US prison that became the birthplace of Isis*; www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-bucca-the-us-prison-that-became-the-birthplace-of-isis-9838905.html (dostęp: 28.05.2021) oraz A. Hashem, *The many names of Abu Bakr al-Baghdadi*, www.al-monitor.com/originals/2015/03/isis-baghdadi-islamic-state-caliph-many-names-al-qaeda.html (dostęp: 28.05.2021). Zaznaczyć jednak należy, że to właśnie Amerykanie doprowadzili w 2006 roku do śmierci Abu Musaba al-Zarkawiego (oraz jego następców – Abu Omara i Abu al-Masriego) – jej efektem było skrajne osłabienie grupy, która później przeistoczyła się w Państwo Islamskie.

⁴⁵² Na zmianę podejścia Stanów Zjednoczonych wobec Bliskiego Wschodu wpłynęło zmniejszenie poziomu zależności surowcowej od regionu (osiągnięcie samowystarczalności energetycznej) oraz polityczny zwrot w stronę Azji i Pacyfiku. Nowa strategia (tak zwany *Asia pivot*) została ogłoszona 10 listopada 2011 roku –

Nowa perspektywa USA wiązała się z przekonaniem, że stabilność aktorów regionalnych powinna wynikać z ich samodzielnych wysiłków i działań politycznych – w rezultacie Stany Zjednoczone rozpoczęły w 2011 roku proces wycofywania swoich sił z Iraku⁴⁵³. Zmniejszenie militarnego zaangażowania na Bliskim Wschodzie oznaczało zarazem większy nacisk na zastosowanie instrumentów *soft power* w polityce zagranicznej⁴⁵⁴.

Podejście Stanów Zjednoczonych do Państwa Islamskiego uległo zasadniczej zmianie w momencie zajęcia przez organizację irackiego miasta Sindżar i dokonania masakry na przedstawicielach społeczności jazydzkiej. Zdobycie przez ugrupowanie znaczącej części terytorium Iraku (a zarazem zbliżenie się do Bagdadu), skala dokonywanych aktów przemocy, a także narastająca w związku z tym presja międzynarodowa spowodowały, że 7 sierpnia 2014 prezydent Barack Obama wydał zgodę na przeprowadzenie nalotów sił powietrznych USA⁴⁵⁵. Celem operacji⁴⁵⁶ było przeprowadzenie selektywnych uderzeń na pozycje kalifatu oraz wsparcie humanitarne lokalnej ludności. W odwecie za rozpoczęcie ataków powietrznych Państwo Islamskie dokonało egzekucji porwanych amerykańskich dziennikarzy – Jamesa Foleya i Stevena Sotloff’a. 10 września 2014 roku prezydent USA zaprezentował strategię walki z kalifatem, zapowiadając jednocześnie powołanie szerokiej międzynarodowej inicjatywy w celu ograniczania jego wpływów. W efekcie powstała Globalna Koalicja Przeciwko Daesh (*The Global Coalition against Daesh*) pod przywództwem Stanów Zjednoczonych. Co istotne, całkowicie wykluczono możliwość zaangażowania sił lądowych, a sama obecność militarna USA w związku z operacjami na Bliskim Wschodzie została zawężona wyłącznie do działań sił powietrznych i delegowania

America's Pacific Century, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm> (dostęp: 28.05.2021). W efekcie polityka bezpieczeństwa USA uległa zmianie – główne wysiłki polityczne zaczęły koncentrować się wokół Chin. Szerzej o zmianie strategii Stanów Zjednoczonych również w: K.G. Lieberthal, *The American Pivot to Asia*, www.brookings.edu/articles/the-american-pivot-to-asia (dostęp: 28.05.2021).

⁴⁵³ *Barack Obama: All US troops to leave Iraq in 2011*, www.bbc.com/news/world-us-canada-15410154 (dostęp: 28.05.2021).

⁴⁵⁴ Istotnym przykładem w tym zakresie jest dążenie Stanów Zjednoczonych do ograniczenia atomowych aspiracji Iranu. 14 lipca 2015 w Wiedniu zostało zawarte całościowe porozumienie dotyczące irańskiego programu nuklearnego. Iran podpisał wówczas umowę z sześcioma państwami – Stanami Zjednoczonymi, Rosją, Wielką Brytanią, Chinami, Francją oraz Niemcami. Szerzej na temat porozumienia nuklearnego w: A. Wielgos, *Porozumienie Nuklearne Z Iranem Na Geopolitycznej Szachownicy*, New Direction, Marzec 2020. Dokument dostępny pod adresem:

www.newdirection.online/publication/porozumienie_nuklearne_z_iranem_na_geopolitycznej_szachownicy (dostęp: 28.05.2021). Zaznaczyć należy, że w maju 2018 roku Donald Trump ogłosił, że Stany Zjednoczone wycofują się z porozumienia – *ibidem*, s. 36–39.

⁴⁵⁵ *Statement by the President*, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/08/07/statement-president> (dostęp: 28.05.2021).

⁴⁵⁶ Warto wspomnieć, że aktywność lotnictwa Stanów Zjednoczonych związane z Państwem Islamskim trwała już od czerwca 2014 roku. W październiku tego samego roku operacji nadano kryptonim „Inherent Resolve”. Szerzej na temat operacji w: www.inherentresolve.mil/About-CJTF-OIR (dostęp: 28.05.2021).

doradców wojskowych⁴⁵⁷. Przewidywane wsparcie zakładało ponadto dostawy uzbrojenia i zaopatrzenia dla lokalnych sił – armii irackiej i formacji kurdyjskich – które prowadziły bezpośrednie starcia z Państwem Islamskim⁴⁵⁸. Z biegiem czasu zakres operacji lotniczych został rozszerzony również o naloty na terytorium Syrii.

Do powołanej przez Stany Zjednoczone koalicji dołączyły zarówno państwa z regionu Bliskiego Wschodu, jak i większość państw europejskich, Kanada i Australia, a także poszczególne państwa afrykańskie. Poza aktorami państwowymi w składzie sojuszu znalazły się ponadto organizacje międzynarodowe – Liga Państw Arabskich, NATO, Unia Europejska oraz Interpol. Sumarycznie koalicja przeciwko Państwu Islamskiemu liczyła 83 członków⁴⁵⁹. Podkreślić należy, że zakres aktywności członków inicjatywy był szeroki i zróżnicowany, a w istocie tylko część z nich realizowała działania o charakterze zbrojnym. Współpraca na rzecz zwalczania, stopniowej degradacji, a finalnie pokonania Państwa Islamskiego obejmowała przede wszystkim wparcie operacji wojskowych, tworzenie potencjału militarnego sił irackich i kurdyjskich, szkolenia, udzielanie pomocy humanitarnej, zapobieganie przepływowi zagranicznych bojowników czy też dążenia do eliminacji źródeł finansowania grupy⁴⁶⁰. Należy zaznaczyć, że wysiłki koalicji koncentrowały się na terytorium Iraku, czego odzwierciedleniem była strategia „Iraq First”, która zakładała zwiększanie możliwości obronnych irackich sił bezpieczeństwa⁴⁶¹.

Proces zwalczania kalifatu w Syrii (zarówno ze strony międzynarodowej koalicji, jak i samych Stanów Zjednoczonych) wiązał się ze znaczącymi komplikacjami natury politycznej. Taki stan rzeczy wynikał z faktu, iż państwo to stało się przestrzenią rywalizacji licznych aktorów zewnętrznych. Cele aktywności USA w Syrii nie sprowadzały się wyłącznie do eliminacji ugrupowania – zauważyć można również działania na rzecz zmiany reżimu,

⁴⁵⁷ K. Bojko, *Międzynarodowa reakcja na powstanie tzw. Państwa Islamskiego*, „Zoon Politikon”, 8/2017, s. 321.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, s. 321. Warto zaznaczyć, że w myśl strategii Stanów Zjednoczonych to właśnie armia iracka oraz Kurdowie mieli stanowić główny punkt ciężkości walki z organizacją.

⁴⁵⁹ Pełną listę członków-partnerów Globalnej Koalicji przeciwko Daesh (*The Global Coalition against Daesh*) przedstawiono w: <https://theglobalcoalition.org/en/partners> (dostęp: 31.05.2021). W składzie koalicji znalazła się również Polska, której wsparcie sprowadzało się przede wszystkim do wysłania kilku samolotów F-16 (myśliwce przeprowadzały misje rozpoznawcze) – *Koalicja przeciwko ISIS: konieczne jest rozszerzenie działań*, www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/20056?t=Koalicja-przeciwko-ISIS-konieczne-jest-rozszerzenie-dzialan (dostęp: 31.05.2021). Z biegiem czasu liczba członków sojuszu zwiększyła się – na początku roku 2023 w składzie koalicji znajdowało się 85 podmiotów.

⁴⁶⁰ *Joint Statement Issued by Partners at the Counter-ISIL Coalition Ministerial Meeting*, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/12/234627.htm> (dostęp: 31.05.2021).

⁴⁶¹ R. Yon, J.L. Long, *The Obama Administration and IS* [w:] J. Covarrubias, T. Lansford, R.J. Pauly (ed.), *op. cit.*, s. 155.

a także dążenie do marginalizacji wpływów Iranu⁴⁶². Stany Zjednoczone wykazywały jawną niechęć wobec rządu Baszszara al-Asada (wspieranego przez Iran i Rosję)⁴⁶³, dlatego też koncentrowały się na wspieraniu umiarkowanej opozycji (rozumianej jako grupy antyrządowe uznawane przez USA za prodemokratyczne oraz siły kurdyjskie⁴⁶⁴), która toczyła walkę z syryjskim rządem oraz oddziałami Państwa Islamskiego. Główną frakcją opozycyjną, której USA udzielało wsparcia, była Wolna Armia Syrii⁴⁶⁵. Warto dodać, że polityka Stanów Zjednoczonych wobec Syrii wpisywała się zasadniczo w obecne w tym państwie zjawisko *proxy wars*⁴⁶⁶.

Do strategii udzielania wsparcia siłom lokalnym odwoływał się również kolejny prezydent Stanów Zjednoczonych. Jeszcze w okresie kampanii prezydenckiej Donald Trump z jednej strony traktował pokonanie Państwa Islamskiego za polityczny priorytet, z drugiej zaś podkreślał, że główną rolę w zwalczaniu ugrupowania powinny odgrywać siły kurdyjskie⁴⁶⁷. Co istotne, takie deklaracje wzbudzały zaniepokojenie Iraku i Turcji, które obawiały się postępujących dążeń niepodległościowych Kurdów. Samo wsparcie udzielane oddziałom YPG sprowadzało się w istocie do szkoleń oraz dostaw uzbrojenia. W 2017 roku prezydent Trump ogłosił, iż Państwo Islamskie na terytoriach Syrii zostało pokonane⁴⁶⁸. Co więcej, wkrótce zapowiedziano też całkowite wycofanie sił amerykańskich z tego państwa⁴⁶⁹ – oznaczało to zarazem koniec wsparcia dla walczących dotychczas z kalifatem sił kurdyjskich. Przyjęty przez USA kierunek działań przyczynił się do zwiększenia wpływów

⁴⁶² F.C. Hof, *The United States in Syria: Why it Still Matters*, Atlantic Council, Rafik Hariri Center for the Middle East, September 2019, s. 2. Dokument dostępny pod adresem: www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/the-united-states-in-syria-why-it-still-matters (dostęp: 31.05.2021).

⁴⁶³ Choć istotnym celem polityki Stanów Zjednoczonych w Syrii było wówczas obalenie reżimu Asada, to równocześnie USA nie posiadało koncepcji czy też jasno zarysowanej alternatywy wobec syryjskiego rządu.

⁴⁶⁴ Kwestia polityki (a także późniejsza zmiana podejścia) Stanów Zjednoczonych wobec syryjskich Kurdów (YPG) została poruszona szerzej w: *The U.S.-YPG Relationship: U.S. Foreign Policy & the Future of the Kurds in Syria and Turkey*, www.mepc.org/commentary/us-ypg-relationship-us-foreign-policy-future-kurds-syria-and-turkey (dostęp: 7.06.2021).

⁴⁶⁵ Część członków Wolnej Armii Syrii przyłączyła się później do Państwa Islamskiego – K. Czornik, *USA wobec Bliskiego Wschodu: Od Baracka Obamy do Donalda Trumpa*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 182.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, s. 182.

⁴⁶⁷ Donald Trump wyraźnie podkreślał znaczenie sił kurdyjskich w Iraku i w Syrii (również w walce z Państwem Islamskim) – *Transcript: Donald Trump on NATO, Turkey's Coup Attempt and the Word*, www.nytimes.com/2016/07/22/us/politics/donald-trump-foreign-policy-interview.html (dostęp: 7.06.2021).

⁴⁶⁸ Warto dodać, że Donald Trump przekazał informację o pokonaniu Państwa Islamskiego w Syrii za pośrednictwem swojego konta na Twitterze – komunikat brzmiał: „We have defeated Isis in Syria”. Po wtargnięciu do Kapitolu zwolenników Trumpa 6 stycznia 2021 roku (czyli w momencie, w którym Donald Trump ustępował już z urzędu prezydenta USA) konto zostało zawieszone – w związku z tym wszelkie zamieszczone na nim treści nie są już dostępne.

⁴⁶⁹ *A look at US involvement in Syria's civil war*, www.militarytimes.com/news/your-military/2018/12/19/a-look-at-us-involvement-in-syrias-civil-war (dostęp: 7.06.2021). Zmianie uległa też postawa wobec rządu Asada – Stany Zjednoczone zrezygnowały z dotychczasowych dążeń na rzecz obalenia syryjskiego rządu.

rządu Asada (a co za tym idzie Iranu i Rosji), a także do zainicjowania przez Turcję operacji militarnych na terytoriach przygranicznych w Syrii⁴⁷⁰.

Poza zarysowaniem procesów strategicznych warto również wspomnieć o kilku (w pewnym sensie symbolicznych) reakcjach Stanów Zjednoczonych na aktywność Państwa Islamskiego. Pierwszą z nich była operacja, w wyniku której zginął Mohammed Emwazi, znany jako Jihadi John – terrorysta odpowiedzialny za zamordowanie Jamesa Foleya i Stevena Sotloff. Po opublikowaniu nagrań z egzekucji amerykańskie władze wyznaczyły nagrodę za informację o zabójcach dziennikarzy⁴⁷¹. Ostatecznie służby USA i Wielkiej Brytanii zlokalizowały dżihadystę, a 12 listopada 2015 roku przeprowadzono atak z użyciem dronów, w którym został zabity⁴⁷².

Drugim przykładem może być zrzuconie 13 kwietnia 2017 roku najpotężniejszej konwencjonalnej bomby dostępnej w arsenale armii Stanów Zjednoczonych na pozycje jednej z komórek Państwa Islamskiego w Afganistanie⁴⁷³. Do nalotu wykorzystano GBU-43/B *Massive Ordnance Air Blast*, którą kolokwialnie określa się też jako „Matkę wszystkich bomb”⁴⁷⁴ – było to pierwsze zastosowanie tego rodzaju broni w warunkach konfliktu zbrojnego. Władze USA nie przekazały do powszechnej wiadomości dokładnej liczby zabitych bojowników organizacji, przy czym Państwo Islamskie zakomunikowało, iż nie poniosło żadnych strat⁴⁷⁵. Zaznaczyć należy, że przeprowadzony w Afganistanie nalot był raczej próbą wywołania efektu psychologicznego. Stany Zjednoczone usiłowały w ten sposób zademonstrować, że w walce z kalifatem nie zawahają się użyć wszelkich możliwych środków, wliczając w to najpotężniejsze uzbrojenie dostępne w swoim arsenale.

Warto przytoczyć jeszcze operację sił specjalnych USA, w której zabity został Abu Bakr al-Baghdadi⁴⁷⁶. Szturm na kryjówkę przywódcy ugrupowania przeprowadzono w północnej części Syrii 27 października 2019 roku. Aby uniknąć schwytania, lider Państwa

⁴⁷⁰ B. Hubbard, C. Savage, E. Schmitt, P. Kingsley, *Abandoned by U.S. in Syria, Kurds Find New Ally in American Enemy*, www.nytimes.com/2019/10/13/world/middleeast/syria-turkey-invasion-isis.html (dostęp: 7.06.2021). Działania zbrojne podjęte przez Turcję w związku z wycofaniem się USA z Syrii miały na celu osłabienie Kurdów i powstrzymanie ich dążeń niepodległościowych (czego przykładem może być wspomniana wcześniej operacja „Gałązka Oliwna”).

⁴⁷¹ *US Senate Approves \$10m Bounty for James Foley and Steven Sotloff Isis Killers*, www.ibtimes.co.uk/us-senate-approves-10m-bounty-james-foley-steven-sotloff-isis-killers-1466423 (dostęp: 8.06.2021).

⁴⁷² G. Rayner, *How the US and UK tracked down and killed Jihadi John*, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11993569/How-the-US-and-UK-tracked-down-and-killed-Jihadi-John.html (dostęp: 8.06.2021).

⁴⁷³ *US military drops 'mother of all bombs' on IS in Afghanistan*, www.bbc.com/news/world-asia-39595989 (dostęp: 8.06.2021).

⁴⁷⁴ Ze skróconej nazwy bomby (MOAB) utworzono potoczne określenie „Mother of All Bombs”.

⁴⁷⁵ *Afghanistan/US, 'Mother of all bombs'*, <https://casebook.icrc.org/case-study/afghanistan-us-mother-of-all-bombs> (dostęp: 8.06.2021).

⁴⁷⁶ *How IS leader Abu Bakr al-Baghdadi was cornered by the US*, www.bbc.com/news/av/world-middle-east-50203917 (dostęp: 9.06.2021).

Islamskiego zdetonował kamizelkę wypełnioną ładunkami wybuchowymi. Śmierć Al-Baghdadiego została potwierdzona zarówno przez stronę amerykańską, jak i sam kalifat, który wkrótce obwieścił również powołanie nowego przywódcy⁴⁷⁷ – stanowisko kalifa przejął wówczas Abu Ibrahim al-Hashimi al-Qurashi⁴⁷⁸. W tym momencie jednak organizacja (na terytorium Iraku i Syrii) praktycznie straciła na znaczeniu, a wszelkie atrybuty jej państwowości ustały.

Początkowo Stany Zjednoczone wykazywały zachowawczość w odniesieniu do Państwa Islamskiego, a przy tym zdawały się unikać jakiegokolwiek zaangażowania w kolejny (potencjalnie) długotrwały, kosztowny i nieprzewidywalny w skutkach konflikt. Ekspansja kalifatu i powiązana z nią destabilizacja, a także narastające naciski międzynarodowe istotnie przełożyły się na rewizję stanowiska USA w kwestii militarnego zaangażowania na Bliskim Wschodzie. Utworzenie koalicji i zainicjowanie działań zbrojnych oznaczały jednak brak bezpośredniego uczestnictwa w walkach naziemnych⁴⁷⁹ – w efekcie priorytetem było udzielanie wsparcia innym podmiotom konfrontującym się z ugrupowaniem. Całokształt aktywności sojuszu oraz proces wspierania sił lokalnych traktować można jako główne czynniki prowadzące do upadku kalifatu. Wspomnieć również należy, że Państwo Islamskie w istocie wyczekiwało wysłania wojsk lądowych i rozpoczęcia ofensywy ze strony Stanów Zjednoczonych. Taki krok miał zapoczątkować wielkie starcie cywilizacyjne, a zarazem umożliwić wypełnienie się apokaliptycznych prorocstw.

⁴⁷⁷ M. Chulov, *Islamic State names new leader after death of Abu Bakr al-Baghdadi*, www.theguardian.com/world/2019/oct/31/islamic-state-new-leader-abu-bakr-al-baghdadi-abu-ibrahim-al-hashimi-al-qurayshi (dostęp: 9.06.2021).

⁴⁷⁸ Szerzej na temat następcy Abu Bakra al-Baghdadiego w: F. Kilani, *A Caliph Without a Caliphate: The Biography of ISIS's New Leader*, www.newlinesmag.com/reportage/a-caliph-without-a-caliphate-the-biography-of-isis-new-leader (dostęp: 9.06.2021). Warto dodać, że 3 lutego 2022 prezydent Stanów Zjednoczonych Joe Biden ogłosił, że przywódca Państwa Islamskiego został wyeliminowany w wyniku operacji sił amerykańskich w Syrii – A. Ma, T. Porter, R. Pickrell, *ISIS leader killed in US raid in Syria, Biden says*, www.businessinsider.com/isis-leader-killed-in-us-raid-in-syria-biden-statement-2022-2?IR=T (dostęp: 4.02.2022). Abu Ibrahim al-Hashimi al-Qurashi, podobnie jak poprzedni lider organizacji, zginął śmiercią samobójczą – aby uniknąć schwytania zdetonował ładunek wybuchowy. Trzecim kalifem został Abu al-Hasan al-Hashimi al-Qurashi – informacja o jego śmierci (zginął 15 października 2022) została ogłoszona przez Państwo Islamskie w listopadzie 2022 roku – *ISIL announces death of its leader*, www.aljazeera.com/news/2022/11/30/islamic-state-group-announces-death-of-leader (dostęp: 20.01.2023).

⁴⁷⁹ Zaznaczyć jednak należy, że polityka nieangażowania sił lądowych przez uczestników koalicji nie oznaczała całkowitego braku bezpośrednich konfrontacji oddziałów państw członkowskich z Państwem Islamskim. Przykładem tym zakresie może być Kanada, której wojska naziemne (siły specjalne) stoczyły walkę z siłami kalifatu – D. Couduet, D. Malet, L. West, *Canada, Australia and New Zealand and the Islamic State* [w:] Covarrubias J., Lansford T., Pauly R.J. (ed.), *op. cit.*, s. 198.

4.3. Rosja a Państwo Islamskie

Stosunek Rosji wobec kalifatu ściśle wiąże się z rosyjskimi interesami na Bliskim Wschodzie. Państwo to było jednym z najbardziej aktywnych politycznie aktorów międzynarodowych w związku z panującą w Syrii wojną domową. Rosja postrzegała kalifat z jednej strony jako zagrożenie dla stabilności regionu, z drugiej zaś w kategorii czynnika umożliwiającego wzmocnienie własnej pozycji czy też rozszerzenie swoich wpływów w regionie.

Rozpoczęcie przez Rosję interwencji militarnej w Syrii wynikało w znacznym stopniu z imperialnych ambicji tego państwa oraz chęci zwiększenia możliwości politycznego oddziaływania. Od przełomu lat 60. i 70. XX wieku Moskwa utrzymywała z Damaszkiem bliskie relacje (również w wymiarze militarnym), których przejawem była zgoda syryjskiego rządu na utworzenie rosyjskiej bazy okrętów wojennych w miejscowości Tartus⁴⁸⁰. Istotny jest fakt, że port ten zapewnia dostęp do basenu Morza Śródziemnego, przez co jest to punkt o znaczeniu strategicznym. W celu zabezpieczenia swoich przyczółków, a zarazem zagwarantowania ciągłości swoich wpływów, Rosjanie – w zasadzie od momentu wybuchu wojny domowej – udzieli wsparcia rządowi Baszszara al-Asada. W optyce Rosji upadek reżimu Asada miał być równoznaczny z całkowitym chaosem lub też dominacją islamskiego ekstremizmu⁴⁸¹. Ekspansja Państwa Islamskiego i zdobycie przez grupę Palmyry w maju 2015 roku⁴⁸², a także ofensywa frakcji dążących do obalenia syryjskiej władzy (która zresztą zaapelowała o pomoc militarną) przełożyły się na zainicjowanie przez Rosję we wrześniu 2015 roku bezpośredniej interwencji wojskowej. Na rosyjskie zaangażowanie w Syrii w znaczący sposób wpłynęło również zachowawcza polityka Stanów Zjednoczonych i ich niechęć do podejmowania bardziej zdecydowanych działań na Bliskim Wschodzie.

Militarna aktywność Rosji, podobnie jak w przypadku USA, polegała przede wszystkim na udzielaniu wsparcia powietrznego, a co za tym idzie wykluczono możliwość włączenia do walk własnych (regularnych) sił naziemnych. Najważniejsza różnica dotyczyła

⁴⁸⁰ Utworzona jeszcze z początkiem lat 70. XX wieku baza w syryjskim porcie Tartus umożliwia zaopatrywanie rosyjskich okrętów bez konieczności powrotu do baz na Morzu Czarnym. Od momentu powstania obiekt udostępniany był na zasadzie dzierżawy – jednak z końcem 2017 roku zawarto umowę, która zezwoliła Rosji na nieodpłatne korzystanie z portu przez okres kolejnych 49 lat. W efekcie Rosjanie uzyskali całkowitą jurysdykcję nad bazą Tartus – J. Dettmer, *Russia Expands Military Facilities in Syria*, www.voanews.com/a/middle-east-russia-expands-military-facilities-syria/6205742.html (dostęp: 5.07.2021). Warto dodać, że wspomniany port jest jedyną tego rodzaju rosyjską placówką, która znajduje się poza obszarem byłego Związku Radzieckiego. Rosja posiada w Syrii również stację nasłuchową i bazę lotniczą Humajmim (*Khmeimim*) w pobliżu miasta Latakia. Szerzej o rosyjskich bazach na obszarze Syrii w: A. Mercouris, *Russia's military bases in Syria*, <https://theduran.com/russias-bases-syria> (dostęp: 5.07.2021).

⁴⁸¹ A. Vasiliev, *Russia's Middle East Policy. From Lenin to Putin*, Routledge, London-New York 2018, s. 463.

⁴⁸² D. Al-Rifai, *ISIL captures strategic Syrian city of Palmyra*, www.aljazeera.com/news/2015/5/21/isil-captures-strategic-syrian-city-of-palmyra (dostęp: 6.07.2021).

natomiast atakowanych celów i podejścia do Państwa Islamskiego. Rosja w oficjalnej retoryce podkreślała, że przeprowadzane operacje wymierzone były w pozycje kalifatu – w istocie naloty stanowiły formę wsparcia dla sojusznicznych oddziałów naziemnych (wojsk rządowych, Hezbollahu oraz wspieranych przez Iran grup szyickich), a przy tym miały osłabiać siły rebelianckie⁴⁸³. Dlatego też celem większości rosyjskich ataków lotniczych było nie Państwo Islamskie, a inne antyreżimowe ugrupowania⁴⁸⁴.

Chociaż Rosja traktowała Państwo Islamskie w kategorii zagrożenia (jednak nie jako priorytetowego przeciwnika), to równocześnie podobny stosunek wykazywała do pozostałych ugrupowań opozycyjnych biorących udział w konflikcie w Syrii – zarówno bojowników kalifatu, jak i frakcje antyrządowe utożsamiano z terrorystami. Warto zaznaczyć, że Rosja obawiała się, iż w konsekwencji upadku rządu Asada nastąpi wzrost zagrożenia terrorystycznego⁴⁸⁵. W takim rozumieniu załamanie syryjskiego reżimu miało oznaczać wzrost aktywności grup dżihadystycznych, a zatem istotnie wpływać na bezpieczeństwo wewnętrzne Rosji i prowadzić do pojawienia się bezpośrednich zagrożeń na własnym terytorium. Szczególne znaczenie ma w tym kontekście rejon Kaukazu, gdzie (poza dotychczasowym źródłem zjawiska terroryzmu w Czeczeni i Dagestanie) powstała również prowincja Państwa Islamskiego, która wzywała do przeprowadzania ataków wymierzonych w Rosję⁴⁸⁶. Znaczący jest fakt, że to właśnie Kaukaz (oraz ogólnie rejon Azji Środkowej) był zasadniczym punktem przepływu rosyjskich ekstremistów, którzy przyłączali się do kalifatu i przedostawali się w rejony prowadzonych walk⁴⁸⁷. Dodać należy, że najistotniejszym przykładem aktywności Państwa Islamskiego wobec Rosji było wspomniane już strącenie samolotu pasażerskiego w październiku 2015 roku przez filię organizacji na półwyspie Synaj.

⁴⁸³ C. Phillips, *The Battle for Syria. International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven and London 2016, s. 213.

⁴⁸⁴ J. Stubbs, *Four-fifths of Russia's Syria strikes don't target Islamic State: Reuters analysis*, www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia-strikes-idUSKCN0SF24L20151021 (dostęp: 6.07.2021). Warto dodać, że wraz ze zmianą podejścia wobec reżimu Asada Stany Zjednoczone zaakceptowały też przeprowadzane przez Rosję operacje militarne – w tym aspekcie wypracowano również porozumienie dotyczące syryjskiej przestrzeni powietrznej i współpracy lotniczej pomiędzy USA i Rosją. Szerzej na ten temat w: N. Hodge, C. McCain Nelson, *U.S., Russia Reach Agreement Over Syrian Airspace*, www.wsj.com/articles/u-s-russia-reach-agreement-over-syrian-airspace-1445009988 (dostęp: 6.07.2021).

⁴⁸⁵ S. Charap, E. Treyger, E. Geist, *Understanding Russia's Intervention In Syria*, RAND Corporation, Research Report, s. 4–5. Dokument dostępny pod adresem: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR3100/RR3180/RAND_RR3180.pdf (dostęp: 8.07.2021).

⁴⁸⁶ A.K. Olech, *Ataki terrorystyczne w Federacji Rosyjskiej w XXI wieku*, „Nowa Polityka Wschodnia”, 2019, nr 4 (23), s. 115–116.

⁴⁸⁷ *Foreign Fighters. An Updated Assessment...* op. cit., s. 14–15 (dostęp: 8.07.2021). przewidywała również, że problem wewnętrznego terroryzmu może nasilać się w związku z procesem powrotu bojowników z Bliskiego Wschodu.

Wydarzenie to można traktować jako formę reakcji ze strony ugrupowania na rosyjską interwencję militarną w Syrii.

Wspieranie syryjskiej władzy przez Rosję mogło być również elementem szerszej strategii politycznej. W opinii niektórych obserwatorów operacja militarna w Syrii przyczyniała się do pogłębienia kryzysu humanitarnego, a napływ uchodźców wiązał się z zaistnieniem kryzysu politycznego w Europie⁴⁸⁸. Dążąc do odwrócenia uwagi od aneksji Krymu dokonanej w 2014 roku, a zarazem do ograniczenia skutków nałożonych w jej efekcie sankcji, Rosja mogła zakładać, że zwiększony poziom migracji z obszarów konfliktu może być czynnikiem osłabiającym jedność Unii Europejskiej⁴⁸⁹. Niezależnie od faktycznej roli rosyjskich działań, narastające podziały polityczne pomiędzy państwami europejskimi ukształtowały sprzyjające tło (co istotnie łączyło się z zauważalnym zwrotem w stronę populistycznej retoryki) dla aktywności Państwa Islamskiego w Europie.

Rosja przez swoją polityczną i militarną obecność w syryjskim konflikcie dążyła zasadniczo do utrzymania i poszerzenia swoich wpływów – dlatego też kluczowe było utrzymanie ciągłości rządów prezydenta Asada. Zaznaczyć przy tym należy, że dla rosyjskich interesów istotne znaczenie miało równocześnie utrzymywanie syryjskiego reżimu w stanie częściowego osłabienia. W ten sposób Rosja mogła ugruntować i zabezpieczyć swoją pozycję w tym państwie. Stronie rosyjskiej w znacznej mierze udało się zrealizować swoje założenia strategiczne (a przy tym podważyć dominującą rolę Stanów Zjednoczonych w regionie), co oznaczało zaspokojenie aspiracji mocarstwowych, a także większy prestiż międzynarodowy. Z kolei Państwo Islamskie było aktorem zagrażającym stabilności syryjskiego reżimu (a zarazem czynnikiem ryzyka dla realizacji interesów Rosji). Natomiast w sferze polityki wewnętrznej aktywność kalifatu wiązała się z potencjalnym wzrostem aktywności terrorystycznej. Można też zastanawiać się nad tym, w jakim stopniu Rosja wykorzystywała (lub próbowała wykorzystać) sytuację wokół Państwa Islamskiego oraz konfliktu w Syrii w celu zwiększenia podziałów politycznych w Europie.

4.4. Państwa europejskie w obliczu aktywności Państwa Islamskiego

Dążenie poszczególnych państw Europy do ograniczenia oddziaływania Państwa Islamskiego znajdowało swój wyraz głównie w ich uczestnictwie w globalnej koalicji pod przywództwem

⁴⁸⁸ J.S. Nye, *The Russian Connection Between Syria and Ukraine*, www.nationalinterest.org/feature/the-russian-connection-between-syria-ukraine-15237 (dostęp: 10.07.2021).

⁴⁸⁹ *Ibidem* (dostęp: 10.07.2021). Warto jednak zaznaczyć, że podany argument ma w pewnym sensie charakter spekulatywny.

Stanów Zjednoczonych. W pierwszych dniach po ogłoszeniu inicjatywy w jej działania włączyła się Francja, która pierwsze naloty na pozycje ugrupowania przeprowadziła 19 września 2014 roku⁴⁹⁰ w ramach operacji Chammal⁴⁹¹. W rezultacie zamachów dokonanych 15 listopada 2015 w Paryżu aktywność francuskich sił powietrznych uległa intensyfikacji – za cel obrano między innymi kontrolowaną przez kalifat Rakkę⁴⁹². Swoje zaangażowanie szybko zadeklarowała też Wielka Brytania, która rozpoczęła operację Shadder polegającą na udzielaniu wsparcia szkoleniowego oraz przekazywania uzbrojenia siłom irackim i kurdyjskim⁴⁹³. 26 września operację rozszerzono o ataki lotnicze na pozycje kalifatu, a od października 2015 roku ataki lotnicze zaczęto przeprowadzać również na terytorium Syrii⁴⁹⁴. Ostatecznie do globalnej koalicji przyłączyła się większość państw europejskich, które koncentrowały swoje wysiłki zasadniczo na szerokiej kategorii działań pomocniczych oraz przekazywaniu pomocy humanitarnej, co wpisywało się w ogólną strategię nakreśloną przez Stany Zjednoczone. Z tego też powodu całkowicie wykluczono scenariusz włączenia w operacje wojsk lądowych.

Wymierzone w państwa europejskie zamachy terrorystyczne istotnie przełożyły się na procesy legislacyjne w zakresie zwalczania przejawów zjawiska ekstremizmu. Procesy te odnotować można przede wszystkim w Wielkiej Brytanii, a także we Francji, w Niemczech, w Austrii oraz w Holandii⁴⁹⁵. Zmiany prawne polegały przede wszystkim na poszerzaniu

⁴⁹⁰ *France conducts first airstrikes on IS militant group in Iraq*, www.france24.com/en/20140919-france-first-air-strike-iraq-islamic-state-rafale-depot (dostęp: 1.08.2021).

⁴⁹¹ Operacja Chammal sprowadzała się zasadniczo do przeprowadzania nalotów na pozycje Państwa Islamskiego oraz udzielania wsparcia armii irackiej. Szybkość, z jaką Francja dołączyła do koalicji, wynikała z faktu, iż państwo to (które zmagają się z problemami związanymi z mniejszością islamską oraz radykalizmem) doświadczyło najbardziej niszczycielskich ataków ze strony ugrupowania, a także mocarstwowych aspiracji i dążeń do zachowania wpływów na Bliskim Wschodzie. W celu walki z islamskim terroryzmem (oraz zabezpieczenia swoich interesów ekonomicznych) Francja przeprowadziła interwencję zbrojną w Afryce – w Mali w 2013 roku, a rok później w regionie Sahelu. Szerzej o aktywności militarnej Francji w Afryce w: M. Hecker, É. Tenenbaum, *France vs. Jihadism: The Republic in a New Age of Terror*, French Institute of International Relations, Notes de l'Ifri, January 2017, s. 12–13. Dokument dostępny pod adresem: www.ifri.org/en/publications/notes-de-lifri/france-vs-jihadism-republic-new-age-terror (dostęp: 1.08.2021). Na marginesie dodać można, że w 2021 roku siły francuskie zlikwidowały Adnana Abu Walida al-Sahrawiego – przywódcę Państwa Islamskiego na Wielkiej Saharze (*Islamic State in the Greater Sahara, ISGS*) – *After Killing Sahel Islamic State Leader, France to Hunt Other Chiefs*, www.usnews.com/news/world/articles/2021-09-15/macron-says-french-forces-killed-islamic-state-leader-in-sahara (dostęp: 12.08.2022). Funkcjonująca w Burkina Faso, Mali oraz Nigrze grupa zadeklarowała swoją wierność Państwu Islamskiemu w maju 2015 roku.

⁴⁹² A. Barker, G. Parker, B. Jopson, *Paris attacks: France in air strikes on Isis stronghold in Syria*, www.ft.com/content/46f110ec-8bbc-11e5-a549-b89a1dfede9b (dostęp: 1.08.2021).

⁴⁹³ *Operation Shader: All you need to know about Britain's fight against IS*, www.forces.net/news/three-years-op-shader-1500-airstrikes-against-islamic-state (dostęp: 1.08.2021).

⁴⁹⁴ *UK MPs approve air strikes against ISIL in Syria*, www.aljazeera.com/news/2015/12/3/uk-mps-approve-air-strikes-against-isil-in-syria (dostęp: 1.08.2021). Intensyfikacja brytyjskich nalotów nastąpiła w wyniku zamachu dokonanego w Tunezyjskim kurorcie 26 czerwca 2015 roku. Większość ofiar ataku (30 osób) stanowili obywatele brytyjscy.

⁴⁹⁵ C. Lister, *Returning foreign fighters...* op. cit., s. 4.

uprawnień inwigilacyjnych, wprowadzaniu zakazu podróży do stref konfliktów czy też zwiększaniu możliwości unieważnienia dokumentów (osobom podejrzanym o powiązania z aktywnością terrorystyczną) niezbędnych do przekraczania granicy⁴⁹⁶.

Wraz z postępującymi stratami terytorialnymi Państwa Islamskiego pojawił się również problem powrotu bojowników walczących na rzecz kalifatu do państw swojego pochodzenia. Co więcej, proces ten zaczął się nasilać wraz ze zbliżającym się upadkiem organizacji. Według szacunków do 2017 roku z obszarów walk do Europy reemigrowała pokaźna liczba dżihadystów – z czego na przykład 271 do Francji, 425 do Wielkiej Brytanii oraz 102 do Belgii⁴⁹⁷. Elementem komplikującym sytuację jest kwestia wracających lub deportowanych kobiet, które wstąpiły w szeregi organizacji (pełniąc przeważnie funkcje o cywilnym charakterze) oraz dzieci⁴⁹⁸. Zjawisko to jest o tyle istotne, że implikuje ono szereg wyzwań, a przede wszystkim zagrożeń. Powrót bojowników wiązał się z ryzykiem przeprowadzania kolejnych ataków terrorystycznych (przez „samotne wilki”). Weterani kalifatu mogli również mobilizować innych znajdujących się na miejscu zwolenników ideologii dżihadystycznej oraz udzielać im różnego rodzaju wsparcia czy też koordynować ich działania. Równocześnie w poszczególnych państwach pojawiły się pytania dotyczące tego, w jaki sposób należy traktować byłych członków Państwa Islamskiego. Wskazuje się w tym zakresie na dwa rodzaje rozwiązań – podejście twarde, obejmujące kryminalizację, oraz bardziej liberalne metody w postaci rehabilitacji i reintegracji⁴⁹⁹. Pojawiały się przy tym postulaty, aby powracający do Europy bojownicy odpowiadali za udział w zbrodniach wojennych i ludobójstwie⁵⁰⁰. Przy okazji procesów lub też prób ścigania istotnym problemem jest jednak dostępność materiałów dowodowych, które mogłyby jednoznacznie wykazać, że oskarżeni byli obecni na polu walki⁵⁰¹.

⁴⁹⁶ *Ibidem*, s. 4.

⁴⁹⁷ Zaznaczyć należy, iż problem ten nie ogranicza się wyłącznie do Europy. Pokażna liczba bojowników organizacji (a w wielu przypadkach nawet większa w zestawieniu z państwami europejskimi) kierowała się między innymi do Rosji i poszczególnych państw Bliskiego Wschodu – Turcji, Tunezji czy Arabii Saudyjskiej. Dokładne statystyki (wraz z listą państw) przedstawiono w raporcie: R. Barrett, *Beyond The Caliphate: Foreign Fighters And The Threat Of Returnees*, The Soufan Center, October 2017, s. 12–13. Dokument dostępny pod adresem: www.thesoufancenter.org/research/beyond-caliphate (dostęp: 26.07.2021).

⁴⁹⁸ *Ibidem*, s. 22–25. Warto dodać, że obok powracających bojowników czy też zwolenników Państwa Islamskiego z obszarów kalifatu uciekać również osoby rozczarowane organizacją.

⁴⁹⁹ C. Lister, *Returning foreign fighters: Criminalization or reintegration?*, Brookings Doha Center, August 2015, s. 4–11. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/returning-foreign-fighters-criminalization-or-reintegration (dostęp: 26.07.2021).

⁵⁰⁰ Z. Didili, *EU agency says ISIS returnees should be charged with war crimes*, www.neweurope.eu/article/eu-agency-says-isis-returnees-should-be-charged-with-war-crimes (dostęp: 26.07.2021).

⁵⁰¹ S. Meichtry, J. E. Barnes, *Europe Balks at Taking Back ISIS Fighters*, www.wsj.com/articles/europe-balks-at-taking-back-isis-fighters-1518557328?mod=e2fb (dostęp: 26.07.2021).

Aktywność państw europejskich w odniesieniu do kalifatu sprowadzała się przede wszystkim do uczestnictwa w międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu. Zaznaczyć należy, że w ramach sojuszu praktycznie tylko Francja i Wielka Brytania zaangażowane były w działania o charakterze militarnym. Państwa te (podobnie zresztą jak Stany Zjednoczone) przeprowadzały operacje lotnicze wymierzone w pozycje ugrupowania. Jako konsekwencję przeprowadzonych w Europie zamachów odnotować można tendencję w postaci zmian legislacyjnych mających na celu ograniczenie zagrożenia terrorystycznego. Istotnym problemem dla aktorów europejskich stało się również zjawisko reemigracji członków kalifatu. Proces ten oznacza z jednej strony ryzyko rozprzestrzeniania się ekstremizmu, z drugiej zaś wyzwanie dotyczące tego, jakie rozwiązania należy przyjąć w odniesieniu do wracających bojowników. W przypadku Europy trudno jednak rozdzielić kroki podejmowane przez państwa europejskie od procesów politycznych realizowanych w obrębie Unii Europejskiej.

4.5. Organizacje międzynarodowe a Państwo Islamskie

Działalność Państwa Islamskiego przyczyniła się do reakcji ze strony nie tylko państw, ale i również aktorów zbiorowych. Czynności podejmowane przez poszczególne organizacje międzynarodowe istotnie wiązały się ze specyfiką danego podmiotu. Zaznaczyć przy tym należy, że w odróżnieniu od państw, podmioty zbiorowe charakteryzują się odmiennymi możliwościami politycznego oddziaływania. Dlatego też poszczególne organizacje międzynarodowe – z racji swojej specyfiki – realizowały dosyć ograniczony zakres działań. Na przykład aktywność NATO w kontekście Państwa Islamskiego można zasadniczo przedstawić jako udzielanie koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone bezpośredniego wsparcia⁵⁰². W tej części pracy zostaną poruszone najbardziej zauważalne procesy polityczne, do których przyczyniło się ugrupowanie w ramach Unii Europejskiej i Organizacji Narodów Zjednoczonych, a także dwóch organizacji regionalnych – Ligii Państw Arabskich oraz Rady Współpracy Zatoki Perskiej.

⁵⁰² NATO, www.theglobalcoalition.org/en/partner/nato (dostęp: 23.10.2021). Wspieranie międzynarodowej koalicji istotnie wiązało się ze wzmacnianiem zdolności irackich sił bezpieczeństwa. Dodać można, że w kontekście skutków wojny domowej w Syrii (a zatem do pewnego stopnia również w efekcie aktywności Państwa Islamskiego) NATO zaangażowane było w operacje antyterrorystyczne na Morzu Śródziemnym, monitoring przepływu migrantów z Turcji do Grecji, a także działania pomocnicze w procesie zwalczania zjawiska przemytu migrantów – szerzej na ten temat w: B. Bracknell, *NATO Approaches in Response to ISIL and International Terrorism*, „The International Lawyer”, Volume 49, Number 3 (Winter 2016), s. 417-426.

Działania polityczne państw europejskich trudno oddzielić od kroków podejmowanych za pośrednictwem struktur Unii Europejskiej. Również zagrożenia powiązane z Państwem Islamskim implikowały szereg czynności państw członkowskich na poziomie wspólnotowym⁵⁰³. Aktywność w tym aspekcie koncentrowała się przede wszystkim na poszukiwaniu sposobów rozwiązań zaistniałych sytuacji kryzysowych, procesach dyplomatycznych oraz zacieśnianiu wewnętrznej współpracy. Zwalczanie skutków oddziaływania kalifatu w znaczącej mierze wpisywało się w koncepcję strategiczną Unii Europejskiej wobec Bliskiego Wschodu, w ramach której znalazły się z jednej strony założenia względem Iraku i Syrii, z drugiej zaś wizja zaangażowania wspólnoty na rzecz rozbicia ugrupowania i ograniczenia jego wpływów ideologicznych⁵⁰⁴. Lista priorytetów obejmowała dążenie do wzmocnienia wysiłków międzynarodowych w celu zwalczania organizacji, wspieranie sił prowadzących bezpośrednią walkę z grupą oraz zapobieganie procesom radykalizacji⁵⁰⁵.

Państwo Islamskie stanowiło również istotny element w kontekście unijnej polityki zapobiegania terroryzmowi. W tym zakresie państwa członkowskie przyjęły zestaw rozwiązań obejmujących między innymi usprawnienie przepływu informacji, zaostrzenie regulacji dotyczących dostępu do broni palnej, przeciwdziałanie radykalizacji w sieci⁵⁰⁶, a także poprawę współpracy w sferze sądowniczej⁵⁰⁷. Jednym z działań członków Unii Europejskiej było też wprowadzenie bardziej restrykcyjnych kontroli granicznych. Tego rodzaju kroki ściśle wiązały się z kryzysem migracyjnym oraz z faktem, iż Strefa Schengen umożliwia łatwiejszy przepływ migrantów, wśród których mogli znajdować się zwolennicy

⁵⁰³ Zaznaczyć przy tym należy, że poziom wspólnotowy i poziom państwowy (lub też rządowy) stale się przenikają i są ze sobą ściśle sprzężone.

⁵⁰⁴ Komisja Europejska, Wysoki Przedstawiciel Unii Europejskiej Do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady. Elementy regionalnej strategii UE w odniesieniu do Syrii i Iraku oraz zagrożenia ze strony Da'esh* (Joint communication to the European Parliament and the Council. Elements for an EU regional strategy for Syria and Iraq as well as the Da'esh threat), Brussels, 6.2.2015, JOIN(2015) 2 final. Dokument dostępny pod adresem: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52015JC0002> (dostęp: 2.08.2021).

⁵⁰⁵ *Ibidem* (dostęp: 2.08.2021).

⁵⁰⁶ Szczególną rolę w tym kontekście pełni Europol, który uzyskał szereg dodatkowych narzędzi i uprawnień w celu zwalczania zagrożeń związanych ze zjawiskiem terroryzmu – na przykład w styczniu 2016 roku utworzono Europejskie Centrum ds. Zwalczania Terroryzmu (*European Counter Terrorism Centre, ECTC*). Do głównych zadań Europolu w zakresie zwalczania radykalizacji w sieci zalicza się przede wszystkim usuwanie kont, grup czy też innych kanałów komunikacji wykorzystywanych w mediach społecznościowych do propagowania treści radykalnych. Szerzej na temat zwalczania aktywności propagandowej Państwa Islamskiego w internecie w: *Hidżra w sieci, czyli jak Europol walczy z propagandą ISIS w Internecie*, www.cyberdefence24.pl/hidzra-w-sieci-czyli-jak-europol-walczy-z-propaganda-isis-w-internecie (dostęp: 2.08.2021).

⁵⁰⁷ Kluczowe działania Unii Europejskiej wobec zagrożenia terrorystyczne przedstawiono szerzej na stronie: *EU's response to the terrorist threat*, www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism (dostęp: 2.08.2021).

kalifatu. Od 2015 roku (czyli w okresie nasilenia ruchów uchodźczych do Europy) w celu ograniczenia skutków kryzysu migracyjnego oraz zmniejszenia zagrożenia terrorystycznego poszczególne państwa członkowskie przywróciły kontrole na swoich granicach (zresztą zgodnie z mechanizmem Schengen)⁵⁰⁸. Warto zaznaczyć, że choć takie działanie traktowano jako rozwiązanie tymczasowe, to odnotować można przypadki dłuższego utrzymania zwiększonej kontroli na granicach wewnętrznych Strefy Schengen⁵⁰⁹.

Sam kryzys migracyjny stał się obszarem, wokół którego koncentrowały się wysiłki polityczne Unii Europejskiej⁵¹⁰. Co istotne, Państwo Islamskie traktowało wzmożony ruch migracyjny jako narzędzie destabilizacji⁵¹¹. Z tego powodu podejmowane przez wspólnotę decyzje w kontekście kryzysu uchodźczego można traktować jako element polityki zwalczania skutków oddziaływania kalifatu. Kluczowym działaniem mającym na celu ograniczenie reperkusji tego zjawiska (a przy tym odciążenie państw, do których przybyło najwięcej uchodźców – zasadniczo Grecję i Włochy) było wprowadzenie w 2015 roku programu relokacji i przesiedleń. Mechanizm ten zakładał podział oraz dalsze rozmieszczenie migrantów w państwach członkowskich w oparciu o kryteria takie jak ogólna liczba ludności, stopa bezrobocia czy PKB⁵¹². W ten sposób miał być zagwarantowany zrównoważony udział państw członkowskich w procesie relokacji uchodźców. Rozwiązanie to było kontestowane

⁵⁰⁸ Jak zatrzymać terroryzm: przegląd działań Unii Europejskiej, www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/security/20180316STO99922/jak-zatrzymac-terroryzm-przeglad-dzialan-unii-europejskiej (dostęp: 2.08.2021).

⁵⁰⁹ *Ibidem* (dostęp: 2.08.2021).

⁵¹⁰ Najważniejsze działania polityczne podjęte przez Unię Europejską w reakcji na kryzys migracyjny przedstawiono szerzej w: K. Cymbranowicz, *Europa (bez) granic – w poszukiwaniu rozwiązania kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej* [w:] H. Tendera-Właszczuk, W. Bąba, M. Zajączkowska (red.), *Nowe perspektywy integracji europejskiej w obliczu wyzwań i zagrożeń*, Diffin, Warszawa 2017, s. 55–73. Kwestia implementacji polityki migracyjnej UE w poszczególnych państwach – w Niemczech, w Szwecji oraz w Polsce – została poruszona w: D.N. Salem, *Imigranci z Bliskiego Wschodu w polityce Unii Europejskiej*, ASPRA-JR, Warszawa 2020, s. 159–167. Warto dodać, że w celu ograniczenia skutków kryzysu migracyjnego Unia Europejska podejmowała również wysiłki w skali międzynarodowej. Szczególne znaczenie w tym kontekście ma zacieśnienie relacji z Turcją i porozumienie (z 18 marca 2016 roku) określające sposób postępowania wobec nielegalnym migrantów z Syrii – K.P. Marczuk, *Kryzys uchodźczy 2014–2016 – podejścia Unii Europejskiej i Organizacji Narodów Zjednoczonych. Propozycje działań*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 1/2017, s. 114.

⁵¹¹ Na początku 2015 roku Państwo Islamskie groziło, że do Europy (przez Libię) dostanie się około pół miliona migrantów, a ponadto kilka tysięcy dżihadystów (którzy mieli zostać wysłani do państw europejskich przez Turcję) – A.P. Schmid, *Links between Terrorism and An Exploration: An Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, May 2016, s. 8. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/index.php/publication/links-between-terrorism-and-migration-exploration (dostęp: 2.08.2021).

⁵¹² Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program w zakresie migracji (Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. A European Agenda On Migration)*, Brussels, 13.5.2015, COM(2015) 240 final. Dokument dostępny pod adresem: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1627995448510&uri=CELEX%3A52015DC0240> (dostęp: 3.08.2021). W dokumencie przedstawiono również wykaz tak zwanych „kwot uchodźców i imigrantów” – dokładny przydział migrantów do poszczególnych państw członkowskich.

i stało się przedmiotem sporów pomiędzy państwami UE, czego wyraźnym przejawem była deklaracja odrzucenia „kwot migrantów” ze strony państw Grupy Wyszehradzkiej⁵¹³. Warto dodać, że relokacja migrantów stała się czynnikiem wzmacniającym retorykę ugrupowań populistycznych.

Aktywność kalifatu stała się również przedmiotem działań podejmowanych przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Przede wszystkim wskazać należy szereg rezolucji przyjętych przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. 15 września 2014 roku uchwalono rezolucję 2170, w której potępiono ugrupowanie (uznając je przy tym za grupę terrorystyczną), a także zawarto zestaw sankcji obejmujących łącznie sześciu dżihadystów⁵¹⁴. Jednym z objętych obostrzeniami terrorystów był Abu Muhammad al-Adnani⁵¹⁵ – były członek Al-Kaidy, który przystąpił do Państwa Islamskiego (wówczas ISIL) i stał się jednym z dowódców grupy, pełniąc przy tym funkcję oficjalnego rzecznika prasowego i koordynatora propagandy. Rezolucja 2170 została uchwalona kilka dni po ogłoszeniu przez prezydenta Obamę strategii walki z Państwem Islamskim, a także po szczycie NATO z 5 września 2014 roku, podczas którego stwierdzono, iż kalifat stanowi zagrożenie zarówno dla stabilności regionalnej, jak i państw członkowskich sojuszu⁵¹⁶. Zauważyć zatem można, że proces przygotowania dokumentu zbiegał się (w przybliżeniu) z początkiem funkcjonowania globalnej koalicji.

Zakres sankcji nałożonych przez ONZ na grupy terrorystyczne, a zarazem kalifat i jego członków, był stopniowo poszerzany. Wprowadzono zakaz zakupu ropy naftowej od Państwa Islamskiego, a także inne ograniczenia dotyczące chociażby przekazywania grupie uzbrojenia czy wsparcia finansowego⁵¹⁷. W kolejnych dokumentach ONZ wzywało swoich członków do podejmowania wysiłków na rzecz zwalczania zjawiska terroryzmu, zapewniania

⁵¹³ M. Wojda, *Grupa Wyszehradzka: Wspólne stanowisko wobec kwot imigrantów*, www.psz.pl/91-europa/grupa-wyszehradzka-wspolne-stanowisko-wobec-kwot-imigrantow (dostęp: 2.08.2021).

⁵¹⁴ Security Council, *Resolution 2170 (2014). Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014*. Dokument dostępny pod adresem: www.un.org/securitycouncil/s/res/2170-%282014%29 (dostęp: 26.10.2021). Wszystkie objęte sankcjami osoby powiązane były z Al-Kaidą i jej komórkami – An-Nusrą i Państwem Islamskim (ISIL). Dżihadysty zajmowali się zasadniczo finansowaniem oraz planowaniem aktywności terrorystycznej.

⁵¹⁵ Abu Muhammad al-Adnani zginął w ataku lotniczym przeprowadzonym sierpniu 2016 roku w syryjskiej prowincji Aleppo. Co ciekawe, sukces w zlikwidowaniu terrorysty przypisywały sobie równocześnie Stany Zjednoczone i Rosja – szerzej w: C. Kube, A. Johnson, *U.S. Says It Killed Abu Muhammad al-Adnani, ISIS' Second-in-Command*, www.nbcnews.com/storyline/isis-terror/u-s-says-it-killed-abu-muhammad-al-adnani-isis-n647066 (dostęp: 26.10.2021).

⁵¹⁶ Podczas szczytu NATO 5 września 2014 roku państwa członkowskie podkreśliły potrzebę znalezienia politycznego rozwiązania wobec destabilizującego wpływu Państwa Islamskiego. Warto dodać, że NATO wskazywało, iż do powstania i ekspansji kalifatu przyczynił się rząd syryjski. Państwo Islamskie zostało wspomniane w punkcie 33, 35 i 37 deklaracji – North Atlantic Treaty Organization, *Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, 5 September 2014. Dokument dostępny pod adresem:

www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (dostęp: 26.10.2021).

⁵¹⁷ M.S. Stempień, *Państwo Islamskie... op. cit.*, s. 270–273.

pomocy humanitarnej oraz stabilizacji ogarniętych konfliktem państw regionu⁵¹⁸. Szczególne znaczenie miała uchwalona 20 listopada 2015 roku rezolucja numer 2249⁵¹⁹. W dokumencie znalazło się potępienie zamachów dokonanych między innymi w Ankarze (10 października 2015) czy w Paryżu (13 listopada 2015), a także wezwanie członków organizacji do podjęcia niezbędnych środków (z zachowaniem prawa międzynarodowego i humanitarnego) w celu przeciwdziałania aktywności terrorystycznej Państwa Islamskiego oraz grup związanych z Al-Kaidą⁵²⁰. Co istotne, wskazuje się, że uchwalenie rezolucji przyczyniło się do rozpoczęcia przez poszczególnych członków globalnej koalicji (oraz przez Rosję) nalotów na pozycje kalifatu na terytorium Syrii⁵²¹.

Warto wspomnieć również o rozbieżnościach stanowisk wśród stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ w kontekście sytuacji na Bliskim Wschodzie i syryjskiej wojny domowej. W celu utrzymania reżimu Asada, a przy tym zabezpieczenia swoich interesów strategicznych w regionie, Rosja wielokrotnie stosowała weto w przypadkach pojawienia się inicjatyw dotyczących Syrii – na przykład w kwestiach dotyczących potępienia rządu tego państwa⁵²². Wspomniane różnice polityczne (w połączeniu z chińską polityką nieingerowania w sprawy regionu) przełożyły się na fakt, iż szersza inicjatywa międzynarodowa lub też interwencja zbrojna przeciwko Państwu Islamskiemu pod auspicjami ONZ okazały się niemożliwe w realizacji. Zawężony zakres działań podjętych przez Organizację Narodów Zjednoczonych w odniesieniu do kalifatu można traktować zatem jako rezultat konfliktu interesów poszczególnych aktorów środowiska międzynarodowego.

⁵¹⁸ *Ibidem*, s. 270–274. Dodać należy, że 19 grudnia 2015 Rada Bezpieczeństwa ONZ przyjęła rezolucję 2254, w której zatwierdzono postanowienia rozmów prowadzonych w Wiedniu z 30 października i 14 listopada 2015 roku – negocjacje (poza ONZ uczestniczyło w nich 17 państw oraz Unia Europejska i Liga Państw Arabskich) odbyły się z wykluczeniem Państwa Islamskiego oraz An-Nusry. Dokument stanowił ramę dla procesu pokojowego w kontekście sytuacji w Syrii. Organizacja Narodów Zjednoczonych wezwała do zawieszenia broni i wypracowania porozumienia politycznego odnośnie syryjskiej wojny domowej. Szerzej o rozmowach w Wiedniu, procesie pokojowym, a także pełna treść rezolucji w: *Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks*, www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm (dostęp: 26.10.2021).

⁵¹⁹ Security Council, *Resolution 2249 (2015), Adopted by the Security Council at its 7565th meeting, on 20 November 2015*. Dokument dostępny pod adresem: [www.undocs.org/S/RES/2249\(2015\)](http://www.undocs.org/S/RES/2249(2015)) (dostęp: 26.10.2021).

⁵²⁰ *Ibidem*, punkt 5.

⁵²¹ M. Scharf, *ISIS has changed international law*, www.theconversation.com/isis-has-changed-international-law-56781 (dostęp: 26.10.2021). Warto dodać, że zdaniem Michaela Schaffa rezolucja stanowi potwierdzenie możliwości użycia siły w samoobronie przeciwko aktorom niepaństwowym (do których zaliczają się również grupy terrorystyczne) znajdującym się na obszarze innego państwa (gdy rząd takiego państwa nie jest w stanie zniwelować zagrożenia na swoim terytorium). Innymi słowy, dokument ma umożliwiać prowadzenie działań wymierzonych w organizacje terrorystyczne na terenie innego państwa. Zaznaczyć jednak należy, że w samej rezolucji nie znalazły się żadne wzmianki dotyczące stosowania siły wobec aktorów niepaństwowych (nie pojawia się też sformułowanie „aktor niepaństwowy”).

⁵²² *Syria: Does Russia always use a veto at the UN Security Council?*, www.bbc.com/news/world-43781954 (dostęp: 23.10.2021).

Skutki aktywności Państwa Islamskiego odnotować można też w ramach organizacji międzynarodowych o zasięgu regionalnym. Większość państw członkowskich Ligi Państw Arabskich (jak również sama LPA) formalnie dołączyła do globalnej koalicji, co wiązało się z wspieraniem irackiego rządu oraz udzielania pomocy humanitarnej. W przypadku LPA trudno jednak mówić o innych przejawach działań politycznych w związku z ugrupowaniem. W składzie organizacji znajdują się aktorzy o zróżnicowanych interesach, co (podobnie zresztą jak w wypadku innych aktorów zbiorowych) komplikuje możliwość wypracowania wspólnych stanowisk i rozwiązań. W tym aspekcie istotne znaczenie ma fakt, że członkiem Ligi Państw Arabskich jest Syria⁵²³, której rząd dążył do zabezpieczenia swojej pozycji i realizacji własnych celów politycznych. W rezultacie istniejące podziały i różnice stanowisk przełożyły się na brak dalszych kolektywnych inicjatyw wymierzonych w Państwo Islamskie, szczególnie w sytuacji, w której członkowie LPA zdawali się przywiązywać większą uwagę do konfliktu w Jemenie⁵²⁴.

Z kolei w przypadku Rady Współpracy Zatoki Perskiej (*Gulf Cooperation Council*, GCC), w składzie której znajduje się Arabia Saudyjska, Katar, Kuwejt, Bahrajn, Zjednoczone Emiraty Arabskie oraz Oman, zauważyć można kilka kierunków działań podejmowanych w celu ograniczenia wpływów kalifatu. Co istotne, rozwiązania te były adaptowane przede wszystkim na poziomie państwowym⁵²⁵. Państwa członkowskie GCC koncentrowały się na zwalczaniu lokalnych odłamów Państwa Islamskiego, zapobieganiu organizacji ataków terrorystycznych czy monitorowaniu przepływów środków z prywatnych darowizn na rzecz ugrupowania⁵²⁶.

Aktywność ugrupowania przełożyła się na poszczególne procesy polityczne w ramach organizacji międzynarodowych⁵²⁷. W przypadku Unii Europejskiej odnotować można przede wszystkim kroki mające na celu pogłębienie współpracy pomiędzy państwami członkowskimi i zwiększenie możliwości zwalczania zjawiska terroryzmu. Istotne znaczenie miały również

⁵²³ Liga Państw Arabskich od początku wojny domowej w Syrii była sceptycznie nastawiona wobec polityki prezydenta Asada. W 2011 roku, w konsekwencji brutalnego stłumienia protestów przez syryjski rząd, LPA zawiesiła członkostwo Syrii w organizacji.

⁵²⁴ N. Thompson, *War on ISIS: Why Arab states aren't doing more*, www.edition.cnn.com/2015/12/10/middleeast/isis-what-arab-states-are-doing/index.html (dostęp: 30.10.2021).

⁵²⁵ E. Ragab, *The Gulf Cooperation Council countries and countering ISIS: threats, policies and challenges*, „Contemporary Arab Affairs”, Volume 9, Issue 4, October 2016, s. 583.

⁵²⁶ *Ibidem*, s. 583–588. Członkowie Rady Współpracy Zatoki Perskiej podejmowali również wysiłki mające na celu zmniejszenie liczby obywateli państw członkowskich, którzy usiłowali się przedostać na terytorium Syrii i dołączyć do Państwa Islamskiego.

⁵²⁷ Politykę organizacji międzynarodowych – Unii Europejskiej, NATO, Ligi Państw Arabskich, Rady Współpracy Zatoki Perskiej, a także innych organizacji (w tym OPEC, ASEAN czy Grupy G7/G8 i G20) – wobec Państwa Islamskiego przedstawiono również w: D. Silander, D. Wallace, J. Janzekovic (ed.), *International Organizations and The Rise of ISIL. Global Responses to Human Security Threats*, Routledge, London-New York 2017.

wysiłki powiązane z ograniczeniem skutków kryzysu migracyjnego. Organizacja Narodów Zjednoczonych za pośrednictwem uchwalanych rezolucji (w których Państwo Islamskie sukcesywnie było potępiane) wzywała do podjęcia szerokiej współpracy międzynarodowej oraz wypracowania politycznych rozwiązań mających na celu marginalizację ugrupowania i skutków jego oddziaływania. Liga Państw Arabskich oraz Rada Współpracy Zatoki Perskiej nie podjęły w stosunku do kalifatu kolektywnych inicjatyw – członkowie tych organizacji koncentrowali się raczej na działaniach na poziomie państwowym.

4.6. Ruch dżihadu salafickiego i społeczności muzułmańskie wobec Państwa Islamskiego

Destabilizacyjny wpływ Państwa Islamskiego spowodował sprzeciwy również w obrębie nurtu rewolucyjnego salafizmu. Antagonizmy wobec kalifatu przejawiały się zarówno w postaci bezpośredniej konfrontacji na polu walki, jak i sporach o podłożu politycznym czy też doktrynalnym. Najważniejszym oponentem w tym kontekście była Al-Kaida, z którą kalifat wszedł w szeroko zakrojony i wielopłaszczyznowy konflikt. Co więcej, reakcje na działalność Państwa Islamskiego odnotować można też w ramach społeczności muzułmańskiej.

Pogłębiające się różnice ideologiczne i narastająca rywalizacja pomiędzy Państwem Islamskim a Al-Kaidą doprowadziły do otwartej wrogości pomiędzy organizacjami. Do takiego stanu rzeczy przede wszystkim przyczyniła się ekspansja ugrupowania na Syrię, w następstwie której rozpoczął się spór dotyczący statusu i przynależności Al-Nusry. Rosnąca niezależność ze strony Państwa Islamskiego istotnie wiązały się z realizacją wizji ustanowienia państwowości, a także koncentracją na zwalczaniu „wrogów bliskich” (a zatem muzułmanów) w celu podsycania podziałów religijnych. Jeszcze w 2005 roku Ajman al-Zawahiri (będący wówczas drugą osobą w hierarchii Al-Kaidy) przesłał Abu Musaba al-Zarkawiego list, w którym krytykował z jednej strony strategię lidera Al-Kaidy w Iraku opierającą się na atakach i zabijaniu szyickich muzułmanów, z drugiej zaś jego brutalność⁵²⁸. Co więcej, w liście zaznaczono, że obrany przez twórcę Państwa Islamskiego kierunek działań negatywnie wpływa na reputację organizacji centralnej, a niezbędne do utworzenia kalifatu warunki nie zostały jeszcze osiągnięte⁵²⁹. Argumenty przywództwa Al-Kaidy nie

⁵²⁸ List Ajmana al-Zawahiriego do Abu Musaba al-Zarkawiego z 2005 roku (*Zawahiri's Letter to Zarqawi*). Dokument dostępny pod adresem: www.ctc.usma.edu/harmony-program/zawahiris-letter-to-zarqawi-original-language-2 (dostęp: 10.01.2022).

⁵²⁹ *Ibidem* (dostęp: 10.01.2022).

przełożyły się zmianę postępowania al-Zarkawiego, który coraz bardziej koncentrował się na praktycznej implementacji koncepcji państwowości opierającej się na szariacie.

Warto wspomnieć, że 1 lipca 2013 roku bojownicy Państwa Islamskiego zamordowali jednego z ważniejszych dowódców Wolnej Armii Syrii – Kamala Al-Hammamiego. Wydarzenie to stało się bezpośrednią przyczyną konfliktu pomiędzy ugrupowaniem a pozostałymi frakcjami syryjskiej opozycji. W efekcie syryjskie grupy dżihadystyczne zawiązały przeciwko Państwu Islamskiemu koalicję *sahwah*, w składzie której znalazł się między innymi Front Islamski czy też Syryjski Front Rewolucyjny⁵³⁰. Siły sojuszu aktywnie usiłowały przeciwdziałać prowadzonej przez Państwo Islamskie ekspansji militarnej.

Potyczki z grupami *sahwah*, a także z al-Nusrą sprawiły, że Al-Kaida wezwała Państwo Islamskie (oraz innych dżihadystów) do natychmiastowego zaprzestania bratobójczych walk i podjęcia wspólnych wysiłków na rzecz obalenia rządów Asada⁵³¹. Zasygnalizowano przy tym, że ugrupowanie Abu Bakr al-Baghdadię powinno zostać niezwłocznie rozwiązane. 2 lutego 2014 roku, w konsekwencji niesubordynacji ze strony Al-Baghdadię, Al-Kaida ogłosiła, że nie ponosi odpowiedzialności za działania Państwa Islamskiego w Iraku i Syrii (ISIS) oraz że wszelkie więzi pomiędzy organizacjami przestały istnieć⁵³². Deklaracja ta oznaczała, iż Państwo Islamskie przestało być odłamem (grupą afiliowaną) Al-Kaidy⁵³³. Poza całkowitym odcięciem się od ugrupowania Al-Kaida wskazała również, że jej jedyną oficjalną filią w Syrii jest al-Nusra⁵³⁴.

Nie bez znaczenia jest fakt, że radykalizm Państwa Islamskiego wzbudził obiekcje intelektualistów i myślicieli ruchu salafickiego. Szczególnie istotna była krytyka ze strony wpływowego teoretyka dżihadu Abu Muhammada al-Makdisiego⁵³⁵ – mentora samego Abu Musaba al-Zarkawiego. Podkreślić należy, że to właśnie nauki Makdisiego w znacznym stopniu ukształtowały poglądy twórcy Państwa Islamskiego. Al-Maqdisi w swoich stanowiskach potępiał brutalność i skalę przemocy ugrupowania (w tym koncentrację na zabijaniu szyickich muzułmanów) oraz jej podejście, które określał jako ignoranckie. W maju

⁵³⁰ M. Sedwick, *op. cit.*, s. 103.

⁵³¹ *Zawahiri urges 'immediate' end to Syria Islamist fighting*, www.english.alarabiya.net/News/middle-east/2014/01/23/Zawahiri-urged-immediate-end-to-Syria-Islamist-fighting- (dostęp: 11.01.2022).

⁵³² A.Y. Zelin, *Al-Qaeda Disaffiliates with the Islamic State of Iraq and al-Sham*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/al-qaeda-disaffiliates-islamic-state-iraq-and-al-sham (dostęp: 11.01.2022).

⁵³³ *Ibidem* (dostęp: 11.01.2022).

⁵³⁴ Warto dodać, że w 2016 roku przywódca Dżabhat an-Nusry ogłosił, że jego grupa nie już odłamem Al-Kaidy. Ugrupowanie zmieniło również swoją nazwę na Jabhat Fath al-Sham, czyli Front Podboju Lewantu. Szerzej na temat oddzielenia się al-Nusry od Al-Kaidy w: *Al-Nusra leader Jolani announces split from al-Qaeda*, www.aljazeera.com/news/2016/7/29/al-nusra-leader-jolani-announces-split-from-al-qaeda (dostęp: 11.01.2022).

⁵³⁵ Do innych niezależnych salafickich ideologów, którzy potępiali Państwo Islamskie, należeli chociażby Abu Qatada al-Filistini, Iyad Qunabi czy też Hani al-Sibal.

2014 roku Maqdisi (stając w tym przypadku *de facto* po stronie Al-Kaidy⁵³⁶) określił Państwo Islamskie jako organizację dewiacyjną, uznając je przy tym za „grupę agresorów wobec mudżahedinów”⁵³⁷. W innej ze swoich wypowiedzi teoretyk zawarł stwierdzenie, że w szeregach kalifatu znajdują się „gorsi niż *khawarij*”⁵³⁸. W ten sposób Maqdisi zarzucał Państwu Islamskiemu, iż jest ono (lub przynajmniej część jego członków) tak skrajne w swoich działaniach jak charydźcy⁵³⁹. Takie sformułowanie można odczytywać jako wyraz potępienia, dezaprobatę wobec ideologii ugrupowania oraz formę oskarżenia o herezję lub apostazję⁵⁴⁰. Państwo Islamskie starało się neutralizować wszelką krytykę – zarówno ze strony Maqdisiego, jak i innych intelektualistów powiązanych z Al-Kaidą – przy pomocy własnych myślicieli (jak na przykład Turki al-Bin'ali) lub też uczonych, którzy popierali kalifat⁵⁴¹.

⁵³⁶ Poglądy Abu Muhammada al-Maqdisiego w wielu kwestiach są odmienne od idei propagowanych przez Al-Kaidę. Teoretyk postulował walkę z nielegalnymi rządami w państwach muzułmańskich, a także krytykował grupy dżihadystyczne za skupianie się na Stanach Zjednoczonych, Izraelu czy szyitach w Iraku – szerzej w: D. Byman, *Al Qaeda, The Islamic State, And The Global Jihadist Movement*, Oxford University Press, New York 2015, s. 76. Co więcej, Maqdisi bywa również określany jako stosunkowo tolerancyjny (jak na salafickie standardy), co wynika z jego nacisku na stosowanie bardziej pokojowych środków.

⁵³⁷ A.M. al-Maqdisi, *A Call to the Ummah & Mujahideen From Sheikh Abu Muhammad al-Maqdisi*. Dokument dostępny pod adresem: www.jihadology.net/2014/05/26/minbar-al-taw%E1%B8%A5id-wa-l-jihad-presents-a-new-release-from-abu-mu%E1%B8%A5ammad-al-maqdisi-the-case-of-the-islamic-state-of-iraq-and-al-sham-and-the-position-of-the-duty-toward-it (dostęp: 13.01.2022). Maqdisi w swojej odezwie apelował również do członków Państwa Islamskiego, aby dołączyli do szeregów al-Nusry i złożyli przysięgę wierności jej przywódcom.

⁵³⁸ A.Y. Zelin, *New article from Shaykh Abu Muhammad al-Maqdisi: "Why Did I Not Name Them Kharijites Even Until Now?"*, www.lawfareblog.com/new-article-shaykh-abu-muhammad-al-maqdisi-why-did-i-not-name-them-kharijites-even-until-now (dostęp: 13.01.2022).

⁵³⁹ W retoryce rewolucyjnego salafizmu określenie „charydźcy” stanowi element wewnętrznego kodu językowego i jest rodzajem negatywnego epitetu, który w istocie niewiele ma wspólnego z nurtem charydżycznym.

⁵⁴⁰ Oskarżenia o „herezję charydżyczną” kierowane były również ze strony innych uczonych muzułmańskich – w ten sposób odnosił się do Państwa Islamskiego na przykład syryjski przywódca duchowy Muhammad al-Yaqoubi. Sama etykieta „*khawarij*” ma na celu podkreślić, że ugrupowanie – przede wszystkim z powodu wykorzystywania przemocy oraz radykalnej interpretacji praktyki *takfir* – wykroczyło poza ramy nurtu dżihadu salafickiego. Stosowanie takiego określenia ma sugerować, że Państwo Islamskie w pewnym sensie „wykroczyło poza dżihad” i stało się grupą „wykluczoną”, zaś jego członkowie to „renegaci”. Zagadnienie to zostało poruszone szerzej w: M. Bin Ali, *Labelling IS Fighters: Khawarij, Not Jihadi-Salafis*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, RSIS Commentary, No. 063 – 4 April 2018. Dokument dostępny pod adresem: https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/rsis/co18063-labelling-is-fighters-khawarij-not-jihadi-salafis/#.YeLsE_7MJPZ (dostęp: 15.01.2022). Mohamed Bin Ali zaznacza przy tym, że użycie terminu „dżihad salaficki” w odniesieniu do organizacji jest niewłaściwe – taka kategoryzacja ma z jednej strony zapewniać bojownikom kalifatu poczucie legitymizacji, z drugiej zaś być formą aprobaty dokonywanych przez nich okrucieństw. Wspomnieć też warto, że Państwo Islamskie wszelkie oskarżenia o „herezję charydżyczną” traktowało jako formę podważenia jego autorytetu, przez co grupa podejmowała szereg działań na rzecz ochrony swojej reputacji. Za przykład może posłużyć tekst opublikowany w szóstym numerze magazynu w magazynie „Dabiq”, w którym opisano zdemaskowanie i ukaranie członków funkcjonującej w ramach ugrupowania „komórki *kharij*”. Komórka ta została rozbita przez służby bezpieczeństwa kalifatu – szerzej w: *Dismantling a Kharij Cell*, „Dabiq”, Issue 6, Rabi' Al-Awwal 1436 (29 December 2014), s. 31.

⁵⁴¹ T.R. Hamming, *The Al Qaeda-Islamic State Rivalry: Competition Yes, but No Competitive Escalation*, „Terrorism and Political Violence”, Volume 32, Issue 1, 2020, s. 29.

Warto również krótko przedstawić sposoby postrzegania aktywności Państwa Islamskiego obecne wśród muzułmanów. Zauważyć można, że wyznawcy tej religii wykazywali wyraźnie negatywny stosunek wobec organizacji i jej działań⁵⁴². W stronę kalifatu kierowano liczne protesty, wyrazy sprzeciwu i potępienia⁵⁴³, spośród których na szczególną uwagę zasługuje sygnowany przez ponad 120 prominentnych przedstawicieli społeczności muzułmańskiej⁵⁴⁴ list wystosowany do Abu Bakr al-Baghdadi⁵⁴⁵. W odezwie przedstawiono szereg argumentów odnoszących się do nadinterpretacji i czynów (zakazanych w islamie) dokonanych przez Państwo Islamskie. Zaakcentowano, że organizacja dokonywała uproszczeń świętych tekstów (bez uwzględnienia ich odpowiedniego kontekstu) i wypływających z nich zasad⁵⁴⁶. Krytyce poddano przede wszystkim radykalną wykładnię praktyki *takfir* oraz niewłaściwe rozumienie koncepcji dżihadu – wskazano, że dżihad może być środkiem wykorzystywanym wyłącznie w obronie, a wszelka przemoc (również względem niewiernych) jest sprzeczna z islamem⁵⁴⁷. Co więcej, wyraźnie potępiono okrucieństwa i zbrodnie wojenne popełnione przez ugrupowanie, zaznaczając przy tym, że zabijanie „emisariuszy” (zabójstwa amerykańskich dziennikarzy – Jamesa Foley’a i Stevena Sotloff’a) oraz „więźniów” (masakra na jeńcach z Camp Speicher), a także agresja wymierzona w jazydów i chrześcijan są czynami niedozwolonymi (*haram*)⁵⁴⁸. Z kolei

⁵⁴² Z przeprowadzonych w 2015 roku badań wynika, że przychylny stosunek do Państwa Islamskiego deklarowało nie więcej niż 15% mieszkańców poszczególnych państw zamieszkiwanych przez muzułmanów (Nigeria – 14%, Tunezja – 13%, Malezja i Senegal – 11%) – wyjątkiem była Syria, w której odsetek poparcia ugrupowania wynosił wówczas 21%. W pozostałych badanych państwach pozytywny sentyment wobec organizacji nie przekraczał 10%. Stosunek społeczności muzułmańskich do Państwa Islamskiego przedstawiono w: N. McCarthy, *Support for Isis in Muslim countries*, www.statista.com/chart/4227/support-for-isis-in-muslim-countries (dostęp: 18.01.2022) oraz N. McCarthy, *How the Muslim world views Isis*, www.statista.com/chart/4042/how-the-muslim-world-views-isis (dostęp: 18.01.2022). Kwestia poparcia ugrupowania przez muzułmanów została poruszona również w raporcie: A.P. Schmid, *Public Opinion Survey Data to Measure Sympathy and Support for Islamist Terrorism: A Look at Muslim Opinions on Al Qaeda and IS*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, February 2017. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/publication/public-opinion-survey-data-measure-sympathy-and-support-islamist-terrorism-look-muslim (dostęp: 18.01.2022).

⁵⁴³ Wyrazy krytyki i potępienia, a także reakcje ze strony społeczności muzułmańskich na poszczególne ataki Państwa Islamskiego zostały przedstawione w: *Global Condemnations of ISIS/ISIL*, www.ing.org/resources/for-all-groups/answers-to-frequently-asked-questions/answers-to-frequently-asked-questions-about-islam-and-muslims/global-condemnations-of-isis-isil (dostęp: 18.01.2022).

⁵⁴⁴ W tym miejscu należy zaznaczyć, że w islamie funkcjonuje wiele zróżnicowanych społeczności, a sam termin *umma* jest dość nieostry – wyrażenie „społeczność muzułmańska” jest zatem pewnym skrótem myślowym. Dodać należy, że islam nie posiada żadnej centralnej struktury (jak na przykład papieństwo w katolicyzmie) lub reprezentacji religijnej czy politycznej. Z tego powodu stanowiska islamskich duchownych nie są uniwersalną i powszechnie obowiązującą wszystkich muzułmanów regułą – można traktować je raczej w kategorii „drogowskazu” i opartych na egzegezie wytycznych (lub też wskazówek) dla wiernych.

⁵⁴⁵ List Otwarty do Abu Bakr al-Baghdadi (Open Letter to Al-Baghdadi), *op. cit.* (dostęp: 18.01.2022).

⁵⁴⁶ *Ibidem*, punkt 3.

⁵⁴⁷ *Ibidem*, punkt 8 i 9.

⁵⁴⁸ Zabijanie niewinnych i „emisariuszy” zostało przedstawione w punktach 6 i 7, przemoc wobec jazydów i chrześcijan w punktach 10 i 11, a zamordowanie więźniów z Camp Speicher omówiono w kontekście zasad prowadzenia dżihadu – w punkcie 8d. Z kolei w punkcie 12 listu potępiono praktykowane przez Państwo

w odniesieniu do idei kalifatu jako organizmu politycznego podkreślono, iż decyzja o powołaniu państwowości nie może być podjęta przez wąską grupę (która w dodatku utrzymuje, że większość wyznawców islamu to „niemużłmanie”) – w tym celu niezbędny jest konsensus ze wśród większości mużłmanów⁵⁴⁹.

Działalność kalifatu przełożyła się na znaczące sprzeciwy w ramach ruchu dżihadu salafickiego – macierzystego nurtu ideologicznego organizacji. Szczególnie znaczenie w tym zakresie ma Al-Kaida, która w reakcji na wielokrotne akty niesubordynacji oraz brutalność Państwa Islamskiego oficjalnie „odcięła” się od ugrupowania. W rezultacie narastający pomiędzy organizacjami konflikt uległ intensyfikacji. Radykalizm grupy doprowadził też do krytyki ze strony salafickich myślicieli, którzy piętnowali jej dewiacyjny charakter. Aktywność Państwa Islamskiego wzbudziła fale oburzenia również wśród *ummy*, która za pośrednictwem swoich przedstawicieli wystosowała swoisty protest zbiorowy. W ten sposób mużłmanie próbowani zamanifestować, że kalifat nie posiada żadnej politycznej legitymacji, a jego działania (realizowane *de facto* w interesie wąskiej i zamkniętej zbiorowości) są wynikiem nadinterpretacji i niezrozumienia kluczowych zasad religii.

Oddziaływania ze strony Państwa Islamskiego przełożyły się na zróżnicowane reakcje aktorów środowiska międzynarodowego. W skali regionalnej zwalczanie wpływów organizacji było widoczne przede wszystkim w kontekście wojny domowej w Iraku i Syrii. Praktycznie wszystkie zaangażowane w tych konfliktach frakcje zmagają się z kalifatem na drodze militarnej, a irackie i syryjskie siły rządowe sukcesywnie marginalizowały ugrupowanie, aż do momentu upadku państwowości *de facto*. Warto dodać, że działania syryjskiego rządu wiązały się z przejawami instrumentalnego wykorzystania grupy na rzecz realizacji własnych celów politycznych – osłabienia sił opozycyjnych, a zarazem utrzymania dominującej pozycji reżimu Baszszara al-Asada. Co więcej, aktywność kalifatu istotnie wpisywała się w szereg procesów politycznych w regionie – przede wszystkim w rywalizację pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem oraz w kurdyjskie aspiracje niepodległościowe. Zaznaczyć przy tym należy, że choć wielu aktorów z Bliskiego Wschodu postrzegało

Islamskie niewolnictwo – w tym aspekcie zaznaczono, że przez stulecia cały świat (a co za tym idzie również mużłmanie) był zgodny w kwestii zakazu tego rodzaju praktyk, a zniesienie niewolnictwa stanowiło „kamień milowy ludzkości”. Odrzucenie przez grupę tej powszechnie akceptowanej normy można zatem postrzegać jako „cofnięcie się” lub też „wykroczenie” poza pewien punkt krytyczny. Warto dodać, że spalenie żywcem jordańskiego pilota przez bojowników Państwa Islamskiego również spotkało się z szeroką krytyką i wyrazami potępienia ze strony przedstawicieli poszczególnych społeczności, grup i państw mużłmańskich – *Muslims Condemn ISIS Killing of Jordanian Pilot*, www.wilsoncenter.org/article/muslims-condemn-isis-killing-jordanian-pilot (dostęp: 19.01.2022).

⁵⁴⁹ List Otwarty do Abu Bakr al-Baghdadi (Open Letter to Al-Baghdadi), *op. cit.*, punkt 22.

Państwo Islamskie w kategorii czynnika destabilizacyjnego, to jednak nie było ono traktowane jako zagrożenie krytyczne. Prawdopodobnie najbardziej znaczącą reakcją na działalność ugrupowania w szerszej skali międzynarodowej było powołanie koalicji pod przywództwem Stanów Zjednoczonych. W ten sposób USA zainicjowało przeprowadzenie operacji lotniczych na pozycje kalifatu, a także proces udzielania wsparcia siłom lokalnym, które prowadziły bezpośrednie starcia z jego bojownikami. Zagrożenie ze strony Państwa Islamskiego przyczyniło się też do zainicjowania rosyjskiej interwencji militarnej – priorytetem Rosji było jednak utrzymanie rządu Asada, a co za tym idzie ugruntowanie swoich interesów w regionie. Działania poszczególnych państw europejskich w związku z ugrupowaniem to (poza członkostwem w koalicji) zasadniczo kroki prawne podejmowane na rzecz zapobiegania zjawiska ekstremizmu, a także dążenie do ograniczenia skutków kryzysu migracyjnego – co jednak w znacznej mierze łączyło się z procesami politycznymi w ramach Unii Europejskiej. Z kolei ONZ przyjęło zestaw rezolucji potępiających Państwo Islamskie i aktywnie wzywało do podjęcia międzynarodowej współpracy na rzecz ograniczenia wpływów kalifatu. Warto dodać, że wyrazy potępienia i dezaprobaty wobec dokonań grupy wyraziła również Al-Kaida (która oficjalnie zadeklarowała, że nie ma już żadnych związków z Państwem Islamskim), a także przedstawiciele społeczności muzułmańskiej.

Zakończenie

Od początków swojego istnienia Państwo Islamskie dążyło do urzeczywistnienia opartej na radykalnej interpretacji islamu wizji świata. Po publicznym ogłoszeniu przez Abu Bakr al-Baghdadię utworzenia kalifatu – państwa *de facto*, czyli struktury politycznej, która dysponowała atrybutami państwowości – ugrupowanie zaczęło stanowić coraz większe wyzwanie dla aktorów z regionu Bliskiego Wschodu, a wkrótce również dla innych uczestników środowiska międzynarodowego. Organizacja przez swoją aktywność usiłowała kształtować decyzje i zachowania podmiotów zewnętrznych zgodnie ze swoimi założeniami strategicznymi, czego rezultatem miało być jej ostateczne i totalne zwycięstwo.

Państwo Islamskie ze względu na swoją specyfikę było podmiotem, który trudno precyzyjnie i jednoznacznie ująć w określonych ramach teoretycznych. Kalifat spełniał (w latach 2014–2019) najważniejsze kryteria państwowości – terytorium, ludność, a także efektywną władzę. Równocześnie organizacja posiadała typowe dla państwa cechy. Suwerenny charakter Państwa Islamskiego wyrażał się zarówno w jego nadrzędnym (dominującym) statusie wobec innych grup czy też społeczności znajdujących się pod jego kontrolą, jak i w niezależności od innych ośrodków władzy lub wpływów zewnętrznych. Z kolei przymusowość zauważyć można w kontekście sprawowanego zwierzchnictwa i egzekwowania wprowadzanego porządku. W celu wymuszania posłuchu i posłuszeństwa ugrupowanie wykorzystywało podstawowe formy przymusu – przemoc i groźbę.

Państwo Islamskie zdawało się też spełniać typowe dla państwa funkcje. W wymiarze wewnętrznym organizacja realizowała procesy związane z dostarczaniem usług publicznych, utrzymywaniem bezpieczeństwa oraz regulacją stosunków społecznych (socjalizacją społeczeństwa). Natomiast w przypadku funkcji zewnętrznych⁵⁵⁰, kalifat podejmował szereg działań, których celem było wywieranie wpływu na aktorów zewnętrznych. Należy jednak zaznaczyć, że podejmowane przez ugrupowanie interakcje nie wpisywały się w powszechnie panujące w środowisku międzynarodowym normy.

Niemniej decydującym czynnikiem, który sprawia, że organizacja nie może być traktowana jako pełnoprawny podmiot państwowy, jest brak uznania międzynarodowego. Podkreślić należy, że Państwo Islamskie nie zostało uznane przez żadnego aktora

⁵⁵⁰ Warto dodać, że Państwo Islamskie realizowało (a przynajmniej w pewnej mierze) również inne przytoczone w pracy funkcje zewnętrzne państwa – wskazać można na przykład dążenie do utrzymania swojej pozycji w związku z oddziaływaniami zewnętrznymi (funkcja adaptacyjna), aktywne działania w celu wytworzenia sprzyjającego kształtu rzeczywistości (funkcja regulacyjna) oraz wprowadzanie w rewolucyjny sposób (czyli za pośrednictwem działań zbrojnych i terroryzmu) wizji ideologicznej (funkcja innowacyjna).

międzynarodowego, przy czym sam kalifat nie podejmował żadnych działań w celu zdobycia formalnego uznania. Dlatego też w prowadzonych rozważaniach w odniesieniu do omawianego bytu przyjęto kategorię państwa *de facto*. W kontekście prowadzonych rozważań użyteczne było również pojęcie państwa *de facto* „nieograniczonego” – kategoria ta podkreśla rewizjonistyczny charakter organizacji, jej destabilizujący wpływ na otoczenie, a także dążenie do ciągłej ekspansji.

Opierająca się na radykalnej (salafigkiej) interpretacji islamu myśl Państwa Islamskiego znacząco determinowała całokształt aktywności organizacji. Doktrynę ugrupowania charakteryzował daleko posunięty dogmatyzm oraz bezkompromisowe podejście do kwestii ideologicznych. Kalifat postulował konieczność przywrócenia dawnych, a zarazem „czystych” i „doskonałych” wzorców z czasów Proroka – powrót do korzeni wiary miał być sposobem na wyprowadzenie muzułmanów ze stanu moralnej i politycznej stagnacji. Proklamowanie państwowości i wprowadzenie na kontrolowanych terytoriach formy rządów opartej na prawie szariackim miało oznaczać z jednej strony urzeczywistnienie islamskich ideałów politycznych, z drugiej zaś rozpoczęcie na szeroką skalę konfrontacji z siłami „niewiernych”. Grupa instrumentalnie wykorzystywała zestaw pojęć i praktyk religijnych w celu uzasadnienia swoich działań. Szczególną rolę odgrywało wykluczanie poza wąsko zdefiniowaną kategorię „prawdziwych wiernych”, a także dżihad rozumiany jako aktywna walka i działania zbrojne. W ten sposób organizacja legitymizowała zarówno stosowanie przemocy wobec oponentów politycznych, jak i dokonywane zbrodnie i okrucieństwa (w tym na przykład mordy na przedstawicielach mniejszości religijnych czy też spalenie żywcem jordańskiego pilota). Istotne znaczenie w ramach ideologii Państwa Islamskiego miał również element eschatologiczny. Kalifat prezentował siebie jako katalizator przemian prowadzących do ostatecznego zwycięstwa muzułmanów, które miało się dokonać w wyniku apokaliptycznej bitwy o losy ludzkości.

Państwo Islamskie swoje założenia strategiczne realizowało w oparciu o koncepcję „pozostawania i ekspansji”. Podstawowy zamysł tej idei był stosunkowo prosty – dążenie do utrzymania struktury państwowej (państwowości *de facto*), a także ciągły rozwój i niczym nieograniczone podboje (co w istocie jest cechą państw *de facto* nieograniczonych)⁵⁵¹. Oba te

⁵⁵¹ Dobrą ilustracją zawartości istoty koncepcji „pozostawania i ekspansji” mogą być również cztery główne wymiary strategii bytów powstańczych, które Haroro J. Ingram odnosił do Państwa Islamskiego – autor wyszczególniał wymiar militarny (wykorzystanie przemocy do eliminacji, zastraszenia czy też osłabienia rywali oraz do zmuszenia poszczególnych populacji do zaprzestania udzielania wsparcia przeciwnikom organizacji), propagandowy (przede wszystkim działania komunikacyjne mające na celu kształtowanie percepcji oraz wpływanie na zachowania docelowych audytoriów), strukturalny (związany z funkcjonowaniem struktur – „instytucji władzy”) oraz funkcjonalny (procesy dotyczące wpływu na kontrolowaną populację – funkcje

komponenty pozostawały ze sobą w nierozzerwalnym związku i zachodziły symultanicznie. „Pozostawanie” stanowiło motor „ekspansji”, która równocześnie umożliwiała kalifatowi dalszą konsolidację. Wdrażanie projektu politycznego wiązało się zatem z aktywnością na rzecz zwiększania stref wpływów i zasięgu oddziaływania ideologicznego organizacji. Zasadniczym środkiem realizacji wyznaczonych celów strategicznych, a przy tym metodą inicjowania przemian w przestrzeni międzynarodowej (rewizji ładu międzynarodowego), był dżihad. Państwo Islamskie stosowało przemoc jako formę interakcji ze swoim otoczeniem – co oznaczało z jednej strony prowadzenie szeroko zakrojonej kampanii zbrojnej w Iraku i Syrii, z drugiej zaś liczne ataki terrorystyczne. Warto zwrócić uwagę, że terroryzm służył grupie jako narzędzie perswazji, mobilizacji, transmisji ideologicznej, a także jako element wzmacniający antagonizmy (na przykład na tle religijnym) i podziały wewnętrzne (szczególnie wśród atakowanych społeczeństw zachodnich). W ten sposób kalifat usiłował wciągnąć swoich oponentów w długą, kosztowną i wyniszczającą konfrontację.

Podstawowym obszarem oddziaływania Państwa Islamskiego był region Bliskiego Wschodu – w szczególności tereny Iraku i Syrii, gdzie organizacja przeprowadziła skuteczną ekspansję i powołała do życia efektywnie funkcjonujący organizm polityczny. W celu zwiększenia potencjału i możliwości ofensywnych (a zarazem wzmocnienia państwowości *de facto*) kalifat wzywał muzułmanów do hidżry, czyli migracji na kontrolowane przez siebie terytoria. Dążenie do rewizji ładu regionalnego, aktywne wdrażanie wizji ideologicznej, a także próby narzucenia porządku opierającego się na szariacie, ściśle wiązały się z kampanią zbrojną i falami brutalnej przemocy (w tym również działaniami o znamionach ludobójstwa), często wymierzonymi w przedstawicieli innych odłamów i mniejszości religijnych („wrogów bliskich”). Ataki terrorystyczne stanowiły w znaczącej mierze element uzupełniający konwencjonalne działania militarne – ich celem było zastraszenie i osłabienie przeciwników. Równocześnie zauważyć można szerszy kontekst zamachów – Państwo Islamskie dążyło do jak największej destabilizacji nie tylko na terenach Iraku i Syrii, ale i również w innych państwach regionu (głównie przez aktywność poszczególnych filii organizacji), takich jak Kuwejt, Arabia Saudyjska, Egipt czy Turcja.

Terroryzm stanowił też zasadniczy sposób interakcji z innymi aktorami środowiska międzynarodowego. Państwo Islamskie odpowiadało za szereg incydentów terrorystycznych

zarządcze) – H.J. Ingram, *The Long Jihad. The Islamic State's Method of Insurgency: Control, Meaning, & the Occupation of Mosul in Context*, The George Washington University, s. 9. Dokument dostępny pod adresem: <https://isisfiles.gwu.edu/concern/reports/zs25x846c> (dostęp: 13.03.2023). Wskazane elementy to w pewnym sensie podstawowe obszary aktywności, które Państwo Islamskie usiłowało symultanicznie realizować i wzmacniać – ich ciągły rozwój miał zapewnić organizacji przetrwanie i umożliwić dalsze podboje.

na Zachodzie⁵⁵² – w ten sposób ugrupowanie realizowało strategię polaryzacji społecznej (w tym mechanizm reaktywnej koradykalizacji) i usiłowało wpływać na dyskurs publiczny w atakowanych państwach. Walka na terytoriach „wrogów dalekich” miała przy tym mobilizować muzułmanów do podejmowania dalszych działań przeciwko wrogom kalifatu. Istotne znaczenie ma fakt, iż zamachy przede wszystkim były przeprowadzane przez zradykalizowane jednostki (często przez tzw. „samotne wilki”), które uległy oddziaływaniu ideologicznemu i propagandzie organizacji.

Warto również zwrócić uwagę na towarzyszące aktywności Państwa Islamskiego zjawiska polityczne w państwach europejskich. Próby wpływu organizacji na nastroje społeczne były szczególnie zauważalne w kontekście zaistniałego kryzysu migracyjnego (który w pewnym stopniu był wynikiem ekspansji militarnej ugrupowania). Co więcej, wzmożony napływ uchodźców oraz narastające sentymenty antymuzułmańskie stały się impulsem do znacznego wzrostu znaczenia partii o charakterze populistycznym. Tego rodzaju tendencje zauważyć można było przede wszystkim we Francji, w Niemczech i w Wielkiej Brytanii, czyli w państwach, w których muzułmanie stanowią pokaźny odsetek społeczeństwa – niemniej partie zaliczające się do nurtu prawicowego populizmu występowały również w innych państwach Europy (jak na przykład Polska czy Węgry).

Wystosowane przez Państwo Islamskie odezwy do *ummy* o konieczności zaakceptowania zwierzchnictwa powołanego tworu politycznego, spowodowały, że znaczna liczba grup dżihadystycznych zadeklarowała wierność organizacji. W rezultacie w różnych rejonach globu kalifat utworzył regionalne prowincje, które usiłowały wdrażać jego wizję ideologiczną (pogłębiając przy tym destabilizację) w obszarze swojego funkcjonowania. Aktywność najważniejszych z wilajatów odnotować można było w Libii, Egipcie, Jemenie, a także w Nigerii i w Afganistanie. Znaczący jest fakt, że poszczególne prowincje przetrwały upadek samego kalifatu – dlatego też utrata kluczowych atrybutów państwowości nie oznaczała całkowitego zaniku oddziaływania ze strony Państwa Islamskiego.

W odniesieniu do konkurencyjnych przedstawicieli rewolucyjnego salafizmu ugrupowanie wykazywało z kolei jednoznaczną wrogość i dezaprobatę. Państwo Islamskie podejmowało wysiłki w celu dyskredytacji wszelkich podmiotów (wliczając w to frakcje islamistyczne w Iraku i w Syrii, a także Al-Nusrę, czyli byłego sojusznika), które nie uznawały jego politycznego i religijnego autorytetu. Największym oponentem w tym zakresie

⁵⁵² W tym miejscu należy zaznaczyć, że liczba zamachów dokonanych w imieniu Państwa Islamskiego w Europie (a zarazem liczba ofiar) była w istocie niska w porównaniu z państwami takimi jak Irak, Syria, a także Afganistan i Nigeria – E. Brady, *An analysis of Patterns of Change Arising from the Syrian Conflict...* op. cit., s. 57.

była Al-Kaida, z którą Państwo Islamskie weszło w otwarty konflikt. Organizacje rywalizowały ze sobą o prymat nad ruchem dżihadystycznym zarówno w wymiarze doktrynalnym, jak i bezpośrednio na polu bitwy (na przykład w Syrii lub Jemenie). Państwo Islamskie podkreślało, że jako pierwsze skutecznie powołało do życia islamską formę państwowości, jednocześnie zarzucając Al-Kaidzie bierność, brak skuteczności w działaniu, a nawet sabotowanie sprawy islamskiej.

Można zatem stwierdzić, że oddziaływanie Państwa Islamskiego w podstawowym obszarze funkcjonowania sprowadzało się przede wszystkim do działań o charakterze militarnym i terrorystycznym. Natomiast w odniesieniu do szerszego środowiska międzynarodowego wpływ ze strony organizacji przejawiał się zasadniczo w inspirowaniu i mobilizowaniu zwolenników (przy pomocy propagandy i radykalizacji) do przeprowadzania ataków terrorystycznych, a także w działalności ugrupowań (oraz prowincji), które zadeklarowały kalifatowi swoje podporządkowanie i wierność. Zakres aktywności Państwa Islamskiego zamykają czynności zmierzające do zwalczania i dyskredytacji wszelkich innych konkurencyjnych grup dżihadystycznych.

Aktywność Państwa Islamskiego przyczyniała się do szeregu politycznych reperkusji w obrębie środowiska międzynarodowego. W samym regionie Bliskiego Wschodu odnotować można bardzo zróżnicowane postawy wobec grupy i jej posunięć. Ustanowienie kalifatu na obszarach Iraku i Syrii wiązało się z reakcjami ze strony rządów tych państw, które zasadniczo dążyły do eliminacji sił organizacji na drodze militarnej (zupełnie jak pozostałe frakcje zaangażowane w panujące w Iraku i Syrii konflikty). Równocześnie syryjskie władze wykorzystywały ugrupowanie w celu zabezpieczenia swojej pozycji oraz osłabienia pozostałych frakcji opozycyjnych – w efekcie Państwo Islamskie bywało wykorzystywane przez reżim Asada jako instrument polityczny. Warto zaznaczyć, że wojna domowa w Syrii stała się przestrzenią rywalizacji zewnętrznych aktorów, co przede wszystkim łączy się z rywalizacją pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem. Działania podejmowane przez te państwa w odniesieniu do kalifatu (głównie udzielanie wsparcia poszczególnym stronom konfliktu) determinowane były interesami politycznymi i chęcią zwiększenia swoich wpływów w regionie kosztem oponenta. W bezpośrednią konfrontację z organizacją włączyli się też Kurdowie – zwalczanie sił ugrupowania (zarówno w Iraku, jak i w Syrii) należy traktować jako wyraz dążeń do utworzenia autonomicznego Kurdystanu. W przypadku Turcji zauważyć można było niejednoznaczny i złożony charakter relacji z Państwem Islamskim. Państwo to początkowo wyraźnie unikało politycznego zaangażowania w związek z grupą – walka pomiędzy oddziałami kurdyjskimi a bojownikami kalifatu była bowiem czynnikiem, który

sprzyjał tureckim interesom. Co więcej, Turcja utrzymywała wówczas niejawne kontakty z ugrupowaniem, wliczając w to interakcje o charakterze ekonomicznym (handel ropą naftową). Wraz ze zmianą podejścia Turcja rozpoczęła zwalczanie oddziałów organizacji na terytorium Syrii, rozpoczynając przy okazji aktywne ograniczanie kurdyjskich aspiracji niepodległościowych.

Mniej znaczące skutki oddziaływania Państwa Islamskiego można odnotować w kontekście Jordanii, Egiptu, Jemenu oraz Izraela. W przypadku tych państw zauważyć można z jednej strony kroki podejmowane w celu ograniczenia destabilizującego wpływu powiązanych z kalifatem grup salafickich, z drugiej zaś koncentrację na innych aspektach polityki wewnętrznej. Uczestnicząca w jemeńskiej wojnie domowej komórka organizacji nie była relewantną stroną tego konfliktu – znacznie większą rolę odgrywało ugrupowanie powiązane z konkurencyjną Al-Kaidą. Z kolei zwiększenie zaangażowania Jordanii w aktywne zwalczanie Państwa Islamskiego (w odpowiedzi na mord dokonany na jordańskim pilocie) można określić jako działanie doraźne.

Można stwierdzić, że na Bliskim Wschodzie kalifat traktowano nie tylko w kategorii zagrożenia, ale również jako czynnik umożliwiający realizację określonych założeń i interesów. Pragmatyczne podejście wobec grupy ze strony poszczególnych podmiotów (rządu Asada, Turcji, a także Kurdów) sugeruje, że inne siły (lub wpływy) w regionie miały w ich kalkulacji strategicznej większe znaczenie polityczne. Warto podkreślić, że pomimo skali destabilizacji, do której przyczyniło się Państwo Islamskie, większość aktorów regionalnych koncentrowało swoją uwagę na wojnie domowej w Syrii oraz rywalizacji pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem⁵⁵³ (która z resztą uległa intensyfikacji w efekcie działań samego kalifatu).

Szczególne znaczenie w kontekście skutków aktywności ugrupowania miały kroki podjęte przez Stany Zjednoczone. Państwo to powołało międzynarodową koalicję (skupiającą ponad 80 podmiotów, w tym niemal wszystkie państwa regionu), której zasadniczym celem było ograniczenie skutków oddziaływania kalifatu. Wysiłki USA (oraz całego sojuszu) koncentrowały się na działaniach o charakterze politycznym oraz militarnym – w postaci operacji lotniczych i udzielania wsparcia stronom prowadzącym bezpośrednie walki z siłami ugrupowania. Stany Zjednoczone wykluczyły przy tym możliwość zaangażowania wojsk lądowych, co oznacza, że w istocie Państwo Islamskie (oraz obecność militarna USA na Bliskim Wschodzie) nie było priorytetem politycznym dla tego aktora. Warto zwrócić uwagę,

⁵⁵³ C. Ryan, *Regional Responses to the Rise of ISIS*, „Middle East Report”, Number 276, Fall 2015, s. 20.

że organizacji zależało (przynajmniej w warstwie retorycznej) na włączeniu się USA (*de facto* całego Zachodu) w bezpośredni konflikt – w ten sposób bowiem miały wypełnić się apokaliptyczne proroctwa. Niemniej to właśnie działania Stanów Zjednoczonych w znaczącym stopniu przyczyniły się do regresu, a następnie upadku Państwa Islamskiego, którego symbolicznym potwierdzeniem było zabicie przez siły specjalne USA przywódcy organizacji.

Ekspansja kalifatu przełożyła się również na rosyjskie zaangażowanie militarne w Syrii. Podobnie jak Stany Zjednoczone, Rosja nie zdecydowała się wysłać wojsk lądowych, co oznaczało pośrednie działania na rzecz wzmocnienia syryjskiego rządu. Zauważyć można, że dążenie do utrzymania reżimu Asada motywowane było przede wszystkim chęcią zabezpieczenia własnych interesów w tym państwie. Z tego powodu Rosja zwalczała nie tylko Państwo Islamskie, ale też inne siły opozycyjne.

Działalność aktorów europejskich w związku z organizacją sprowadzała się zasadniczo do uczestnictwa w koalicji kierowanej przez Stany Zjednoczone. W przypadku Europy szczególne znaczenie ma również zjawisko powrotu dżihadystów – byłych członków, sympatyków i bojowników ugrupowania – do państw swojego pochodzenia, które uległo nasileniu wraz z upadkiem Państwa Islamskiego. Fenomen ten przekładał się na szereg wyzwań w sferze bezpieczeństwa i konieczność wypracowania politycznych rozwiązań mających na celu zapobieganie radykalizacji oraz ograniczenie ryzyka pojawienia się wtórnej fali terroryzmu. Warto dodać, że złożoność problemów (w tym natury prawnej) związanych z powrotem bojowników może nieść ze sobą dalsze i długofalowe skutki.

Istotną część reakcji ze strony aktorów europejskich zaobserwować można w ramach Unii Europejskiej. Państwo Islamskie było jednym z czynników powodujących i wzmacniających kryzys migracyjny – z tego powodu państwa członkowskie podejmowały wysiłki w celu złagodzenia skutków zaistniałej sytuacji (szczególnie, że uchodźcy w znaczącej mierze kierowali się do państw Europy Zachodniej). Jednym z głównych rozwiązań był mechanizm relokacji uchodźców, czyli próba rozmieszczenia migrantów pomiędzy państwami członkowskimi (w możliwie w zrównoważony sposób). Implementacja tego mechanizmu wiązała się w istocie ze sporami i pogłębieniem podziałów politycznych pomiędzy członkami Unii Europejskiej, a nawet jawną kontestacją unijnej polityki migracyjnej.

Reakcje innych organizacji międzynarodowych na działalność Państwa Islamskiego miały zawężony charakter, co wynikało z jednej strony ze specyfiki i kompetencji politycznych tego rodzaju aktorów, z drugiej zaś z obecnych w nich rozbieżności stanowisk.

Organizacja Narodów Zjednoczonych w swoich rezolucjach przede wszystkim potępiała ugrupowanie i objęła sankcjami poszczególnych dżihadystów, przy czym w ramach organizacji nie podjęto żadnej bezpośredniej zbiorowej inicjatywy w odniesieniu do kalifatu. Również na poziomie regionalnym – w ramach Ligi Państw Arabskich oraz Rady Współpracy Zatoki Perskiej – zauważyć można brak szerszych działań o charakterze zbiorowym.

Aktywność Państwa Islamskiego spotkała się również z dezaprobatą ugrupowań dżihadystycznych oraz prominentnych przedstawicieli społeczności muzułmańskiej. Kierownictwo Al-Kaidy wielokrotnie krytykowało grupę za brutalność, radykalizm, a także przemoc wymierzoną we wrogów bliskich – innych muzułmanów (w tym szyitów). Poza wyrazami potępienia i wezwaniami do subordynacji, w retoryce głównego przedstawiciela nurtu rewolucyjnego salafizmu odnotować można też oskarżenia o herezję (przedstawiane przez teoretyków związanych z organizacją). Narastający konflikt poskutkował ostatecznie całkowitym zerwaniem więzi pomiędzy grupami – Al-Kaida oficjalnie odcięła się od Państwa Islamskiego i jego działań. Podobne dystansowanie się od organizacji zauważyć można w wystosowanym w imieniu społeczności muzułmańskiej apelu do przywódcy ugrupowania.

Tabela 1. Główni aktorzy zaangażowani w konflikt w Iraku i w Syrii

Aktor	Motywacje/interesy	Strategie/metody	Sojusznicy	Bilans strategiczny
Irak	Utrzymanie integralności państwa Pokonanie Państwa Islamskiego Zakończenie wojny domowej	Walka zbrojna z kalifatem	Międzynarodowa koalicja przeciwko Państwu Islamskiemu (głównie Stany Zjednoczone)	Pokonanie sił Państwa Islamskiego Upadek kalifatu Dalsze dążenie do stabilizacji państwa
Syria	Utrzymanie dominującej pozycji rządu Asada Utrzymanie integralności państwa Pokonanie frakcji opozycyjnych Zakończenie wojny domowej	Walka zbrojna z kalifatem Wykorzystanie kalifatu do osłabienia (oraz dyskredytacji) pozostałych frakcji opozycyjnych	Rosja Iran oraz Hezbollah (zaangażowany przez Iran)	Utrzymanie rządu Asada Pokonanie (niemal całkowite) sił Państwa Islamskiego Upadek kalifatu
Kurdowie	Utworzenie autonomicznego Kurdystanu	Walka zbrojna z kalifatem	Stany Zjednoczone (do pewnego momentu) Międzynarodowa koalicja przeciwko Państwu Islamskiemu	Referendum niepodległościowe w irackim Kurdystanie w 2017 roku (odrzucone przez iracki rząd) Dalsze dążenia na rzecz utworzenia autonomii

Arabia Saudyjska	Dążenie do zwiększenia wpływów w regionie Zmiana rządu w Syrii Neutralizacja wpływów Iranu	Dołączenie do globalnej koalicji pod przywództwem Stanów Zjednoczonych Wspieranie grup rebelianckich w Syrii Operacje lotnicze wymierzone w pozycje kalifatu Wspieranie państw partnerskich w regionie Ograniczanie możliwości finansowania Państwa Islamskiego	Międzynarodowa koalicja przeciwko Państwu Islamskiemu Większość Państw Regionu (Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kuwejt, Katar, Bahrajn, Jordania)	Utrzymanie się rządu w Syrii (porażka polityczna Arabii Saudyjskiej) Dalsza rywalizacja pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem
Iran	Dążenie do zwiększenia wpływów w regionie Utrzymanie rządów Asada Utrzymanie wpływów w Iraku Neutralizacja wpływów Arabii Saudyjskiej	Udzielanie wsparcia (również zbrojnego) rządowi Asada Wspieranie milicji szyickich oraz sił kurdyjskich (w Iraku)	Syria, Rosja	Utrzymanie rządu w Syrii Utrzymanie wpływów politycznych w Iraku Tymczasowe zbliżenie w relacjach z USA Dalsza rywalizacja pomiędzy Arabią Saudyjską a Iranem
Turcja	Dążenie do zwiększenia wpływów w regionie Neutralizacja kurdyjskich dążeń niepodległościowych	Unikanie zaangażowania w kontekście Państwa Islamskiego (początkowo) Wspieranie (nieformalne) Państwa Islamskiego przeciwko Kurdom (początkowo) Operacje militarne na terytorium Syrii (później)	Międzynarodowa koalicja przeciwko Państwu Islamskiemu (częściowo) oraz Rosja (częściowo)	Ograniczenie kurdyjskich dążeń niepodległościowych
Stany Zjednoczone	Unikanie zaangażowania militarnego w regionie (początkowo) Pokonanie Państwa Islamskiego (później) Zmiana rządu w Syrii	Powołanie międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu Operacje lotnicze wymierzone w pozycje kalifatu Udzielanie wsparcia siłom zwalczającym Państwo Islamskie	Irak, Kurdowie, „umiarkowana opozycja” w Syrii, pozostali członkowie międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu	Upadek kalifatu Utrzymanie się rządu w Syrii (porażka polityczna Stanów Zjednoczonych) Wzmocnienie politycznej pozycji Iranu
Rosja	Dążenie do zwiększenia wpływów w regionie Utrzymanie rządu Asada	Rozpoczęcie interwencji militarnej w Syrii Udzielanie wsparcia rządowi Asada (zwalczanie sił opozycyjnych) Operacje lotnicze wymierzone w pozycje kalifatu	Syria, Iran	Utrzymanie rządu Asada Utrzymanie wpływów politycznych w Syrii

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 2. Najważniejsze działania pozostałych aktorów środowiska międzynarodowego

Aktor	Działania związane z Państwem Islamskim
Jordania	Dążenie do ograniczenia przepływu bojowników Państwa Islamskiego Tymczasowa intensyfikacja operacji wymierzonych w pozycje kalifatu
Egipt	Zwalczanie lokalnej komórki Państwa Islamskiego (we współpracy z Izraelem) Operacje lotnicze wymierzone w pozycje ugrupowania (w Libii)
Jemen	Zwalczanie lokalnych komórek Państwa Islamskiego (strona rządowa oraz siły opozycyjne)
Izrael	Neutralność wobec Państwa Islamskiego
Państwa europejskie	Wprowadzanie zmian legislacyjnych w celu ograniczenia zagrożenia terrorystycznego Ograniczenie skutków powrotu bojowników Państwa Islamskiego Ograniczenie skutków kryzysu migracyjnego (również na poziomie Unii Europejskiej)
Organizacje międzynarodowe	Nałożenie sankcji na dżihadystów powiązanych z Państwem Islamskim (ONZ) Brak działań kolektywnych (Liga Państw Arabskich oraz Rada Współpracy Zatoki Perskiej)
Organizacje dżihadystyczne oraz przedstawiciele religii muzułmańskiej	Walka zbrojna z Państwem Islamskim (grupy dżihadystyczne w Iraku i Syrii) Odezwy do ugrupowania oraz polemika doktrynalna (Al-Kaida) Odezwy do ugrupowania (przedstawiciele społeczności muzułmańskiej)

Źródło: Opracowanie własne.

Z przytoczonego zestawienia reakcji wynika, że kroki podejmowane przez poszczególnych aktorów środowiska międzynarodowego w związku z Państwem Islamskim niekoniecznie dotyczyły samej organizacji. Ugrupowanie wpisywało się w złożony krajobraz polityczny i było oportunistycznie wykorzystywane do realizacji określonych celów lub interesów politycznych, zasadniczo przez Rosję, Arabię Saudyjską, Iran czy Turcję, które podejmowały tego rodzaju działania w celu poprawienia swojej relatywnej pozycji w regionie. Można również zauważyć, że dążenie do ograniczenia skutków oddziaływania kalifatu nie sprowadzało się tylko do bezpośredniego lub pośredniego zwalczania go na drodze militarnej, ale obejmowało też kroki i rozwiązania o charakterze politycznym (a przy tym często kolektywnym), co szczególnie było widoczne w kontekście kryzysu migracyjnego i zjawiska powrotu bojowników.

Podstawowym czynnikiem, który przyczynił się do sukcesów ugrupowania (oraz do pewnego stopnia umożliwił realizację wizji strategicznej), była jego skrajnie rygorystyczna ideologia⁵⁵⁴. Po pierwsze, radykalizm stanowił odgrywał istotną rolę jako element

⁵⁵⁴ Poza poruszonym w niniejszej pracy aspekcie ideologicznym odnotować można również inne czynniki, które przyczyniły się do sukcesów Państwa Islamskiego – między innymi skuteczne wykorzystanie potencjału militarnego, kwestie logistyczne i finansowe czy też zróżnicowane procesy w wymiarze lokalnym lub międzynarodowym. Szerzej o wewnętrznych i zewnętrznych źródłach sukcesów organizacji w:

aktywizujący – Państwo Islamskie swoimi działaniami i (apokaliptyczną) retoryką było w stanie skutecznie zmobilizować sympatyków i członków w różnych rejonach świata, z których część udała się na obszary pod kontrolą kalifatu, wzmacniając jego możliwości operacyjne. W ten sposób powołana na terytoriach Iraku i Syrii struktura polityczna mogła się utrzymać i podjąć próbę rozszerzania swoich wpływów na drodze militarnej. Po drugie, radykalna ideologia skutecznie oddziaływała na zwolenników organizacji – zarówno w państwach zachodnich (co poskutkowało licznymi zamachami terrorystycznymi – w założeniu każdy atak miał być inspiracją dla następnych), jak i w poszczególnych grupach dżihadystycznych (co z kolei wiązało się z tworzeniem prowincji, czyli dalszym szerzeniem destabilizacji i wpływów ideologicznych). Zauważyć jednak można, że ideologia Państwa Islamskiego wykazywała w pewnym zakresie elastyczność. Ugrupowanie potrafiło dostosowywać się do bieżącej sytuacji, a także uzasadniać swoje porażki, czego wyraźnym przykładem może być przyjęcie narracji tłumaczącej, że utrata miejscowości Dabik nie oznaczała sprzeczności z prorocstwami i boskim planem⁵⁵⁵.

Ten sam radykalizm ideologiczny stanowił zarazem istotny element, który przyczynił się do upadku organizacji. Zamknięty i absolutystyczny światopogląd Państwa Islamskiego kładł nacisk na konfrontację ze wszystkimi wrogami islamu (niezależnie od okoliczności), czyli w istocie ze wszystkimi państwami na świecie⁵⁵⁶. Dążenie do totalnego konfliktu i wykorzystywanie na szeroką skalę ekstremalnej przemocy nie służyło tworzeniu sojuszy (nawet tymczasowych), a tym bardziej nawiązywaniu jakichkolwiek stosunków z aktorami środowiska międzynarodowego. Co więcej, skrajność Państwa Islamskiego, która wyrażała się w interakcjach z otoczeniem, prowadziła do narastającej niechęci wobec grupy (zarówno na poziomie regionalnym, jak i szerzej w środowisku międzynarodowym), a w rezultacie do aktywizacji coraz większej liczby jej oponentów. Organizacja ścierała się ze wszystkimi

S. Wojciechowski, *Reasons behind the success of the "Islamic State"*, „Przegląd Politologiczny (Political Science Review)”, nr 2/2016, s. 127–136.

⁵⁵⁵ F. Gaub, *How The Islamic State Sees The Future. Why the end of times does not mean the end*, European Union Institute for Security Studies, Brief/10, 21 April 2021, s. 6. Dokument dostępny pod adresem: www.iss.europa.eu/content/how-islamic-state-sees-future (dostęp: 1.04.2023). Państwo Islamskie wskazywało, że armia przeciwnika (wojska koalicji) nie pojawiły się jeszcze na obszarze, na którym miało dojść do apokaliptycznej bitwy – *ibidem*, s. 6. W istocie wszelkie trudności i porażki ugrupowanie przedstawiało jako test wiary i wytrwałości – każda przeszkoda miała być dla wiernych okazją do wzmocnienia swojej siły i determinacji w walce o prawdziwie islamską państwowość.

⁵⁵⁶ Warto dodać, że w 11 numerze magazynu „Dabiq” Państwo Islamskie przedstawiło długą listę swoich wrogów, na której znaleźli się aktorzy związani z „nową koalicją krzyżowców”, inne reżimy i siły wspierane przez Zachód (Iran, Syria i Rosja zostały wymienione jako sojusznicy Amerykanów) oraz państwa zwalczające poszczególne prowincje kalifatu – *From the Battles of Al-Ahzāb to the War of Coalitions*, „Dabiq”, Issue 11, Dhul Qa’Dah 1436 (9 September 2015), s. 47–48. Co istotne, w jednym z przypisów wyraźnie zaznaczono, że przytoczona lista ma jedynie charakter częściowy, a gdyby uzupełnić ją o podmioty, które zwalczają ugrupowanie w sposób „potajemny, milczący lub pasywny”, obejmowałaby wszystkie państwa świata, zwłaszcza że żadne z nich nie zdecydowało się rozejm z kalifatem – *ibidem*, s. 48.

uczestnikami zaangażowanymi w wojnę domową w Iraku i Syrii – w dodatku w konflikty te włączyły się siły zewnętrzne, które postrzegały kalifat jako przeszkodę (lub swoistą szansę) na drodze do realizacji własnych założeń politycznych.

Za kolejny czynnik porażki Państwa Islamskiego można przyjąć sam kształt strategii „pozostawiania i ekspansji”, której próba wdrożenia zakończyła się klęską kalifatu. Koncepcja ta zakładała nieograniczone podboje, co w istocie obligowało ugrupowanie do pozostawiania w permanentnym stanie wojny⁵⁵⁷. Zamyśl ten był nierealistyczny⁵⁵⁸, a nawet autodestrukcyjny – dążenie do ciągłego rozwoju (a co za tym idzie dalszych podbojów) wymagało bowiem coraz większych możliwości mobilizacyjnych i operacyjnych, przy czym tempo wzrostu organizacji nie pokrywało się ze stabilizacją samej państwowości *de facto*. W momencie gdy ekspansja w Iraku i w Syrii uległa zatrzymaniu, kalifat podjął próbę zwiększenia swoich możliwości oddziaływania przez tworzenie wilajatów – wzmocniło to jednak wspomnianą już aktywizację kolejnych sił przeciwnych.

Zauważyć można, że w przypadku Państwa Islamskiego wystąpił pewien strategiczny paradoks – radykalizm, który początkowo stanowił źródło sukcesów, na kolejnym etapie sekwencji strategicznej zaczął być istotnym czynnikiem porażki. Ideologia ugrupowania wyraźnie blokowała możliwości koalicyjne i sojusznicze, a stosunek organizacji do otoczenia generował kolejnych wrogów, znacząco ograniczając jej pole manewru. Kluczowe znaczenie mają tutaj sprzężenie zwrotne – im bardziej kalifat rósł w siłę, tym bardziej wzrastała determinacja różnych podmiotów dążących do eliminacji zagrożenia płynącego ze strony grupy (lub zabezpieczenia swoich interesów), przy czym żaden potencjał mobilizacyjny nie mógł zrównoważyć coraz większej liczby zdeterminowanych przeciwników⁵⁵⁹. Konkludując, postawiona na początku niniejszej pracy hipoteza dotycząca dogmatyzmu ideologicznego jako elementu determinującego sukcesy Państwa Islamskiego (hipoteza 1) nie może być

⁵⁵⁷ Zgodnie z założeniami ideologicznymi grupy, muzułmanie nie mogą wypełniać swoich zobowiązań wobec Boga bez walki – w efekcie Państwo Islamskie miało ciągle trwać w stanie wojny – B.H. Fishman, *The Masterplan. ISIS, Al-Qaeda, and the Jihadi Strategy for Final Victory*, Yale University Press, New Heaven-London 2016, rozdział 2 („The Eye-Opening Stage (2003–2006)”), podrozdział „Zarqawiism”, akapit 45.

⁵⁵⁸ Równanie strategiczne Państwa Islamskiego dodatkowo komplikowały założenia metafizyczne i eschatologiczne. „Ostateczna bitwa” oraz zbliżający się „kres dziejów” – czyli wprowadzanie elementów, które nie znajdują odbicia w rzeczywistości – znacząco zniekształcały proces decyzyjny ugrupowania (powodując strategiczną mispercepcję), w efekcie utrudniając adaptację do zmieniających się warunków.

⁵⁵⁹ Dodać należy, że podmiot rewizjonistyczny z natury rzeczy potrzebuje wsparcia zewnętrznego, gdyż wytwarza antagonistyczne reakcje ze strony aktorów zainteresowanych utrzymaniem *status quo*. Brak sojuszników przekłada się na blokadę i izolację, a w efekcie powoduje stopniową utratę potencjału i zanik możliwości działania takiego bytu. Istnieje jednak zestaw działań alternatywnych, jak na przykład destabilizacja regionu (lub całego środowiska międzynarodowego) czy też próba wzmocnienia napięć wewnętrznych we wrogich państwach – Państwo Islamskie przyjęło właśnie taki kurs strategiczny. Dążenie do destabilizacji może jednak okazać się niewystarczająco skuteczne lub wręcz przeciwnie skuteczne, powodując zmiany priorytetów politycznych i szereg wrogich reakcji ze strony aktorów przeciwnych.

jednoznacznie potwierdzona (założenia hipotezy sprawdzają się tylko w początkowych etapach ekspansji omawianego bytu), ani jednoznacznie sfalsyfikowana (ideologia opierająca się w istocie na wrogości wobec całego otoczenia uniemożliwiła zwycięstwo kalifatu).

Przyczyn upadku organizacji można doszukiwać się również w specyfice geopolityki Bliskiego Wschodu. Choć polityczne załamanie Iraku i Syrii umożliwiło pojawienie się państwowości *de facto* i jej ekspansję terytorialną, to jednak niekorzystny układ sił w regionie istotnie ograniczył rewizjonistyczne zapędy kalifatu. Ugrupowanie rywalizowało bezpośrednio z licznymi frakcjami, w tym oddziałami kurdyjskimi, innymi grupami dżihadystycznymi czy milicjami szyickimi, które ścierały się ze sobą w celu uzyskania kontroli terytorialnej. W takim kontekście, czyli w sytuacji konfrontacji zróżnicowanych interesów, przy równoczesnym braku zdolności do budowania sojuszy (lub taktycznego tworzenia koalicji przeciwko konkretnym oponentom), Państwo Islamskie było „samotną wyspą”, która w dodatku zmagiała się z potężnymi siłami zewnętrznymi – swoje wpływy w regionie usiłowali wzmocnić również aktorzy zewnętrzni – Arabia Saudyjska, Iran, Turcja oraz Rosja. Można zatem stwierdzić, że ugrupowanie funkcjonowało w skrajnie wrogim otoczeniu, a swoją aktywnością naruszało zbyt złożoną sieć politycznych zależności, aby odnieść jakiegokolwiek sukces.

Mnogość aktorów na Bliskim Wschodzie (mocarstwa regionalne oraz szereg mniejszych aktorów dysponujących znacznymi zasobami i zdolnościami koalicyjnymi, a także liczne konkurencyjne ruchy i frakcje) i ich możliwości sprawiają, że Państwo Islamskie (posiadające w istocie ograniczony potencjał) nie mogło osiągnąć zwycięstwa militarnego. Złożoność sytuacji w regionie potęguje dodatkowo polityczne i gospodarcze (z uwagi na surowce energetyczne) znaczenie regionu dla takich państw jak Stany Zjednoczone czy Rosja. Próba naruszenia takiej konstelacji sił, interesów i rywalizacji o wpływy przez podmiot, który nie dążył do tworzenia pragmatycznych relacji z którymkolwiek z aktorów, z definicji była skazana na porażkę. Dlatego też hipotezę dotyczącą niekorzystnego układu geopolitycznego w regionie jako czynnika porażki ugrupowania (hipoteza 2) można uznać za potwierdzoną.

Warto wspomnieć, że alternatywą dla przyjętego przez Państwo Islamskie kursu strategicznego mógł być „tymczasowy rozejm”. Organizacja wykazywała przejawy pragmatyzmu i potrafiła dostosowywać swoją narrację do bieżących potrzeb, przez co takie

rozwiązanie zyskałoby ideologiczne uzasadnienie⁵⁶⁰ – można nawet zaproponować twierdzenie, że zawieszenie broni pozwoliłoby grupie omijać niektóre ograniczenia wynikające z ideologii⁵⁶¹. Wstrzymanie ekspansji ułatwiłoby proces stabilizacji państwowości *de facto*, zapewniając przy tym grupie czas na pozyskanie większych zasobów, co w efekcie zwiększyłoby szanse na przetrwanie. W ten sposób kalifat mógłby zmodyfikować swoją strategię i rozpocząć kolejną konfrontację w bardziej dogodnym dla siebie momencie lub przyjąć całkowicie odmienne i bardziej kooperacyjne podejście wobec swojego otoczenia. Ogłoszenie rozejmu w pewnym sensie oznaczałoby jakościową zmianę w charakterze organizacji – Państwo Islamskie przestałoby być państwem *de facto* nieograniczonym, a mogłoby stać się podmiotem, który dąży do zdobycia uznania międzynarodowego (rewolucyjne zapędy mogłyby zostać zastąpione przez polityczny pragmatyzm).

Przeprowadzone w niniejszej pracy rozważania nie wyczerpują tematu oddziaływania Państwa Islamskiego oraz implikacji aktywności ugrupowania. Należy zwrócić uwagę, że w dysertacji skupiono się na wąskiej grupie aktorów środowiska międzynarodowego. Z tego powodu warto poszerzyć dociekania dotyczące organizacji o przejawy jej działalności w innych regionach świata (na przykład w kontekście funkcjonowania innych prowincji Państwa Islamskiego) oraz o reakcje na te działania ze strony innych podmiotów. Co również istotne, poruszone w rozprawie wątki mają dosyć przekrojowy charakter (co w znacznej mierze wynika z dostępności materiałów badawczych oraz aktualności zagadnienia). Dlatego warto w szerszym zakresie przyjrzeć się interakcjom podejmowanym przez Państwo Islamskie w odniesieniu do konkretnych aktorów środowiska międzynarodowego. Dokonana w ten sposób analiza „w przybliżeniu” może skutkować odmiennymi rezultatami niż prowadzona „z oddali” obserwacja większej ilości skutków aktywności ugrupowania. W dodatku wiele implikacji działań Państwa Islamskiego – zarówno w skali regionalnej, jak i globalnej – dopiero pojawia się jako przedmiot debaty akademickiej, co wynika z niedawnego upadku państwowości *de facto* (jak na przykład skutki powrotu byłych członków i bojowników kalifatu do państw swojego pochodzenia).

Na zakończenie warto postawić pytanie, czy upadek kalifatu jako bytu politycznego rzeczywiście oznacza koniec oddziaływań ze strony Państwa Islamskiego. Pomimo utraty

⁵⁶⁰ Jednocześnie dogmatyzm ideologiczny oraz bezkompromisowość kalifatu stanowiły istotne źródło jego legitymizacji. Jakakolwiek zmiana kursu (złagodzenie skrajnego sposobu działania) mogłaby oznaczać utratę wiarygodności w oczach zwolenników i członków organizacji.

⁵⁶¹ Być może właśnie z tego powodu Państwo Islamskie wspominało o rozejmie – kwestia ta została poruszona w ostatnim numerze magazynu „Dabiq”, który ukazał się w momencie, gdy organizacja znajdowała się w fazie regresu. Możliwe, że kolejne porażki sprawiły, że kalifat zaczął odchodzić od logiki totalnej konfrontacji na rzecz bardziej pragmatycznych rozwiązań, a wspomniane zawieszenie broni mogło być narzędziem przygotowanym na potrzeby przyszłych narracji (na przykład do uzasadnienia zmian w strategii organizacji).

atrybutów państwowości i klęski militarnej organizacja formalnie nie ogłosiła porażki czy też kapitulacji⁵⁶². Państwo Islamskie nie zaprzestało też aktywności terrorystycznej – w latach 2021 i 2022 odnotować można było liczne zamachy przeprowadzone przez ugrupowanie (lub też dokonane w jego imieniu)⁵⁶³. W różnych zakątkach świata (na przykład w Egipcie, Afganistanie, Nigerii i Filipinach) ciągle funkcjonują również poszczególne grupy dżihadystyczne, które zadeklarowały kalifatowi swoją wierność. Nie wykluczone zatem, że Państwo Islamskie w przyszłości odrodzi się i ponownie będzie próbowało zrealizować swoją wizję ideologiczną – tego rodzaju byty powstają bowiem w warunkach destabilizacji i kryzysów politycznych. Państwo Islamskie jest jednocześnie pewną ideą, która wyrosła w ramach radykalnej myśli islamskiej, i która będzie rezonować w ludzkich umysłach, dopóki istnieje sam rewolucyjny salafizm.

⁵⁶² M.A. Rumman, *The Future of ISIS: Strengths and Weaknesses Dynamics of the “Virtual Caliphate” and the Gap in Counterterrorism Strategies*, Friedrich Ebert Foundation, November 2020, s. 13. Dokument dostępny pod adresem: <https://jordan.fes.de/publications/publications-on-political-islam/publications-on-political-islam-in-english> (dostęp: 9.04.2023).

⁵⁶³ *ISIS Attacks, March 2022: Key Trends, Statistics, and Geographic Analysis*, www.flashpoint.io/blog/isis-attacks-march-2022 (dostęp: 9.04.2023). Zamachy terrorystyczne miały miejsce nie tylko w Iraku i Syrii, ale i również poza obszarem Bliskiego Wschodu.

Bibliografia

Dokumenty

Al-Maqdisi A.M., *A Call to the Ummah & Mujahideen From Sheikh Abu Muhammad al-Maqdisy*. Dokument dostępny pod adresem: www.jihadology.net/2014/05/26/minbar-al-taw%E1%B8%A5id-wa-l-jihad-presents-a-new-release-from-abu-mu%E1%B8%A5ammad-al-maqdisi-the-case-of-the-islamic-state-of-iraq-and-al-sham-and-the-position-of-the-duty-toward-it/ (dostęp: 13.01.2022).

Komisja Europejska, *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski program w zakresie migracji (Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. A European Agenda On Migration)*, Brussels, 13.5.2015, COM(2015) 240 final. Dokument dostępny pod adresem: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1627995448510&uri=CELEX%3A52015DC0240> (dostęp: 3.08.2021).

Komisja Europejska, Wysoki Przedstawiciel Unii Europejskiej Do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego i Rady. Elementy regionalnej strategii UE w odniesieniu do Syrii i Iraku oraz zagrożenia ze strony Da'esh (Joint communication to the European Parliament and the Council. Elements for an EU regional strategy for Syria and Iraq as well as the Da'esh threat)*, Brussels, 6.2.2015, JOIN(2015) 2 final. Dokument dostępny pod adresem: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:52015JC0002> (dostęp: 2.08.2021).

Konstytucja Medyńska (Konstytucja Państwa Islamskiego). Dokument zawarto jako aneks w książce: B. Hall, *ISIS. Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*, Muza, Warszawa 2015.

Konwencja o prawach i obowiązkach państw (Montevideo Convention on the Rights and Duties of States) przyjęta w czasie VII konferencji panamerykańskiej w Montevideo w 1933 roku. Dokument dostępny pod adresem: www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf (dostęp: 12.03.2020).

Konwencja wiedeńska o prawie traktatów (Vienna Convention on the Law of Treaties) przyjęta w Wiedniu 22 maja 1969 roku. Dokument dostępny pod adresem: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_1_1969.pdf (dostęp: 25.04.2020).

List Ajmana al-Zawahiriego do Abu Musaba al-Zarkawiego z 2005 roku (*Zawahiri's Letter to Zarqawi*). Dokument dostępny pod adresem: www.ctc.usma.edu/harmony-program/zawahiris-letter-to-zarqawi-original-language-2 (dostęp: 10.01.2022).

List Otwarty do Abu Bakr al-Baghdadi (*Open Letter to Al-Baghdadi*). Dokument dostępny pod adresem: www.lettertobaghdadi.com (dostęp: 1.04.2021).

Naji A. Bakr, *Zarządzanie barbarzyństwem: najbardziej krytyczny etap, przez który przejdzie umma (Management of Savagery: The Most Critical Stage Through Which the Islamic Nation Will Pass)*: www.archive.org/stream/TheManagementOfBarbarismAbuBakrNaji/The+Management+of+Barbarism+-+Abu+Bakr+Naji_djvu.txt (dostęp: 24.06.2021).

North Atlantic Treaty Organization, *Wales Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales*, 5 September 2014. Dokument dostępny pod adresem: www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (dostęp: 26.10.2021).

Security Council, *Resolution 2170 (2014)*. Adopted by the Security Council at its 7242nd meeting, on 15 August 2014. Dokument dostępny pod adresem: www.un.org/securitycouncil/s/res/2170-%282014%29 (dostęp: 26.10.2021).

Literatura

- Adam Bin F., *The concept of Khilāfah according to selected Sunnī and Shī'ī Qur'anic Commentaries*, University of Leeds, Leeds 2001.
- Ahmad A., *Jihad & Co. Black Markets and Islamist Power*, Oxford University Press, New York 2017.
- Antonowicz L., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Antoszewski A., Herbut R. (red.), *Leksykon politologii*, Atla 2, Wrocław 2004.
- Arystoteles, *Polityka*, tłum. L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Baines P., O'Shaughnessy N., Snow N. (ed.), *The SAGE Handbook of Propaganda*, SAGE, Los Angeles-London-New Delhi-Singapore-Washington DC-Melbourne 2020.
- Bankowicz M., *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Baylis J., Witz J., Gray C.S., Cohen E. (red.), *Strategia we współczesnym świecie. Wprowadzenie do studiów strategicznych*, tłum. W. Nowicki, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2009.
- Bierzanek R., Symonides J., *Prawo międzynarodowe publiczne*, LexisNexis, Warszawa 2005.
- Bodin J., *Sześć ksiąg o rzeczypospolitej*, tłum. R. Bierzanek, Z. Izdebski, J. Wróblewski, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958.
- Bolechów B., *Gdy światło się mroczy. Światopogląd Państwa Islamskiego w perspektywie teorii opanowywania trwogi*, Adam Marszałek, Toruń 2020.
- Bolechów B., *Słowa w cieniu mieczy. „Dabiq” i narracja Państwa Islamskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2020.
- Brasher B.E. (ed.), *Encyclopedia of Fundamentalism*, Routledge, New York-London 2001.
- Bruce S., *Fundamentalizm*, tłum. S. Królak, Sic!, Warszawa 2006.
- Bull H., *The Anarchical Society, A Study of Order in World Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke-New York 2012.
- Buzan B., Wæver O., *Regions and Powers. The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge-New York 2003.
- Byman D., *Al Qaeda, The Islamic State, And The Global Jihadist Movement*, Oxford University Press, New York 2015.
- Chmaj M., Żmigrodzki M., *Wprowadzenie do teorii polityki*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001.
- Chodubski A. J., *Wstęp do badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2004.
- Cook D., *Understanding Jihad*, University of California Press, Berkeley-London 2005.
- Covarrubias J., Lansford T., Pauly R.J. (ed.), *The New Islamic State. Ideology, Religion and Violent Extremism in the 21st Century*, Routledge, London-New York 2016.
- Crawford J., *Brownlie's Principles of Public International Law*, Oxford University Press, Glasgow 2012.

- Czapliński W., Wyrozumska A., *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Czaputowicz J., *Suwerenność*, PISM, Warszawa 2018.
- Danecki J., *Podstawowe wiadomości o islamie*, Dialog, Warszawa 2007.
- Danielewicz K. (red.), *Państwo Islamskie (ISIS). Historia powstania, taktyka działania*, Napoleon V, Oświęcim 2019.
- Dahrendorf R., *Klasy i konflikt klasowy w społeczeństwie przemysłowym*, tłum. R. Babińska, Nomos, Kraków 2012.
- Dahrendorf R., *Nowoczesny konflikt społeczny*, tłum. S. Braktowski, W. Niepokólczycki, B. Orłowski, E. Szczepańska, W. Wertenstein, Czytelnik, Warszawa 1993.
- Dixon M., McCorquodale R., Williams S., *Cases & Materials on International Law*, Oxford University Press, Glasgow 2016.
- Dubel L., *Historia doktryn politycznych i prawnych do schyłku XX wieku*, LexisNexis, Warszawa 2012.
- Dziekan M.M. (red.), *Arabowie. Słownik encyklopedyczny*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Eatwell R., Goodwin M., *National Populism. The Revolt Against Liberal Democracy*, Penguin Books, London 2018.
- Fishman B.H., *The Masterplan. ISIS, Al-Qaeda, and the Jihadi Strategy for Final Victory*, Yale University Press, New Heaven-London 2016.
- Gawłowicz I., *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne*, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Gerges F.A., *ISIS. A History*, Princeton University Press, Princeton-Oxford 2016.
- Giustozzi A., *The Islamic State in Khorasan. Afghanistan, Pakistan and the New Central Asian Jihad*, Hurst & Company, London 2018.
- Góralczyk W., Sawicki S., *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.
- Gulczyński M., *Nauka o polityce*, AlmaMer, DrukTur, Warszawa 2007.
- Haliżak E., Kuźniar R. (red.), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, WUW, Warszawa 2006.
- Hall B., *ISIS. Państwo Islamskie. Brutalne początki armii terrorystów*, tłum. P. Wolak, Muza, Warszawa 2015.
- Heywood A., *Politologia*, tłum. B. Maliszewska, M. Masojć, N. Orłowska, D. Stasiak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Heywood A., *Teoria polityki. Wprowadzenie*, tłum. M. Jasiński, B. Maliszewska, D. Stasiak, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
- Hobbes T., *Leviathan*, Penguin Classics, London 1985.
- Hoffman B., *Oblicza terroryzmu*, tłum. H. Pawlikowska-Gannon, Bertelsmann Media, Warszawa 2001.
- Jackson R., *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Jackson R., *Suwerenność. Ewolucja idei*, tłum. J. Majmurek, Sic!, Warszawa 2011.
- Jackson R., Sørensen G., *Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych. Teorie i kierunki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Jellinek G., *Ogólna nauka o państwie. Ks. 2-3*, tłum. M. Balsigierowa, M. Przedborski, Księgarnia F. Hoesicka, Warszawa 1924.
- Kaczorowski R. (red.), *Nauka o państwie*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005.

- Kepel G., *Fitna. Wojna w sercu islamu*, tłum. K. Pachniak, Dialog, Warszawa 2006.
- Keynough B., *Saudi Arabia and Iran. Friends or Foes?*, Palgrave Macmillan, New York 2016.
- Kopaliński W., *Podręczny słownik wyrazów obcych*, Rytm, Warszawa 1999.
- Korybski A., Grzonka L., *Wiedza o państwie i prawie*, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.
- Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Scholar, Warszawa 2000.
- Kukułka J., *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa 2003.
- Kwiecień R., *Suverenność państwa. Rekonstrukcja i znaczenie idei w prawie międzynarodowym*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2004.
- Laurent S., *Kalifat terroru. Kulisy działania Państwa Islamskiego*, W.A.B., Warszawa 2014.
- Lewis B., *The Crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror*, The Modern Library, New York 2003.
- Łopatka A., *Prawoznawstwo. Wprowadzenie*, Polskie Wydawnictwo Prawnicze Iuris, Warszawa-Poznań 2001.
- Łoś-Nowak T., *Stosunki międzynarodowe. Teorie – systemy – uczestnicy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2006.
- Łuszczyński A., *Podstawy metodologiczne badań politologicznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2005.
- Machiavelli N., *Księżę*, tłum. Z. Płoski, Onepress Helion, Gliwice 2011.
- Mann T., *Czarodziejska Góra*, tom I i II, tłum. J. Kramsztyk (tom I), J. Łukowski (tom II), MUZA, Warszawa 2017.
- McCants W., *The ISIS Apocalypse. The History, Strategy, and Doomsday Vision of the Islamic State*, St. Martin's Press, New York 2015.
- Mingst K.A., Arreguín-Toft I.M., *Essentials of International Relations*, W.W. Norton & Company, New York-London 2017.
- Nelson B.R., *The Making of the Modern State. A Theoretical Evolution*, Palgrave Macmillan, Basingstoke-New York 2006.
- Nesser P., *Islamist Terrorism In Europe*, Oxford University Press, New York-Oxford 2018.
- Oniszczyk J. (red.), *Współczesne państwo w teorii i praktyce*, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2011.
- Osiewicz P. (red.), *Stosunki międzynarodowe w regionie Bliskiego Wschodu. Uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne*, Diffin, Warszawa 2016.
- Ostaszewski P., *Międzynarodowe stosunki polityczne*, Książka i Wiedza, Warszawa 2008.
- Otok S., *Geografia polityczna. Geopolityka – ekopolityka – globalistyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
- Parzymies A. (red.), *Islam a terroryzm*, Dialog, Warszawa 2003.
- Pegg S., *International Society and the De Facto State*, Ashgate, Aldershot 1998.
- Pennock J.R., Smith D.G., *Political Science. An Introduction*, Macmillan, New York 1964.
- Petrażycki L., *Teoria państwa i prawa w związku z teorią moralności*, tom I i II, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1959.
- Pietraś M., Marzęda K. (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.
- Pietraś Z.J., *Decydowanie polityczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

- Phillips C., *The Battle for Syria. International Rivalry in the New Middle East*, Yale University Press, New Haven and London 2016.
- Qutb S., *Milestones (Ma'alim fi'l-tareeq)*, Maktabah, Birmingham 2006.
- Rajczyk R., *Nowoczesne wojny informacyjne*, Diffin, Warszawa 2016.
- Rawls J., *Prawo ludów*, tłum. M. Kozłowski, Aetheia, Warszawa 2001.
- Rotberg R. (ed.), *When States Fail. Causes and Consequences*, Princeton University Press, Princeton 2004.
- Rousseau J.J., *Umowa społeczna*, tłum. A. Peretiatkowicz, Antyk, Kęty 2002.
- Salem D.N., *Imigranci z Bliskiego Wschodu w polityce Unii Europejskiej*, ASPRA-JR, Warszawa 2020.
- Schmid A.P., Jongman A.J., *Political Terrorism. A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, & Literature*, Transaction Publishers, New Brunswick and London 1988.
- Seidler G.L., Groszyk H., Pieniążek A., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.
- Shaw M.N., *International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2014.
- Silander D., Wallace D., Janzekovic J. (ed.), *International Organizations and The Rise of ISIL. Global Responses to Human Security Threats*, Routledge, London-New York 2017.
- Simon Y.R., *Filozofia rządu demokratycznego*, tłum. R. Legutko, Arka, Kraków 1993.
- Stempień M.S., *Czarne flagi nad Nigerią. Ekspansja Boko Haram w latach 2002-2020*, RYTM, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Warszawa-Siedlce 2020.
- Stempień M.S., *Państwo Islamskie. Nowe oblicze terroryzmu?*, RYTM, Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, Warszawa-Siedlce 2018.
- Stern J., Berger J.M., *ISIS. The State of Terror*, Ecco, New York 2015.
- Sulek M., *Metody i techniki badań stosunków międzynarodowych*, ASPRA-JR, Warszawa 2004.
- Sylwestrzak A., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, LexisNexis, Warszawa 2003.
- Symonides J. (red.), *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, Scholar, Warszawa 2006.
- Szlachta B. (red.), *Słownik społeczny*, WAM, Kraków 2004.
- Szmulik B., Żmigrodzki M. (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.
- Tendera-Właszczuk H., Bąba W., Zajączkowska M. (red.), *Nowe perspektywy integracji europejskiej w obliczu wyzwań i zagrożeń*, Diffin, Warszawa 2017.
- Tibi B., *Fundamentalizm religijny*, tłum. J. Danecki, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2001.
- Tokarczyk R., *Współczesne doktryny polityczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010.
- Tomasz z Akwinu, *Dzieła wybrane*, tłum. J. Salij, K. Suszyło, M. Starowieyski, W. Giertych, Antyk, Kęty 1999.
- Varin C., Abubakar D. (ed.), *Violent Non-State Actors in Africa. Terrorists, Rebels and Warlords*, Palgrave Macmillan, Cham 2017.
- Vasiliev A., *Russia's Middle East Policy. From Lenin to Putin*, Routledge, London-New York 2018.
- Wasiuta O., Wasiuta S., Mazur P., *Państwo Islamskie ISIS. Nowa twarz ekstremizmu*, Diffin, Warszawa 2018.
- Weber M., *Racjonalność, władza, odczarowanie*, tłum. M. Holona, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Wejksznier A., *Europejska armia kalifatu. Centrum supersieci. Tom I*, Diffin, Warszawa 2020.
- Wejksznier A., *Państwo Islamskie. Narodziny nowego kalifatu?*, Diffin, Warszawa 2016.

Wejksznier A., *Samotne wilki kalifatu? Państwo Islamskie i indywidualny terroryzm dżihadystyczny w Europie Zachodniej*, Diffin, Warszawa 2018.

Winczorek P., *Nauka o państwie*, LIBER, Warszawa 2011.

Zawadzka-Łojek A. (red.), Łazowski A., Sonczyk B., *Prawo międzynarodowe publiczne*, C.H. Beck, Warszawa 2018.

Zdanowski J., *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Ossolineum, Wrocław 2010.

Zdanowski J., *Stosunki międzynarodowe na Bliskim Wschodzie w XX wieku*, Oficyna Wydawnicza AFM, Kraków 2012.

Zieliński E., *Nauka o państwie i polityce*, Elipsa, Warszawa 2006.

Żyro A., *Wstęp do politologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.

Periodyki

Magazyn „Dabiq”

Czasopismo propagandowe Państwa Islamskiego „Dabiq” (oraz 10 z 13 numerów „Rumiyah”): *Islamic State’s (ISIS, ISIL) Horrific Magazine*, www.clarionproject.org/islamic-state-isis-isil-propaganda-magazine-dabiq-50 (dostęp: 2.12.2020).

A Message From Sotloff, „Dabiq”, Issue 4, Dhul-Hijjah 1435 (11 October 2014), s. 47–49.

Dismantling a Khārījī Cell, „Dabiq”, Issue 6, Rabi' Al-Awwal 1436 (29 December 2014), s. 31.

Foley’s Blood Is on Obama’s Hands, „Dabiq”, Issue 3, Shawwal 1435 (10 September 2014), s. 37–40.

Foreword, „Dabiq”, Issue 12, Safar 1437 (18 November 2015), s. 2–3.

From Hijrah to Khilafah, „Dabiq”, Issue 1, Ramadan 1435 (5 July 2014), s. 34–40.

From the Battles of Al-Ahzāb to the War of Coalitions, „Dabiq”, Issue 11, Dhul Qa’Dah 1436 (9 September 2015), s. 47–54.

Interview With: Wālī of Khurāsān, „Dabiq”, Issue 13, Rabi' Al-Akhir 1437 (19 January 2016), s. 48–54.

Islam Is The Religion Of The Sword Not Pacifism, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 20–24.

Know your enemy: Who Where the Safawiyyah?, „Dabiq”, Issue 13, Rabi' Al-Akhir 1437 (19 January 2016), s. 10–12.

Military Reports. A Selection Of Military Operations Conducted By The Islamic State, „Dabiq”, Issue 13, Rabi' Al-Akhir 1437 (19 January 2016), s. 14–19.

Remaining and Expanding, „Dabiq”, Issue 5, Muharram 1436 (21 November 2014), s. 22–33.

The Burning of the Murtadd Pilot, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 5–8.

The Extinction of the Gray Zone, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 54–66.

The Revival of Jihad in Bengal with the Spread of the Light of the Khilāfah, „Dabiq”, Issue 12, Safar 1437 (18 November 2015), s. 37–41.

Why We Hate You & Why We Fight You, „Dabiq”, Issue 15, Shawwal 1437 (31 July 2016), s. 30–33.

Wilāyat Khurāsān And The Bay’āt From Qawqāz, „Dabiq”, Issue 7, Rabi' Al-Akhir 1436 (12 February 2015), s. 33–37.

Czasopisma naukowe

- Ali H., *The Rise And Fall Of Islamic State: Current Challenges And Future Prospect*, „Asian Affairs”, Volume 51, Issue 1, March 2020, s. 71–94.
- Al-Azmeh A., *Utopia and Islamic political thought*, „History of Political Thought”, Volume 11, No. 1, Spring 1990, s. 9–19.
- Al-Tamimi A., *The Evolution in Islamic State Administration: The Documentary Evidence*, „Perspectives on Terrorism”, Volume 9, Issue 4, August 2015, s. 117–129.
- Alshech E., *The Doctrinal Crisis within the Salafi-Jihadi Ranks and the Emergence of Neo-Takfirism*, „Islamic Law and Society”, Volume 21, Issue 4 (2014), 419–452.
- Azoulay R., *ISIS: Past, Present, and Future*, „Przegląd Strategiczny”, nr 9/2016, s. 157–169.
- Baldaroa E., Seydou Diall Y., *The End of the Sahelian Exception: Al-Qaeda and Islamic State Clash in Central Mali*, „The International Spectator”, Volume 55, No 4 December 2020, s. 69–83.
- Bammarny B., *The Caliphate State in Theory and Practice*, „Arab Law Quarterly”, Volume 31, Issue 2, June 2017, s. 163–186.
- Baylouny A.M., Mullins C.A., *Cash is King: Financial Sponsorship and Changing Priorities in the Syrian Civil War*, „Studies in Conflict & Terrorism”, Volume 41, 2018 – Issue 12, s. 990–1010.
- Bojko K., *Międzynarodowa reakcja na powstanie tzw. Państwa Islamskiego*, „Zoon Politikon”, 8/2017, s. 313–338.
- Bolechów B., *Reaktywna koradykalizacja jako element strategii Państwa Islamskiego*, „e-Politikon”, nr 23/2017, s. 55–82.
- Bracknell B., *NATO Approaches in Response to ISIL and International Terrorism*, „The International Lawyer”, Volume 49, Number 3 (Winter 2016), s. 417–426.
- Brady E., *An analysis of Patterns of Change Arising from the Syrian Conflict: Islamic Terrorism, Refugee Flows and Political Destabilization in Europe*, „Journal of Terrorism Research”, Volume 8, Issue 1, February 2017, s. 53–67.
- Byman D., *ISIS Goes Global. Fight the Islamic State by Targeting Its Affiliates*, „Foreign Affairs”, March/April 2016, Volume 95, No. 2, s. 76–85.
- Celso A.N., *Islamic Regression, Jihadist Frustration and Takfirist Hyper Violence*, „Journal of Political Sciences & Public Affairs”, Volume 4, Issue 2 (2016), s. 1–9.
- Czornik K., *USA wobec Bliskiego Wschodu: Od Baracka Obamy do Donalda Trumpa*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 173–195.
- Esfandiary D., Tabatabai A., *Iran's ISIS policy*, „International Affairs”, Volume 91, Issue 1, January 2015, s. 1–15.
- Gallie W.B., *Essentially Contested Concepts*, „Proceedings of the Aristotelian Society”, Volume 56, 1955–1956, s. 167–198.
- Gerges F.A., *ISIS and the Third Wave of Jihadism*, „Current History”, Volume 113, Issue 767, December 2014, s. 339–343.
- Grabowski W., *Państwo Islamskie – aktor państwowy czy niepaństwowy?*, „Roczniki Nauk Społecznych”, tom 8(44), numer 1 – 2016, s. 69–86.

- Hamming T.R., *The Al Qaeda–Islamic State Rivalry: Competition Yes, but No Competitive Escalation*, „Terrorism and Political Violence”, Volume 32, Issue 1, 2020, s. 20–37.
- Hashim A.S., *The Islamic State: From al-Qaeda Affiliate to Caliphate*, „Middle East Policy”, Volume 21, Issue 4, December 2014, s. 69–83.
- Kendall E., *The Failing Islamic State Within The Failed State of Yemen*, „Perspectives on Terrorism”, Volume 13, Issue 1, February 2019, s. 77–86.
- Kolstø P., *The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States*, „Peace Research” Volume 43, Number 1/2006, s. 723–740.
- Kondrakiewicz D., *System międzynarodowy jako kategoria w nauce o stosunkach międzynarodowych*, „TEKA of Political Science and International Relations”, Volume 11, No. 3 (2016), s. 75–94.
- Kosienkowski M., *Quasi-państwo w stosunkach międzynarodowych*, „Stosunki międzynarodowe – International Relations”, tom 38, nr 3-4/2008, s. 151–162.
- Kułaga Ł., *Uznanie państwa. Między teorią a praktyką*, „Kwartalnik Prawa Publicznego”, tom 12, nr 1 (2012), s. 7–48.
- Lia B., *Understanding Jihadi Proto–States*, „Perspectives on Terrorism”, Volume 9, Issue 4, August 2015, s. 31–41.
- Lizak W., *Bliski Wschód: na drodze do nowego porządku międzynarodowego*, „Rocznik Strategiczny” 2017/2018, s. 265–280.
- Marczuk K.P., *Kryzys uchodźczy 2014–2016 – podejścia Unii Europejskiej i Organizacji Narodów Zjednoczonych. Propozycje działań*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 1/2017, s. 107–118.
- Mellon J.G., *Pan-Arabism, Pan-Islamism and Inter-State Relations in the Arab World*, „Nationalism and Ethnic Politics”, Volume 8, Issue 4, Winter 2002, s. 1–15.
- Merz F., *Adversarial Framing: President Bashar al-Assad’s Depiction of the Armed Syrian Opposition*, „Journal of Terrorism Research”, Volume 5, Issue 2, May 2014, s. 30–44.
- Nowacka S., *Siły Mobilizacji Ludowej w polityce Iraku*, „Biuletyn PISM”, nr 99 (2031), 5 maja 2020.
Dokument dostępny pod adresem:
www.pism.pl/publications/The_Role_of_Popular_Mobilisation_Forces_in_Iraqi_Politics
(dostęp: 13.09.2021).
- Olech A.K., *Ataki terrorystyczne w Federacji Rosyjskiej w XXI wieku*, „Nowa Polityka Wschodnia”, 2019, nr 4 (23), s. 109–127.
- Özpek B.B., Yağış Y., *Competitive Jihadism: Understanding the Survival Strategies of Jihadist De Facto States*, „All Azimuth”, Volume 8, Issue 1, 2019, s. 23–36.
- Pratt D., *Islamophobia as Reactive Co-Radicalization*, „Islam and Christian–Muslim Relations”, Volume 26, 2015 – Issue 2, s. 205–218.
- Pronińska K., *Konflikty zbrojne: ofensywa ISIL i afrykańskich dżihadystów*, „Rocznik Strategiczny” 2014/2015, s. 116–129.
- Ragab E., *The Gulf Cooperation Council countries and countering ISIS: threats, policies and challenges*, „Contemporary Arab Affairs”, Volume 9, Issue 4, October 2016, s. 577–595.
- Rahman S.S.A., *Islamic State in Theory and Practice*, „Islamic Studies”, Volume 23, No. 4, Winter 1984, s. 389–417.

- Rickenbacher D., *The Centrality of Anti-Semitism in the Islamic State's Ideology and Its Connection to Anti-Shiism*, „Religions” 2019, 10(8), 483. Artykuł dostępny również pod adresem: <https://www.mdpi.com/2077-1444/10/8/483> (dostęp: 12.10.2021).
- Ryan C., *Regional Responses to the Rise of ISIS*, „Middle East Report”, Number 276, Fall 2015, s. 18–23.
- Rywwin M., *The Phenomenon of Quasi-states*, „Diogenes”, Volume 53, Issue 2, May 2006, s. 21–28.
- Skorek A., *Bliskowschodnia strategia Izraela po Arabskiej wiosnie*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 109–125.
- Stolarczyk M., *Główne przyczyny i przejawy kryzysów w Unii Europejskiej oraz ich implikacje dla dalszego procesu integracji europejskiej*, „Roczniki Nauk Społecznych”, tom 8(44), numer 3 – 2016, s. 11–44.
- Szkudlarek M., *ISIS versus PKK: główne wyzwania tureckiej polityki bezpieczeństwa*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4/2016, s. 35–55.
- Szydzisz M., *Wpływ powstania tzw. Państwa Islamskiego na konflikt izraelsko-palestyński*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo”, nr 1(3)/2015, s. 195–209.
- Świątek H., *Wojna w Jemenie - proxy war lub samospełniająca się przepowiednia*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 1/2017, s. 83–99.
- Uberman M., Shay S., *Hijrah According to the Islamic State: An Analysis of Dabiq*, „Counter Terrorist Trends and Analyses”, Volume 8, Issue 9, September 2016, s. 16–20.
- Wehrey F., *The Saudi Thermidor*, „Current History”, Volume 113, Issue 767, December 2014, s. 344–349. Artykuł dostępny jest również pod adresem: <https://carnegieendowment.org/2014/12/01/saudi-thermidor-pub-57375> (dostęp: 25.09.2021).
- Wejksznier A., *Państwo Islamskie – fenomen nowego dżihadystycznego protopaństwa*, „Przegląd Politologiczny”, nr 4 (16)/2016, s. 77–91.
- Welch T., *Theology, heroism, justice, and fear: an analysis of ISIS propaganda magazines Dabiq and Rumiyah*, „Dynamics of Asymmetric Conflict”, Volume 11, Issue 3 (2018), s. 186–198.
- Wiktorowicz Q., *Anatomy of the Salafi Movement*, „Studies in Conflict & Terrorism”, Volume 29, 2006 – Issue 3, s. 207–239.
- Winczewski D., *Myśl wojskowa Mao Zedonga*, „Politeja”, nr 4(55)/2018, s. 77–102.
- Wojciechowski S., *Reasons behind the success of the “Islamic State”*, „Przegląd Politologiczny (Political Science Review)”, nr 2/2016, s. 127–136.
- Wojtasik K., *Pozorowana sytuacja zakładnicza i jej konsekwencje. Zamach w Orlando (USA, Floryda)*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, nr 20 (11) 2019, s. 176–192.
- Wróblewski B., *Sytuacja polityczna Jordanii po 2011 roku*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 67–79.
- Yayla A.S., *The Reina Nightclub Attack and the Islamic State Threat to Turkey*, „CTC Sentinel”, Volume 10, Issue 3, March 2015, s. 9–16.
- Zdanowski J., *Państwo Islamskie w Iraku i Syrii (ISIS) a ład światowy*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe”, nr 3/2018, s. 257–271.
- Zech S.T., Kelly Z.M., *Off With Their Heads: The Islamic State and Civilian Beheadings*, „Journal of Terrorism Research”, Volume 6, Issue 2, May 2015, s. 83–93.

Raporty i publikacje ośrodków analitycznych

- A Review Of Isis In Syria 2016 – 2019. Regional Differences and an Enduring Legacy*, The Carter Center Syria Project, March 2019. Dokument dostępny pod adresem: www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/conflict_resolution/syria-conflict/isis-review-2016-2019.pdf (dostęp: 20.09.2021).
- Almohamad S., *Not a Storm in a Teacup: The Islamic State after the Caliphate*, German Institute for Global and Area Studies, Number 3/2021. Dokument dostępny pod adresem: www.giga-hamburg.de/en/publications/giga-focus/not-a-storm-in-a-teacup-the-islamic-state-after-the-caliphate (dostęp: 20.02.2023).
- Balcer A., *Beneath the surface of illiberalism: The recurring temptation of ‘national democracy’ in Poland and Hungary – with lessons for Europe*, Warszawski Instytut Studiów Ekonomicznych i Europejskich, Warszawa 2016. Dokument dostępny pod adresem: <https://wise-europa.eu/en/2017/02/14/beneath-the-surface-of-illiberalism-2> (dostęp: 24.07.2021).
- Barrett R., *Beyond The Caliphate: Foreign Fighters And The Threat Of Returnees*, The Soufan Center, October 2017. Dokument dostępny pod adresem: www.thesoufancenter.org/research/beyond-caliphate (dostęp: 26.07.2021).
- Bin Ali M., *Labelling IS Fighters: Khawarij, Not Jihadi-Salafis*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, RSIS Commentary, No. 063 – 4 April 2018. Dokument dostępny pod adresem: https://www.rsis.edu.sg/rsis-publication/rsis/co18063-labelling-is-fighters-khawarij-not-jihadi-salafis/#.YeLsE_7MJPZ (dostęp: 15.01.2022).
- Bunzel C., *From Paper State to Caliphate The Ideology of the Islamic State*, Center for Middle East Policy at Brookings, Analysis Paper No. 19, March 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/the-ideology-of-the-islamic-state.pdf (dostęp: 15.11.2020).
- Carroll J., Batt M., *CT Quick Look: Manchester Arena bombing, 22 May 2017*, ASPI Counter-Terrorism Policy Centre. Dokument dostępny pod adresem: www.aspi.org.au/report/ct-quick-look-manchester-arena-bombing-22-may-2017 (dostęp: 19.07.2021).
- Charap S., Treyger E., Geist E., *Understanding Russia's Intervention In Syria*, RAND Corporation, Research Report. Dokument dostępny pod adresem: www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR3100/RR3180/RAND_RR3180.pdf (dostęp: 8.07.2021).
- Connor P., *Number of Refugees to Europe Surges to Record 1.3 Million in 2015*, Pew Research Center, August 2, 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.pewresearch.org/global/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/ (dostęp: 19.07.2021).
- Cordesman A.H., Molot M., *Iraq as a Failed State*, Center for Strategic & International Studies, Working Paper: November 18, 2019. Dokument dostępny pod adresem: www.csis.org/analysis/iraq-failed-state (dostęp: 1.10.2020).
- Critchley T., Gerger L., Kaur P., Klein L., Melaugh G., Pavel D., *The Nature of Affiliation: Daesh in Africa and the Middle East*, Peace Research, Richardson Institute, Lancaster University. Dokument dostępny pod adresem: <http://wp.lancs.ac.uk/richardson-institute/files/2017/11/The-Nature-of-Affiliation-Daesh-in-Africa-and-the-Middle-East.pdf> (dostęp: 20.11.2021).

- Foreign Fighters. An Updated Assessment of the Flow of Foreign Fighters into Syria and Iraq*, The Soufan Group, December 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.cverreferenceguide.org/resource/foreign-fighters-updated-assessment-flow-foreign-fighters-syria-and-iraq (dostęp: 4.09.2021).
- Gartenstein-Ross D., Barr N., Moreng B., *The Islamic State's Global Propaganda Strategy*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, March 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/publication/the-islamic-states-global-propaganda-strategy (dostęp: 5.01.2021).
- Gaub F., *How The Islamic State Sees The Future. Why the end of times does not mean the end*, European Union Institute for Security Studies, Brief/10, 21 April 2021. Dokument dostępny pod adresem: www.iss.europa.eu/content/how-islamic-state-sees-future (dostęp: 1.04.2023).
- Geranmayeh E., al-Khoei H., Toaldo M., *After ISIS: How to Win the Peace in Iraq and Libya*, European Council On Foreign Relations. Dokument dostępny pod adresem: www.ecfr.eu/publication/after_isis_how_to_win_the_peace_in_iraq_and_libya_7212 (dostęp: 19.11.2021).
- Gliwa S., Olech A. K., *Republika Francuska w obliczu działalności terrorystycznej i dezinformacyjnej Państwa Islamskiego*, Instytut Nowej Europy, 15.09.2020. Dokument dostępny pod adresem: <https://ine.org.pl/republika-francuska-w-obliczu-dzialalnosci-terrorystycznej-i-dezinformacyjnej-panstwa-islamskiego> (dostęp: 16.07.2021).
- Global Terrorism Index 2016*, Institute for Economics and Peace. Dokument dostępny pod adresem: www.reliefweb.int/report/world/global-terrorism-index-2016 (dostęp: 10.11.2021).
- Gold Z., Faber P.G., *Al-Qaeda in Iraq (AQI): An AlQaeda Affiliate Case Study*, Center for Naval Analyses Arlington United States, October 2017. Dokument dostępny pod adresem: www.cna.org/archive/CNA_Files/pdf/dim-2017-u-016118-2rev.pdf (dostęp: 2.10.2020).
- Hamid S., *The role of Islam in European populism: How refugee flows and fear of Muslims drive right-wing support*. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/the-role-of-islam-in-european-populism-how-refugee-flows-and-fear-of-muslims-drive-right-wing-support (dostęp: 24.07.2021).
- Hashim A.S., *From Al-qaida Affiliate To The Rise Of The Islamic Caliphate: The Evolution Of The Islamic State Of Iraq And Syria (ISIS)*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, Policy Report December 2014. Dokument dostępny pod adresem: www.rsis.edu.sg/rsis-publication/gpo/the-evolution-of-the-isis/#.YqOJXnZBxPY (dostęp: 13.09.2021).
- Haynes J., *Right-Wing Populism and Religion in Europe and the USA*. Dokument dostępny pod adresem: www.mdpi.com/2077-1444/11/10/490/htm (dostęp: 24.07.2021).
- Hecker M., Tenenbaum É., *France vs. Jihadism: The Republic in a New Age of Terror*, French Institute of International Relations, Notes de l'ifri, January 2017. Dokument dostępny pod adresem: www.ifri.org/en/publications/notes-de-lifri/france-vs-jihadism-republic-new-age-terror (dostęp: 1.08.2021).
- Hof F.C., *The United States in Syria: Why it Still Matters*, Atlantic Council, Rafik Hariri Center for the Middle East, September 2019. Dokument dostępny pod adresem: www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/the-united-states-in-syria-why-it-still-matters (dostęp: 31.05.2021).
- Holland-McCowan J., *The Kurds After the 'Caliphate': How the Decline of ISIS has Impacted the Kurds of Iraq and Syria*, ICSR, King's College London, 2018. Dokument dostępny pod adresem: www.icsr.info/2018/10/10/the-kurds-after-the-caliphate-how-the-decline-of-isis-has-impacted-the-kurds-of-iraq-and-syria (dostęp: 27.09.2021).

- Ingram H.J., *The Long Jihad. The Islamic State's Method of Insurgency: Control, Meaning, & the Occupation of Mosul in Context*, The George Washington University. Dokument dostępny pod adresem: <https://isisfiles.gwu.edu/concern/reports/zs25x846c> (dostęp: 13.03.2023).
- ISIS Financing*, Center for the Analysis of Terrorism, May 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.cat-int.org/wp-content/uploads/2016/06/ISIS-Financing-2015-Report.pdf (dostęp: 14.10.2021).
- Islamic State – Sinai Province (Wilayat Sinai)*, Center for International Security and Cooperation, Stanford University. Dokument dostępny pod adresem: <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/islamic-state-sinai-province> (dostęp: 20.11.2021).
- Kasapoğlu C., Ergun F.D., *Turkey Joins the Anti-ISIS Coalition: Safe-Zone Plan Revisited*, The Centre for Economics and Foreign Policy Studies (EDAM), 6 August 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.edam.org.tr/en/turkey-joins-the-anti-isis-coalition-safe-zone-plan-revisited (dostęp: 4.10.2021).
- Lister C., *Jihadi Rivalry: The Islamic State Challenges al-Qaida*, Brookings Doha Center, Number 16, January 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/jihadi-rivalry-the-islamic-state-challenges-al-qaida (dostęp: 22.12.2021).
- Lister C., *Profiling The Islamic State*, Brookings Doha Center, Number 13, November 2014. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/profiling-the-islamic-state (dostęp: 20.12.2021).
- Lister C., *Returning foreign fighters: Criminalization or reintegration?*, Brookings Doha Center, August 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/returning-foreign-fighters-criminalization-or-reintegration (dostęp: 26.07.2021).
- Mantzikos I., *Boko Haram. Anatomy of a Crisis*, e-International Relations, Bristol, October 2013. Dokument dostępny pod adresem: www.e-ir.info/publication/boko-haram-anatomy-of-a-crisis (dostęp: 29.11.2021).
- Moghadam A., Fishman B. (ed.), *Self-Inflicted Wounds: Debates and Divisions within al-Qa'ida and its Periphery*, Combating Terrorism Center at West Point, December 16, 2010. Dokument dostępny pod adresem: www.teachingterror.net/SIW-AQ-2010.pdf (dostęp: 29.11.2020).
- Mylonas H., Ahram A. I., *De Facto States Unbound*, The George Washington University, „PONARS Eurasia Policy Memo”, No. 373, August 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/Pepm374_Mylonas-Ahram_August2015_0.pdf (dostęp: 1.10.2019).
- Pegg S., *De Facto States in the International System*, Institute of International Relations, The University of British Columbia, Working Paper No. 21, 1998. Dokument dostępny pod adresem: www.liu.xplorex.com/sites/liu/files/Publications/webwp21.pdf (dostęp: 6.05.2020).
- Quivooij R., *The Brussels Attacks: Challenges of Unravelling Terrorist Networks*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, RSIS Commentary, No. 067 – 29 March 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2016/03/CO16067.pdf (dostęp: 19.07.2021).
- Quivooij R., *The Islamic State*, S. Rajaratnam School of International Studies, Nanyang Technological University, Policy Report June 2015. Dokument dostępny pod adresem: www.rsis.edu.sg/rsis-publication/cens/the-islamic-state/#.X85vZ2VKjIU (dostęp: 6.12.2020).

- Revkin M., *The legal foundations of the Islamic State*, Center for Middle East Policy at Brookings, Analysis Paper No. 23, July 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.brookings.edu/research/the-legal-foundations-of-the-islamic-state (dostęp: 28.09.2020).
- Rumman M.A., *The Future of ISIS: Strengths and Weaknesses Dynamics of the "Virtual Caliphate" and the Gap in Counterterrorism Strategies*, Friedrich Ebert Foundation, November 2020. Dokument dostępny pod adresem: <https://jordan.fes.de/publications/publications-on-political-islam/publications-on-political-islam-in-english> (dostęp: 9.04.2023).
- Schmid A.P., *Links between Terrorism and An Exploration: An Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, May 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/index.php/publication/links-between-terrorism-and-migration-exploration (dostęp: 2.08.2021).
- Schmid A.P., *Public Opinion Survey Data to Measure Sympathy and Support for Islamist Terrorism: A Look at Muslim Opinions on Al Qaeda and IS*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, February 2017. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/publication/public-opinion-survey-data-measure-sympathy-and-support-islamist-terrorism-look-muslim (dostęp: 18.01.2022).
- Stein A., *Islamic State Networks in Turkey. Recruitment for the Caliphate*, Atlantic Council, Rafik Hariri Center For The Middle East, October 2016. Dokument dostępny pod adresem: www.atlanticcouncil.org/wp-content/uploads/2016/10/Islamic_State_Networks_in_Turkey_web_1003.pdf (dostęp: 3.10.2021).
- Syria is already a failed state. Will the Caesar sanctions make it more 'fierce'?*, Center For Operational Analysis And Research, 22 June 2020. Dokument dostępny pod adresem: www.coar-global.org/2020/06/22/syria-is-already-a-failed-state-will-the-caesar-sanctions-make-it-more-fierce (dostęp: 1.10.2020).
- Wielgos A., *Porozumienie Nuklearne Z Iranem Na Geopolitycznej Szachownicy*, New Direction, Marzec 2020. Dokument dostępny pod adresem: www.newdirection.online/publication/porozumienie_nuklearne_z_iranem_na_geopolitycznej_szachownicy (dostęp: 28.05.2021).
- Whiteside C, *Nine Bullets for the Traitors, One for the Enemy: The Slogans and Strategy behind the Islamic State's Campaign to Defeat the Sunni Awakening (2006-2017)*, The International Centre for Counter-Terrorism, ICCT Research Paper, September 2018. Dokument dostępny pod adresem: www.icct.nl/publication/nine-bullets-for-the-traitors-one-for-the-enemy-the-slogans-and-strategy-behind-the-islamic-states-campaign-to-defeat-the-sunni-awakening-2006-2017 (dostęp: 30.12.2021).
- Zelin A.Y., *The War between ISIS and al-Qaeda for Supremacy of the Global Jihadist Movement*, The Washington Institute For Near East Politics, Research Notes Number 20 – June 2014. Dokument dostępny pod adresem: www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-war-between-isis-and-al-qaeda-for-supremacy-of-the-global-jihadist (dostęp: 2.10.2020).

Strony www

- Joint Statement Issued by Partners at the Counter-ISIL Coalition Ministerial Meeting*, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2014/12/234627.htm> (dostęp: 31.05.2021).
- America's Pacific Century*, <https://2009-2017.state.gov/secretary/20092013clinton/rm/2011/11/176999.htm> (dostęp: 28.05.2021).

Paris attacks: More than 120 killed in concert hall siege, bombings and shootings; suspected terrorists dead, www.abc.net.au/news/2015-11-14/paris-attacks-120-dead-in-shootings-explosions/6940722?nw=0 (dostęp: 17.07.2021).

Hashem A., *The many names of Abu Bakr al-Baghdadi*, www.al-monitor.com/originals/2015/03/isis-baghdadi-islamic-state-caliph-many-names-al-qaeda.html (dostęp: 28.05.2021).

Iran reacts to Kurdish referendum, www.al-monitor.com/originals/2017/09/iran-kurdistan-iraq-referendum-reaction-airspace-closure.html (dostęp: 21.09.2021).

Islamic State leader in Sinai surrenders to Egyptian authorities, www.al-monitor.com/originals/2021/09/islamic-state-leader-sinai-surrenders-egyptian-authorities (dostęp: 21.11.2021).

Abuqudairi A., *Anger boils over in the 'Fallujah of Jordan'*, www.aljazeera.com/news/2014/7/5/anger-boils-over-in-the-fallujah-of-jordan (dostęp: 6.10.2021).

Nigeria rejects Boko Haram 'caliphate' claim, www.aljazeera.com/news/2014/8/25/nigeria-rejects-boko-haram-caliphate-claim (dostęp: 29.11.2021).

Jordan launches new air strikes against ISIL, www.aljazeera.com/news/2015/2/6/jordan-launches-new-air-strikes-against-isil (dostęp: 6.10.2021).

Al-Rifai D., *ISIL captures strategic Syrian city of Palmyra*, www.aljazeera.com/news/2015/5/21/isil-captures-strategic-syrian-city-of-palmyra (dostęp: 6.07.2021).

UK MPs approve air strikes against ISIL in Syria, www.aljazeera.com/news/2015/12/3/uk-mps-approve-air-strikes-against-isil-in-syria (dostęp: 1.08.2021).

ISIL car bomb attacks kill 129 in Damascus and Homs, www.aljazeera.com/news/2016/2/22/isil-car-bomb-attacks-kill-129-in-damascus-and-homs (dostęp: 23.08.2021).

Dozens killed in bombings in Iraq's Baghdad, www.aljazeera.com/news/2016/5/18/dozens-killed-in-bombings-in-iraqs-baghdad (dostęp: 23.08.2021).

Al-Nusra leader Jolani announces split from al-Qaeda, www.aljazeera.com/news/2016/7/29/al-nusra-leader-jolani-announces-split-from-al-qaeda (dostęp: 11.01.2022).

Iraq hangs 36 men over 2014 Camp Speicher massacre, www.aljazeera.com/news/2016/8/22/iraq-hangs-36-men-over-2014-camp-speicher-massacre (dostęp: 13.09.2021).

Coptic Christians killed in Minya bus attack, www.aljazeera.com/news/2017/5/26/coptic-christians-killed-in-minya-bus-attack (dostęp: 21.11.2021).

Egypt launches strikes in Libya after Minya attack, www.aljazeera.com/news/2017/5/27/egypt-launches-strikes-in-libya-after-minya-attack (dostęp: 9.10.2021).

Iraq refuses talks with Kurds about referendum results, www.aljazeera.com/news/2017/9/26/iraq-refuses-talks-with-kurds-about-referendum-results (dostęp: 27.09.2021).

ISIL leader in Yemen captured, says Saudi-led coalition, www.aljazeera.com/news/2019/6/25/isil-leader-in-yemen-captured-says-saudi-led-coalition (dostęp: 25.09.2021).

ISIL announces death of its leader, www.aljazeera.com/news/2022/11/30/islamic-state-group-announces-death-of-leader (dostęp: 20.01.2023).

Denselow J., *ISIL and the curious case of John Cantlie*, www.aljazeera.com/opinions/2016/3/22/isil-and-the-curious-case-of-john-cantlie (dostęp: 29.06.2021).

Andoni L., *Why is Israel supporting Kurdish secession from Iraq?*, www.aljazeera.com/opinions/2017/10/7/why-is-israel-supporting-kurdish-secession-from-iraq (dostęp: 12.10.2021).

Behraves M., *Assad's strategic use of ISIL made his victory in Syria possible*, www.aljazeera.com/opinions/2018/10/18/assads-strategic-use-of-isil-made-his-victory-in-syria-possible (dostęp: 20.09.2021).

Islamic State executes second US journalist, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/9/2/islamic-state-claimstohaveexecutedusjournaliststevensotloff.html> (dostęp: 29.06.2021).

Boko Haram at a glance, www.amnesty.org/en/latest/news/2015/01/boko-haram-glance (dostęp: 29.11.2021).

Boghani P., *The Rivalry Behind Three Wars. How Saudi Arabia and Iran Fueled Conflicts in Iraq, Syria and Yemen*, <http://apps.frontline.org/bitter-rivals-maps> (dostęp: 12.08.2021).

Stein A., *The ISIS Link to the Ankara Bombing*, www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/the-isis-link-to-the-ankara-bombing (28.08.2021).

France attacks: Police storm Kosher supermarket, www.bbc.com/news/av/world-europe-30753200 (dostęp: 16.07.2021).

How IS leader Abu Bakr al-Baghdadi was cornered by the US, www.bbc.com/news/av/world-middle-east-50203917 (dostęp: 9.06.2021).

UK jihadist prisoner swap reports 'credible', www.bbc.com/news/uk-29504924 (dostęp: 3.10.2021).

Westminster attack: What happened, www.bbc.com/news/uk-39355108 (dostęp: 19.07.2021).

London attack: Seven killed in vehicle and stabbing incidents, www.bbc.com/news/uk-40146916 (dostęp: 19.07.2021).

John Cantlie: Ten years since IS kidnap of British journalist in Syria, www.bbc.com/news/uk-63711446 (dostęp: 24.11.2022).

Syria: Does Russia always use a veto at the UN Security Council?, www.bbc.com/news/world-43781954 (dostęp: 23.10.2021).

Haram HQ Gwoza in Nigeria 'retaken', www.bbc.com/news/world-africa-32087211 (dostęp: 29.11.2021).

Islamic State militants 'smuggled to Europe', www.bbc.com/news/world-africa-32770390 (dostęp: 22.07.2021).

US military drops 'mother of all bombs on IS' in Afghanistan, www.bbc.com/news/world-asia-39595989 (dostęp: 8.06.2021).

Paris attacks: What happened on the night, www.bbc.com/news/world-europe-34818994 (dostęp: 17.07.2021).

Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide, www.bbc.com/news/world-europe-36130006 (dostęp: 24.07.2021).

Berlin lorry attack: What we know, www.bbc.com/news/world-europe-38377428 (dostęp: 19.07.2021).

Berlin truck attack: Tunisian perpetrator Anis Amri, www.bbc.com/news/world-europe-38396987 (dostęp: 22.07.2021).

Saudi Arabia declares Muslim Brotherhood 'terrorist group', www.bbc.com/news/world-middle-east-26487092 (dostęp: 25.09.2021).

Iraq formally asks US to launch air strikes against rebels, www.bbc.com/news/world-middle-east-27905849 (dostęp: 13.09.2021).

James Foley: Islamic State militants 'behead reporter', www.bbc.com/news/world-middle-east-28862268 (dostęp: 29.06.2021).

Islamic State: Where does jihadist group get its support?, www.bbc.com/news/world-middle-east-29004253 (dostęp: 12.10.2021).

Jordan pilot hostage Moaz al-Kasasbeh 'burned alive', www.bbc.com/news/world-middle-east-31121160 (dostęp: 16.08.2021).

Turkey enters Syria to remove precious Suleyman Shah tomb, www.bbc.com/news/world-middle-east-31572257 (dostęp: 3.10.2021).

Iraq violence: Car bomb kills scores in mainly Shia town, www.bbc.com/news/world-middle-east-33577817 (dostęp: 23.08.2021).

Sinai plane crash: No survivors on Russian airliner KGL9268, www.bbc.com/news/world-middle-east-34687139 (dostęp: 21.11.2021).

Beirut attacks: Suicide bombers kill dozens in Shia suburb, www.bbc.com/news/world-middle-east-34795797 (dostęp: 24.08.2021).

Iran attacks: 'IS' hits parliament and Khomeini mausoleum, www.bbc.com/news/world-middle-east-40184641 (dostęp: 24.08.2021).

Syria war: More than 200 dead in suicide attacks, www.bbc.com/news/world-middle-east-44949823 (dostęp: 23.08.2021).

Islamic State group defeated as final territory lost, US-backed forces say, www.bbc.com/news/world-middle-east-47678157 (dostęp: 20.10.2020).

Barack Obama: All US troops to leave Iraq in 2011, www.bbc.com/news/world-us-canada-15410154 (dostęp: 28.05.2021).

San Bernardino shooting: Who were the attackers?, www.bbc.com/news/world-us-canada-35004024 (dostęp: 26.06.2021).

Allison G., *Why ISIS Fears Israel*, www.belfercenter.org/publication/why-isis-fears-israel (dostęp: 12.10.2021).

Lee C., *How Do I Cite a Kindle?*, <https://blog.apastyle.org/apastyle/2009/09/how-do-i-cite-a-kindle.html> (dostęp: 22.12.2020).

Lieberthal K.G., *The American Pivot to Asia*, www.brookings.edu/articles/the-american-pivot-to-asia (dostęp: 28.05.2021).

Bundestag election 2017, www.bundeswahlleiter.de/en/bundestagswahlen/2017/ergebnisse/bund-99.html (dostęp: 24.07.2021).

Ma A., Porter T., Pickrell R., *ISIS leader killed in US raid in Syria, Biden says*, www.businessinsider.com/isis-leader-killed-in-us-raid-in-syria-biden-statement-2022-2?IR=T (dostęp: 4.02.2022).

Afghanistan/US, 'Mother of all bombs', <https://casebook.icrc.org/case-study/afghanistanus-mother-all-bombs> (dostęp: 8.06.2021).

Laub Z., *Syria's Civil War: The Descent Into Horror*, www.cfr.org/article/syrias-civil-war (dostęp: 13.09.2021).

Laub Z., *The Islamic State*, www.cfr.org/backgrounder/islamic-state (dostęp: 16.10.2020).

Arsal Conflict (starting August 2, 2014), www.civilsociety-centre.org/timelines/27778#event-a-href-sir-clashes-between-army-and-militants-arsalclashes-between-army-and-militants-in-arsal-a (dostęp: 21.09.2021).

Boko Haram in Nigeria, www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/boko-haram-nigeria (dostęp: 30.11.2021).

EU's response to the terrorist threat, www.consilium.europa.eu/en/policies/fight-against-terrorism (dostęp: 2.08.2021).

The Struggle with Islamic State that Turkey Hoped to Avoid, www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/struggle-islamic-state-turkey-hoped-avoid (dostęp: 27.09.2021).

Hidzra w sieci, czyli jak Europol walczy z propagandą ISIS w Internecie, www.cyberdefence24.pl/hidzra-w-sieci-czyli-jak-europol-walczy-z-propaganda-isis-w-internecie (dostęp: 2.08.2021).

Thornhill T., *ISIS taunt America in new video urging them to 'bring it on' as they vow to bring fire on their enemies once '80 banners' have been raised against them and mock US soldier suicides*, www.dailymail.co.uk/news/article-3333470/ISIS-taunt-America-new-video-urging-bring-vow-bring-fire-enemies-80-banners-raised-against-mock-soldier-suicides (dostęp: 16.10.2020).

Deadly 2016 Daesh attack leaves scars on Turkey's Gaziantep, www.dailysabah.com/turkey/deadly-2016-daesh-attack-leaves-scars-on-turkeys-gaziantep/news (dostęp: 29.08.2021).

USA: Niedoszły zamach ISIS w Nowym Jorku, www.defence24.pl/usa-niedoszly-zamach-isis-w-nowym-jorku (dostęp: 28.06.2021).

Turkey identifies suspect in Suruc bombing, www.dw.com/en/turkey-identifies-suspect-in-suruc-bombing/a-18597632 (dostęp: 26.08.2021).

Van Wilgenburg W., *Syrian Democratic Forces (Syria)*, www.ecfr.eu/special/mena-armed-groups/syrian-democratic-forces-syria (dostęp: 20.09.2021).

Islamic State lost 87 per cent of territory seized in 2014: Coalition, www.economictimes.indiatimes.com/news/defence/islamic-state-lost-87-per-cent-of-territory-seized-in-2014-coalition/articleshow/61121904.cms (dostęp: 20.10.2020).

Sommers C., *The Pentagon has a new name for ISIS*, www.edition.cnn.com/2014/12/18/politics/pentagon-now-calls-isis-daesh (dostęp: 20.01.2023).

Castillo M., Haddad M., Martinez M., Almasry S., *Paris suicide bomber identified; ISIS claims responsibility for 129 dead*, <https://edition.cnn.com/2015/11/14/world/paris-attacks/index.html> (dostęp: 17.07.2021).

Ahmed S., *Who were Syed Rizwan Farook and Tashfeen Malik?*, www.edition.cnn.com/2015/12/03/us/syed-farook-tashfeen-malik-mass-shooting-profile/index.html (dostęp: 26.06.2021).

Thompson N., *War on ISIS: Why Arab states aren't doing more*, www.edition.cnn.com/2015/12/10/middleeast/isis-what-arab-states-are-doing/index.html (dostęp: 30.10.2021).

Lister T., Sanchez R., Bixler M., O'Key S., Hogenmiller M., Tawfeeq M., *ISIS goes global: 143 attacks in 29 countries have killed 2,043*, <https://edition.cnn.com/2015/12/17/world/mapping-isis-attacks-around-the-world/index.html> (dostęp: 19.08.2021).

Tawfeeq M., Sterling J., Ap T., Alkhshali H., *Bombing that killed more than 200 deadliest attack in Baghdad in years*, <https://edition.cnn.com/2016/07/04/middleeast/baghdad-car-bombs/index.html> (dostęp: 23.08.2021).

Prokupecz S., Levenson E., Gingras B., Almasry S., *Note found near truck claims Manhattan attack done for ISIS, source says*, <https://edition.cnn.com/2017/10/31/us/new-york-shots-fired/index.html> (dostęp: 26.06.2021).

The rebel Free Syrian Army says the killing of a top official by an al-Qaeda-linked group is a "declaration of war.", www.english.alarabiya.net/News/middle-east/2013/07/14/FSA-to-al-Qaeda-Killing-of-Syria-rebel-official-declaration-of-war- (dostęp: 21.09.2021).

Zawahiri urges 'immediate' end to Syria Islamist fighting, www.english.alarabiya.net/News/middle-east/2014/01/23/Zawahiri-urged-immediate-end-to-Syria-Islamist-fighting- (dostęp: 11.01.2022).

Stanowisko wielkiego muftiego Arabii Saudyjskiej na temat Państwa Islamskiego: *'ISIS is enemy No. 1 of Islam,' says Saudi grand mufti*, <https://english.alarabiya.net/News/middle-east/2014/08/19/Saudi-mufti-ISIS-is-enemy-No-1-of-Islam-> (dostęp: 1.04.2021).

Scores killed in suicide attacks at Sanaa mosques, www.english.alarabiya.net/News/middle-east/2015/03/20/Yemen-mosque-attacks-kill-35-during-Friday-prayers (dostęp: 23.08.2021).

Results of the 2014 European elections, www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/country-results-fr-2014.html (dostęp: 24.07.2021).

Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego z 2014 roku: *Results of the 2014 European elections*, www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2014.html (dostęp: 24.07.2021).

Jak zatrzymać terroryzm: przegląd działań Unii Europejskiej, www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/security/20180316STO99922/jak-zatrzymac-terroryzm-przeglad-dzialan-unii-europejskiej (dostęp: 2.08.2021).

War by proxy, <http://fingfx.thomsonreuters.com/gfx/rngs/MIDEAST-CRISIS/010070820KQ/index.html> (dostęp: 12.08.2021).

ISIS Attacks, March 2022: Key Trends, Statistics, and Geographic Analysis, www.flashpoint.io/blog/isis-attacks-march-2022 (dostęp: 9.04.2023).

Państwo Islamskie wprowadza własną walutę, www.forbes.pl/wiadomosci/panstwo-islamskie-wprowadza-wlasna-walute/k5656ye (dostęp: 28.09.2020).

Operation Shader: All you need to know about Britain's fight against IS, www.forces.net/news/three-years-op-shader-1500-airstrikes-against-islamic-state (dostęp: 1.08.2021).

Mendelsohn B., *ISIS' Lone-Wolf Strategy*, www.foreignaffairs.com/articles/2016-08-25/isis-lone-wolf-strategy (dostęp: 28.01.2021).

Doornbos H., Moussa J., *The Greatest Divorce in the Jihadi World*, www.foreignpolicy.com/2016/08/18/the-greatest-divorce-in-the-jihadi-world (dostęp: 30.12.2021).

Yayla A.S., Clarke C.P., *Turkey's Double ISIS Standard*, www.foreignpolicy.com/2018/04/12/turkeys-double-isis-standard (dostęp: 3.10.2021).

Clarke C. P., *Baghdadi's Death Will Make Global Affiliates More Independent*, www.foreignpolicy.com/2019/10/28/isis-baghdadi-death-islamic-state-affiliates-more-independent (dostęp: 4.12.2021).

France conducts first airstrikes on IS militant group in Iraq, www.france24.com/en/20140919-france-first-air-strike-iraq-islamic-state-rafale-depot (dostęp: 1.08.2021).

Islamic State group claims Nice attack, French police make arrests, www.france24.com/en/20160716-live-islamic-state-group-claims-nice-attack (dostęp: 17.07.2021).

Barker A., Parker G., Jopson B., *Paris attacks: France in air strikes on Isis stronghold in Syria*, www.ft.com/content/46f110ec-8bbc-11e5-a549-b89a1dfede9b (dostęp: 1.08.2021).

Daragahi B., *Saudi Arabia gives Lebanon \$1bn in military aid to fend off Isis*, www.ft.com/content/573098dc-1d5f-11e4-8b03-00144feabdc0 (dostęp: 21.09.2021).

Clapper L., *Wahhabism, ISIS, and the Saudi Connection*, www.geopoliticalmonitor.com/wahhabism-isis-and-the-saudi-connection (dostęp: 25.09.2021).

Sabi A., *Fighting ISIS may not be the core of the Saudi Arabia-led coalition*, www.globalriskinsights.com/2016/01/fighting-isis-may-not-be-the-core-of-the-saudi-arabia-led-coalition (dostęp: 25.09.2021).

Leigh K., French J., Juan J., *Islamic State and Its Affiliates*, <http://graphics.wsj.com/islamic-state-and-its-affiliates> (dostęp: 14.11.2021).

Erezi D., *Boko Haram now 'substantially' defeated, says Buhari*, www.guardian.ng/news/boko-haram-now-substantially-defeated-says-buhari (dostęp: 30.11.2021).

Roth K., *Slavery: The ISIS Rules*, www.hrw.org/news/2015/09/05/slavery-isis-rules (dostęp: 17.08.2021).

Phillips D.L., *Research Paper: ISIS-Turkey Links*, www.huffpost.com/entry/research-paper-isis-turke_b_6128950 (dostęp: 3.10.2021).

US Senate Approves \$10m Bounty for James Foley and Steven Sotloff Isis Killers, www.ibtimes.co.uk/us-senate-approves-10m-bounty-james-foley-steven-sotloff-isis-killers-1466423 (dostęp: 8.06.2021).

Al-Dayel N., Mumford A., *ISIS and Their Use of Slavery*, <https://icct.nl/publication/isis-and-their-use-of-slavery> (dostęp: 17.08.2021).

McCoy T., *Camp Bucca: The US prison that became the birthplace of Isis*: www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-bucca-the-us-prison-that-became-the-birthplace-of-isis-9838905.html (dostęp: 28.05.2021).

Dearden L., *Almost 10,000 Yazidis 'killed or kidnapped in Isis genocide but true scale of horror may never be known'*, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-islamic-state-yazidi-sex-slaves-genocide-sinjar-death-toll-number-kidnapped-study-un-lse-children-a7726991.html (dostęp: 28.05.2021).

Isis claims it attacked Israeli port of Eilat with rockets launched from Egypt, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/isis-israel-rocket-attack-latest-port-eilat-launch-egypt-resort-islamic-state-terror-group-a7570991.html (dostęp: 12.10.2021).

Stone J., *Thousands protest in Jordan's capital against Isis burning of caged pilot*, www.independent.co.uk/news/world/middle-east/thousands-protest-jordan-s-capital-against-isis-burning-caged-pilot-10029408.html (dostęp: 6.10.2021).

Global Condemnations of ISIS/ISIL, www.ing.org/resources/for-all-groups/answers-to-frequently-asked-questions/answers-to-frequently-asked-questions-about-islam-and-muslims/global-condemnations-of-isis-isil (dostęp: 18.01.2022).

Oficjalna strona Operacji „Inherent Resolve”: www.inherentresolve.mil/About-CJTF-OIR (dostęp: 28.05.2021).

Adel L., *Iraqi authorities find new mass grave of Camp Speicher victims in Tikrit*, www.iraqinews.com/iraq-war/iraqi-authorities-find-new-mass-grave-camp-speicher-victims-tikrit (dostęp: 16.08.2021).

Jefroudi M., *Attacks against Solidarity with Kobane: The Suruç Massacre of Young Revolutionaries*, www.jadaliyya.com/Details/32310 (dostęp: 26.08.2021).

Neriah J., *Explaining the Islamic State Phenomenon*, www.jcpa.org/article/explaining-the-islamic-state-phenomenon (dostęp: 22.01.2021).

Everything we know about the San Bernardino terror attack investigation so far, www.latimes.com/local/california/la-me-san-bernardino-shooting-terror-investigation-htmlstory.html (dostęp: 26.06.2021).

Zelin A.Y., *New article from Shaykh Abu Muhammad al-Maqdisi: "Why Did I Not Name Them Kharijites Even Until Now?"*, www.lawfareblog.com/new-article-shaykh-abu-muhammad-al-maqdisi-why-did-i-not-name-them-kharijites-even-until-now (dostęp: 13.01.2022).

Elmenshawy M., *Egypt's War on Terror: ISIS, President Sisi, and the U.S.-led Coalition*, www.mei.edu/publications/egypts-war-terror-isis-president-sisi-and-us-led-coalition (dostęp: 9.10.2021).

In New Message Following Being Declared A 'Caliph,' Islamic State Leader Abu Bakr Al-Baghdadi Promises Support To Oppressed Muslims Everywhere, Tells His Soldiers: 'You Will Conquer Rome', www.memri.org/jttm/new-message-following-being-declared-caliph-islamic-state-leader-abu-bakr-al-baghdadi-promises (dostęp: 16.01.2021).

The U.S.-YPG Relationship: U.S. Foreign Policy & the Future of the Kurds in Syria and Turkey, www.mepc.org/commentary/us-ypg-relationship-us-foreign-policy-future-kurds-syria-and-turkey (dostęp: 7.06.2021).

What did Abu Bakr al-Baghdadi say?, www.middleeasteye.net/news/what-did-abu-bakr-al-baghdadi-say (dostęp: 2.10.2020).

A look at US involvement in Syria's civil war, www.militarytimes.com/news/your-military/2018/12/19/a-look-at-us-involvement-in-syrias-civil-war/ (dostęp: 7.06.2021).

Rubin M., *Abu Bakr al-Baghdadi Is Dead (But His Legacy Lives on)*, www.nationalinterest.org/blog/middle-east-watch/abu-bakr-al-baghdadi-dead-his-legacy-lives-91536 (dostęp: 20.10.2020).

Hoffman B., *ISIS Is Here: Return of the Jihadi*, www.nationalinterest.org/feature/isis-here-return-the-jihadi-14600?page=0%2C1 (dostęp: 25.01.2021).

Nye J. S., *The Russian Connection Between Syria and Ukraine*, www.nationalinterest.org/feature/the-russian-connection-between-syria-ukraine-15237 (dostęp: 10.07.2021).

Kube C., Johnson A., *U.S. Says It Killed Abu Muhammad al-Adnani, ISIS' Second-in-Command*, www.nbcnews.com/storyline/isis-terror/u-s-says-it-killed-abu-muhammad-al-adnani-isis-n647066 (dostęp: 26.10.2021).

Windrem R., *Who's Funding ISIS? Wealthy Gulf 'Angel Investors,' Officials Say*, www.nbcnews.com/storyline/isis-terror/who-s-funding-isis-wealthy-gulf-angel-investors-officials-say-n208006 (dostęp: 14.10.2021).

Didili Z., *EU agency says ISIS returnees should be charged with war crimes*, www.neweurope.eu/article/eu-agency-says-isis-returnees-should-be-charged-with-war-crimes (dostęp: 26.07.2021).

Kendall E., *ISIS in Yemen: Caught in a Regional Power Game*, www.newlinesinstitute.org/isis/isis-in-yemen-caught-in-a-regional-power-game-2 (dostęp: 26.12.2021).

Kilani F., *A Caliph Without a Caliphate: The Biography of ISIS's New Leader*, www.newlinesmag.com/reportage/a-caliph-without-a-caliphate-the-biography-of-issis-new-leader (dostęp: 9.06.2021).

Singer T., *3QS: What Using The Name 'Daesh,' Rather Than 'ISIS' Or 'ISIL,' Really Means*, <https://news.northeastern.edu/2015/11/24/3qs-what-using-the-name-daesh-rather-than-isis-or-isil-really-means> (dostęp: 20.01.2023).

ISIS Spokesman Declares Caliphate, Rebrands Group as "Islamic State", <https://news.siteintelgroup.com/Jihadist-News/isis-spokesman-declares-caliphate-rebrands-group-as-islamic-state.html> (dostęp: 2.10.2020).

3 Hours In Orlando: Piecing Together An Attack And Its Aftermath, www.npr.org/2016/06/16/482322488/orlando-shooting-what-happened-update (dostęp: 26.06.2021).

Chappell B., *Man Beheaded In Terrorist Attack On French Factory*, www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/06/26/417696368/man-beheaded-at-french-factory-in-apparent-isis-attack (dostęp: 17.07.2021).

Chappell B., *Russia Begins Airstrikes In Syria After Assad's Request*, www.npr.org/sections/thetwo-way/2015/09/30/444679327/russia-begins-conducting-airstrikes-in-syria-at-assads-request (dostęp: 20.09.2021).

Kennedy M., *Iraq Embarks On Offensive To Drive ISIS From Mosul*, www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/10/16/498071902/iraqi-prime-minister-pivotal-offensive-on-mosul-has-begun (dostęp: 13.09.2021).

Rubin A. J., Arango T., Cooper H., *U.S. Jets and Drones Attack Militants in Iraq, Hoping to Stop Advance*, www.nytimes.com/2014/08/09/world/middleeast/iraq.html (dostęp: 29.06.2021).

Kirkpatrick D. D., *ISIS Video Appears to Show Executions of Ethiopian Christians in Libya*, www.nytimes.com/2015/04/20/world/middleeast/isis-video-purports-to-show-killing-of-ethiopian-christians.html (dostęp: 19.11.2021).

Gordon M.R., Callimachi R., *Kurdish Fighters Retake Iraqi City of Sinjar From ISIS*, www.nytimes.com/2015/11/14/world/middleeast/sinjar-iraq-islamic-state.html (dostęp: 26.09.2021).

Transcript: Donald Trump on NATO, Turkey's Coup Attempt and the Word, www.nytimes.com/2016/07/22/us/politics/donald-trump-foreign-policy-interview.html (dostęp: 7.06.2021).

Barnard A., Saad H., Raqqa, *ISIS 'Capital,' Is Captured, U.S.-Backed Forces Say*, www.nytimes.com/2017/10/17/world/middleeast/isis-syria-raqqa.html (dostęp: 20.09.2021).

Barron J., *What We Know and Don't Know About the Manhattan Terror Attack*, www.nytimes.com/2017/10/31/nyregion/nyc-shooting-truck-attack.html (dostęp: 26.06.2021).

Callimachi R., Mueller B., Schwirtz M., Goldman A., *Islamic State Claims Responsibility for Lower Manhattan Terrorist Attack*, www.nytimes.com/2017/11/02/nyregion/manhattan-terror-attack-wedding.html (dostęp: 26.06.2021).

Walsh D., Youssef N., *Militants Kill 305 at Sufi Mosque in Egypt's Deadliest Terrorist Attack*, www.nytimes.com/2017/11/24/world/middleeast/mosque-attack-egypt.html (dostęp: 20.11.2021).

Hubbard B., Savage C., Schmitt E., Kingsley P., *Abandoned by U.S. in Syria, Kurds Find New Ally in American Foe*, www.nytimes.com/2019/10/13/world/middleeast/syria-turkey-invasion-isis.html (dostęp: 7.06.2021).

Yourish K., et al., *What Happened at Each Location in the Brussels Attacks*, www.nytimes.com/interactive/2016/03/22/world/europe/brussels-attacks-graphic.html (dostęp: 19.07.2021).

Almukhtar S., Wallace T., Watkins D., *ISIS Has Lost Many of the Key Places It Once Controlled*, www.nytimes.com/interactive/2016/06/18/world/middleeast/isis-control-places-cities.html (dostęp: 11.08.2021).

Statement by the President, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/08/07/statement-president> (dostęp: 28.05.2021).

Alsawadi O., *European far-Right populism and ISIS: Two sides of the same coin?*, www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/european-far-right-populism-and-isis-two-sides-same-coin/ (dostęp: 24.07.2021).

Chudziak M., *Zamach w Ankarze i konsekwencje polityczne*, www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-10-14/zamach-w-ankarze-i-konsekwencje-polityczne (dostęp: 28.08.2021).

Wasilewski K., Sasnal P., *Turecka operacja wojskowa „Gałązka oliwna” w Syrii*, www.pism.pl/publikacje/Turecka_operacja_wojskowa_Galazka_oliwna_w_Syrii (dostęp: 27.09.2021).

Abouzeid R., *The Jihad Next Door. The Syrian roots of Iraq's newest civil war*, www.politico.com/magazine/story/2014/06/al-qaeda-iraq-syria-108214 (dostęp: 20.09.2021).

Koalicja przeciwko ISIS: konieczne jest rozszerzenie działań, www.polskazbrojna.pl/home/articleshow/20056?t=Koalicja-przeciwko-ISIS-konieczne-jest-rozszerzenie-dzialan (dostęp: 31.05.2021).

European Center for Populism Studies: www.populismstudies.org/Vocabulary/right-wing-populism (dostęp: 24.07.2021).

Wojda M., *Grupa Wyszehradzka: Wspólne stanowisko wobec kwot imigrantów*, www.psz.pl/91-europa/grupa-wyszehradzka-wspolne-stanowisko-wobec-kwot-imigrantow (dostęp: 2.08.2021).

Iraqi PM Maliki says Saudi, Qatar openly funding violence in Anbar, www.reuters.com/article/us-iraq-saudi-qatar-idUSBREA2806S20140309 (dostęp: 14.10.2021).

Chmaytelli M., Aboulenein A., *Iraq declares final victory over Islamic State*, www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-islamicstate-idUSKBN1E30B9 (dostęp: 13.09.2021).

Stubbs J., *Four-fifths of Russia's Syria strikes don't target Islamic State: Reuters analysis*, www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-russia-strikes-idUSKCN0SF24L20151021 (dostęp: 6.07.2021).

McCarthy N., *How the Muslim world views Isis*, www.statista.com/chart/4042/how-the-muslim-world-views-isis (dostęp: 18.01.2022).

McCarthy N., *Support for Isis in Muslim countries*, www.statista.com/chart/4227/support-for-isis-in-muslim-countries (dostęp: 18.01.2022).

Rayner G., *How the US and UK tracked down and killed Jihadi John*, www.telegraph.co.uk/news/worldnews/islamic-state/11993569/How-the-US-and-UK-tracked-down-and-killed-Jihadi-John.html (dostęp: 8.06.2021).

Awad M., *Why ISIS Declared War on Egypt's Christians*, www.theatlantic.com/international/archive/2017/04/why-isis-declared-war-on-egypts-christians/522453 (dostęp: 21.11.2021).

Wood G., *What ISIS Really Wants?*, www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/03/what-isis-really-wants/384980 (dostęp: 20.12.2020).

How one of Islamic State's early atrocities became a myth, www.theconversation.com/how-one-of-islamic-states-early-atrocities-became-a-myth-43208 (dostęp: 16.08.2021).

Scharf M., *ISIS has changed international law*, www.theconversation.com/isis-has-changed-international-law-56781 (dostęp: 26.10.2021).

Mercouris A., *Russia's military bases in Syria*, <https://theduran.com/russias-bases-syria> (dostęp: 5.07.2021).

NATO, www.theglobalcoalition.org/en/partner/nato (dostęp: 23.10.2021).

Saudi Arabia, <https://theglobalcoalition.org/en/partner/saudi-arabia> (dostęp: 25.09.2021).

Lista członków Globalnej Koalicji przeciwko Daesh (*The Global Coalition against Daesh*): <https://theglobalcoalition.org/en/partners> (dostęp: 31.05.2021).

Khomami N., *Mohammed Emwazi: who were his victims?*, www.theguardian.com/uk-news/2015/nov/13/mohammed-emwazi-who-were-his-victims (dostęp: 29.06.2021).

Chulov M., *40,000 Iraqis stranded on mountain as Isis jihadists threaten death*, www.theguardian.com/world/2014/aug/07/40000-iraqis-stranded-mountain-isis-death-threat (dostęp: 28.05.2021).

Jalabi R., *Who are the Yazidis and why is Isis hunting them?*, www.theguardian.com/world/2014/aug/07/who-yazidi-isis-iraq-religion-ethnicity-mountains (dostęp: 16.10.2020).

Penketh A., *Brussels Jewish Museum shooting: suspect with Islamist links arrested*, www.theguardian.com/world/2014/jun/01/suspect-arrest-brussels-jewish-museum-shooting (dostęp: 19.07.2021).

Black I., *Second Saudi Arabia suicide bombing fuels Isis campaign fears*, www.theguardian.com/world/2015/may/29/saudi-arabia-suicide-bomb-attack-kills-four-in-damman (dostęp: 24.08.2021).

Shia shrine near Damascus hit by double bomb attack, www.theguardian.com/world/2016/jun/11/shia-shrine-near-damascus-hit-by-double-bomb-attack (dostęp: 23.08.2021).

Dehghan S.K., *Terrorists kill Iranian children and soldiers in military parade attack*, www.theguardian.com/world/2018/sep/22/elite-iranian-soldiers-killed-in-attack-on-military-parade-revolutionary-guard-ahvaz (dostęp: 24.08.2021).

Chulov M., *Islamic State names new leader after death of Abu Bakr al-Baghdadi*, www.theguardian.com/world/2019/oct/31/islamic-state-new-leader-abu-bakr-al-baghdadi-abu-ibrahim-al-hashimi-al-qurayshi (dostęp: 9.06.2021).

Smith H.L., *Turkey joins war against Isis with strikes in Syria*, www.thetimes.co.uk/article/turkey-joins-war-against-isis-with-strikes-in-syria-0rl5hbcjg6h (dostęp: 4.10.2021).

Miller Z. J., *Obama Says 'Entire World Is Appalled' by ISIS Beheading of Journalist*, www.time.com/3148919/obama-isis-james-foley-execution (dostęp: 29.06.2021).

Rayman N., *ISIS Claims Role in Yemen Attack, But Doubts Persist*, www.time.com/3752683/yemen-suicide-bomber-isis-al-qaeda (dostęp: 24.08.2021).

Islamic State announces 'new phase' of attacks: Mainly targeting Israel, www.timesofisrael.com/islamic-state-announces-new-phase-of-attacks-mainly-targeting-israel (dostęp: 12.10.2021).

Khalfan Al-Sawwafi M., *ISIS and Israel: Implications and outcomes of shifting positions*, <https://trendsresearch.org/insight/isis-and-israel-implications-and-outcomes-of-shifting-positions> (dostęp: 12.10.2021).

Security Council Unanimously Adopts Resolution 2254 (2015), Endorsing Road Map for Peace Process in Syria, Setting Timetable for Talks, www.un.org/press/en/2015/sc12171.doc.htm (dostęp: 26.10.2021).

Gambhir H., *ISIS's Global Strategy*, www.understandingwar.org/backgrounder/isiss-global-strategy (dostęp: 22.01.2021).

After Killing Sahel Islamic State Leader, France to Hunt Other Chiefs, www.usnews.com/news/world/articles/2021-09-15/macron-says-french-forces-killed-islamic-state-leader-in-sahara (dostęp: 12.08.2022).

Dettmer J., *Russia Expands Military Facilities in Syria*, www.voanews.com/a/middle-east_russia-expands-military-facilities-syria/6205742.html (dostęp: 5.07.2021).

Zelin A.Y., *Al-Qaeda Disaffiliates with the Islamic State of Iraq and al-Sham*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/al-qaeda-disaffiliates-islamic-state-iraq-and-al-sham (dostęp: 11.01.2022).

Al Shami I., *The Assad Regime Is Using ISIS to Justify its Activities in Eastern Syria*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/assad-regime-using-isis-justify-its-activities-eastern-syria (dostęp: 20.09.2021).

Boghardt L.P., *Gulf Support to the Counter-ISIS Campaign*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/gulf-support-counter-isis-campaign (dostęp: 14.10.2021).

Boghardt L.P., *Saudi Funding of ISIS*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/saudi-funding-isis (dostęp: 14.10.2021).

Abdullah S., *Why is Iran Against the Independence Referendum?*, www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/why-iran-against-independence-referendum (dostęp: 21.09.2021).

Tsukayama H., Berman M., Markon J., *Gunman who killed 49 in Orlando nightclub had pledged allegiance to ISIS*, www.washingtonpost.com/news/post-nation/wp/2016/06/12/orlando-nightclub-shooting-about-20-dead-in-domestic-terror-incident-at-gay-club (dostęp: 26.06.2021).

Sly L., Salim M., *ISIS is making a comeback in Iraq just months after Baghdad declared victory*, www.washingtonpost.com/world/isis-is-making-a-comeback-in-iraq-less-than-a-year-after-baghdad-declared-victory/2018/07/17/9aac54a6-892c-11e8-9d59-dccc2c0cabcf_story.html (dostęp: 13.09.2021).

Sly L., *Pro-Iran militias' success in Iraq could undermine U.S.*, www.washingtonpost.com/world/middle_east/iraqs-pro-iranian-shiite-militias-lead-the-war-against-the-islamic-state/2015/02/15/5bbb1cf0-ac94-11e4-8876-460b1144cbc1_story.html (dostęp: 13.09.2021).

Jaffe G., *Israelis target ISIS fighters in Egypt as part of covert counterterrorism pact*, www.washingtonpost.com/world/national-security/israelis-target-isis-fighters-in-egypt-as-part-of-covert-counterterrorism-pact/2018/02/03/9b853bcc-091b-11e8-8777-2a059f168dd2_story.html (dostęp: 9.10.2021).

Mir A., *The ISIS-K Resurgence*, www.wilsoncenter.org/article/isis-k-resurgence (dostęp: 2.12.2021).

Rahmani B., Tanco A., *ISIS's Growing Caliphate: Profiles of Affiliates*, www.wilsoncenter.org/article/isiss-growing-caliphate-profiles-affiliates (dostęp: 14.11.2021).

Muslims Against ISIS Part 1: Clerics & Scholars, www.wilsoncenter.org/article/muslims-against-isis-part-1-clerics-scholars (dostęp: 1.04.2021).

Muslims Condemn ISIS Killing of Jordanian Pilot, www.wilsoncenter.org/article/muslims-condemn-isis-killing-jordanian-pilot (dostęp: 19.01.2022).

Meichtry S., Barnes J. E., *Europe Balks at Taking Back ISIS Fighters*, www.wsj.com/articles/europe-balks-at-taking-back-isis-fighters-1518557328?mod=e2fb (dostęp: 26.07.2021).

Islamic State's Killing of Jordanian Pilot Sparks Outrage, www.wsj.com/articles/islamic-states-killing-of-jordanian-pilot-sparks-mideast-outrage-1423066903 (dostęp: 6.10.2021).

Nelson C. McCain, *Obama Says Shootings Were 'Act of Terror and Act of Hate'*, www.wsj.com/articles/obama-says-shootings-were-act-of-terror-and-act-of-hate-1465757016 (dostęp: 26.06.2021).

Calvert S., *Philadelphia Shooting Suspect Pledges Allegiance to Islamic State*, www.wsj.com/articles/philadelphia-police-officer-in-stable-condition-after-attack-1452268247 (dostęp: 28.06.2021).

Hodge N., McCain Nelson C., *U.S., Russia Reach Agreement Over Syrian Airspace*, www.wsj.com/articles/u-s-russia-reach-agreement-over-syrian-airspace-1445009988 (dostęp: 6.07.2021).

Abi-Habib M., Coker M., Almasmari H., *Al Qaeda in Yemen Claims Responsibility for Charlie Hebdo Attack*, www.wsj.com/articles/yemens-al-qaeda-branch-claims-responsibility-for-charlie-hebdo-attack-1421231389 (dostęp: 16.07.2021).

Spis wykresów, rysunków i tabel

Wykres 1. Wizualizacja cyklu życia Państwa Islamskiego.....	61
Rysunek 1. Państwo Islamskie a główne strony uczestniczące w wojnie domowej w Iraku i Syrii.....	82
Tabela 1. Główni aktorzy zaangażowani w konflikt w Iraku i w Syrii.....	161–162
Tabela 2. Najważniejsze działania pozostałych aktorów środowiska międzynarodowego...	163